

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ BİLİMDALI**

**TUNA'DA OSMANLI HÂKİMİYETİNİN ZAYIFLAMASI VE ADAKALE
(1804–1923)**

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
Zabit ACER**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mustafa TURAN**

ANKARA 2011

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ BİLİMDALI**

**TUNA'DA OSMANLI HÂKİMİYETİNİN ZAYIFLAMASI VE ADAKALE
(1804–1923)**

DOKTORA TEZİ

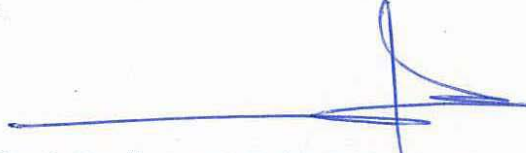
**Hazırlayan
Zabit ACER**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mustafa TURAN**

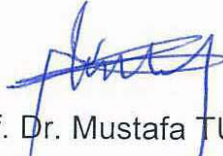
ANKARA 2011

ONAY

Zabit ACER tarafından hazırlanan "Tuna'da Osmanlı Hâkimiyetinin Zayıflaması ve Adakale (1804-1923)" başlıklı bu çalışma 12/09/2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim/Yakınçağ Tarihi Bilim Dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Üçler BULDUK (Başkan)

Üye Prof. Dr. Mustafa TURAN

Üye Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ

Üye Doç. Dr. Mustafa EKİNCİKİ

Üye Doç. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK

ÖNSÖZ

Tuna Nehri, Osmanlı Devleti için siyasi, askeri ve ekonomik açılardan stratejik bir önem arz etmekteydi. Tuna Nehri'nin Transilvanya Alpleri ve Balkan dağları arasında açtığı Demirkapı Geçidi'nin yukarısında bulunan ve bugün Demirkapı Barajı'nın inşası ile sular altında kalan Adakale de Tuna üzerindeki seyr ü seferi kontrol bakımından büyük önem taşımaktaydı. Bir anlamda doğu ile batıyı buluşturan Adakale, Osmanlı Devleti'nin Avrupa içlerine doğru yaptığı seferlerde ileri karakol durumunda olmuştur.

15. yüzyılda Tuna kıyılarına varan Osmanlılar, bir müddet sonra adayı iskân ederek ilerleyen dönemlerde Avusturyalıların saldırısına karşı bir kale inşa etmişlerdir. Aynı zamanda 1867 yılına kadar muhafızlık olarak yönetilen Adakale, bu tarihten sonra müdüriyet oluşturulmak suretiyle Osmanlı idari yapısı içinde yer almıştır.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Romanya ve Sırbistan Krallıkları hudutlarının kesişme noktasında yer alan Adakale, 1878 Berlin Antlaşması'nda unutulması nedeniyle Osmanlı hâkimiyetinde kalmaya devam etmiştir. Osmanlı Devleti, ada üzerindeki hükümler hakkında feragat etmediğini nahiye müdürü göndermeye devam etmekle göstermiştir.

20 Kasım 1922-4 Şubat 1923 tarihleri arasında Birinci Lozan Görüşmelerinde Adakale'den hiç bahsedilmemişti. İsmet İnönü Ankara'ya döndükten sonra TBMM'de yapılan gizli oturumlarda Adakale gündeme gelmiş ve İkinci Lozan Görüşmelerinde ada üzerindeki Türk talepleri dile getirilmiştir. Hatta bu durum Büyük Devletler ve Romanya temsilcileri tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştı. Lozan Antlaşması'nın hiçbir madde ve eklerinde yer almayan Adakale, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın alt komisyon tutanaklarıyla Romanya'ya terk edilmiştir. Adakale her ne kadar yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne ait değilse de ada halkı hiçbir zaman Türkiye'den kopmamıştır.

Yugoslavya ve Romanya, Tuna'nın hırçın akıntılarını sakinleştirmek ve bütün bölgeye hidroelektrik enerji sağlamak için baraj yapmaya karar verdikten sonra 1968'de 600 kişiden oluşan Adakaleliler, Romanya Hükümeti tarafından Şimian adasına nakledilmek istenmişse de adalılar bunu kabul etmemişlerdir. Bazıları Dobruca'ya, diğerleri Romanya'ya ve birçoğu da Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. 1970 yılında Demirkapı Barajı'nın tamamlanmasıyla Adakale sular altında kalmıştır.

Bugün sular altında kalmış olsa da yaklaşık 500 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalan Adakale, fiziki, idari, iktisadi, sosyal ve kültürel yapısı ve Osmanlı Devleti'nin Doğu Avrupa'da ve Tuna güzargahında kurduğu hâkimiyetin anlaşılması bakımından önem arz etmektedir. Bu itibarla Tuna üzerindeki hâkimiyet mücadelesinde Adakale'nin ayrı bir yeri olmuştur. Rusya, Sırbistan ve bilhassa Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Adakale üzerindeki hesapları ve faaliyetlerine karşı Osmanlı Devleti'nin tutumu da Adakale'nin ne denli önemli bir yer olduğunu göstermektedir. Bu sebeple bu çalışmada, Osmanlı hâkimiyetine geçtiği tarihten elden çıktığı tarihe kadar Adakale'nin fiziki, idari, iktisadi, sosyal ve kültürel yapısı ele alınmaya çalışılmıştır.

Değerli Yönetmen İsmet Arasan'ın "Adakale Kayıp Yurdun Ağrısı" (2008) belgesel filmi, Safranbolu II. Altınsafran Belgesel Film Festivali'nde birinci olmuştur. Belgeselde, ada hakkında yerli ve yabancı araştırmacı yapan bazı bilim adamlarına ve şu anda hayatta kalan bazı Adakalelilerle yapılan röportajlara yer verilmiştir. Belgeselin İstanbul'daki gösterimi sırasında İsmet Arasan'ın katkılarıyla Türkiye'de yaşayan Adakalelilerle teker teker tanışma fırsatını bulduk. Bu nedenle çalışmalarımız esnasında sık sık kendisiyle bilgi alış verişinde bulunduğumuz İsmet Bey'e teşekkür ederim.

İstanbul'da Dimitrie Cantemir Romen Kültür Enstitüsü ve Bükreş Üniversitesi Türk Araştırmaları Merkezi Müdürü olarak görev yapmakta olan Prof. Dr. Mihai MAXIM Bey tam bir Osmanlı hayranı olup, Adakale'yle ilgili Romanya'da yaptığımız çalışmalarımızda hem beni yönlendirmiş hem de Romanya seyahatlerimde yardımcı olmuştur. Kendisine ve Romanya'daki

diğer tanıştığım ve isimlerini burada saymakla bitiremeyeceğim akademisyenlere teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çerçevede Romanya'da bulunan ada sakinlerinin yakınları ile söyleşi yapmak üzere Romanya'ya giderek Köstence'de yaşayan Adakalelilerle görüştük. Adanın Romanya yönetiminde iken Demir Kapı Barajı'nın suları altında kalmasından önce son belediye başkanlığını yapan merhum Mehmet Eyüp Bey'in oğlu Erden ERDİNÇ Bey'in değerli yardımları olmuştur. Erden ERDİNÇ Bey, Adakale hakkında daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olan fotoğrafların orjinallerini de lütfetmiştir. Kendisine teşekkür ederim. Bu resimlerin bir kısmı eklerde verilmiştir.

Ada ile ilgili Romence kaynakların Türkçe'ye çevrilmesinde, Romanya seyahatimde tanıştığım Köstence Ovidius Üniversitesi'ndeki Öğretim Üyelerinin büyük yardımı oldu. Köstence Ovidius Üniversitesi Rektörü Prof.Dr.Victor CIUPINA ve Tarih Bölümündeki öğretim üyelerine verdikleri destekten dolayı teşekkür ederim. Ayrıca burada belirtmemiz gerekir ki, Köstence'deki Kral Camii'nde Sultan II.Abdülhamid'in Adakale Camii'ne gönderdiği 15x9 metre ve 480 kg. ağırlığındaki Hereke halısı serili olarak kullanılmakta; Adakale hatırası olan Osmanlı'dan kalma bu halı burada yaşatılmaktadır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Uzman olarak çalışan H. Yıldırım AĞANOĞLU ile H. Osman YILDIRIM'a ve tüm arşiv çalışanlarına yaptıkları yardımlardan dolayı teşekkür ediyorum. Çalışmamız sırasında değerli vakitlerini ayırarak tavsiye ve yardımlarını esirgemeyerek, çalışmamızı büyük bir titizlikle değerlendiren danışman hocam Prof.Dr. Mustafa TURAN'a teşekkür ederim.

Zabit ACER

Ankara 2011

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vii
KAYNAKLAR VE YÖNTEM	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ADAKALE'DE OSMANLI HÂKİMİYETİNİN TESİSİ VE İDARİ YAPISI

I. ADAKALE'NİN STRATEJİK ÖNEMİ	8
A. Siyasi ve Askeri Açıdan.....	11
B. Ekonomik Açıdan	21
II. TUNA'DA OSMANLI HAKİMİYETİ	25
III. OSMANLI MÜLKİ TEŞKİLATI İÇİNDE ADAKALE	33
A. Adakale Muhafızlığı	33
B. Tuna Vilayeti'ne Bağlı Adakale Nahiyesi'nin Oluşturulması	42
C. Adakale Halkına Pasaport Verilmesi.....	49
D. Adakale Halkının Osmanlı Mebusan Meclisi Seçimlerine Katılması	51
IV. ADAKALE'NİN İDARİ TEŞKİLATI.....	56
A. Adakale Müdüriyeti	58
B. Adakale Belediyesi.....	67
C. Adakale İdare Meclisi.....	75
D. Adakale Muayene Memurluğu	80
E. Adakale Memur-ı Mahsusluğu	84
F. Adakale'nin Güvenlik Kuvvetleri	87
1. Adakale Kale Teşkilatı	87
2. Adakale Jandarma Kuvvetleri	92
V. ADALET TEŞKİLATI.....	104

İKİNCİ BÖLÜM

ADAKALE'NİN FİZİKİ, SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

I. ADAKALE'NİN İSKÂN MAHALLİ VE DEMOGRAFİK YAPISI	115
A. İskân Mahallinin Durumu.....	115
1. Adakale Caddesi ve Hanelerin Durumu	115
2. Adakale'de Kemerhanelerin Durumu	119
3. Adakale'de Evlerin Mimari Durumu.....	120
B. Adakale'nin Demografik Durumu	122
1. Nüfus Hareketleri	122
2. Adakale Nüfusunun Eşkali	134
3. Adakale Halkının Kullandığı İsimler	137
C. Osmanlı Devleti'nin Adakale'ye Yönelik İskân Politikası	138
1. Göçlerin Ada Nüfusuna Etkisi	138
2. Kaçakçı ve İsyanlıların Ada Nüfusuna Etkisi.....	149
II. ADAKALE'DE EĞİTİM KURUMLARI	155
A. İptidaiye Mektebi	155
B. Rüşdiye Mektebi	162
III. ADAKALE'DE SAĞLIK HİZMETLERİ	166
A. Adakale'de Sağlık Hizmetleri	166
B. Adakale'de Çiçek Hastalığı ve Karantina Uygulaması	169
IV. ADAKALE'DE ULAŞIM VE HABERLEŞME.....	171
A. Adakale'de Ulaşım Hizmetleri	171
B. Adakale'de Haberleşme Hizmetleri	173
V. ADAKALE'DE TARİHİ ESERLER.....	177
A. Adakale Camii.....	177
B. Miskin Baba Türbesi	180
C. Adakale Hamamı	182
D. Adakale Mezarlığı	183
VI. ADAKALE'DE MEYDANA GELEN DOĞAL AFETLER VE YAPILAN YARDIMLAR.....	183
VII. ADAKALE'DE DİL VE KÜLTÜR.....	191

A. Adakale Ağzının Oluşması ve Dil Özellikleri	191
B. Adakale’de Gelenekler, Törenler ve Halk Türküleri.....	193
VIII. ADAKALE’DE MESLEK GRUPLARI	195
A. Memurlar.....	195
B. Esnaf.....	197
C. İşçiler	199
IX. ADAKALE’DE TARIM	200
X. ADAKALE’DE TİCARET VE SANAYİ	202
A. Adada Ticaret Hacmi ve Vergi Meselesi	202
B. Adada Odun Kıtılığı Çekilmesi	206
C. Sigara ve Konfeksiyon Fabrikası	207

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADAKALE ÜZERİNDE SİYASİ MÜCADELE VE ADAKALE’NİN OSMANLI HÂKİMİYETİNDEN ÇIKMASI

I. ADAKALE ÜZERİNDE AVUSTURYA-MACARİSTAN İMPARATORLUĞU-OSMANLI DEVLETİ MÜCADELESİ	209
A. 1715-1718 Osmanlı-Avusturya Savaşları ve Adakale.....	209
B. 1736-1739 Osmanlı-Avusturya Savaşları ve Adakale.....	210
C. 1789-1792 Osmanlı-Avusturya Savaşları ve Adakale.....	214
D. 1878 Berlin Antlaşması ve Adakale	216
E. Adakale’nin Siyasi Durumunda Belirsizlik (1885)	219
F. Osmanlı Devleti’nin Adakale’den Vergi Almasının Avusturya Tarafından Engellenmesi (1900).....	220
G. Adakale’nin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Yönetimine Bırakılması (1913)	220
II. I. DÜNYA SAVAŞI’NDA ADAKALE’NİN DURUMU	224
III. 1920 TRİANON ANTLAŞMASI İLE ADAKALE’NİN ROMANYA’YA BIRAKILMASI	227
IV. 1923 LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI’NDA ADAKALE	229
V. ADAKALE’NİN ROMANYA’YA İLHAKI (24 TEMMUZ 1925)	235

SONUÇ	245
KAYNAKÇA	252
EKLER.....	266
ÖZET	293
ABSTRACT	295

KISALTMALAR

A.AMD.	: Amedi Kalemi Divan-ı Hümâyûn Evrakı
A.DVN. DVE.	: Bâb-ı Asafi Düvel-i Ecnebiyye Kalemi
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale/Metin
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
ASAM	: Avrasya Strateji Araştırmalar Merkezi
B.	: Bölüm
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bs.	: Baskı
C.	: Cilt
C. ADL.	: Cevdet Adliye
C. AS.	: Cevdet Askeri
C. BH.	: Cevdet Bahriye
C. DH.	: Cevdet Dâhiliye
C. HR.	: Cevdet Hariciye
C.İ.	: Cevdet İktisat
C. ML.	: Cevdet Maliye
C. MRF.	: Cevdet Maarif
C. SH.	: Cevdet Sıhhiye
Çev.	: Çeviren
D. CRD.	: Babı Defterî, Cerîde Odası
DH. EUM. MH.	: Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdiriyeti Muharebe Kalemi
DH. MUİ.	: Dâhiliye Nezâreti Muhâberât-ı Umumiye
DH. EUM. MEM.	: Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Memurin Kalemi
DH. İ. UM.	: Dâhiliye Nezâreti İdâre-i Umûmiye
DH. İD.	: Dâhiliye Nezâreti İdâre Kısmı
DH. MB. HPS.	: Dâhiliye Nezâreti Mebânî Emîriye Hapishâneler Müdiriyeti
DH. MTV.	: Dâhiliye Nezâreti Mütenevvîa

DH. MUI.	: Dâhiliye Nezâreti Muhâberât-ı Umumiye İdaresi
DH. SN. THR.	: Dâhiliye Nezâreti Sicil-i Nüfus İdâre-i Umûmiyesi Tahrirât Kalemi
DH. SYS.	: Dâhiliye Nezâreti Siyâsi Evrak
DH. ŞFR.	: Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemi
DH. UMVM.	: Dâhiliye Nezâreti Umûr-ı Maliye ve Varidat Müdiriyeti
DH-İ. UM.	: Dâhiliye Nezâreti İdare-i Umûmiye
DGBİT	: Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DTCFD	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
Eİ.	: Encyclopedia of İslam
EV.	: Evkaf Nezareti
GDAD	: Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
HH.	: Hatt-ı Hümayûn
HR. HMŞ. İŞO	: Hariciye Nezâreti Hukuk Müşâvirliği İstişâre Odası
HR. İ.	: Hariciye Nezareti İdare Kısmı
HR. SYS.	: Hariciye Nezareti-Siyâsi Evrak
HTM.	: Hayat Tarih Mecmuası
İA	: İslâm Ansiklopedisi
İ. DA.	: İrade-Divân-ı Ahkâm-ı Adliye
İ. EVK.	: İrade-Evkaf
İ. HR.	: İrade-Hariciye
İ. HRB.	: İrade-Harbiye
İ. HUS.	: İrade-Hususi
İ. İLM.	: İrade-İlmiye
İ. MM.	: İrade-Meclis-i Mahsûs
İ. MRF	: İrade-Maarif
İ. MV.	: İrade-Meclis-i Vâlâ
İ. OM.	: İrade-Orman-Maadin
İ. ŞD.	: İrade-Şûra-yı Devlet
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi

İFM.	: İktisat Fakültesi Mecmuası
KKA.	: Kuyûd-ı Kadîme Arşivi
Kg.	: Kilogram
Km.	: Kilometre
KK.	: Kamil Kepeci Tasnifi
L.	: Lef
M.	: Mîlâdi
MAD.	: Maliyeden Müdevver Defterler
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Meray V	: Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler, (Çeviren. Seha L. Meray), C V, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2001
Meray VI	: Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler, (Çeviren. Seha L. Meray), C VI, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2001
MCT.	: Muallim Cevdet Tasnifi
MD.	: Mühimme Defterleri
MKD.	: Mukteza Defterleri
ML. CRD.	: Maliye Ceride Muhasebesi
ML. T.	: Maliye Nezâreti Temettuat
ML. VRD. CMH	: Maliye Nezâreti Varidât-Cizye Muhâsebe Kalemî
MM. İ.	: İrade-Mesail-i Mühime
MV.	: Meclis-i Vükelâ Mazbataları
MZD.	: Mühimme Zeyli Defterleri
Mz.	: Mezraa
ND.	: Nâme-i Hûmayûn Defterleri
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SDAO.	: Salnâme-i Devlet-i Âliye-i Osmâniye
ŞD.	: Şurâ-yı Devlet Evrâkı
T.B.M.M. GCZ	: T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, C. I-IV, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yay., 1999.
TD.	: Tahrir Defteri

TED	: Tarih Enstitüsü Dergisi
TK.	: Türk Kültürü
TOEM	: Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası
TODAİE	: Türkiye ve Ortadoğu Âmme İdaresi Enstitüsü
TTD.	: Tapu Tahrir Defteri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınları
Y.A.Res.	: Yıldız-Resmi Maruzat
Y.Mtv.	: Yıldız Mütevenni Maruzat
YEE.	: Yıldız Esas Evrakı
Y. PRK.	: Yıldız Perakende Evrakı
YTD.	: Yeni Türkiye Dergisi

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Adakale Muhafızı Olarak Görev Yapan Kişiler ve Görev Yılları	34
Tablo 2. Adakale Müdürü Olarak Görev Yapan Kişiler ve Görev Yılları	60
Tablo 3. Adakale’de Görevli Memurların Bir Aylık Maaşı (1878)	63
Tablo 4. 1918 Yılında Adakale’ye Eğitici Amaçlı Gönderilen Jandarmaların Listesi	103
Tablo 5. 1913 Nüfus Sayımına Göre Hane ve Kemerhanelerde Oturanların Dağılımı	119
Tablo 6. 1879 Yılında Ada-i Kebir Kal’asında Bulunan Hâne-i Müslüman ile Gayr-i Müslimin’in Nüfusân Defteridir	124
Tablo 7. 1913 Nüfus Sayımına Göre Erkek ve Kadın Sayısı	132
Tablo 8. Cinsiyet ve Medeni Durumuna Göre Hanede ve Kemerhanede Yaşayan Adakale Nüfusu (1913)	132
Tablo 9. 1913 Nüfus Sayımına Göre Ada Halkının Yaş Dağılımı	133
Tablo 10. 1913 Nüfus Sayımına Göre Ada Halkından Sakat Olanlar	136
Tablo 11. 1913 Nüfus Sayımına Göre Adakalelilerin Boy Ölçüleri Dağılımı	136
Tablo 12. 1913 Nüfus Sayımına Göre Adakale Nüfusunun Göz Rengi Tablosu	137
Tablo 13. 1913 Nüfus Sayımına Göre Adakale Nüfusunun Yüz Rengi Tablosu	137
Tablo 14. 1913 Senesindeki Nüfus Sayımına Göre Adakalelilerin Doğum Yerleri	139
Tablo 15. 1880 Yılında Adakale Mektebi İçin Gerekli Olan Mushaf-ı Şerif, Eczâ-yı Şerife ve Risâle-i Sâire Listesi	157
Tablo 16. 1913 Nüfus Sayımına Göre Adakale’deki Öğrencilerin Durumları	159
Tablo 17. 1913 Nüfus Sayımına Göre Adakale Öğrencilerinin Yaş Grupları	161
Tablo 18. 1882 Tarihinde Su Baskını Sonucunda Adakale Halkına Dağıtılan Yardım Miktarı	188
Tablo 19. Adakale Ahalisinin En Fakirlerinin Listesi (1903)	190
Tablo 20. Adakale’de Bulunan Meslek Grupları (1913)	197

KAYNAKLAR VE YÖNTEM

“Tuna’da Osmanlı Hâkimiyetinin Zayıflaması ve Adakale (1804-1923)” konulu hazırladığımız bu çalışmamız daha ziyade Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki belgelere dayanmaktadır. Bu belgeler şöyle tasnif edilebilir:

I- Viyana Sefareti’nin Hariciye Nezareti’ne gönderdiği evrak ve ek olarak iliştirilen yazılar.

II- Hariciye Nezareti’nin Adakale’ye gönderdiği evrak ve müsvedde kayıtlarıdır.

III- İrade, Dâhiliye, Sadaret, Meclis-i Vükelâ gibi diğer fonlarda bulunan çeşitli evraktır.

Bu belgelerin konusu iktisadi ve siyasi ilişkiler, hukuki anlaşmazlıklar ve ada halkı arasındaki ilişkiler hakkındadır. Adakale Müdüriyeti’nin merkezle yaptığı yazışmalar Viyana Sefareti aracılığıyla yapıldığından yazılar çoğu zaman önce Viyana Sefareti’ne yazılmıştır. Ancak kimi dönemlerde Adakale İstanbul’a bağlı olduğu için yazılar doğrudan Hariciye Nezareti’ne gönderilmiştir. Bu duruma örnek olarak 3 Haziran 1918 tarihli bir belge “Tuna üzerinde kâin ve doğrudan doğruya İstanbul Şehremanetine merbut Adakale ceziresi...”¹ gösterilebilir.

Adakale hakkında 1878-1918 yılları arasında Bâbîâli Hariciye Nezareti’nde toplam 14 dosyada yapılan yazışmaların künyesi gösterilmektedir². Bu dosyalarda yer alan 170 adet umûmi numaralı belgeler Hariciye Nezareti’nden Viyana Sefareti’ne, Sadaret’e, Dahiliye Nezareti’ne, Adakele Müdürlüğü’ne, Bâb-ı Meşîhat’e, Posta ve Telgraf Nezareti’ne, Harbiye’ye, Bükreş Sefareti’ne, Turnu Severin Şehbenderliği’ne, Budapeşte Şehbenderliği’ne, Adakale Muayene Memurluğu’na ve Orşova Memurluğu’na giden ve gelen yazılardan oluşmaktadır.

¹ BOA, HR. SYS, 2/26, L. 3, 3 Haziran 1918.

² BOA, HR. SYS, 3/27, 18 Temmuz 1918.

Türkolog Mihail Guboğlu, “Arhiva insulei Ada-Kale Şi importante Ei” isimli makalesinde³ Bükreş Devlet Arşivi’ndeki Adakale’yle ilgili arşiv belgelerinin içeriği hakkında bilgi vermiştir. Popescu-Judetz’le H. Dj. Sirunu bu belgelerin çevirileri için bir proje başlatmışlarsa da çeşitli nedenlerden dolayı amaçlarına ulaşamamışlardır. Buradaki arşiv belgeleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki Adakale Müdüriyeti’yle yapılan yazışmaların bir nüshasından oluşmuştur. Ada sulara gömülmeden önce Adakale Camii’nde saklanan belgeler önce Şimiyanu adasına oradan da Bükreş’e götürülmüştür. Bu eserde zikredilen belgeler Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan belgelerin birer nüshası durumundadır.

Ahmet Ali’nin **Monografia Insulei Ada-Kaleh**, isimli kitabı⁴ adanın tarihi hakkında bilgiler veren önemli bir çalışmadır. Romence olan bu kitabı Türkçe’ye çevirterek yaptığımız çalışmamızda istifade etmeye çalıştık.

H. Yıldırım Ağanoğlu’nun “Adakale’nin Nüfusu, Demografik Özellikleri ve Göçler (1878-1913)” isimli bildirisi⁵ arşiv belgelerine dayalı olarak hazırlanmıştır. Aynı zamanda Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde görevli olan Ağanoğlu, Adakale konusunda yayımlanmamış çalışmalarını da bize göndererek yardımcı olmuştur.

Prof. Dr. Mihai MAXIM’in danışmanlığını yaptığı Otilia CRAIOVEANU’nun **Din Civilizatia Unei Lumi Turco-Müsülmane Disparuta: Adakale** adlı yayımlanmamış doktora tezinde⁶ ada hakkında girişte kısa bir bilgi verildikten sonra Tuna Nehri’nde yapılan Demirkapı Barajı’nın Adakale’yi yutmasıyla, Turnu Severin’e göç etmiş olan dokuz adalıyla yapılan röportaja yer verilmiştir.

³ Mihail Guboğlu, “Arhiva Insulei Ada-Kale Şi Importante Ei”, **Revista Arhivelor**, Bucureşti, 1962.

⁴ Ahmet Ali, **Monografia Insulei Ada-Kaleh**, T. Severin, Artele Grafice Datina, 1937.

⁵ H. Yıldırım Ağanoğlu, “Adakale’nin Nüfusu, Demografik Özellikleri ve Göçler (1878-1913)”, **Köprüler Kurduk Balkanlara Sempozyumu**, İstanbul, 2008.

⁶ Otilia CRAIOVEANU, **Din Civilizatia Unei Lumi Turco-Müsülmane Disparuta: Adakale**, Basılmamış Doktora Tezi, Bükreş, 2003.

Adakale'nin tarihi hakkındaki değerli bir başka kaynak Allen Zwangil Hertz'in "The Ottoman Conquest of Ada Kale"⁷ ile "Armament and Supply Inventory of Ottoman Ada Kale"⁸ makaleleridir. A.Z. Hertz kısmen arşiv belgeleri ışığında adayı incelemiştir. Araştırma kapsamında Adakale hakkında bazı bilgileri bir internet sitesi üzerinden yayınlayan Romanya'lı arkeolog Dorel Bondoc'un da büyük katkısı olmuştur.

Raşit Çavaş'ın "TBMM Gizli Oturum Tutanakları ve Lozan Konferansı Tutanaklarına Göre Adakale'nin Romanya'ya Verilmesi Tartışması"⁹, Besim Darkot'un "Adakale"¹⁰, Yılmaz Çetiner'in "Adakale Türkleri"¹¹, Ahmet Hezarfen'in "Adakale"¹², Mehmet Önder'in "Romanya'da Sulara Gömülecek Olan Bir Türk Kasabası: Adakale"¹³, İsmail Habib Sevük'ün "Adakale'den Geçerken"¹⁴, Kerim Yund'un "Unutulmayan Adakale"¹⁵, Hülya Ede Uçta'nın "Tuna'nın Kızı Batık Adakale"¹⁶, Coşkun Alptekin'in "Adakale"¹⁷, Sabahattin Özel'in "Tuna'da Bir Türk Adası Adakale"¹⁸ makaleleri ada hakkında yapılan çalışmalardır. Bunlardan birkaçı Haluk Dursun'un **Tuna Güzellemesi**, kitabı¹⁹nda yazılmıştır. Aynı kitapta Tuna Nehri ve Adakale hakkında önemli bilgilere yer verilmiştir. Örneğin Adakele'li İbrahim Efendi'nin Büyük Cihad'a katılmak için Tuna boyundan Dersaadet'e gitmek istediğini bildiren belgeye rastlanılması çok ilginç gelmiştir. Bu kitapta yer alan Helmuth Von Moltke'nin

⁷ Allen Zwangil Hertz, "The Ottoman Conquest of Ada Kale", **Archivum Ottomanicum**, C. VI., Belgium, 1980.

⁸ Allen Zwangil Hertz, "Armament and Supply Inventory of Ottoman Ada Kale", **Archivum Ottomanicum**, C. IV., Belgium, 1972.

⁹ Raşit Çavaş, "TBMM Gizli Oturum Tutanakları ve Lozan Konferansı Tutanaklarına Göre Adakale'nin Romanya'ya Verilmesi Tartışması", **Toplumsal Tarih**, S.78, Haziran 2000.

¹⁰ Besim Darkot, "Adakale", **İslam Ansiklopedisi**, C. I, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940.

¹¹ Yılmaz Çetiner, "Adakale Türkleri", **Şu Bizim Rumeli**, İstanbul, Milliyet Yay., 1999.

¹² Ahmet Hezarfen "Adakale"**Tarih ve Toplum**, S.180, Aralık 1998.

¹³ Mehmet Önder, "Romanya'da Sulara Gömülecek Olan Bir Türk Kasabası: Adakale", **Türk Kültürü**, S.54, Nisan 1967.

¹⁴ İsmail Habib SEVÜK, **Tuna'dan Batı'ya**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1944.

¹⁵ Kerim Yund, "Unutulamayan Adakale", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S.101, İstanbul, Mayıs 1995.

¹⁶ Hülya Ede Uçta, "Tuna'nın Kızı Batık Adakale", **Collection**, S.10, Ocak-Şubat-Mart 2003.

¹⁷ Coşkun Alptekin, "Adakale", **DİA**, C. I., İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1988.

¹⁸ Sabahattin ÖZEL "Tuna'da bir Türk Adası Adakale", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S. I, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, İstanbul, 2002.

¹⁹ Haluk Dursun, **Tuna Güzellemesi**, 2. Bs., İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2007.

“Tuna’dan Orsova’ya”²⁰, İlber Ortaylı’nın “Tuna, İmparatorlukların Altın Kemer”²¹, İsmail Habib Sevük’ün “Tuna’ya Takdim”²² ve “Bizim Tuna”²³ makaleleri yararlandığımız diğer kaynaklar arasında yer almıştır. Sâmîha Ayverdi’nin **Ah Tuna, Vah Tuna**, adlı kitabı²⁴nda Osmanlı Devleti’nin Tuna ile nasıl haşır neşir olduğu anlatılmıştır.

Adakale hakkında yapılan önemli çalışmalardan biri de Eugenia Popescu-Judet’z’in **Adakale**, adlı kitabı²⁵dir. Yazar daha çok Türk müziğinin kaynakları üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmıştır. Bu kitapta yazar Adakale’deki halk kültürü üzerine bir araştırma yapmıştır. 1890 yılında Adakale’ye gelen Kunos’un derlediği halk türküleri ve masallarına yer vermiştir. Adanın tarihi hakkında bilgiler verildikten sonra burada kullanılan dilin ses ve biçim özelliklerini anlatmıştır. Halk türkülerinin özellikleri ve güftelerine geniş bir şekilde yer vermiştir. Bu kitap Osmanlı Arşivi’ndeki belgelere dayalı olarak hazırlanmamıştır. Ada, tarihten silindiği için bu çalışmayla Adakale halk kültürü unutulmaktan kurtulmuştur. Aynı yazarın **Tuna Boyunca Anılarla Ezgiler**, isimli kitabı²⁶ bir önceki eserin tekrarı gibidir. Popescu-Judet’z’in “Adakale: Geçmişte Bir Türk Adası”, adlı makalesi²⁷nde adanın tarihi üzerinde durulmuştur.

Ignac Kunos, **Adakale Türk Masalları**, adlı kitabı²⁸nda adadaki Türk masallarını toplayıp Macarca olarak yazmıştır. Bu kitap Necmi Seren tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir. Ada tarihi hakkında herhangi bir bilgi içermeyip masallara yer verilmiştir.

²⁰ Helmuth Von Moltke, “Tuna’dan Orsova’ya”, **Tuna Güzellemesi**, (Yayınlayan: Haluk Dursun), 2. Bs., İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2007.

²¹ İlber Ortaylı, “Tuna, İmparatorlukların Altın Kemer”, **Tuna Güzellemesi**, (Yayınlayan: Haluk Dursun), 2. Bs., İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2007.

²² İsmail Habib Sevük, “Tuna’ya Takdim”, **Tuna Güzellemesi**, (Yayınlayan: Haluk Dursun), 2. Bs., İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2007.

²³ İsmail Habib Sevük, “Bizim Tuna”, **Tuna Güzellemesi**, (Yayınlayan: Haluk Dursun), 2. Bs., İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2007.

²⁴ Sâmîha Ayverdi, **Ah Tuna Vah Tuna**, 3. Bs., İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2004,

²⁵ Eugenia Popescu-Judet’z, **Adakale**, Haz. Bülent Aksoy, İstanbul, Pan Yay., 2006.

²⁶ Eugenia Popescu-Judet’z, **Tuna Boyunca Anılarla Ezgiler**, Çev. Figen Birgül, İstanbul, Pan Yay., 2007.

²⁷ Eugenia Popescu-Judet’z, “Adakale: Geçmişte Bir Türk Adası”, **Türkler**, C. XII, Ed. Salim Koca vd., Ankara, Semih Ofset, 2002.

²⁸ Ignac Kunos, **Adakale Türk Masalları**, Çev. Necmi Seren, İstanbul, Ahmet Halit Kitabevi, 1946.

Çalışmamızı Giriş kısmından ayrı olarak Üç bölüm halinde planladık. Giriş kısmında, yakın çağın başlangıcına kadar olan dönemde Adakale'nin durumu hakkında genel bilgiler verilerek, Türk hâkimiyetine kadar adanın geçirdiği evreler kısaca ortaya konulmaya çalışılmıştır. Birinci Bölüm'de Adakale'de Osmanlı hâkimiyetinin tesisi ve idari yapısı, adanın stratejik önemi, Tuna'da Osmanlı hâkimiyetinin sağlanması için yapılan mücadeleler izah edilmeye çalışılmıştır. Bundan sonra Osmanlı mülki teşkilatı içinde Adakale ve adada idari teşkilatın kurulması açıklanarak, Adakale Müdüriyeti, Belediyesi, İdare Meclisi, Muayene Memurluğu, Memur-ı Mahsusluğu, Güvenlik Kuvvetleri ve Adalet Teşkilatı hakkında bilgi vermeye çalıştık.

İkinci Bölümde, Adakale'nin iskân mahalleri ve demografik yapısı, eğitim kurumları, sağlık hizmetleri, ulaşım ve haberleşme, adadaki tarihi eserler, meydana gelen doğal âfetler ve yapılan yardımlar, dil ve kültür izah edilmeye çalışılmıştır. Adakale caddesi ve hanelerin durumu, nüfus hareketleri, doğum ölüm oranları, nüfusun eşkali ve halkın kullandığı isimler hakkındaki bilgilere yer verilmiştir. Adakale'nin ekonomik durumu ve Adakale'ye yapılan yardımlar ele alınarak, adadaki meslek grupları, tarım ve incelenmeye çalışılmıştır. Adakale'nin yüzölçümünün küçük olması nedeniyle ekili ve dikili alanların az olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle dışarıdan adaya gelecek yardımlar ve özellikle un gönderilmesi önemli hale gelmiştir. Yine bu bölümde adada çekilen odun kıtlığına da yer verilmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in ada halkına yaptığı yardımların ada halkı için ne kadar önemli olduğu bu konudaki arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Son dönemlerde kurulan sigara ve konfeksiyon fabrikasının ada ekonomisine sağladığı katkı açıkça anlaşılmaktadır.

Üçüncü bölümde ise Adakale üzerindeki siyasi mücadeleler ve adanın Osmanlı hâkimiyetinden çıkması izah edilmeye çalışılmıştır. Adakale üzerindeki Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti'nin mücadelesi arşiv belgelerine dayandırılarak incelenmiştir. 1878 Ayastefanos Antlaşması'nda adanın Avusturya'ya bırakılması hükmü yer alırken, ardından imzalanan Berlin Antlaşması'nda Adakale'nin unutulması nedeniyle adanın Osmanlı

Devleti'ne olan bağılılığı devam etmiştir. 1913'te Adakale'nin yönetimi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bırakılmış ve bu durum I. Dünya Savaşı sonuna kadar sürmüştür. 1920 Trianon Antlaşması'yla Adakale Romanya'ya bırakılmıştır. Türkiye, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzaladığı Lozan Barış Antlaşması'na göre Adakale'nin Romanya'ya ait olduğunu kabul etmiştir. Nihayetinde Lozan antlaşması çerçevesinde adanın 24 Temmuz 1925'te Romanya'ya ilhakına yer verilmiştir.

GİRİŞ

Adakale, Tuna Nehri'nin Macar ovalarından çıktıktan sonra, Transilvanya Alpleri ile Balkan Dağlarını birbirine bağlayan Banat Dağları arasında açtığı Demirkapı Geçidi'nin 4 km. gerisinde yer almıştır. Nehrin ormanlarla kaplı dik yamaçları arasında sol kıyıya daha yakın olan Adakale, bu kıyıdaki Orşova şehrinin aşağısında ve nehir seviyesinden çok az yüksekte bulunmaktadır²⁹.

1500 m. uzunluğunda, 500 m. genişliğinde olan ada, ancak 2 hektar yüzölçüme sahiptir³⁰. Adakale'nin deniz seviyesinden yüksekliği ise 48 m. olup³¹, orta parmak gibi düz ve dar bir alan üzerinde kurulmuştur³². Adanın, taşlık bir alan üstüne Tuna Nehri'nin getirdiği kum ve topraklardan oluştuğu tahmin edilmektedir³³.

Adakale, konum itibarıyla Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Romanya ve Sırbistan Krallıklarının düğüm noktasında bulunmuştur³⁴. Adanın, Romanya kıyısına olan uzaklığı 250-350 m., Yugoslavya kıyısına uzaklığı ise 400 m.'dir³⁵.

Adakale'nin binlerce yıllık geçmişinin ne zamandan beri başladığı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır³⁶. Ancak, adanın tarihi Romalılara kadar gittiği düşünülmektedir. Romalılar adaya "Cyraunis" ismini vermişlerdir. Önce Dac'lar, daha sonra tarihi sırasına göre Vizigotlar, Ostrogotlar ve Hunlar adaya yerleşmişlerdir³⁷.

²⁹ Harita için bkz. EK-1.

³⁰ Özel, **a.g.m.**, s.227.

³¹ Yund, **a.g.m.**, s.30.

³² Hertz, "The Ottoman Conquest of Ada Kale", s.151-152; EK-2.

³³ Ahmet Ali, **a.g.e.**, s.1.

³⁴ Darkot, **a.g.m.**, s.124

³⁵ Ahmet Ali, **a.g.e.**, s.1.

³⁶ Mustafa Mehmet, "Dünden Bugüne Adakale Üzerine Düşünceler", **2. Uluslararası Romanya'da Türk Kültürü'nün İzleri Sempozyumu**, Haz. İ. Ünver Nasrattınoğlu, Serin Türkoğlu, Constanta, Golden Yay., 2007, s.317.

³⁷ Abdullah Türker, **Tuna'da Bir Türk Adası "Adakale"**, Elazığ, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003, s.VIII.

Ada, Türkçe ismini alana kadar tarihi dokümanlarda, Orşova şehrinin karşısında olması nedeniyle “Yeni Orşova” veya “Orşova Adası” olarak geçmiştir³⁸. Demirkapı Geçidi’ne hâkim olması nedeniyle de “Demirkapı geçidi yakınlarındaki müstahkem küçük ada” şeklinde adlandırılmıştır. Habsburglar ise buraya “Insula Carolina” veya “Karlfiel” adını vermişlerdir. Adaya, Almanca’da siper anlamına gelen “Schanze” kelimesinden türetilen “Şans Adası” da denilmiştir. Romence kaynaklarda ise Ada-i Kebir’in birebir tercümesi olan “Ostrovul Mare” veya “Adaka-Kaleh” olarak yazılmıştır³⁹.

Adakale, Türklerin buraya hüküm sürmeye başladıkları zaman verdikleri isimdir. Osmanlı belgelerinde “Adakalesi”, “Ada-i Kebir”, “Kale-i Ada-i Kebir” gibi isimlerle anılmıştır⁴⁰. Daha sonraları Osmanlılar, Avusturyalıların sık sık bu adaya yaptıkları hücumları önlemek maksadıyla adanın çevresini sağlam bir surla tahkim etmişler ve bu yüzden buraya “Adakale” denmiştir⁴¹.

Adakale’nin Osmanlı idaresine giriş tarih kesin olarak belli değildir. 14. yüzyılın sonlarında Sultan I. Murad (1362-1389) ve Yıldırım Bayezid (1389-1402) dönemlerinde, Balkanlarda Osmanlı hâkimiyeti tesis edilmeye çalışılmıştır. Adakale’nin durumu, Osmanlıların aşağı Tuna yönündeki hâkimiyetini güçlendirme çabaları sonrasında belli olmuştur⁴².

Yıldırım Bayezid’in emirlerinden olan Firuz Bey, Tuna Nehri’ni geçerek 1391 yılında Vidin ve Orşova’yı fethetmiştir⁴³. 1393 yılında Osmanlı Devleti Bulgar Krallığı’nı ortadan kaldırdıktan sonra Adakale’de Türk yerleşimi başlamış olabilir. Bunun nedeni, Macar Kralı Sigismund 1396’da Belgrad, Demirkapı ve Orşova güzergahında ilerlerlerken Orşova’daki Türklerin

³⁸ Meray VI, s.19.

³⁹ Popescu-Judet, **Adakale**, s.15-16.

⁴⁰ **BOA, HR. SYS**, 1/50, 4 Eylül 1309 (M. 16 Eylül 1893) tarihli Orşova Memuru Filoksenidi Efendi’nin Viyana Sefareti’ne gönderdiği yazının tercüme müsveddesi; **BOA, HAT**, 987/41793, 26 Ramazan 1226 (M. 14 Ekim 1811).

⁴¹ Önder, **a.g.m.**, s.427.

⁴² Constantin Juan-Petroi, “İnsula Ada Kale”, **Apollodor**, S.3, Drobeta Turnu Severin, 2004, s.12.

⁴³ İsmail Hâmi Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. I, İstanbul, Türkiye Yay., 1971, s.43.

kendisine karşı direnmesinden kaynaklanmaktadır⁴⁴. Orşova'da Türk varlığının olması, Tuna'nın sağ kıyısında ve Orşova'nın karşısında bulunan bu ufacık adada Türk varlığını desteklemektedir⁴⁵. Ancak, Orşova'daki Türkler mukavemet etmişlerse de Macar Kralı, Vidin ve Orşova'yı ele geçirmiştir⁴⁶.

1402 yılından sonra Adakale, Sırp despotu İstefan Lazareviç'in egemenliği altına girmiştir⁴⁷. 1417'de ise Çelebi Mehmet, Adakale yakınlarındaki Severin Kalesi'ni ele geçirmiştir⁴⁸. Ancak Osmanlıların bu tarihte adaya uğrayıp uğramadıkları hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır⁴⁹. 1444 Varna Savaşı sırasında Hunyadi Yanoş, Osmanlılara karşı saldırıya geçmiştir. Bu savaş sırasında Adakale'deki ilk askeri tahkimat Hünyadi tarafından yapılmıştır⁵⁰.

15. yüzyılın ortalarında Macaristan'ın kilidi olan Belgrad Kalesi, Osmanlılar tarafından iki kez muhasara edilmesine rağmen fethedilememiştir. Hatta ikinci muhasara sırasında Fatih Sultan Mehmet yaralanmıştır⁵¹. Fatih, 1456'daki Belgrad kuşatmasında donanmasını Tuna üzerinden getirerek Vidin'de toplamış ve oradan yoluna devam etmiştir. Özellikle Hünyadi'nin 1456 yılında ölümünden sonra, Adakale'nin etrafında Türklerin nüfuzu artmaya başlamıştır⁵².

Belgrad Kalesi'ni ellerinde tutan Sırp'lar, burayı Türklere karşı müdafa edemeyeceklerini anlayınca Macarlara terk etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin, Macaristan fetihlerini kalıcı hale getirebilmesi için Belgrad'ı mutlaka fethetmesi gerekmektedir. Bu nedenle Kanuni Sultan Süleyman, 1521 yılında bir aylık bir kuşatmadan sonra Belgrad'ı fethetmiştir. Böylece Belgrad, 1521

⁴⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay.,1988, s.281-282.

⁴⁵ Özel, **a.g.m.**, s.227-228.

⁴⁶ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. I, s.282.

⁴⁷ Guboğlu, **a.g.m.**, s.118.

⁴⁸ Petroj, **a.g.m.**, s.12.

⁴⁹ Mustafa Mehmet, **a.g.m.**, s.318.

⁵⁰ Balla Tibor, "Ada-Kaleh Szigete Osztrak-Magyar Fennhatóság Alatt 1878-1918", **Hadtörténelmi Közlemények**, S.112, Budapest, 1999, s.21-22.

⁵¹ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. II, s.310.

⁵² Mustafa Mehmet, **a.g.m.**, s.318.

yılından itibaren Avrupa seferlerinde “Darül-cihad” adını alarak Osmanlı ordusunun en önemli üslerinden birisi olmuştur⁵³.

Adakale, 1521 yılında Belgrad’ın fethinden sonra Fethülislam⁵⁴ ve Orşova Kaleleriyle birlikte tamamen Osmanlı Devleti’nin kontrolü altına girmiştir. Bu iki kale, Tuna Nehri’ni geçişte ve Belgrad istikametine doğru akıntıya ters yönde hareket eden Osmanlı gemilerinin savunması için büyük önem taşımıştır. Aşağı Tuna bölgesinde askeri birliklerin geçiş güzergahında olan Adakale, gemiler için bir nehir üssü konumundadır. Adakale’nin kaderi, Osmanlılarla Habsburglar arasında yapılan savaşların sonucuna göre değişmiştir. Müteakip dönemlerde ada sık sık Avusturyalılar, Macarlar, Sırp ve Türkler arasında el değiştirmiştir⁵⁵.

1683 II. Viyana bozgunundan sonra Avusturyalılar 1688 yılında Belgrad Kalesi’nin ele geçirdikten bir yıl sonra Adakale’yi de işgal etmişlerdir. Osmanlı Devleti de Orşova ve Fethülislam kalelerini tahliye etmek zorunda kalmıştır⁵⁶. Adakale 1690 yılında Osmanlı Devleti tarafından istirdat edilmiştir⁵⁷. Adakale’nin fetih tarihi de kaynaklara 1690 olarak geçmiştir.

1691 baharında Adakale, tekrar Habsbugların eline geçmişse⁵⁸ de 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması’na göre, Banat bütün sancaklarıyla beraber Osmanlılarda kalmıştır. Erdel de dahil olmak üzere Macaristan’ın diğer yerleri Avusturya’ya terkedilmiştir⁵⁹. Orşova ve Adakale ise Osmanlı hâkimiyetine bırakılmıştır⁶⁰.

⁵³ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. II, s.310-312.

⁵⁴ Fethülislam, Vidin’den Tuna Nehri boyunca kuzeye doğru çıkılırken nehrin sağ sahilindeki büyük bir kalesi olan bir yerdir.

⁵⁵ Popescu-Judet, “Adakale: Geçmişte Bir Türk Adası”, s.565.

⁵⁶ Mustafa Mehmet, **a.g.m.**, s.319.; Mustafa Nuri Paşa, **Netayic ül-Vukuat**, C. III-IV, Sad. Neşet Çığatay, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1992, s.2-3; Danişmend, **a.g.e.**, C. III, s.467-468

⁵⁷ Mustafa Nuri Paşa, **a.g.e.**, C. III-IV, s.3-6; Adakale, önceleri ıssız bir ada konumundayken, daha sonra Avusturyalılar tarafından Osmanlı’ya karşı bir saldırı üssü haline getirilmiştir. Bundan dolayı Fazıl Mustafa Paşa, Fethülislam ve Hırsova (Orşova) arasında yer alan ve “Şansi Adası” olarak bilinen Adakale’yi fethetmiştir. Böylece Osmanlı Devleti Tuna’nın güney kıyısındaki yerleri tamamen almıştır. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. III, B. I, s.528.

⁵⁸ Popescu-Judet, **Adakale**, s.20.

⁵⁹ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. III, B. I, s.591.

⁶⁰ Tibor, **a.g.m.**, s.22.

Adakale'nin fethiyle, hem Tuna Nehri'nin alt kısmının kontrolü Osmanlılara geçmiş, hem de Tuna savunma hattının güvenliği ve nehir ticaretinin korunması sağlanmıştır⁶¹. Osmanlı Devleti'nin Macaristan ve Erdel'in kaybetmesinde sonra, Orşova ve Adakale birer savunma noktası olarak önem kazandıklarından dolayı Osmanlılar tarafından güçlendirilmiştir⁶².

Sırbistan, Macaristan ve Avusturya'ya yapılan Osmanlı akınları, Adakale'den yapılmıştır. Ada, savaş alanına dönüştüğünden beri Osmanlı Devleti ve Habsburg İmparatorluğu'nun karşı karşıya gelmeleriyle tarihe geçmiştir. 17. yüzyılın sonlarından başlayarak 18. yüzyıla kadar, daha ayrıntılı olarak 1739 Belgrad Antlaşması'na kadar ada, bazen Avusturyalıların bazen de Osmanlıların egemenliğine girmiştir⁶³.

1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşması'yla Osmanlı Devleti, Tuna boyundaki kaleleri Romanya Prensiği'ne bırakmak zorunda kalmıştır. 1856'da toplanan Paris Kongresi'yle Tuna'nın aşağı kısmının kontrolü uluslararası bir komisyona bırakılarak seyr ü sefer düzenlenmiştir. 1867 yılında Osmanlı Devleti, Sırbistan'daki kalelerden çekildikten sonra Adakale'nin Osmanlı topraklarıyla fiili bağlantısı kesilmiştir⁶⁴.

Bütün bunlara rağmen Adakale'deki Osmanlı bayrağı dalgalanmaya devam etmiştir. Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati sırasında 1867 yılında Tuna'dan vapurla geçerken, Adakale'deki Türkler "Padişahım çok yaşa" diye bağırılmışlardır⁶⁵.

Adakale Müdürlüğü kurulduktan kısa bir süre sonra, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi başlamıştır. Savaşın sonunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti'nin adayı boşaltması öngörülmüştür. Fakat bu hüküm, adanın kime bırakılacağına karar verilemediği için yerine getirilememiştir. Daha sonra imzalanan Berlin Antlaşması'nda ise büyük

⁶¹ Popescu-Judet, "Adakale: Geçmişte Bir Türk Adası", s.566.

⁶² Metin Kunt vd., **Osmanlı Devleti 1600-1908**, C. III, İstanbul, Cem Yay., 2009, s.46-47.

⁶³ Craioveanu, **a.g.t.**, s.16.

⁶⁴ Özel, **a.g.m.**, s.230

⁶⁵ Yund, **a.g.m.**, s.31.

devletler kendi menfaatleri üzerinde dururken adanın siyasi statüsünü belirlemeyi tamamen unutmuşlardır⁶⁶.

İsmail Habib Sevük bu unutmanın ve daha sonraki dönemlerde de Adakale'yi kaybetmenin acı tarifini şöyle anlatmıştır: "...bütün Tuna'yı kaybettiğimiz zaman Berlin Muahedesi yapılırken nasılsa ada unutuluyor. Bu nisyan sayesinde kırk yıl o küçük ada bizde kaldı. Orada, İstanbul'dan gönderilen nahiye müdürümüz vardı ve kırk yıl oraya bayrağımızı diktik... Bir avuç toprakla Tuna'ya mihliyoruz. Büyük Harb'den sonra sanki o kırk yıllık yanlış düzelttiler. Hiçbir düzeltme bundan yanlış olamaz. Kırk yılın bir ucunda mukaddes bir unutmaya, diğer ucunda mel'un bir düzeltme..."⁶⁷

1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra Adakale ile ilgili en önemli gelişme olarak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Adakale'de fiili hâkimiyet tesis etmek istemesi olmuştur. İlk Tuna vapurunun boğazdan geçişi sırasında, Avusturya kendi bayrağını Adakale'ye çekmek istemiştir. Fakat Osmanlı Devleti ada üzerindeki hükümlanlık hakkında feragat etmediğini buraya nahiye müdürü göndermeye devam etmekle göstermiştir. Salnâmelerinde de adayı kendi toprakları arasında kaydetmiştir⁶⁸.

Bu gelişmelere rağmen 28 Kasım 1908 tarihli Meclis-i Vükelâ kararına göre, Adakalelilerin II. Meşrutiyet Devri seçimlerine katıldıklarını görmekteyiz. Seçtikleri bir müntehib-i sânilerini (ikinci seçmenlerini) İstanbul'a göndermişlerdi⁶⁹.

Adakale, Macarlar tarafından 1 Ağustos 1914'te bir bildiriyle işgal edilmiştir⁷⁰. Bu durum I. Dünya Savaşı sonuna kadar devam etmiştir. Ancak bütün bunlara rağmen Adakale, fiilen Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Adakaleliler de Osmanlı Devleti'ne olan bağlılıklarını hiçbir zaman kaybetmemişlerdir.

⁶⁶ Popescu-Judet, "Adakale: Geçmişte Bir Türk Adası", s.572.

⁶⁷ Sevük, **a.g.m.**, s.41.

⁶⁸ Darkot, **a.g.m.**, s.124.

⁶⁹ **BOA, MV**, 122/8, 4 Zilkade 1326 (M. 28.11.1908) tarihli Meclis-i Vükelâ Kararı.

⁷⁰ **Meray VI**, s.18.

I. Dünya Savaşı bitmek üzereyken İttihat Terakki Hükümeti zamanında 24 Mayıs 1918'de alınan bir kararla Adakale İstanbul Vilayeti'ne bağlanmıştır⁷¹. Ancak Adakale'nin İstanbul'a bağlılığı uzun sürmemiştir. Adakale Müdürlüğü'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 11 Şubat 1919 tarihli tezkire ve Dahiliye Nezareti'nden Hariciye'ye gönderilen 29 Mart 1919 tarihli tezkirelerde, Adakale'nin merkeze olan uzaklığı nedeniyle işlerin eskisi gibi yürümesi için tekrar Hariciye Nezareti'ne bağlanması istenmiştir. Hariciye Nezareti de bu taleplere gönderdiği 13 Nisan 1919 tarihli cevabi yazısında, Adakale'nin tekrar Hariciye'ye bağlanmasında bir fayda elde edilemeyeceğini ve belirecek olan siyasi şartlara göre hareket edileceğinin uygun olacağını açıklamıştır⁷².

4 Haziran 1920 yılında imzalan Trianon Antlaşması'yla adanın Romanya'ya verilmesine karar verilmişse de⁷³ bu durum Türkiye tarafından da kabul edilmemiştir⁷⁴. Buna rağmen I. Dünya Harbi'nden sonra oluşan fiili durum Adakale'yi Türkiye'den koparmıştır. Lozan Antlaşması'nda, Adakale'nin, Osmanlı Devleti'nin şanlı fetihlerini hatırlatacak bir hatıradan ibaret olduğu ve Adakale'nin koparılamayacağı anlaşıncaya Türk heyeti Adakale'den vazgeçmiştir⁷⁵.

Romanya ile Yugoslavya devletleri tarafından Demirkapı'da (1970) hidroelektrik santrali inşa edilmesiyle 500 yıl Türk hâkimiyetinde kalmış, halkı tamamen Türklerden oluşan ve yüzlerce yıl Avrupa'da Türklüğü canlı olarak yaşayan Adakale, Tuna'nın derinliğine gömülmüştür.

⁷¹ BOA, DH. EUM. KLU, 16/63, 24 Mayıs 1918 tarih ve 13921 numaralı İdare-i Umûmiye-i Vilâyât Müdüriyeti'nden Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti'ne gönderilen tezkire suretidir.

⁷² BOA, HR. SYS, 3/29, 13 Nisan 1335 (M. 13 Nisan 1919) tarihli Hariciye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tezkire müsveddesi.

⁷³ Popescu-Judet, "Adakale: Geçmişte Bir Türk Adası", s.574.

⁷⁴ Önder, a.g.m., s.54.

⁷⁵ Ali Naci Karacan, Lozan, C. II, İstanbul, Milliyet Yay., 1971, s.255-256.

BİRİNCİ BÖLÜM

ADAKALE'DE OSMANLI HÂKİMİYETİNİN TESİSİ VE İDARİ YAPISI

I. ADAKALE'NİN STRATEJİK ÖNEMİ

Osmanlı Devleti'nin Balkanlara hâkim olabilmesi için Tuna su yolunu mutlaka kullanması gerekmektedir. Tuna Nehri üzerinde yer alan Demirkapılar ve çevresinde yer alan Adakale Tuna'ya olan hâkimiyette önemli bir üstünlük noktası olarak belirmiştir. Aynı zamanda buralar, Osmanlı Devleti'nin Orta Avrupa'ya doğru yaptığı karşı hamlelerinin etkili olabilmesi için ele geçirmesi zorunlu olan yerlerdir⁷⁶.

Almanya'nın güneyindeki Karaormanlardan doğan Tuna Nehri 2850 km. lik uzunluğuyla Avrupa'nın en uzun ikinci nehri olma özelliğine sahiptir⁷⁷. Balkanlardaki 152 nehir ve çay içerisindeki en büyük akarsu Tuna Nehri'dir. Kaynağından Karadeniz'e döküldüğü Sulina limanına kadar Almanya, Avusturya, Slovakya, Macaristan, Hırvatistan, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Moldova ve Ukrayna olmak üzere toplam 10 ülkeden geçmektedir. Balkanlardaki dağların uzanış şekilleri akarsuların yönlerini tayin etmektedir. Coğrafi bakımdan üç kısma ayrılan Tuna Nehri'nin 2415 km. lik kısmında seyr ü sefer yapılmaktadır⁷⁸. Tuna Nehri, Avrupa'nın Karadeniz'e çıkış yoludur. Bu yol ticari anlamda iyi değerlendirildiğinde nehrin geçtiği ülkeler büyük kazançlar elde etmişlerdir⁷⁹.

Macaristan'a kadar olan Yukarı Tuna kısmı ile buradan Bulgaristan ve Romanya'ya kadar olan Orta Tuna kısmı gemilerin ulaşımı için pek elverişli değildir. Buralardaki Demirkapılar ve suyun akışının oldukça hızlı olması ulaşımı zorlaştırmıştır. Evliya Çelebi bu kısımlardaki ulaşımın çetin

⁷⁶ İlhan Ekinci, **Tuna Komisyonu ve Tuna'da Ticaret (1856-1883)**, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun, 1998, s.7.

⁷⁷ **Ana Britannica**, "Tuna", s.221.

⁷⁸ Ramazan Özey, "Balkanların Siyasi Coğrafyası", **Türkiye ve Balkan Ülkeleri Arasında Dostluğu ve İşbirliğini Geliştirme Konferansı**, İstanbul, 28-30 Ağustos 2008, s.7.

⁷⁹ İsmail Selimoğlu, **Osmanlı Devleti'nde Tuna Vilayeti (1864-1878)**, Ankara, Basılmamış Doktora Tezi, 1995, s.25.

şartlarından bahsederken her sene 70, 80 geminin Tuna'da parçalandığını ve pek çok insanın öldüğünü ifade etmiştir⁸⁰.

Tuna Nehri, kuzeyden gelecek tehlikeler için geçilmesi kolay olmayan üzerinde gemilerin gittiği büyük bir akarsudur. Tuna üzerinde sağlam ve daimi bir köprü olmadığından dolayı nehrin durumuna göre köprü kurup karşıya geçmek oldukça zordur. Çünkü Tuna'nın genişliği 750 ile 1600 metre arasında değişmekte ve akıntı hızı ise saatte 4,5 km.'ye kadar yaklaşmaktadır. Akıntı yönüne göre sağ kıyısı yüksek ve dik olma özelliğini gösterirken, sol kıyısı ise alçak ve düzdür. Bu nedenle nehre kuzeyden yaklaşmak ve taarruz etmek oldukça zordur. Bundan daha da önemlisi nehri bir şekilde geçen orduların arkasını emniyete alması kolay olmamıştır. Tuna Nehri'nin güneyinden Balkan Dağlarına doğru inildikçe arazinin engebeli olması ve nehre katılan büyük akarsuların varlığı, taarruz eden tarafların kuvvetlerinin bölünerek güç kaybına uğramasına neden olmuştur. Güneye doğru giden yolları ise Silistre, Şumnu, Varna, Rusçuk ve Vidin kaleleri kapatmıştır⁸¹.

Dolayısıyla geriye Tuna su yolunu kullanarak orduları gemilerle taşımak kalmaktadır. Bu durum karşısında Tuna Demirkapılarının nehir ulaşımını tehlikeye sokan konumları devreye girmiştir. Turnu Severin ile Ostrova bölgesindeki girdapları geçmek için suların yükseldiği dönemi seçmek gerekmektedir. Ancak savaş durumu söz konusu olduğunda böyle bir zamanı beklemek her zaman mümkün olmamıştır. Bundan dolayı Osmanlı Devleti, Mayıs ve Kasım ayları arasında Demirkapıları gemilerle geçerek nehir ulaşımından faydalanmıştır. Kışın şiddetine göre Ocak ve Şubat aylarında ise Tuna Nehri'nin kısmen ya da tamamen donması nedeniyle kara yolu tercih edilmiştir⁸².

⁸⁰ Ekinci, **a.g.t.**, s.1; **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C. VII, Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2003, 256-260.

⁸¹ Selimoğlu, **a.g.t.**, s.24-25.

⁸² M. Emre Kılıçaslan, "XVIII. Yüzyılda Tuna Demirkapısı ve Girdaplar İdaresi", **Karadeniz Araştırmaları**, S.25, Bahar 2010, s.65-66.

Demirkapılar yılın belli dönemlerinde geçilse bile Tuna Nehri'ni ve dolayısıyla Doğu Avrupa'yı düğümleyen su yolu üzerindeki askeri geçişleri zora sokan Adakale yer almaktadır. Adakale, Demirkapı Boğazının girişinde bulunduğundan dolayı askeri nakliyat yapılmasını zorlaştırmıştır. Çünkü Adakale'ye hâkim olan devletler, Tuna üzerindeki gemilerin geçiş kontrolünü ellerinde tutmuşlardır.

Tarihte Tuna Nehri'ne hâkim olan devletler Tunayı uç sınır olarak görmüşlerdir. Bunda Tuna'nın aşılması zor tabî bir engel teşkil etmesi etkili olmuştur. Osmanlı Devleti de Roma İmparatorluğu gibi Tuna'nın bu yapısını göz önünde bulundurmuş ve ona göre hareket etmiştir. Nehrin ulaşım imkânları daha ileri bölgelere ulaşmayı sağladığı kadar başka askeri güçlerin de aynı yolla saldırmasına imkân vermektedir. Bu nedenle Tuna iyi korunabildiğinde ve nehir üzerindeki stratejik mevkilerde sağlam kaleler inşa edildiğinde her zaman tabî sınır olma özelliğini devam ettirmiştir. Bu bağlamda Adakale, Demirkapılar bölgesinde bulunduğundan dolayı, Tuna Nehri hâkimiyetindeki önemini her zaman korumuştur⁸³

Osmanlıların 1393-1396 yılları arasında bir yandan Adriyatik ve Mora'ya, diğer yandan da Tuna kıyılarına kadar ulaşması Batı dünyasını tedirgin etmişti. Nitekim Macaristan ve Venedik öncülüğünde başlatılan Haçlı Seferinin amacı Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ile Konstantinopolis'e hakim olmasını engellemektir. Bu yöndeki teşebbüsler Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı'nın Orta Avrupa'nın kapısı sayılan Belgrad'da durdurulmasını sağlamışsa da Kanunî Sultan Süleyman döneminde 1521'de Belgrad'ın fethiyle Tuna üzerinde de önemli bir üstünlük elde edilmiştir. Bütün bu gelişmelerde Tuna su yolu ve aşağı Tuna'da yer alan Adakale'nin önemli bir mevkii işgal ettiğini görmekteyiz.

⁸³ Bkz. W.G. East, "The Danube Route-Way in History", *Economica*, S.37, Londra, Blackwell Publishing, 1932, s.331-332.

A. Siyasi ve Askeri Açından

II. Murad döneminde devletin sınırlarının kuzey ve batısı Tuna'nın tabii ve sağlam sınırlarına ulaşmıştı. Nehir üzerindeki önemli stratejik noktaları ele geçirerek Orta Avrupa'ya doğru hâkimiyet kurmaya çalışan Osmanlı Devleti'nin karşısındaki en büyük engel Macar Krallığı idi⁸⁴.

14. yüzyılda Tuna kıyılarına ulaşan Osmanlı Devleti, bir müddet sonra Demirkapı'nın anahtarı olan Adakale'yi ele geçirmiştir. Osmanlılar, daha sonraki dönemlerde Avusturyalıların saldırılarına karşı Adakale'de inşa ettikleri bir kaleyle burasını muhkem hale getirmişlerdir. Yine aynı yüzyılın ortalarından itibaren Tuna Nehri, askeri yönü itibariyle de Osmanlılar tarafından kullanılmaya başlanmıştır⁸⁵. II. Murad döneminde Belgrad'ın Evrenuzoğlu Ali Bey tarafından 1440 yılında kuşatılmasında kara birliklerinin yanı sıra yüzden fazla geminin Tuna'dan kuşatmaya katıldığını görmekteyiz⁸⁶. Yine Fatih Sultan Mehmed'in 1456 yılında Belgrad kuşatmasında Tuna'dan giden ince donanmadan faydalanılmıştır. Osmanlıların kuzeyden gelebilecek tehlikeye karşı Sırbistan'ı elde tutması, Tuna Nehri'nin ve Belgrad'ın ele geçirilmesiyle mümkündür. Ancak kuşatma başarısız olduğu için bu gereklilik sağlanamamıştır⁸⁷.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde, 1521'de Belgrad'ın zaptıyla beraber Tuna üzerinde faaliyet gösteren gemilerin sayısı artmıştır. Kuvvetli bir ordu ve donanmanın yanı sıra, bunları destekleyecek nehir filoları da oldukça önemlidir. Bu nedenle zaman zaman 500'ü aşan sayıdaki gemi Tuna seferlerinde görev alabilmiştir⁸⁸. Osmanlı Devleti, Macaristan'ın fethinden sonra Tuna Kaptanlığı ihdas ederek, bunu da iki kısma ayırmıştır. Birincisi Tuna'nın mansıbından Vidin'e kadar, ikincisi ise Vidin'den Budin Eyaleti'ne kadar sınırlandırılmıştır. Hem Tuna hem de Tuna'ya dökülen nehirlerdeki

⁸⁴ Tayyib Gökbilgin, "XVI. Asır Ortalarında Osmanlı Devleti'nin Tuna Havzası ve Akdeniz Siyasetleri, Bunlar Arasındaki Alâka ve İrtibat, Muhtelif Veçheleri", **Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. XXXIII, S.4, Ankara, s.63.

⁸⁵ Darkot, **a.g.m.**, s.124.

⁸⁶ Franz Babinger, **Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı**, Çev. Dost Körpe, İstanbul, Oğlak Yay., 2003, s.36.

⁸⁷ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. II, s.16, 18.

⁸⁸ Danyal Bediz, "Osmanlı Türklerinde Denizcilik", **Önasya Mecmuası**, C. XI, Temmuz 1996, s.6-7.

gemi ve kayıkların kaptanları bu iki Tuna Kaptanının emri altında bulunmuştur. Daha sonraki dönemlerde Macaristan elden çıkınca, Tuna Büyük Kaptanlığı olarak sayı bire indirilecektir⁸⁹.

Adakale'nin jeostratejik durumu eskiden beri tahkim edilmesini mecbur kılmıştır. Adakale'deki ilk askeri tahkimat, 15. yüzyılda Hunyadi Yanoş tarafından yapılmıştır. Bunun sonucunda Portile de Fier'de Osmanlılara karşı yapılan savaşı Avusturyalılar kazanmıştır. Adanın konumunu dikkate alan Osmanlı Devleti, buraya hâkim olduğu sıralarda Sırbistan, Avusturya ve Macaristan'a düzenleyeceği akınları Adakale'den yapmıştır. Aslında ada, savaş sahasına dönüştürüldüğünden beri Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu karşı karşıya getirmesiyle tarihe geçmiştir⁹⁰.

Osmanlı Devleti, Tuna Nehri'nin coğrafî konumu ve su yolu özelliklerinden dolayı Tuna boylarına hâkim olmaya çalışmıştır. Hele Tuna boyundaki nehir üzerinde yer alan Adakale'nin stratejik konumu ayrıca Osmanlı yönetimi tarafından değerlendirmeye alınmıştır.⁹¹ Osmanlı Devleti'nin Tuna hâkimiyeti, Adakale'nin de içinde yer aldığı Demirkapılar ve çevresinde yoğunlaşmıştır. Çünkü burası Balkanlardaki önemli geçiş yollarının güzergahında yer almakta ve Macaristan'ın kilidi olarak görülmektedir. Bu nedenle Demirkapılar, Osmanlı-Macar mücadelelerinin geçtiği en önemli yerlerden birisi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Balkanlara hâkim olabilmesi ve Orta Avrupa'daki askeri hamlelerinin başarıya ulaşabilmesi için Tuna su yoluna ihtiyacı vardır⁹².

Tuna Nehri, bazen sağlam bir savunma mevkî, bazen de üzerindeki stratejik bir noktanın mutlaka ele geçirilmesi gereken bir yer olabilmıştır. Kimi zaman bir iâşe merkezi olmuş, kimi zaman da üzerindeki kalelerden birisi

⁸⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1989, s.403.

⁹⁰ Craioveanu, **a.g.t.**, s.16.

⁹¹ Osmanlı Devleti'nin Tuna bölgesinde uğraştığı en önemli konulardan birisi askeri meseleler olmuştur. Ancak Osmanlılar sadece gittikleri yerlerde askeri mücadeleler yapmamıştı. Bunun yanı sıra savaş esnasında sivil halkı ilgilendiren asayiş mevzularına dikkat etmişti. Bkz. Dursun, **a.g.e.**, s.95, 101.

⁹² Aurel Decei, "Demir-Kapı", **İslam Ansiklopedisi**, C. III, Mili Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1993, s.522-525.

askeri faaliyetlerde kullanılan bir üs görevini yapabirmiştir. Genellikle galiplerin ileri yürüyüş yolu olan bu nehir, aynı zamanda mağlupların da kaçış yolu olabirmiştir. Böylece Tuna ve Tuna'ya akan nehirler, askeri faaliyetlerde sonuca götüren belirleyici bir unsur olmuşlardır⁹³.

Tuna üzerindeki küçük ıssız adalar, örneğin Adakale, sahibi olan taraflarca silahlandırılarak iase yolunun önünü kesen ileri bir karakol görevini yapabirmiştir. Böylece hem Tuna Nehri denetim altına alınmış, hem de askeri kuvvetlerin daha ileriye gitmesinin önüne geçilmiştir.

Adakale, Tuna Nehri'nin Transilvanya Alpleri ile Balkan Dağlarını birbirine bağlayan Banat Dağları arasında açtığı Demirkapı Boğazı üzerinde bulunmaktadır⁹⁴. "Demirkapı"⁹⁵ kelimesi önemli boğaz veya geçitleri belirtmek için kullanılmıştır⁹⁶. Eskiden burası zincirle kapalı olduğundan dolayı Türkler buraya Demirkapı ismini vermişse de bütün zor geçitler için genellikle aynı tanım kullanılmıştır⁹⁷. Demirkapı adı Türk coğrafyasında birkaç yerde kullanılan isim olarak geçmiştir⁹⁸. Adakale konum olarak, Tuna Nehri üzerinde Doğu-Batı istikametinde Demirkapı Boğazının girişini kontrol eder bir vaziyette yer almaktadır. Buradan boğaza girilip ilerlendiğinde "Tahtalu", "İnlık" ve "Demirkapı" adında üç adet tehlikeli girdapla⁹⁹ karşılaşılır.

⁹³ Ekinci, **a.g.t.**, s.13.

⁹⁴ Önder, **a.g.m.**, s.427.

⁹⁵ Demirkapı, Türkler arasında yaygın olarak kullanılan bir addır. Ergenekon Efsanesinde demir dağlar eritilerek adeta bir Demir-kapı oluşturulmuştu. Demir-kapı yer adlarında efsane ile tarihî gerçekler içiçe girmiş ve en eski Demir-kapı adının Göktürk kitabelerinde Semerkant civarında kullanıldığı görülmüştür. Daha sonraki dönemlerde Avrupa içlerinde Tuna Nehri üzerinde "Tuna-Demirkapısı" ile Asya'nın batısında ve Hazar Denizinin batısında "Derbent Demirkapısı" şeklinde kullanılmıştır. Bkz. Tuncer Baykara, "Türklüğün En Eski Zamanları", **Genel Türk Tarihi**, C. I, Ed. Ali Birinci vd., Ankara, Semih Ofset, 2002, s.382.

⁹⁶ Decei, **a.g.m.**, s.522.

⁹⁷ P. L. İnciciyan, H. D. Andreasyan, "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, S.2-3, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1974, s.2.

⁹⁸ Orta Asya'da Demirkapı'ya "Tirmiz Kapısı" da denilmiştir. Türkistan'ın güneydoğu sınırında yer alan Demirkapı, Keş şehrinin 90 km güneyinde yer almakta olup 12-20 m. genişliğinde ve 3 km. uzunluğundadır. Bkz. Eşref Buharalı, "Demirkapı Iron Gate", **Türk Yurdu**, C. 31, S. 288, Ankara, Evren Yay., Ağustos 2011, s. 28-29.

⁹⁹ Girdap, suların döndüğü, çukurlaştığı yer, anafor, çevrinti, burgaç demektir. Tuna Nehri üzerinde gemiler için oluşturduğu tehlikeden dolayı girdap, helak olacak yer, tehlikeli yer anlamında kullanılmıştır. Bkz. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 7.Bs., Ankara, Aydın Kitabevi Yay., 1986, s.346, 719.

Bu girdaplar, Tuna Nehri üzerinde batıdan doğuya doğru sıralanmışlar ve “Tuna Demirkapıları” olarak adlandırılmıştır¹⁰⁰.

Bu üç girdap Tuna Nehri’ni adeta düğümlemiştir. İlkbahar ve yaz aylarında Tuna’nın suları yükseldiği için girdapların şiddeti artmıştır. Nehirden geçen gemiler Demirkapılara geldiğinde, nehir yatağındaki kayalara çarpma tehlikesiyle karşılaşmıştır¹⁰¹. Kış mevsiminde ise soğuğun şiddetine göre Tuna’nın kısmen donması nehir ulaşımını olumsuz etkilemiştir¹⁰².

Demirkapılardan birincisi olan “Tahtalı” girdabında taşlar ve kayalar balık sırtı gibi döşeli olduğundan dolayı “Tahtalı” ismi verilmiştir. Tuna Nehri’nde gemilerin geçişine engel teşkil eden taşların yoğun olduğu bu girdapta, her yıl 70 veya 80 gemi ve binden fazla insan helak olmuştur. Tuna’dan geçen gemiciler bu sağlam sedde geldiklerinde korkmuşlar ve çoğu zaman yüklerini karaya çıkararak gemilerin ağırlığı hafifleyince bu bölgeden geçmeye çalışmışlardır¹⁰³. Osmanlı Devleti, gemilerin Tahtalı Girdabı’ndan güvenli bir şekilde geçmesi için sayıları 1000’e kadar ulaşan cerahor¹⁰⁴ istihdam etmiştir. Gemiler “Tahtalı Girdabı”ndan geçerken, cerahorlar gemilere kıydan kinnablar¹⁰⁵ bağlayarak parçalanmalarına engel olmaya çalışmışlardır. Fakat çoğu zaman bu girişimler amacına ulaşamamıştır¹⁰⁶.

Tuna Nehri’ndeki ikinci Demirkapı olan “İnlik Girdabı”, korsan saldırıları bakımından tehlike arz etmektedir¹⁰⁷. Tuna Nehri, İnlik Girdabı’nda daralarak her iki yakasında yükselen kayalıkların arasından gemiler geçmek zorunda olduğundan, diğer iki girdaba göre güvenlik endişesini

¹⁰⁰ **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C. VII, s.170-175.

¹⁰¹ Popescu-Judet, **Adakale**, s.15.

¹⁰² East, **a.g.m.**, s.325.

¹⁰³ Yunan Kralı Yanevan, Tuna Nehri’ni Demirkapı ve Tahtalı’da ıslah ederek İstanbul’a su getirme projesini başlatmıştır. “Tuna Nehri ilkbaharda coşup bu Demirkapı ve Tahtalı seddine Tuna Nehri bükünüp arkalar içre Demirkapı’dan girip ta İstanbul içre Yenibahçe’den Aksaray Mahallesi’nden akıp ... o yerde Tuna Nehri Akdeniz’e katıştı...”Daha geniş bilgi için bkz. **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C. I, s.16.

¹⁰⁴ Osmanlılar tarafından ordu hizmetlerinde kullanılan Hristiyan esirlere verilen isimdir. Bkz. Devellioğlu, **a.g.e.**, s.165.

¹⁰⁵ İnce sicim veya kalın iplik. Bkz. Devellioğlu, **a.g.e.**, s.617.

¹⁰⁶ XVIII. yüzyılın sonlarına doğru cerahor sayısı 75’e kadar düşmüş ve son olarak 1768’de istihdam edilmişlerdir. Bkz. **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C. VII, s.170.

¹⁰⁷ Kılıçaslan, **a.g.m.**, s.69.

doğurmuştur¹⁰⁸. Osmanlı Devleti, bu bölgede karadan giderken Romanlılardan kalma eski yolu kullanmıştır. Fakat Balkan coğrafyasının zorlu şartları, Osmanlı Devleti'ni çok daha az zahmetli olan nehir yolunu kullanmaya sevk etmiştir. Ancak, Tuna Nehri de Demirkapılarda büyük tehlike arz etmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti, daha önce Demirkapı'da kullanılmış bir usul olan rehber gemiler sistemini kullanarak, "Girdap Ağalığı" adı altında bir kurum oluşturmuştur. Böylece Osmanlı Devleti, Tuna'nın yukarı kısmında kalan Macar topraklarıyla sıkı bir bağlantı kurarak, buraları kendi sistemine daha iyi bağlamıştır¹⁰⁹.

Girdap Ağası, "Tuna Kapudanı"na bağlı olara hizmet etmiştir¹¹⁰. 1644 yılında Viyana elçisine eşlik ettikten sonra Orta Avrupa'yı büyük ölçüde dolaşan Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde, "Tuna Demirkapısı"nı üç defa gördüğünü belirtmiştir¹¹¹. Hatta kimi zamanlarda "Tuna Kapudanı", İnik Boğazı'nı korsan saldırılarına karşı korumak için oniki pare firkateyi devamlı hazır bulundurmuştur¹¹².

İnik Girdabı'nın devamında girdaplar içerisinde en görkemli olanı "Demirkapı" girdabıdır¹¹³. Evliya Çelebi'nin ifadesiyle Demirkapı Girdabı'nda hamam kubbesi büyüklüğündeki taşlar, Tuna Nehri'nin suları azaldığında "ağızlarını açmış cehennemî canavarlar" gibi suyun yüzeyine doğru dizilmişlerdir. Tuna'nın akış hızı Demirkapı'da diğer girdaplara göre oldukça hızlı olduğundan buradaki kayalar gemiciler için büyük tehlike oluşturmuştur.

¹⁰⁸ Roma İmparatoru Trajan, Daçya'yı ele geçirmek için İnik Girdabı'nın iki yakasını çevreleyen kayalıklardan güney taraftakini oydurarak bir yol açma teşebbüsünde bulunmuştur. Trajan, Turnu Severin'e yaptırdığı köprüyle açtığı bu yolu daha kullanışlı hale getirmiştir. Böylece tarihte ilk kez Tuna Nehri'nin aşağı ve yukarı kısımları Tuna vadisi boyunca birleştirilerek nehir iki parçalı durumdan kurtarılmıştır. Fakat Trajondan sonra yönetime gelen Hadrianus, Got saldırılarından ülkesini korumak için sefinin yaptırdığı köprüyü yıkmıştır. Bkz. James Henry Skene, **The Frontier Lands of the Christian and the Turk**, Londra, 1853, s.196.

¹⁰⁹ Kılıçaslan, **a.g.m.**, s.63.

¹¹⁰ 15. yüzyılın ortalarından itibaren Tuna Nehri'ni kullanmaya başlayan Osmanlı Devleti, Tuna Demirkapılarında gemilere rehberlik etmesi amacıyla "Girdap Ağalığı"nı tesis etmiştir. Eflak ve Fethülislam Mukataası Voyvodaları Girdap Ağalığı görevine getirilmişlerdir. Bkz. Babinger, **a.g.e.**, s.36.

¹¹¹ John Freely, **Evliya Çelebi'nin İstanbul'u**, Çev. Müfit Günay, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2003, s.17.

¹¹² **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C. VII, s.171.

¹¹³ **EK-6, EK-7.**

Tuna Nehri'nin debisi yazın azaldığında belirtilen kayalar gemilere geçit vermemiştir. Bundan dolayı Demirkapı Girdabı'nı geçmek, yılın her mevsiminde tehlikeli olmuştur¹¹⁴.

Tuna Nehri, Demirkapı bölgesinde daralarak Orta Avrupa, Adriyatik, Balkanlar ve Karadenizden gelen yolların bir kesişme noktasıdır¹¹⁵. Burası güney Karpatlarla doğu Sırp dağları arasında doğuya doğru 130 kilometre uzun bir Tuna vadisidir¹¹⁶. Tuna Nehri'nin yatak genişliği 1,5 km. civarında iken Belgrad ve Turnu Severin arasında kimi yerlerde nehrin genişliğinin 80 metreye kadar düşmesi ciddi boyutta daralma olduğunu göstermektedir¹¹⁷. Bu durum Demirkapı'nın girişinde yer alan Orşova ile çıkışındaki Vidin ve Kalafat'ı oldukça önemli hale getirmiştir. 5 Nisan 1904 tarihli belgede geçtiği şekliyle Orşova'ya hâkimiyet, Sırbistan ve Romanya hudutlarında yer alan Adakale hâkimiyetinden geçmektedir¹¹⁸. Adakale, Tuna su yolunun düğüm noktasında yer alan Demirkapı'nın anahtarı konumundadır.

Tuna Nehri düşman kuvvetlerine karşı doğal bir engel olma özelliğini taşımaktadır. Tuna'yı aşan güçler İstanbul'u ve Boğazı kolay bir şekilde tehdit edebilmiştir¹¹⁹. Dolayısıyla Demirkapıların hem olumlu hem de olumsuz etkisinin olduğu görülmektedir. Olumsuz etkisi, Osmanlı Devleti'nin Batı'ya doğru Tuna üzerinden gidişini yavaşlatmasıdır. Olumlu etkisi ise bunun tam tersine Batı'dan Tuna yoluyla gelen güçlerin Doğu'ya doğru yapacakları seferlere karşı bir sed görevi üstlenmesidir¹²⁰. İşte Adakale'nin önemi burada ortaya çıkmıştır. Adakale, Demirkapı Boğazı'na olan hâkimiyeti ve Tuna'nın bundan sonraki kısmının geçiş güvenliğini denetlemesi bakımından askeri bir üs olma özelliğini taşımıştır¹²¹. Tuna yoluyla Batı'dan Osmanlı Devleti'ne yönelebilecek tehlikeler, Adakale'de kontrol altına alınabilmektedir.

¹¹⁴ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. VII, s.173.

¹¹⁵ Decei, a.g.m., s.525.

¹¹⁶ Türk Ansiklopedisi, "Demir Kapı", C. XIII, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara, 1966, s.2

¹¹⁷ Ekinci, a.g.t., s.14.

¹¹⁸ BOA, HR. SYS, 2/4, L. 10, 23 Mart 1320 (M. 5 Nisan 1904) tarihli Viyana Sefareti'ne Budapeşte Şehbenderliği'nden gönderilen tahriratın suretidir.

¹¹⁹ Selimoğlu, a.g.t., s.25.

¹²⁰ Kılıçaslan, a.g.m., s.63.

¹²¹ Çavaş, a.g.m., s.4-5.

1683'te Viyana önlerinde başlayan Türk bozgunundan¹²² sonra, bütün Balkanlar gibi Adakale de giderek bir huzurluksuz dönemine girmeye başlamıştır. Avusturya orduları Tuna üzerindeki seyr ü seferi kontrol etmek amacıyla Adakale'ye göz dikmişlerdir. Bu sırada Veterani adındaki Avusturyalı bir general, Viyana'ya gönderdiği raporda şöyle demiştir; "Orşova geçidi ve onun önündeki ada, Erdel, Eflak, Sırbistan ve Bulgaristan'ın kilit noktası olması itibariyle son derece önemlidir". Bu nedenle Avusturya orduları 1689 yılında Adakele'yi işgal etmişlerdir¹²³.

Tuna Nehri'ne hâkim olabilmek ve nehri kontrol altında tutmak buradaki Demirkapıları ele geçirmeye bağlıdır. Osmanlı Devleti, kuruluş döneminde Tuna Demirkapısı'ndan yukarıya doğru geçmekte bir takım sıkıntılar yaşarken, Osmanlı'nın Balkanlardaki en büyük rakibi olan Avusturya da Demirkapıları Osmanlı Devleti'nden alamadığı için Tuna'dan aşağıya doğru inmede bazı güçlüklerle karşılaşmıştır¹²⁴. Asya'dan Avrupa'ya ve Avrupa'dan Asya'ya doğru uzanan su yolu güzergahında yer alan Tuna Nehri'nin düğümlendiği noktada bulunan Demirkapı Deçidi'nin etrafında Romanya, Macaristan, Bulgaristan ve Sırbistan yer tutmuşlardır¹²⁵.

Osmanlı Devleti, Orşova ve Adakale'nin Tuna savunma sistemindeki rolünü güçlendirmiştir. Orşova, Tuna Nehri'nde aşağı ve yukarı doğru giden Osmanlı gemileri için bir liman vazifesi görmüştür. Buraya gelen gemiler her türlü yükleme ve ikmallerini yapabilmıştır. Tuna'daki Osmanlı donanması için Adakale, Orşova iskelesini koruyan bir nehir üssü işlevini görmüştür. Aynı zamanda düşman ordularının saldırılarına karşı nehri koruyan bir kale halini almıştır¹²⁶.

Aşağı Tuna bölgesinde rakip askeri güçlerin göz diktiği Adakale, Demirkapı'nın anahtarı ve Orşova kalesinin de gözetleme karakolu olduğundan dolayı Tuna'da hâkimiyet kurmak için girişilen savaşlarda bir kilit

¹²² Mustafa Turan, "İkinci Viyana Muhasarası: Osmanlı Devleti'nde Siyasi, İdari ve Askeri Çözüm", **OTAM**, S.9, Ankara, 1998, s.389 vd.

¹²³ Mustafa Mehmet, **a.g.m.**, s.319.

¹²⁴ Decei, **a.g.m.**, s.524.

¹²⁵ Kılıçaslan, **a.g.m.**, s.61

¹²⁶ Popescu-Judet, "Adakale: Geçmişte Bir Türk Adası", s.567.

noktası olmuştur. Aşağı Tuna bölgesinin savunulabilmesi bakımından Adakale bir nehir üssü konumundadır. Bundan dolayı da Osmanlılarla Habsburglar arasında aşağı Tuna bölgesindeki hâkimiyet mücadelesinde yaklaşık 200 yıl boyunca yapılan savaşların merkezinde Adakale yer almıştı.

Adakale, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da ve Tuna Nehri kıyılarında kalabilmesini sağlayan savunma noktalarından biridir. Osmanlıların Habsburg hanedanıyla yaptığı mücadelelerinde ileri karakol vazifesi görmüştür¹²⁷.

Adakale, 18. yüzyıl boyunca Osmanlılarla Avusturyalılar arasında çıkan savaşlarda bir yandan Orşova'yı savunan bir kale, diğer yandan ise Demirkapı'nın anahtarı sayılmıştır. Pasarofça, Belgrad ve Zıştovi Antlaşmalarında savaşan devletlerden kimi zaman birine, kimi zaman da ötekine bırakılarak egemenlik değişimlerine uğramıştır. Adakale, birbiri ardına bazen Osmanlı Devleti'ne bazen de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na geçmiştir. Fakat değişmeyen şey, Orşova'ya hâkim olanın Adakale'ye de hâkim olmasıdır¹²⁸.

Tuna Nehri'nin geçiş güzergahındaki stratejik konumundan dolayı güvenlik nedeniyle Ruslar, Macarlar, Bulgarlar, Sırlar ve Romanyalılar Adakale'ye her zaman sahip olmak istemişlerdir¹²⁹. Rusların Adakale'yi almak için 1790 yılında giriştikleri savaşta, Osmanlı Devleti asker ve mühimmat takviyesinde gecikince kale Ruslara geçmiştir. Bunun üzerine Fethülislam kalesindeki cephanelik Osmanlı askerleri tarafından infilak ettirilerek 400 Rus askeri telef olmuştur¹³⁰.

Osmanlı Devleti Tuna Nehri üzerindeki gemilerin geçişlerini güvenli olarak yapabilmeleri için hassas bir şekilde durmuştur¹³¹. Tuna yoluyla Batı'ya doğru yapacağı ileri fetih hareketlerinde nehrin güvenliğinin yanı sıra ordunun erzak temininin sağlanmasında Demirkapılar bölgesinde yer alan Adakale'nin stratejik konumu Osmanlılar için hayati önem taşımıştır. Belgrad,

¹²⁷ Alptekin, **a.g.m.**, s.340-341.

¹²⁸ **Meray VI**, s.19-20.

¹²⁹ Popescu-Judet, **Adakale**, 17.

¹³⁰ **BOA, HAT**, 148/6230, 13 Şaban 1204 (M. 28 Mayıs 1790).

¹³¹ Dursun, **a.g.e.**, s.97.

Ruşçuk, Silistre ve Adakale ihtiyatî erzağın saklanabileceği ve bunun tekrar su yoluyla kolayca ulaşılabilirliği bir noktada yer almaktadır¹³². Eflak Voyvodası'ndan 3 Mart 1814 tarihinde Sadaret'e gönderilen tahriratta Adakale'de bulundurulacak zahirenin ne suretle tedarik edileceği sorulmuştur¹³³. Maliye Nezareti'nden Tuna Vilayeti'ne gönderilen 4 Kasım 1866 tarihli yazıda Ada-i Kebir (Adakale), Fethülislam, Niğbolu, Silistre ve Vidin Kalelerinde yer alan zahire ambarlarının gerekli yerlerinin tamir edilmesi istenilmiştir¹³⁴. Adakale'nin hinterlandında yer alan verimli arazilerde yetiştirilen ürünlerin nasıl tedarik edileceği tespit eden Osmanlı Devleti aynı zamanda bu ürünleri adada yer alan ambarlara kolay bir şekilde taşıyabilmiştir¹³⁵. Bundan dolayı Osmanlılar Adakale'yi "Şans Kalesi" olarak da adlandırmışlardı¹³⁶.

Adakale'nin son dönemlerinde de stratejik bakımdan önemini koruduğunu görmekteyiz. Bölgede çıkan Sırp firarilerin de içinde yer aldığı ayaklanmaların bastırılması sırasında Adakale'de bulundurulacak zahirenin kullanılması için Eflak Voyvodası'ndan 3 Mart 1814 tarihinde Sadaret'e yazılan tahriratta izin istenilmesi¹³⁷ de bu hususu teyit etmektedir. Yine 1848 İhtilalleri sonucunda Macaristan ve Polonya'da çıkan isyanlarda, isyancıların birçoğu sınırı geçerek, Osmanlı Devleti'ne iltica etmişler ve "Mülteciler Sorunu" olarak bilinen meselenin başlamasına neden olmuşlardı. 1815-1830 yılları arasındaki görülen siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeler Avrupa'da 1848 İhtilallerini tetikleyerek, Avrupa'nın her tarafındaki statükonun yıkılması için kımıldanmaların başlamasında neden olmuştur¹³⁸.

¹³² BOA, HAT, 319/18725, 29 Zilhicce 1231 (M. 20 Kasım 1816).

¹³³ BOA, HAT, 337/19294 A, 11 Rebiülevvel 1229 (M. 3 Mart 1814) tarihli Eflak Voyvodası'ndan Sadaret'e gönderilen tahrirat.

¹³⁴ BOA, A. MKT. MHM, 366/68, 25 Cemaziyelahir 1283 (M. 4 Kasım 1866) tarihli Maliye Nezareti'nden Tuna Vilayeti'ne gönderilen tahrirat.

¹³⁵ BOA, HAT, 337/19294, 29 Zilhicce 1229 (M. 12 Aralık 1814).

¹³⁶ Plevne ve bölgedeki diğer kazalardan Adakale'ye sürekli olarak asker ve zahire takviyesinde bulunmuştur. Bkz. BOA, C. AS, 1033/45327, 20 Muharrem 1186 (M. 23 Nisan 1772).

¹³⁷ BOA, HAT, 337/19294 A, 11 Rebiülevvel 1229 (M. 3 Mart 1814) tarihli Eflak Voyvodası'ndan Sadaret'e yazılan tahrirat.

¹³⁸ Zabit Acer, "Osmanlı Devleti'nin Siyasi İlticılara Bakışı; Polonyalı Mülteciler", **Türkiye-Polonya İlişkileri Sempozyumu ve Kültür-Sanat Etkinlikleri**, Varşova/Polonya. 16-21 Haziran 2010, s.3.

Nihayet 1849 yılında Macar devrim hareketi bastırılmıştır¹³⁹. Adakale, bu büyük kargaşa döneminde boyunduruk altında olan ülkelerin devrimcileri için sürgün yeri olmuştur. Muntenia'daki 17 devrimci, Semlin'e giderken Adakale'de durmuşlardır. Macar hareketinin önderi Lajos Kossuth yenildikten sonra Osmanlı Devleti'ne sığınmış ve Adakale'ye getirilmiştir. Adakale, Macar devrim hareketi lideri Kossuth'un ağırlandığı bir yer olarak siyasi bakımdan ayrı bir öneme sahiptir¹⁴⁰.

Tuna üzerinde Adakale'yle aynı kaderi paylaşmış olan Belgrad Kalesi'nin elden çıkmasına rağmen Adakale ne hikmetse 1878 Berlin Kongresi'nde unutulmuştur. Romanya Osmanlı'dan çıkmış, Bulgaristan tamamıyla iç bağımsızlık kazanmış ve Sırbistan ise artık bağımsız olmuştur. Ama Adakale halâ Türklerin elindedir. Tuna üzerinde unutilan ve çevresi boşaltıldığı halde Osmanlı sınırları dahilinde kalmaya devam eden tek yerdir. Dolayısıyla Adakale, Osmanlı Devleti'nin varlığını bu bölgede devam ettirmesi bakımından önemlidir¹⁴¹.

Sultan II. Abdülhamid, Balkanlardaki halkların “şüpheli” hareketlerini ve de bölgedeki Müslümanların arasındaki İttihatçıların propagandalarını izlemek için Adakale'nin stratejik konumundan faydalanmıştır. Adakale Müdüriyeti, Osmanlı Devleti'nin doğrudan ilgisini çeken komşu ülkelerdeki gelişmeleri takip ederek, Osmanlı Hükümeti'ne rapor etmiştir. Tuna boylarındaki olaylar, Sultan II. Abdülhamid tarafından dikkatle takip edilmiş ve Adakale'deki Müdürler aracılığıyla toplanan haberlere de oldukça önem verilmiştir¹⁴².

20. yüzyılın başlarında Adakale'nin, Tuna bölgesindeki Balkan ülkelerinin faaliyetlerini denetlemek için en uygun yer olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı Devleti, Bulgar ve Makedonyalı komitacıların isyan hareketlerini yakından takip etmiştir. Adakale ve Orşova'daki Osmanlı yetkilileri bu

¹³⁹ Bayram Nazır, **Macar ve Polonyalı Mülteciler Osmanlı'ya Sığınanlar**, İstanbul, Yeditepe Yay., 2006, s.26-33.

¹⁴⁰ Guboğlu, **a.g.m.**, s.125.

¹⁴¹ İlber Ortaylı, “Adakale Ağla Kala”, **Tuna**, TRT İNT Belgesel, 2009, B. V.

¹⁴² Craioveanu, **a.g.t.**, s.23.

devrimci grubun hareketleriyle ilgili Bâbîâli'ye ayrıntılı bilgiler vermişlerdir. Hatta Adakale Müdüriyeti'nden giden raporlar doğrultusunda, 1900 yılında Vladislav Kovakow tarafından yönetilen bir Makedon çetesi mensupları Orşova yakınlarında tutuklanmışlardır¹⁴³.

B. Ekonomik Açıdan

Adakale'nin de içinde yer aldığı Aşağı Tuna bölümü Demirkapılardan başlayıp Karadeniz'e kadar uzanmaktadır. Bulgaristan ve Eflak'ın bütün nehirleri bu bölümde Tuna'ya akmaktadır. Nehirlerin Tuna'yla buluştuğu noktalarda önemli iskele şehirleri kurulmuştur¹⁴⁴. Aşağı Tuna'daki topraklar oldukça verimli olduğundan dolayı burada büyük miktarda zahire üretimi yapılmaktadır. Bu çok büyük havzada küçük nehirlerin Tuna'ya karıştığı yerlerde kurulan şehirler, pek çok ürünün ithalat ve ihracat merkezlerini oluşturmuşlardır. Bu şehirler Tuna Nehri vasıtasıyla dışarıdan gelen ürünlerin iç bölgelere geçişini sağladığı gibi, içerdeki ürünlerin de nehir taşımacılığı vasıtasıyla Karadeniz'e, oradan da diğer yerlere ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Bu özelliği nedeniyle Tuna, Karadeniz'e Balkanlardan inen başlıca ticaret yolu olma vasfını kazanmıştır¹⁴⁵.

Rumeli'de geniş meralar ve ormanlıklar yer almakta olup iklim, buğday ve diğer hububat ürünlerini yetiştirmeye oldukça elverişlidir. Ancak ziraata elverişli olan bu topraklarda halk, hükümet adamlarının suistimalleri ve çapulculardan dolayı doğru düzgün toprakları işleyememiştir. Dolayısıyla Rumeli toplumu Osmanlıların bu coğrafyaya geleceği zamana kadar bu verimli topraklardan elde edilecek ürünlerden de mahrum kalmışlardır. Geniş meraları ve ormanları olan Rumeli'nin kuzey bölgelerinde buğday, arpa vb. hububat ürünleri ile beygir, davar, koyun gibi hayvanlar yetiştirilerek bol miktarda tereyağ, peynir ve yağ elde edilmiştir. Rumeli'nin güneyinde ise

¹⁴³ H. Dj. Siruni, "Insula Ada-Kaleh la Sfarjitul Secolului al XIX-lea-Inceputul Secolului XX și Legaturile ei cu Mișcarile Revulotionare Din Imperiul Otoman", **Revista Arhivelor**, S.51, București, 1962, s.7-14.

¹⁴⁴ Tuna'ya karışan nehirlerin ağzında Vidin, Lom, Rahova, Niğbolu, Silistre, Tutrakan, Zıştovi, Rusçuk, Turnu Severin, Kalas, İbrail, İsmail, Kalarişi, Oltenitza, Yergögü, Zemniça gibi önemli şehirler kurulmuştur. Bkz. Dursun, **a.g.e.**, s.218.

¹⁴⁵ İkinci, **a.g.t.**, s.2, 3.

şarap, zeytinyağı ve çeşitli meyvalar fazlaca bulunmaktadır. Rumeli'nin iki önemli nehri olan Tuna ve Turla birçok çayla birleştikten sonra Karadeniz'e dökülmesi nedeniyle yetiştirilen bu ürünlerin taşımacılığını kolaylaştırmıştır¹⁴⁶.

Tuna boyunca hayatın canlılığı göz önünde bulundurulursa, Tuna üzerinden yapılan ticaret ve bunun kontrolü de Osmanlı açısından önemlidir. Balkanlardaki dağların çetinliği karşısında Tuna Nehri'nin taşımacılıkta sağladığı kolaylıktan faydalanılmıştır.

Karadeniz ve Balkanlardaki ticari hayatın canlılığında Tuna Nehri Karadeniz'e inen en önemli ticaret yolu olmuştur. Tuna'nın kuzeyi ile güneyi arasındaki aşılmaz gibi görünen engeller de sıkı ticaret bağları nedeniyle kolayca aşılmıştır. Tuna'ya akan nehirler kültürel ve sosyal yapı açısından farklılık arzeden Tuna Nehri'nin kuzey ve güneyindeki toplumların ticari hayatla birleşmesinde etkili olmuştur¹⁴⁷.

Tuna Nehri, Romalılar zamanından beri Balkanların kuzey sınırı olarak tespit edilmiştir. Eflak ve Boğdan kuzeyde çizilen bu sınırın dışında kalmasına rağmen Balkan ülkeleriyle aynı kaderi paylaşmıştır. Bunda siyasi nedenlerin yanı sıra, Tuna Nehri'nin ticari açıdan canlılık arzeden bir bütünlük göstermesi etkili olmuştur¹⁴⁸. Tuna Nehri, Balkanlardan Karadeniz'e inen başlıca ticaret yolu olduğundan dolayı Balkanlara egemen olan devletler Tuna'nın kuzeyindeki toprakları almak istemişlerdir¹⁴⁹. Tuna'ya akan nehirler sayesinde kuzey ve güneydeki ürünlere nehir taşımacılığıyla ulaşma imkânı elde edilmiştir.

¹⁴⁶ Osmanlılar Rumeli adını genellikle "Rum memleketi" anlamında Avrupa kıtasında bulunan ülkeler, Avrupa şeklinde kullanmıştır. Doğudan Karadeniz ve Adalardenizi, güneyden Akdeniz ve batıdan da Adriatik denizleriyle çevrili olan Rumeli'nin kara sınırları batıda Dobravedik, Dalmaçya ve Hırvatistan, kuzeyde Slavenya, Macaristan, Transilvanya ve Lehistan, doğuda ise Dinyester veya Turla Nehri'ne kadar uzanmıştır. Rumeli'nin yüzölçümü 10544 mil kare olup nüfusu Türk, Ermeni, Rum, Yahudi, Bulgar, Sırp, Bosnalı, Arnavut, Ulah, Tatar vb oluşmaktadır. Rumeli Osmanlı resmi kayıtlarında Sofya, Bosna, Özü, Kefe, Mora, Girit ve Kaptanpaşa'ya bağlı deniz mıntikaları olmak üzere yedi eyalete bölünmüştür. Bkz. İnciciyan, **a.g.m.**, s.13-15.

¹⁴⁷ Halil İncalcık, "Türkler ve Balkanlar", **Balkanlar**, İstanbul, Eren Yay., 1993, s.12.

¹⁴⁸ Besim Darkot, "Balkan", **İslam Ansiklopedisi**, C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1993, s.282.

¹⁴⁹ İncalcık, "Türkler ve Balkanlar", s.12.

Osmanlı Devleti de Balkanları tahıl ambarı olarak kullanmıştır. Osmanlı Devleti Balkanlardaki büyük ve verimli arazileri işleyerek tarıma dayalı üretimi artırmış ve ekonomiyi canlandırmıştır¹⁵⁰. Bu amaçla Osmanlı Devleti Balkanlarda önce Tuna'ya ulaşan büyük yollara ve büyük nehir vadilerine hâkim olmaya çalışmıştır. Balkanlarda köklü bir yapı oluşturmak isteyen Osmanlı Devleti, Tuna Nehri'nin taşımacılıktaki kolaylığından istifade etmek istemiştir¹⁵¹.

Adakale'nin Tuna Nehri taşımacılığındaki önemi, Vidin Muhafızı İbrahim Paşa tarafından 2 Mayıs 1829'da Sadaret'e gönderilen kâimede belirtilmiştir. İbrahim Paşa, eğer Adakale düşmanın eline geçerse Tuna'daki nakliyenin tamamen duracağını belirtmiştir. Düşmanın Tuna'nın karşı sahilinde yapmış olduğu tabyalarla nehirdeki Osmanlı taşımacılığını zayıflatmayı hedeflediğini söylemiştir. Bu amaçla Adakale ve Fethüislam arasında alınması gerekli olan askeri tedbirler üzerinde durmuştur¹⁵². Hakeza Vidin Muhafızı İbrahim Paşa'nın 25 Nisan 1830 tarihinde Sadaret'e gönderdiği tahriratta Adakale Muhafızı Ömer Paşa'nın Niğbolu'ya, Niğbolu Muhafızı Sadık Paşa'nın da Adakale'ye nakledilmesi ricasında bulunmuş¹⁵³ olması Adakele savunmasının güçlendirilmesi kadar Tuna nakliyesinin de tahkimi amacını taşımaktadır. Bu nedenledir ki Adakale son dönemlere kadar "hükümet-i Osmaniye'nin ecza-yı mütemmimesi" olarak tanınmıştır¹⁵⁴.

Osmanlı Devleti'nin Tuna'nın aşağı bölümüne öncelikli olarak yönelmesinin ve bu kısımdaki Adakale'yi hâkimiyeti altına almasının temel nedenlerinden birisi, Balkanların verimli topraklarında üretilen zâhirenin nehir yoluyla Karadeniz'e ve oradan da İstanbul'a ulaşmasını sağlamaktır. Tuna

¹⁵⁰ J. A. B. Palmer, "Yeniçerilerin Kökeni", *Söğüt'ten İstanbul'a*, Çev. Mehmet Öz, Ankara, İmge Kitabevi, 2000, s.475-485.

¹⁵¹ Osmanlı Devleti Tuna Nehri'ne hâkim olabilmek için öncelikli olarak Meriç, Vardar, Drina ve Morova nehirleri boyunca fetih hareketlerine ağırlık vermiştir. Bkz. Ekinci, *a.g.t.*, s.6.

¹⁵² **BOA, HAT**, 1037/42982 B, 27 Şevval 1244 (M. 2 Mayıs 1829) tarihli Vidin Muhafızı İbrahim Paşa'dan Sadaret'e gönderilen kâime.

¹⁵³ **BOA, HAT**, 726/34597, 2 Zilkade 1245 (M. 25 Nisan 1830) tarihli Vidin Muhafızı İbrahim Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği tahrirat.

¹⁵⁴ **BOA, HR. SYS**, 2446/54, L. 3, 16 Kanun-ı evvel 1333 (M. 16 Aralık 1917) tarihli Adakale Müdüriyeti'ne geçici olarak vekalet eden Şehbender Atıf Bey tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahrirat.

Nehri ve nehre çıkan su yolları Osmanlılar için özellikle ticari açıdan oldukça önem taşımıştır. Balkan coğrafyasının verimli arazilerinde üretilen ürünlerin, bilhassa İstanbul'un zahire ihtiyacını karşılaması bakımından, İstanbul'a en kolay ulaşım yolu Tuna Nehri'dir. Bu nedenle, Tuna'daki gemilerin güvenli bir şekilde seyr ü sefer yapabilmelerinde Adakale'ye olan hâkimiyet tarihin her döneminde önemli olmuştur. Tuna'nın aşağı kısmında nehrin daraldığı ve girdapların en tehlikeli hale geldiği bir konumda yer alan Adakale, adeta bu su yoluna jandarmalık yapacak bir noktada yer almıştır. Tuna Nehri'nde zahire taşımacılığı yapmak ve gerektiğinde ambar olarak kullanmak için Adakale'nin konumu büyük önem taşımıştır.

Adakale Tuna Nehri üzerindeki ticari hayatın kontrolündeki önemli mevkiinden dolayı Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlardan beri dikkatini çekmiştir. Nehrin yukarısı ile aşağısı arasındaki Demirkapıların girişinde yer alan Orşova stratejik bakımından eşi bulunmaz bir konuma yükselmiştir. Demirkapılardan sonra Tuna'nın Karadeniz'e döküldüğü kısma kadar ki bölümü olan aşağı Tuna, ilk çağlardan beri Karadeniz'in devamı olarak bir su yolu şeklinde kullanılmıştır. 1891-1896 yılları arasındaki Adakale'nin içerisinde yer aldığı Demirkapıların ıslah edilmesi sonucunda bu bölge gemilerin geçişine tam olarak açılmıştır.

Burada belirtmemiz gerekir ki, Tuna Nehri üzerindeki Demirkapı'nın anahtarı olan Adakale'nin kaderi Belgrad'ın kaderiyle doğrudan doğruya ilgilidir. Adakale, Tuna Nehri üzerindeki gemilerin seyir güvenliği açısından müstahkem bir mevkide olmasından dolayı Belgrad'dan sonra ikinci önemli konumda olmuştur. Bu bölgedeki Orşova'ya hâkimiyet de yine Adakale hâkimiyetinden geçmektedir¹⁵⁵.

¹⁵⁵ Decei, **a.g.m.**, s.522-526.

II. TUNA'DA OSMANLI HAKİMİYETİ

Osmanlıların Balkanlarda görünmeye başlanması 14. yüzyıla rastlamaktadır. Osmanlılardan önce Hunların¹⁵⁶, Peçenek, Kuman ve özellikle Uzlar gibi Oğuz kavimlerinin Tuna kıyısındaki topraklara yerleştiklerini görmekteyiz¹⁵⁷. Orhan Gazi döneminde, Çimpe kalesinin Bizans İmparatoru tarafından verilmesiyle Rumeli'ye geçişi sağlayan Osmanlı Devleti, Süleyman Paşa'nın Gelibolu'yu almasıyla Rumeli'ye yerleşmek için bir köprübaşı edinmiştir. Osmanlıların Gelibolu'ya yerleşmesi Avrupa Devletlerinin dikkatini çektiyse de birbirleriyle uğraştıklarından Türklerin ilerleyişini engelleyememişlerdir¹⁵⁸.

¹⁵⁶ Sınırları güneyde Tuna ırmağına, batıda ise Transilvanya'ya kadar ulaşan Hun İmparatorluğu 5. yüzyılda Tuna ve Tisa Irmakları arasındaki Karpat Havzası olarak bilinen bölgeyi ele geçirdikten sonra buradaki Gotlar, Gepidler ve Vandalları batıya doğru uzaklaştırmıştır. Bkz. Şerif Başstav, "Avrupa Hunları", **Genel Türk Tarihi**, C. I., Ed. Ali Birinci vd., Ankara, Semih Ofset, 2002, s.599-601, Abdülhaluk M. Çay, İlhami Durmuş, "İskitler", **Genel Türk Tarihi**, C. I., Ed. Ali Birinci vd., Ankara, Semih Ofset, 2002, s.500-501.

¹⁵⁷ Peçenek, Kuman ve Uz-Türkleri gibi kavimler 9. yüzyılda Orta Asya'dan Avrupa'ya doğru ilerleyerek Rus bozkırlarını aşmış, Volga ile Gıyank Irmakları arasındaki bölgeye yerleşmişlerdir. 1036 yıllarına doğru Kumanlarca kovalanan Uz-Türkleri, Volga ve Don ırmaklarına doğru yönelince burada Peçeneklerle karşılaşarak savaşmışlardır. Peçeneklerin bir kolu 20.000 kişilik bir kuvvetle Kagen Han'ın komutasında Tuna Nehri'ne doğru çekilerek burada Bizans uyuğunu kabul etmiştir. Diğer kolu 80.000 kişilik bir güçle Tirah Han'ın komutasında Uz-Türkleriyle yaptığı savaşı kaybetmiş, Tuna Nehri'nin buz tutmasından da faydalananarak, ordusuyla beraber nehir üzerinden yaya olarak geçmiş ve Bizans yönetimine tâbi olmak zorunda kalmıştır. 1048-1053 yılları arasında Tuna yöresinde sık sık ayaklanan Peçenekler, Bizans İmparatorluğu'nu sıkıntıya soktuklarından İmparator I. Aleksi Kommen, onların bir kısmını Kumanlar arasına sokmuş, bir kısmını da Rus, Bizans ve Macar topraklarına dağıtmıştır. 1060 yılında Rus prensleri, Uz-Türklerini kovalayarak tıpkı Peçenekler gibi, onları Tuna Nehri'nden geçmeye zorlamışlardır. Tuna Nehri'ni kayıklarla geçen Uzlar, Bulgar ve Yunanlılardan oluşan güçleri dağıtarak Trakya ve Makedonya'yı yağma etmişlerse de açlık ve veba hastalığından dolayı birçoğu kırılmıştır. Bu felaketten kurtulan Uzların bir bölümü Bizans uyuğuna geçmeyi kabul ederken, diğer bölümü ise geri dönerek Rus sınırı üzerinde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Böylece Uzlar siyasi egemenliklerini kaybetmişlerdir. Bkz. Atanas Manov, **Gagauzlar (Hristiyan Türkler)**, Çev. M. Türker Acaroğlu, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 2001, s.6-8.

¹⁵⁸ Osmanlı kuvvetlerinin bir kısmı 1321'de Mudanya'yı aldıktan sonra Marmara'dan Doğu Trakya sahiline geçerek oralarda 18 ay kadar kalmış ve sonra tekrar Anadolu'ya dönmüşlerdir. Osmanlıların Rumeli'ye bu ilk geçişi onlara dolaştıkları bölgeler hakkında bir fikir vermiştir. Osmanlı güçleri bundan sonra Bizans'taki tac ve taht kavgalarından istifade ederek Rumeli'ye geçmeye devam etmiştir. Bulgar ve Sırp tehlikesine karşı Orhan Gazi'den yardım isteyen Kantakuzen, buna karşılık olarak Osmanlılara Gelibolu yarımadasındaki "Çimpe" kalesini üs olarak vermeyi vaat etmiştir. Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa 20.000 kişilik Türk kuvvetiyle Rumeli'ye geçerek Kantakuzen'e yardım etmiş, muhasara altındaki Edirne'yi ve oğlu Mateos'u kurtarmıştır. Çimpe kalesini ve bir süre sonra da Gelibolu'yu alan Süleyman Paşa Rumeli'ye doğru ilk adımı atmış oldu. Bkz. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. I, s.156-157.

Orhan Gazi döneminde Rumeli'ye geçiş sağlandıktan sonra 1364 yılında yapılan Sırpsındığı Zaferi ile ilk defa Tuna'yı geçen Osmanlı Devleti¹⁵⁹, 1385'te Sofya ve 1386'da Niş'i fethetmiş ve Tuna üzerinde yayılmaya başlamıştır¹⁶⁰. Osmanlı Devleti, aşağı Tuna sahillerine hâkim olduktan sonra 1388 yılında Bulgar Krallığı üzerine yaptığı seferle Bulgar başkenti Tırnova'yı almıştır. 1389 yılında Sultan I. Murad döneminde Türk kuvvetleri Niğbolu, Rusçuk, Silistre ve Hezargard'ı ele geçirmişlerdir¹⁶¹. 1389'da Kosova meydanında Macarlar, Sırlar, Bosnalılar ve Arnavutlardan oluşan kuvvetlerle yapılan savaşta, Sultan I. Murad şehit olduysa da yerine geçen oğlu Yıldırım Bayezid harbi kazanmıştır¹⁶². Tuna boylarına dayanmış olan Osmanlı sınırı Kosova Zaferi'yle kesinlik kazanmıştır. Böylece Tuna bölgesindeki ileri hatların Osmanlıların eline geçmesi, Balkan hâkimiyetindeki en önemli tehditlerden birisi olan Macarlara karşı yapılacak taarruzu kolaylaştırmıştır¹⁶³. Kosova Zaferi'nden sonra Türk fetih hareketleri Güney Balkanlarda genişleyerek Makedonya, Sırbistan, Arnavutluk ve Bosna'ya kadar uzanmıştır¹⁶⁴. Kosova Savaşı sonrasında büyük bir askeri ve siyasi güç elde eden Osmanlılara karşı Tuna Nehri'nin güneyinde Macarlardan başka karşı koyabilecek bir güç kalmamıştır¹⁶⁵.

1391 yılında Yıldırım Bayezid'in kumandanlarından Firuz Bey komutasındaki Türk akıncılarının Tuna'yı geçtikleri¹⁶⁶ sırada Tuna Nehri'ne yakın bölgelerde Eflak (Ulahya) ve Boğdan (Moldovya) Prenslikleri bulunmaktaydı.

¹⁵⁹ Danişmend, **a.g.e.**, C. I, s.43.

¹⁶⁰ Ortaylı, "Tuna, İmparatorlukların Altın Kemer", s.130.

¹⁶¹ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. I, s.238; A. Zeki Velidi Togan, **Umumî Türk Tarihi'ne Giriş**, C. I, 3. Bs., İstanbul, Enderun Kitabevi, 1981, s.344.

¹⁶² Togan, **a.g.e.**, s.344.

¹⁶³ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. I, s.238.

¹⁶⁴ Mehmet İnbaşı, "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", **Türkler**, C. IV, Ed. Salim Koca vd., Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, s.156.

¹⁶⁵ Ekmeleddin İhsanoğlu (Ed.), **Osmanlı Devleti Tarihi**, C. I, İstanbul, Zaman Yay., 1999, s.15.

¹⁶⁶ Danişmend, **a.g.e.**, C. I, s.43; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. I, s.212; Osmanlıların Tuna Nehri'nin ötesine Firuz Bey tarafından ilk defa geçtikleri 1391 tarihi, kaynaklarda farklı gösterilebilmektedir. Bununla birlikte 15. yüzyıla ait kroniklerin çoğunda, Firuz Bey tarafından yapılan akınlardan bahsedilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Viorel Panaite, "Osmanlı Hâkimiyetinin Tuna Nehri'nin Kuzeyinde Yayılışı: XIV ve XVI. Yüzyıllarda Eflak ve Boğdan", Çev. Numan Elibol, **Türkler**, C. IX, Ed. Salim Koca vd., Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, s.208.

1391'de Yıldırım Bayezid, Vidin'e uğradıktan sonra Tuna'yı geçerek Kalafat'a girmiştir. Rovine'de yapılan ilk küçük çaplı karşılaşmada Eflak Beyi Mirça yenilerek Erdel (Transsilvanya)'e kaçmıştır. Osmanlılar, Mirça'nın yerine Vlad'ı Eflak Beyliği'ne getirip vergiye bağlamışlardır. Osmanlı Devleti, Eflak Beyi Mirça'nın vergi ve asker taahhüdüne karşılık olarak Eflak arazisine Müslüman yerleştirmemeyi ve cami yapmamayı kabul etmiştir¹⁶⁷.

Eflak ve Boğdan Osmanlı himayesini ve hâkimiyetini kolay kabul etmediğinden dolayı Osmanlılar Tuna'nın ötesindeki harekâtlarında ihtiyatı elden bırakmamışlardır. Çoğu kez ellerindeki silahları bırakmayan bu prenslikler siyasi olarak da Osmanlı ilerlemesini Tuna'da durdurmak ve Tuna'dan uzaklaştırmak için çaba harcamışlardır. Lehistan ve Macar Krallıkları ile Osmanlı Devleti arasında rekabet oluşturarak kendi siyasi varlıklarını devam ettirmeye çalışan Eflak ve Boğdan, komşu Hristiyan devletlerin istilacı siyasetlerine karşı Osmanlı kudretinin himayesine girmeye mecbur kalmışlardır. Ayrıca Lehistan ve Macar Krallıklarının Tuna ve Balkan bölgesinde Katolikleştirme baskısı karşısında, Osmanlıların Katolıklara karşı güttükleri siyaset bu himayede etkili olmuştur¹⁶⁸.

Osmanlıların durmadan Avrupa'da ilerlemesi Hristiyan âlemindeki Haçlı birliğinin tekrar orluşmasına neden olmuştur¹⁶⁹. Nitekim Macaristan kralı Sigismund bir haçlı seferi düzenlemiştir. Kral Sigismund'un teşebbüsleriyle toplanan Haçlı ordusu 1396 yılının sonlarına doğru 100.000 kişiye ulaşmıştır. Venedik ve Cenevizliler, Tuna Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü yerden haçlı ordusuna katılmışlardır. İstanbul'u kuşatmakla meşgul olan Yıldırım Bayezid, Haçlı ordusunun Macaristan'da toplandığı

¹⁶⁷ Firuz Bey'in kumandasındaki Türk akıncılarının ilk kez Tuna'yı geçip Eflak'a girmesinden sonra, Eflak Bey'i Mirça Yıldırım Bayezid'in Anadolu'da olduğu sırada saldırıya geçmiştir. Karınabad'a kadar inen Mirça Türk muhafız kuvvetlerine saldırarak yağma ve katliam yapmıştır. Bu durumu haber alan Yıldırım Bayezid 1392'de Mirça'ya karşı sefere çıkmıştır. Sırp Despotu Lazaroviç, Makedonya Sırp Beyi Makro Kıraliyeviç ve Köstendil Sırp Beyi Konstantin bu sefere katılarak Osmanlı ordusuna yardımcı olmuşlardır. Sefer sonucunda Mirça yenilerek kaçmış ve yerine Vlad, Eflak Bey'i tayin edilerek itaat altına alınıp vergiye bağlandıktan sonra bir miktar Türk muhafızı bırakılarak geri dönmüştür. Bkz. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. I, s.212-213, 269.

¹⁶⁸ Tahsin Gemi, "Romen-Osmanlı Münasebetlerine Dair Bazı Mülâhazalar", **VIII. Türk Tarih Kongresi**, C. II'den ayrı basım, Ankara, TTK Basımevi, 1981, s.1505-1506.

¹⁶⁹ Togan, **a.g.e.**, s.344.

haberini alır almaz 100.000 kişiden fazla olan ordusuyla Tuna istikametine doğru ilerlemiştir. Türklerin gücünü çok iyi bilen Sigismund, Buda'da kalarak savunma savaşı yapmayı önermiştir. Fakat müttefikleri, yapılacak büyük bir taarruzla Türklerin ezileceğini ve Hristiyan ordularının Anadolu'dan geçerek Suriye ve Kudüs'e kadar ilerleyebileceğini ileri sürmüştür. Müttefiklerinin şiddetle savunduğu görüşe razı olan Sigismund hemen harekete geçmiştir. "Ağustos başında birleşik ordular yürüyüşe geçerek Tuna'nın sol kıyısından aşağıya, Demirkapı'dan Orsova'ya kadar ilerlediler ve burada Sultan'ın arazisine girdiler"¹⁷⁰. Belgrad, Demirkapı ve Orşova yoluyla gelen Haçlılar, Türklerin Tuna Nehri kenarındaki en müstahkem mevki olan Niğbolu şehrine geldiklerinde, nehrin kıyısında çifte surlarla çevrili bir tepe üzerindeki güçlü bir kaleyle karşılaştılar¹⁷¹. Niğbolu önlerinde iki hafta kadar kalan Haçlı ordusu, Osmanlı Sultanı'nın yaklaşmakta olduğu haberini almıştır. 25 Eylül 1396'da Sultan Bayezid yapılan savaşta Tuna kenarına kadar ilerleyerek Haçlı ordularını yenmiştir. Sigismund nehirde bulunan Venedik gemilerinden birisiyle önce İstanbul'a daha sonra Ege ve Adriyatik denizleri yoluyla kendi ülkesine dönmüştür¹⁷².

Zaferden sonra Yıldırım Bayezid, Bulgar Krallığı'nı ilhak ederek Tuna Nehri'nin güneyindeki toprakların büyük bölümünü Osmanlı hâkimiyeti altına almışsa da kuzeyde Osmanlı hâkimiyeti çok geçmeden kaybolmuştur.

¹⁷⁰ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Çev. Fikret İşıltan, C. III, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1992, s.386-389.

¹⁷¹ Bkz. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. I, s.279-282.

¹⁷² Sekiz günde sallarla Tuna Nehri'nin karşı kıyısına geçen Haçlı ordusu, Tuna'nın güney kıyısı boyunca ilerleyerek Vidin'i kuşatmışlardı. Yıldırım Bayezid bir Bulgar prensi olan İvan Sraşimır'ı Vidin hâkimi yaparak, kaleye de küçük bir garnizon yerleştirmişti. İvan, Haçlılarla anlaşarak şehrin kapılarını açmış ve buradaki Türkler Haçlılar tarafından kılıçtan geçirilmişti. Rahova, her ne kadar nehirden aşağıya doğru büyük bir Türk garnizonu tarafından korunan çift surla çevrilmiş müstahkem bir kale olsa da Haçlı kuvvetlerine karşı fazla direnememiş ve fide ödeyerek kurtulanlar dışında halk kılıçtan geçirilmişti. Sigismund, sağlam surlarla çevrili Niğbolu önlerine geldiğinde sadece savunma savaşına hazırlandığından dolayı kuşatma aletlerini yanında getirmemişti. Fransızlar tarafından alelacele yapılan hücum merdivenleri ve Macar istihkamlar tarafından kazılan lağımalar yetersiz kalmıştı. Bunun üzerine Haçlılar, şehri aç bırakarak teslim zorlamışlardır. Hospitalier şövalyelerine ait donanma da Tuna'yı yukarı doğru çıkarak kale kuşatmasına destek vermiştir. Bütün bunlara rağmen Niğbolu valisi Doğan Bey teslim olmayarak direnmıştır. Bkz. Runciman, **a.g.e.**, C. III, s.386-389.

Bununla birlikte Tuna 1399 yılında Osmanlı Devleti-Eflak Prenslığı ve Macar Krallığı arasında fiilen sınır olmuştur¹⁷³.

Demirkapı ve Orşova pek eskiden beri Macarların hâkimiyetinde kalmıştır. 15. yüzyıldan itibaren Demirkapı, Osmanlıların buraya gelmeye başlamasıyla eski zamanlarda olduğu gibi önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti, Orta Avrupa'ya doğru yapacağı seferlerde Tuna yoluna ihtiyaç duymuştur. 1419'da Sigismund, Çelebi Mehmed'in taarruzunu önlemek maksadıyla Orşova ve Demirkapı'ya gelerek müdafaa tebbirleri almıştır. Türkler, Transilvanya'da yaptıkları bir seferden dönerken ilk kez 1421 yılında buraları yoklamıştır. Osmanlı Devleti'nin Tuna hattındaki taarruzları, II. Murad döneminde artarak devam etmiştir. Demirkapı'nın üst ucundaki Güvecinlik 1428'de Osmanlılara geçmiştir. Aynı yıl daha sonra Adakale adını alacak olan adayla birlikte Tuna'daki küçük büyük 20 kale Türklerin kontrolüne geçmiştir. II. Murad, Sırbistan'a boyun eğdirmek ve Macaristan'a hücum etmek amacıyla Tuna'nı aşağısına yönelerek, 1439'da Semendire Kalesi'ni fethetmiştir. Böylece Demirkapı civarı batıdan çevrilmiştir¹⁷⁴.

1442 yılında Osmanlı Devleti'nin Tuna'daki ilerleyişi, Transilvanya Voyvodası Hünyadi tarafından durdurulmuştur. Transilvanya'yı Banat'tan ayıran Haleg ve Caransebeş şehirleri arasındaki Demirkapı'dan girmek isteyen Rumeli Beylerbeyi Şahin Paşa ile Mezid Bey, burada yapılan savaşta Hünyadi tarafından bozguna uğratılmışlardır¹⁷⁵.

1444 yılında yine Tuna'yı takibeden Haçlı orduları bu kez Varna'ya kadar gelmişlerdir. Tuna Demirkapısı'nda yapılan bu savaşta düşmanın ileri gelen kumandanlarından bazıları esir alınırken, kaçanlar ise Tuna boyuna kadar takip edilerek imha edilmişlerdir. Varna muharebesinin kazanılmasıyla

¹⁷³ Panaite, **a.g.m.**, s.209.

¹⁷⁴ Decei, **a.g.m.**, s.523-524.

¹⁷⁵ Haleg ve Caransebeş arasındaki Demirkapı olarak kastedilen yer, Tuna Demirkapısı değildir. Çok eskiden beri zorlu geçitler için Demirkapı ibaresi kullanıldığından dolayı buraya da aynı isim verilmiştir. Bkz. Decei, **a.g.m.**, s.524.

Osmanlıların Rumeli'deki istikrarı iyice temin edilmiştir¹⁷⁶. Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki kaderini tayin eden bu savaş önemli bir dönüm noktası olmuştur¹⁷⁷.

14. yüzyılın ortalarından itibaren Balkanlarda fetih hareketlerine girişen Osmanlı Devleti, sistematik bir şekilde iskân siyaseti uygulamaya başlamıştır. Osmanlı Devleti, bu siyasetiyle hem kendi nüfuzunu bu coğrafyada tesis etmek hem de Rumeli'yi bir Türk yurdu haline getirmek istemiştir¹⁷⁸. Anadolu'dan getirilen pek çok Türk nüfusu Balkan coğrafyasına yerleştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu fetih ve iskân politikası sonucunda, Tuna Nehri'nin güneyinden, Balkanlardan Ege kıyılarına kadar olan coğrafya "Osmanlı Rumelisi" olarak adlandırılmış ve Osmanlı Devleti, Rumeli'de beş asırdan fazla hüküm sürmüştür¹⁷⁹.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki fetih hareketi Fatih Sultan Mehmet döneminde Sırbistan ve Yunanistan'ın alınışıyla tamamlanmıştır. Güçlü ve başarılı bir orduya sahip olan Osmanlı Devleti, Balkanlarda yaşayan halkları kendi içlerinde özgür bırakmış ve uzun bir süre önemli bir sorun çıkmadan buraları yönetmiştir¹⁸⁰.

15. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı askeri faaliyetleri orta ve aşağı Tuna'ya doğru yönelmiştir. Osmanlı Devleti'ne karşı kuzeyden gelecek tehlikeyi bertaraf etmenin tek yolu, Tuna kenarının ve Belgrad'ın alınmasıyla mümkün görülmüştür. Fatih Sultan Mehmed'in Sırbistan'ı tamamen itaat altına almak için yapmış olduğu Belgrad kuşatmasından Osmanlı kuvvetleri başarısız olarak dönmüşlerdir¹⁸¹. Yine Fatih, Eflak Prensiği üzerine yaptığı seferde Karadeniz'den Tuna'ya girmiş ve Vidin'e kadar ilerlemişse de karşılarında duracak bir kuvvet göremeyince geri dönmek zorunda

¹⁷⁶ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. I, s.436-439.

¹⁷⁷ İhsanoğlu, **a.g.e.**, C. I, s.21.

¹⁷⁸ Yusuf Halaçoğlu, "XVI. Yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlarda Bazı Osmanlı Şehirleri," **Belleten**, C. LIII, S.207-208, Ağustos-Eylül 1989, s.637-638.

¹⁷⁹ Bkz. İnciciyan, **a.g.m.**, s.11-14.

¹⁸⁰ Ergün AYBARS, "**Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**", C. I, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1995, s.73.

¹⁸¹ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. II, s.15-18.

kalmıştır¹⁸². 1476 yılında Boğdan'a yapılan ilk seferde Fatih 300 gemiden oluşan donanmayla Tuna ağzlarında hâkimiyeti tesis etmiştir. Ordunun erzak takviyesi Tuna üzerinden gelen gemilerle temin edilmiştir. Yapılan bu seferlerle Osmanlı Devleti Tuna ağzlarına hâkim olmuştur¹⁸³. Fatih Sultan Mehmet döneminde Tuna Nehri'nden giden ince donanma, Rumeli'deki kara ordusunun ileri harekâtlarında destek ve yardımcı kuvvet olarak aktif bir şekilde kullanılmıştır¹⁸⁴.

Osmanlı Devleti siyasi, askeri ve coğrafi sebeplerden dolayı önceleri Tuna'yı kendisine tabî bir hudut kabul için Tuna'nın kuzeyine doğru fetih faaliyetlerinde bulunmamıştır. Bundan dolayı da Tuna boyunda Eflak ve Boğdan, Hristiyan Avrupa ile Osmanlı arasında tampon devletler olarak kalmışlardır¹⁸⁵.

Sultan II. Bayezid döneminde ise Tuna Nehri'nin sol sahilindeki Boğdan'ın Karadeniz'e çıkış kapısı olan Kili fethedilmiştir. Ardından Dinyester Nehri üzerindeki Akkerman ele geçirilmiştir. Bundan böyle Tuna'yı geçen Osmanlı kuvvetleri kuzeye doğru çıkarak Kırım Hanlığı'na ulaşma imkânına kavuşmuştur¹⁸⁶.

Kanuni döneminde, Boğdan üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti sağlamlaştırıldıktan sonra bu bölgenin Karadeniz'le olan bağlantısı kesilmiştir. 1542'de İbrail ve çevresi doğrudan Osmanlı'ya bağlanarak, Eflak'ın Tuna ağzından Karadeniz'e çıkış yolu kapatılmıştır. Osmanlı Devleti, Tuna'ya açılan büyük havzaları ve Tuna ağzını kontrolü altına alarak, kendi hâkimiyetini bu geniş coğrafyada tesis etmek istemiştir¹⁸⁷. Osmanlı Devleti Eflak ve Boğdan sorununu hallettikten sonra Tuna'nın kuzeyinden Orta Avrupa'ya doğru nüfûz kurmaya engel teşkil eden Macar Krallığı'nın üzerine

¹⁸² Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. II, s.75-76.

¹⁸³ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. II, s.77-78; Danişmend, **a.g.e.**, C. I, s.383.

¹⁸⁴ Ekinci, **a.g.t.**, s.9.

¹⁸⁵ Gemil, **a.g.m.**, s.1506.

¹⁸⁶ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. II, s.181-182; Danişmend, **a.g.e.**, C. I, s.383; Gemil, **a.g.m.**, s.1507.

¹⁸⁷ Ekinci, **a.g.t.**, s.10.

yönelmiştir. Bundan dolayı Kanûnî döneminde Osmanlı askeri hareketinin yönü orta Tuna'ya doğru olmuştur¹⁸⁸.

Kanuni Sultan Süleyman, 1521'de Belgrad'ı fethedip Osmanlı'nın sınırlarını Tuna'nın ötesine taşımıştır. Belgrad Sancakbeyi Balı Bey, Severin'e yönelerek Macarları buradan ateş altında tutmuş, ardından da Orşova'yı ele geçirmiştir. Macarlar ise hiçbir şey yapamadan geri çekilmek zorunda kalmışlardır¹⁸⁹. Belgrad'ın fethinden sonra Fethülislam ve Orşova Kaleleri ile birlikte Adakale de tamamen Osmanlı kontrolüne geçmiştir¹⁹⁰.

Belgrad'ın fethiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin "Tuna havzası siyasetinde" yeni bir dönem başlamıştır. Mohaç Zaferi (1526) nden sonra Tuna Nehri üzerindeki her türlü inisiyatif artık Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir. Tuna'daki Türk iktidarı Kanûni Devri'nin sonlarına kadar devam etmiştir. Bu dönemden 18. yüzyılın sonlarına kadar Aşağı Tuna bölgesinde aktif bir mücadele yapılmamıştır¹⁹¹.

Orta Tuna bölgesinde askeri faaliyetlerini yoğunlaştıran ve yeni kaleler inşa eden Osmanlı Devleti, Macaristan'ın fethinden sonra Tuna Nehri'nde donanma inşa etmeye başlayarak Tuna Kaptanlığı'nı ihdas etmiştir¹⁹². Bunun üzerine Tuna üzerinde donanma kuran Avusturya, Osmanlı Devleti'yle rekabet etmeye çalışmıştır. 1526 yılında Belgrad Paşası Bali Bey, tekrar düşman eline geçen Orşova'ya hâkim olmuş ve bir Türk Beyi tayin ederek kalenin üzerine Türk sancağı dikilmiştir. 1683 senesinde Viyana bozgunundan sonra başlayan ve devam eden savaşlarda Belgrad sık sık el değiştirmiştir¹⁹³. 17. ve 18. yüzyıllarda Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında Tuna havzasında yapılan savaşlarda Belgrad kısa süreliğine de olsa Avusturya'nın eline geçmiştir¹⁹⁴. Belgrad'ın güvenliğinin sağlanabilmesi için Tuna'dan gelecek olan zahire ve mühimmatın aksamaması gerekmekteydi.

¹⁸⁸ Gökbilgin, "XVI. Asır Ortalarında...", s.69.

¹⁸⁹ Daha geniş bilgi için bkz. Nicolae Jorga, **Kanuni ve Dönemi Yenilmez Türk**, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul, Yeditepe Yay., 2008, s.88-89.

¹⁹⁰ Ahmet Ali, **a.g.e.**, s.24-26.

¹⁹¹ Gökbilgin, "XVI. Asır Ortalarında...", s.70, 76.

¹⁹² Uzunçarşılı, **Osmanlı Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, s.403

¹⁹³ Ahmet Ali, **a.g.e.**, s.24-26.

¹⁹⁴ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. IV/I, s.125-145.

Avusturyalılar, Belgrad hâkimiyetinin Orşova, Fethülislam ve Adakale hâkimiyetinden geçtiğini çok iyi anladıkları için buralara yönelmişlerdir. Çünkü bu yerler ve özellikle Adakale Tuna Demirkapılarının anahtarı konumundaydı¹⁹⁵. Bu nedenle 18. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında yapılan savaşlarda Belgrad ve Adakale hassas konumları nedeniyle sık sık el değiştirecektir.

III. OSMANLI MÜLKİ TEŞKİLATI İÇİNDE ADAKALE

A. Adakale Muhafızlığı

Muhafız kelimesi, birini ya da bir şeyi koruyan, kollayan, muhafaza eden koruyucu anlamına gelmektedir¹⁹⁶. Muhafızlık ise koruma, kollama, gözetme demektir. Siyasi olarak ise muhafızlık savaş esnasında ya da savaş sonrasında toparlanmak için geçici olarak yerleşen birliklerin yerleştikleri yerde kurdukları düzen anlamında kullanılmaktadır.

15. yüzyılın ilk yıllarında Tuna kıyılarına varan Osmanlı ordusu bir müddet sonra adayı iskân ederek, bir kale ile burayı tahkim etmiştir¹⁹⁷. Osmanlı Devleti tarafından Tuna Nehri üzerinde askeri bir mevzi olarak kabul edilen Adakale uzun bir süre “Muhafızlık” olarak yönetilmiştir. İlerleyen süreçte “Belediye Başkanlığı” ve “Adakale Müdürlüğü” olarak yönetilmeye başlanmıştır. “Kaymakamlık” gibi geçici görevlerle yönetildiği de olmuştur. Osmanlı Devleti, son ana kadar müdür, öğretmen, kadı vb. görevliler atamayı sürdürmüştür. İncelediğimiz arşiv belgelerinde 1730 ile 1921 yılları arasında 60 adet Adakale muhafızı adada yönetici olarak görev yapmıştır. Bu muhafızlardan bir kısmı Kapıcıbaşılık’tan gelmiş ve pek çoğu da Mîrimîranlık rütbesini olarak adaya atanmıştır. Bir kısmı da mükerreren bu göreve gelmiştir.

¹⁹⁵ Decei, **a.g.m.**, s.525.

¹⁹⁶ Devellioğlu, **a.g.e.**, s.796.

¹⁹⁷ Darkot, “Adakale”, C. I, s.124

Tespit edebildiğimiz Adakale Muhafızı olarak görev yapan kişiler şöyledir¹⁹⁸:

Tablo 1. Adakale Muhafızı Olarak Görev Yapan Kişiler ve Görev Yılları

Muhafız Adı	Görev Tarihi
Abdülkerim ¹⁹⁹	9 Cemâziyelâhir 1143 (M. 20 Aralık 1730)
Ebubekir Paşa	28 Cemâziyelevvel 1152 (M. 2 Eylül 1739)
Ömer Paşa ²⁰⁰	20 Zilhicce 1152 (M. 19 Mart 1740)
Seyyid Mehmed ²⁰¹	Receb 1168 (M. Nisan/Mayıs 1755)
Mesud Paşa	Zilhicce 1181 (M. Nisan/Mayıs 1768)
Hacı Ömer	Muharrem 1183 (M. Mayıs/Haziran 1769)
Emrullah Paşa ²⁰²	Şevval 1184 (M. Ocak/Şubat 1771)
Mesud Paşa	Cemâziyelevvel 1185 (M. Ağustos/Eylül 1771)
Şaban Paşa ²⁰³	2 Receb 1186-Receb 1187 (M. 29 Eylül 1772-Eylül/Ekim 1773)
Mesud Paşa	23 Safer 1187-11 Zilkade 1187 (M. 16 Mayıs 1773-25 Ocak 1774)
İbrahim Paşa	21 Rebiulevvel 1188-26 Cemaziyelahir 1189 (M. 1 Haziran 1774-10 Ağustos 1775)
İsmail Paşa ²⁰⁴	13 Zilhicce 1192 (M. 2 Ocak 1779)
Emin Ağa ²⁰⁵	1196/1197 (M. 1782)
Ali Paşa	Receb 1197 (M. Haziran/Temmuz 1783)
Abdullah Paşa ²⁰⁶	8 Şaban 1198 (M. 27 Haziran 1784)
Şemseddin Paşa ²⁰⁷	27 Zilkade 1198 (M. 12 Ekim 1784)
Mehmed Paşa	13 Muharrem 1199 (M. 26 Kasım 1784)
İlyas Paşa	27 Zilkade 1199 (M. 1 Ekim 1785)
Hasan Paşa ²⁰⁸	Rebiülahir? 1200 (M. Ocak/Şubat 1786)
İbrahim Paşa	9 Receb 1201 (M. 27 Nisan 1787)

¹⁹⁸ Bu listelerin dayandığı arşiv belgelerini kaleme alan katipler, adaya atanan kişileri bazen Kaymakam, bazen Muhafız yazmışlardır. Bu nedenle görevlerinin ne zaman bittiği ve ne zaman asaleten tayin edildikleri belli olamayabilmektedir. Kimi zaman da Adakale Muhafızlık görevine getirilenler aynı zamanda Kaymakamlık görevini de yapmışlardır. Bu nedenle ortaya koyduğumuz listede Kaymakam olarak görev yapanların bazılarının isimleri de yer almaktadır. Listeye temel olan belgelerin sayısı 200'e yakın olup T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi fonlarına dayanmaktadır. Ayrıca Araştırmacı Yazar Raşid ÇAVAŞ "Adakale Muhafızları, Belediye Başkanları ve Müdürleri" isimli yayımlanmamış makalesini bize göndererek istifade etmemizi sağlamıştır. Listede belge numarası verilmeyen muhafızlar bu makaleden alınmıştır. Ayrıca listede yer alan muhafızlardan bilgi edinebildiklerimizin biyografilerini de vermeye çalıştık.

¹⁹⁹ Belirtilen tarihte Ada-yı Kebir ve Fethülsılam Muhafızı olarak görünmektedir.

²⁰⁰ BOA, C. ML, 44/2004, 20 Muharrem 1154 (M. 7 Nisan 1741); BOA, HAT, 195/9721, 29 Zilhicce 1206 (M. 18 Ağustos 1792).

²⁰¹ Taşralı olmakla birlikte yükselerek Kapıcıbaşılıktan ve Mîrimîranlıktan gelerek Adakale Muhafızı olmuştur.

²⁰² Prizren hanedanındandır. Mîrimîranlıkla Adakale Muhafızlığı'na getirilmiştir.

²⁰³ Mîrimîran rütbesiyle Adakale Muhafızı olmuştur.

²⁰⁴ Mîrimîran rütbesiyle Adakale Muhafızı olmuştur.

²⁰⁵ Ada Ağalığı görevine getirilerek geçici bir süre Adakale'yi yönetmiştir.

²⁰⁶ Adakale Muhafızı ve Çermen Mutasarrıfı olarak görev yapmıştır.

²⁰⁷ Mirliya rütbesiyle Ada-yı Kebir Muhafızlığına getirilmiştir.

²⁰⁸ Adakale Muhafızlığına tayin edildiyse de daha sonra hemen Fethülsılam Muhafızlığına kaydırılmıştır. Bkz. BOA, HAT, 180/8195, 29 Zilhicce 1203 (M. 20 Eylül 1789).

İpeklizade Mustafa Paşa ²⁰⁹	1201 (M. 1786/1787)
Derviş Bey	Rebiülevvel 1202 (M. Aralık 1787/Ocak 1788)
Mehmed Tahir Paşa ²¹⁰	Zilkade 1202-1204 (M. Ağustos/Eylül 1788-1789/1790)
Ali Paşa	7-19 Cemâziyülevvel 1204 (M. 23 Ocak-4 Şubat 1790)
Ömer Paşa ²¹¹	1206 (1791/1792)
Hafız Mehmed Paşa ²¹²	Rebiülahir 1208–Safer 1209 (M. Kasım/Aralık 1793-Ağustos/Eylül 1794)
Pazvantoğlu Dönemi ²¹³	1210-1212 (M. 1795-1797)
Mahmud Paşa ²¹⁴	8 Şevval 1211-1212 (M. 6 Nisan 1797-1797/1798)
Ahmed Paşa ²¹⁵	1212 (M. 1797/1798)
Hasan Bey ²¹⁶	Rebiülevvel 1214 (M. Ağustos/Eylül 1799)
Mustafa Ağa ²¹⁷	1215 (M. 1800/1801)
İbrahim Bey ²¹⁸	23 Rebiülahir 1216-23 Cemaziyelahir 1217 (M. 2 Eylül 1801 – 21 Ekim 1802)
Receb Ağa ²¹⁹	11 Şaban 1218-1229 (M. 26 Kasım 1803–1813/1814)

²⁰⁹ Divrikli olup 1201 (M. 1786/1787) tarihinde vezirlik makamına getirildikten sonra Adakale Muhafızı olmuştur.

²¹⁰ Mîrimîranlık rütbesiyle Adakale Muhafızlığına getirilmiştir. Adakale'nin kale içindeki ve dışındaki tahrip olan yerlerin tamir edilmesinde ada Muhafızı olan Tahir Paşa'nın emekleri oldukça fazla olmuştur. Bkz. **BOA, HAT**, 187/8870, 29 Zilhicce 1204 (M. 9 Eylül 1790); **BOA, C. AS**, 1060/46620, 29 Cemaziyelahir 1203 (M. 27 Mart 1789); **BOA, HAT**, 30/1412, 29 Zilhicce 1204 (M. 9 Eylül 1790).

²¹¹ Niş Başbuğu iken Adakale Muhafızlığına tayin edilmiştir. Bkz. **BOA, HAT**, 195/9721, 29 Zilhicce 1206 (M. 18 Ağustos 1792).

²¹² 1209 (M. 1794) yılında adada eşkıya ayaklandığı sırada Muhafızlık görevini yürütmekteydi.

²¹³ 1210-1212 (M. 1795-1797) yılları arasında eşkıya Pazvantoğlu adayı bir süreliğine işgal etmiştir. Bu dönemde Ada Muhafızı ve askerleri başka bir yerde duruyor ama aylıklarını alıyorlardı.

²¹⁴ İşpozu Abdullah Paşa'nın oğlu olup 1212 tarihinde Adakale Muhafızlığı görevini sürdürürken ölmüştür.

²¹⁵ Adakale'de Muhafızlık yapmış olan Mahmut Paşa'nın amca oğlu olup daha önce kale hizmetinde bulunmuştur. Mîrimîranlıkla Adakale Muhafızı olmuştur. Fethülislam'da bulunan Ahmed Paşa'nın mezkur muhafızlığa tayin olunduğuna dair ferman çıkarılmıştır. Bkz. **BOA, C. DH**, 26/1292, 20. Rebiülevvel 1224 (M. 5 Mayıs 1809).

²¹⁶ Adakale Muhafızlığına sabık Muhafız İzvornikli Hasan Bey uhdesinde ibka olunmuştur. Bkz. **BOA, C. AS**, 83/3881, 29 Rebiülevvel 1214 (M. 31 Ağustos 1799); **BOA, HAT**, 180/8195, 29 Zilhicce 1203 (M. 20 Eylül 1789).

²¹⁷ Adakale Muhafızı ya da Kaymakamı olarak belgelerde adı geçmektedir. Köse Mustafa Ağa olarak da bilinir. Belgrad Muhafızı Mustafa Paşa, Adakale'yi teftişe geldiğinde ada Muhafızı Kapıcıbaşı Köse Mustafa Ağa'nın isteği doğrultusunda buraya askeri mühimmat göndermiştir. Böylece stratejik önemi olan Adakale tahkim edilmiştir. Bkz. **BOA, C. AS**, 1087/47967, 21 Cemaziyellevvel 1216 (M. 29 Eylül 1801),

²¹⁸ 1216 (M. 1801)'da Adakale Muhafızı olarak tayin edilmiş olan İbrahim Bey ertesi yıl Kaymakamlık görevine getirilmiştir.

²¹⁹ **BOA, C. AS**, 521/21751, 7 Muharrem 1219 (M. 18 Nisan 1804); **BOA, HAT**, 724/34463, 11 Cemaziyelahir 1228 (M. 11 Haziran 1813); **BOA, HAT**, 1005/42150, 21 Safer 1225 (M. 28 Mart 1810).

Mustafa Paşazâde Dervîş Bey ²²⁰	1230-3 Ramazan 1231 (M. 1814/1815-28 Temmuz 1816)
Ragîb Paşa ²²¹	1230 (M. 1814/1815)
Mustafa Paşa ²²²	6 Safer 1232-7 Safer 1233 (M. 26 Aralık 1816-17 Aralık 1817)
Ali Paşa ²²³	1233 (M. 1817/1818)
Abdurrahim Ağa ²²⁴	15 Receb 1234-20 Ramazan 1236 (M. 10 Mayıs 1819 -21 Haziran 1821)
Abdülkerim Paşa	10 Rebiülahir 1237-3 Rebi'ülevvel 1242 (M. 4 Ocak 1822-5 Ekim 1826)
Ömer Paşa ²²⁵	1242 (M. 1826/1827)
Receb Paşa ²²⁶	1244 (M. 1828/1829)
Ömer Paşa ²²⁷	5 Cemaziyülahir 1245-1246 (M. 2 Aralık 1829-1830/1831)
İbrahim Paşa ²²⁸	2 Rebiülahir 1247 (M. 10 Eylül 1831)
Cemaleddin Bey ²²⁹	1247 (M. 1831/1832)
Celal Bey	1247 (M. 1831/1832)

²²⁰ Filibeli Şinikzâde Mustafa Paşa'nın oğludur. Receb Ağa'nın kardeşleri Adem ve Salih Ağaların ayaklanması sonrasında Adakale'yi teslim alarak adaya Muhafız olmuştur. Kapıcıbaşılarından olan Mustafa Paşazâde Dervîş Bey Adakale Muhafızlığı'nın yanı sıra Fethüislam mukataası da ona verilmiştir. 13 Muharrem 1230 (M. 26 Aralık 1814) tarihli bir belgede Dervîş Mustafa Bey diye anılmaktadır. Dervîş Paşa vezirlik rütbesiyle aynı yıl Bosna Eyaleti'ne tayin edilmişse de 1231'de Muhafızlığı sürerken bu hizmetinden affedilmiştir. Berkofça Âyanı Yusuf Ağa'nın Sadaret'e yazdığı tahriratta, müteveffa Receb Ağa'nın biraderlerinin Adakale'den ihraç edilerek Adakale'nin, Muhafız Dervîş Bey'e teslim edildiği ve kendisinin de Karakova'dan hareket ederek yola çıktığı belirtilmiştir. Tırhala Mutasarrıfı Veli Paşa da Sadaret'e gönderdiği tahriratta, müteveffa Receb Ağa'nın kardeşlerinin affedilmeleri ve adadan çıkartılmaları sonrasında kaledeki mühimmat ve cephanenin Dervîş Bey'e teslim edildiğini söylemiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. **BOA, HAT**, 722/34405, 05 Zilhicce 1230 (M. 8 Kasım 1815), **BOA, HAT**, 283/16903, 29 Zilhicce 1230 (M. 2 Aralık 1815), **BOA, HAT**, 630/31140, 29 Zilhicce 1230 (M. 2 Aralık 1815).

²²¹ Mîrimîran'dan olan Ragîb Paşa Adakale Muhafızlığı'na tayin olunmuştur. Ragîb Paşa bir yıl kadar Adakale Muhafızlığı yaptıktan sonra vazifeden affını istemiştir. Bunun üzerine Bosna'dan Dersaadet'e gelen Mîrimîran'dan İbrahim Paşa'ya Yerköy Muhafızlığı tevcih olunup, Yerköy Muhafızı Ali Paşa da Adakale Muhafızlığı'na tayin olunmuştur. Bu duruma Ragîb Paşa'nın itirazda bulunması üzerine Mîrimîranlığı alınarak çiftliğinde ikamet edilmesi sağlanmıştır. Bkz. **BOA, HAT**, 475/23293, 29 Zilhicce 1232 (M. 9 Kasım 1817).

²²² Mîrimîran sıfatıyla Adakale Muhafızı olmuştur.

²²³ Yerköy Muhafızı iken 1233'te Ragîb Paşa'dan boşalan Adakale Muhafızlığı'na tayin edilmiştir. Bkz. **BOA, HAT**, 475/23293, 29 Zilhicce 1232 (M. 9 Kasım 1817).

²²⁴ Adakale Muhafızı Ragîb Paşa'nın istifa etmesinden sonra Mîrimîranlık rütbesi kaldırılarak, İstanbul'da bulunan sabık Diyarbakır Mutesellimi Erzurumlu Abdurrahim Ağa'ya Mîrimîranlık tevcihiyle acele yollanmasına karar verilmiştir. Bkz. **BOA, HAT**, 475/23285, 29 Zilhicce 1230 (M. 2 Aralık 1815).

²²⁵ **BOA, HAT**, 195/9721, 29 Zilhicce 1206 (M. 18 Ağustos 1792).

²²⁶ Mîrimîran sıfatıyla Adakale Muhafızı olmuştur.

²²⁷ Vidin Muhafızı İbrahim Paşa tarafından Sadaret'e gönderilen tahriratta Adakale Muhafızı Ömer Paşa'nın Niğbolu'ya ve Niğbolu Muhafızı Sadık Paşa'nın Adakale'ye nakledilmesi ricasında bulunulmuş ise de Adakale Muhafızı olan Ömer Paşa 29 Zilkade 1246 (M. 11 Mayıs 1831)'da Filibe'ye tayin edilmiştir. Bkz. **BOA, HAT**, 726/34597, 2 Zilkade 1245 (M. 25 Nisan 1830).

²²⁸ Adakale Muhafızı iken 1247 (M. 1831)'de ölmüştür. Kaymakamlık görevine 4 Rebiülahir 1247 (M. 12 Eylül 1831)'de Hasan Ağa atandıktan sonra eski Muhafızlardan Ömer Paşa'ya Muhafızlık görevi önerilmiş, kabul etmeme ihtimali olduğundan başka tedbirler alınmaya çalışılmıştır.

²²⁹ 1247 (M. 1831/1832)'de bir Muhafız bulunamamış olmalı ki sonunda ölen eski Muhafız İbrahim Paşa'nın kardeşi Cemaleddin Bey'e Mîrimîranlık verilerek tayin edilmiştir.

Osman Paşa ²³⁰	5 Rebiülahir 1248 (M. 30 Ekim 1832)
Besim Paşa ²³¹	1253-54 (M. 1837/1838-1838/1839)
Hüseyin Paşa	27 Cemaziyelahir 1259 (M. 25 Temmuz 1843)
Osman Bey ²³²	16 Ramazan 1276 (M. 8 Nisan 1860)
Ahmed Nazif Efendi ²³³	Ağustos 1878
Bekir Efendi ²³⁴	Ağustos 1879-22 Ağustos 1892
Selim Efendi ²³⁵	22 Ağustos 1892
Behçet Süleyman Efendi ²³⁶	1323 (M. 1905/1906)
Ömer Lütfi Efendi ²³⁷	12 Rebiülahir 1325 (M. 25 Mayıs 1907)
Mehmed Fehmi Efendi ²³⁸	11 Rebiülahir 1326 (M. 12 Mayıs 1908)
Şevket Bey ²³⁹	1 Zilhicce 1327 (M. 16 Mart 1909-14 Aralık 1909)
Mehmed Naci Efendi ²⁴⁰	30 Şaban 1328 (M. 4 Eylül 1910)

²³⁰ Miloş Bey'in riyasete takdim ettiği ârizada Hersek Mutasarrıfı Ali Paşa'nın idaresinden halk memnun olmadığından dolayı azledilerek, yerine Adakale Muhafızı Osman Paşa'nın tayin edilmesi istenmiştir. Çünkü Osman Paşa'nın Muhafızlığının iyi intibaları civar bölgelere de yayılmıştı. Bkz. **BOA, HAT**, 1123/44937 A, 29 Zilhicce 1249 (M. 9 Mayıs 1834).

²³¹ Piyade Topçu Miralayı iken Mirliva rütbesiyle Adakale ve Fethülislam kaleleri Muhafızı olmuştur.

²³² Vidin Valisi ve Adakale Miralayı olarak görev yapan Osman Bey Sırbistan'ın isyan hazırlığı içinde olduğunu, Rusların Sırları kışkırttığını ve Rus Beyzâdelerinden Prens Dülkoroki'nin bu işin başını çektiğinin anlaşılmasından dolayı isyanı bastırmak için her türlü tebbirin alınması gerektiğini Bâbiâli'ye bildirmiştir. Bkz. **BOA, A. AMD**, 92/27, 12 Şaban 1276 (5 Mart 1860).

²³³ 1878'de Adakale Müdürlüğü'nden alınmıştır.

²³⁴ Adakale Müdürü Ahmed Nazif Efendi'nin yerine Bekir Efendi tayin edilmiştir. Adakale Nahiyesi Müdürü Bekir Efendi'nin bir illete yakalanarak vefat etmesinden sonra sonra ailesine maaş tahsis edilmesi istenmiştir. Müteveffa Bekir Efendi'nin eşi Emine Hanım'ın maaşının Dersaadet'ten alabilmesi için yapılması gerekli muameleler açıklanmıştır. Mezkurun bulunduğu memuriyetler ve ailesi hakkında mahallinden bilgi alındıktan sonra Bank-ı Osmanî Viyana Şubesi vasıtasıyla kendisine tahsis edilen maaşı alabileceği belirtilmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. **BOA, HR. SYS**, 1/26, 4 Ağustos 1879; **BOA, HR. SYS**, 1/44, 22 Ağustos 1892; **BOA, HR. SYS**, 1/49, 15 Temmuz 1893; **BOA, DH. MKT**, 106/1, 22 Eylül 1893.

²³⁵ Adakale Müdürlüğü'ne Bâbiâli tarafından Bodrum Hapishane-i Umumisi Müdürü Selim Efendi tayin edilmiştir. 13 Muharrem 1310 (M. 7 Ağustos 1884) tarihli belgede vefat eden Adakale Kaymakamı Bekir Efendi'nin yerine, Aziziye Kaymakam Vekili Selim Efendi tayin olundu denilmektedir. 22 Ağustos 1892 tarihli belgede ise Adakale Müdürü Bekir Efendinin hastalanarak ölmesi nedeniyle yerine Selim Efendi tayin edildi denilmektedir. Bu belgelerde de görüleceği üzere Adakale'ye atanan muhafızların kimi zaman kaymakam kimi zaman belediye başkanı veya müdür olarak adları geçmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. **BOA, HR. SYS**, 1/44, 22 Ağustos 1892; **BOA, DH. MKT**, 1983/67, 13 Muharrem 1310 (M. 7 Ağustos 1892).

²³⁶ Adayı su basınca kahramanlık gösterenlere 1323(M. 1905/1906)'te donanma madalyası verilirken Adakale Belediye Reisi olmuştur. Daha sonraki dönemlerde Mecidi Nişanı'yla taltifatlandırılmıştır. Adakale'deki bazı kişilere de tahlisiye madalyası verilmiştir. Bkz. **BOA, İ. DUİT**, 67/103, 7 Muharrem 1337 (M. 13 Ekim 1918); **BOA, DH. KMS**, 48/86, 15 Muharrem 1337 (M. 11 Ekim 1918).

²³⁷ Adakale Müdüriyeti'ne Vidin Tüccar vekil-i sâbıkı Ömer Lütfi Efendi tayin edilmiştir.

²³⁸ Mebus seçimleri için Adakale'den müntehib-i sâni olarak Dersaadet'e gönderilmiştir. Bkz. **BOA, HR. SYS**, 3/31, 4 Aralık 1919.

²³⁹ Adakale Müdüriyeti'ne tayin olunmuştur. 1327 (M. 1909)'de hakkındaki şikâyetlerden dolayı tahkikat yapılırken Adakale Müdürü ve aynı zamanda Adakale Naibi olarak da görev yapmıştır. Şevket Bey hakkında pek çok şikâyet olmuş ve bunlar incelenmiştir. Bkz. **BOA, DH. MUİ**, 3-3/14, 1 Zilhicce 1327 (M. 14 Aralık 1909).

²⁴⁰ 1328 (M. 1910)'de istifa ettiğinde Adakale Naibi ve Rüşdiye Mektebi muallimi idi. Ancak daha önce 25 Cemaziyevvel 1328'de (M. 4 Haziran 1910) istifa etmiş ve ardından istifasını geri alarak görevine dönmüştü. Mehmed Naci Efendi hakkında zaman zaman ada halkı şikâyetlerde bulunmuş ve bu konuda tahkikatlar yapılmıştır. Bkz. **BOA, HR. SYS**, 2/18, 5 Haziran 1911.

Ali Kemal Bey ²⁴¹	Temmuz 1916
Şerefüddin Bey ²⁴²	22 Ağustos 1917-?.?.1918
Osman Niyazi Efendi ²⁴³	22 Safer 1340 (M. 24 Ekim 1921)
Şerefüddin Bey ²⁴⁴	27 Eylül 1921

Burada verilen listeye bakılırsa belli tarihlerde kısa süreli görev değişiklikleri yapıldığını; tayin yapıldığı halde gidilmediği; gidenin hemen arkasından bir tayin daha yapılmış olduğunu görmekteyiz. Bütün bunlar bazı zaman aralıklarında muhafız listesinin tarihlenmesinde sağlıklı bilgi edinmemizi engellemektedir. Ayrıca bütün tayin belgelerini göremediğimiz için muhafızlık görevlerinin gerçek başlangıç ve bitiş tarihlerini de kesin olarak tespit etmek mümkün olamamıştır. Ancak görevdeyken ölenler ile yerine aynı anda tayin edilenlerin durumları kesinlik arz etmektedir.

Adada görev yapan bazı muhafızlar, başka sancakların da mutasarrıflığını yapabilmişlerdir. Mesela Hafız Mehmed Paşa, hem Aday-ı Kebir Muhafızı hem de Karesi Sancağı Mutasarrıflığı görevini yapmıştır. Hafız Mehmed Paşa bu iki görevden birini bir süre vekâleten yönetmiş olmalıdır.

Adakale’de hakkında en çok yazışma yapılan muhafız ise Receb Ağa olmuştur. 1803 (1218) ile 1814 (1229) yılları arasında Adakale Muhafızı olarak görev alan Receb Ağa, dokuz yıl boyunca kesintisiz olarak bu görevi yapmıştır. Adakale Muhafız Kaymakamı olarak da görev yapan Receb Ağa hizmet ve gayretlerinden dolayı atıyye-i seniyye ile mükâfatlandırılmıştır. 14 Ekim 1811 tarihli belgede, Adakale’nin mahsuriyeti, adada görev yapan askerlerin ulufelerini alamadıkları ve Adakale Muhafızı Receb Ağa ile

²⁴¹ 1916’da Benderbuşir Şehbenderliği’nden Adakale Müdürlüğü’ne tayin edilmiştir. Ancak I.Cihan Harbi nedeniyle görev yerine gidememiştir. Bkz. **BOA, HR. SYS**, 2426/59, 7 Ekim 1916.

²⁴² Adakale Müdürü olarak göreve başlayan Şerefüddin Bey hakkında halk bazı şikâyetlerde bulunmuş ve bu konuda tahkikat yapılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda Adakale Müdürü Şerefüddin Bey müdürlükten alınmış ve maaşıyla birlikte görevine uygun bir başka göreve atanma talebi değerlendirmeye alınmıştır. Bkz. **BOA, HR. SYS**, 3/24, 22 Ağustos 1917; **BOA, HR. SYS**, 3/25, 7 Mayıs 1918.

²⁴³ Su şehri kazası eski Naibi olan Osman Niyazi Efendi, Adakale Kadılığı’na tayin edilmiştir. Romanya’nın Adakale’yi en son işgal ettiği sırada, Adakale Müdür Vekili ve Kadı’sı olarak görev yapmaktaydı. Bkz. **BOA, HR. SYS**, 3/18, 9 Temmuz 1914.

²⁴⁴ İstanbul Hükümeti, 1921 yılında Şerefüddin Bey’i vekaleten Adakale Müdürlüğü’ne atamıştır. Bkz. **BOA, HR. SYS**, 3/35, 27 Eylül 1921.

maiyyetindeki mustahfızların para konusunda sıkıntı çektiklerine dair Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem Ahmed Paşa'nın tahriratında bahsedilmiştir²⁴⁵. 28 Eylül 1813 tarihli Sadrazam Hurşid Paşa'nın mührüyle Adakale Kaymakamlığı'na gönderilen tahriratta Adakale Muhafızı Recep Ağa ile maiyyetindeki askerlerin birikmiş maaşlarının verilmesi istenmiştir²⁴⁶.

1814 (1229)'te Adakale Muhafızı Recep Ağa'nın bazı fesat işlere karıştığı gerekçesiyle bir başka yere tayini çıkartılmıştır. Gitmek istemeyince, önce adada yapacağı isyanın önüne geçilmeye çalışılmıştır. Daha sonra isyana kalkışınca idam edilmiştir. 12 Aralık 1814 tarihli belgede, Receb Ağa idam edildiğinde kardeşleri adadan çıkmayarak hem burada hem de yakınlarındaki Fethülislam Kalesi'nde küçük çapta isyan başlattıklarından bahsedilmiştir²⁴⁷.

Adakale'ye muhafız olarak tayin olunan Mustafa Paşa-zâde Derviş Bey'in muhafızlığını kabul etmeyen kardeşler, Eflak taraflarına tecavüzatta bulunmuşlardır. Adadan ihraç edilerek memleketleri olan Yakova'ya gönderilmelerini de reddetmişlerdir. Osmanlı Hükümeti'yle yapacakları görüşmelerin kendi istedikleri kişiler aracılığıyla olması istemişlerdir. Silistre Valisi Rüşdü Paşa'dan 12 Aralık 1814'te gelen kaimede, Recep Ağa'nın kardeşlerinin devletle aralarında tavassut edecekleri varid olan evrakın Tırhala Mutasarrıfı Veli Paşa aracılığıyla olmasını istemişlerdir²⁴⁸.

10 Şubat 1815 tarihli belgeye göre, Adakale Muhafızı müteveffa Recep'in kardeşlerinin adadan çıkmayı reddetmesi üzerine Belgrad Muhafızı Süleyman Paşa'ya kardeşlerle muharebe etmesi tenbih kılınmıştır²⁴⁹. Bunun üzerine Receb Ağa'nın kardeşleri 4 Ekim 1815'te mahsur bulundukları kaleden cürümlerinin affedilmesini ve kendilerinin kurtarılmasını istemişlerdir²⁵⁰.

²⁴⁵ BOA, HAT, 987/41793, 26 Ramazan 1226 (M. 14 Ekim 1811).

²⁴⁶ BOA, HAT, 715/34130, 2 Şevval 1228 (M. 28.09.1813).

²⁴⁷ BOA, HAT, 278/16418, 29 Zilhicce 1229 (M. 12 Aralık 1814).

²⁴⁸ BOA, HAT, 1226/47897 A, 11 Zilkade 1230 (M. 15 Ekim 1815).

²⁴⁹ BOA, C. HR, 44/2161, 29 Safer 1230 (M. 10 Şubat 1815).

²⁵⁰ BOA, HAT, 1111/44726 D, 29 Şevval 1230 (M. 4 Ekim 1815).

Silistre Valisi Rüştü Paşa'dan 18 Ekim 1815 tarihinde Sadaret'e gelen tahriratta, Recep Ağa'nın kardeşlerinin Adakale'de mahsur kaldıkları ve kurtarılmaları gerektiği bildirilmiştir²⁵¹. Receb Ağa'nın kardeşleri Adem ve Salih Ağalar, 25 Ekim 1815 tarihli belgeye göre mütemed vüzeradan birinin kefil olması durumunda Adakale'yi teslim edeceklerini söylemişlerdir. Adakale'ye yaklaşmakta olan Veliyüddin Paşa'ya da kendilerine bir şey yapılmaması için söz vermesi durumunda adayı teslim edeceklerini bildirmişlerdir. Fakat yine de sözlerine güvenilmemesi gerektiği Veliyüddin Paşa'ya tenbih edilmiştir²⁵². Ayan Hasan Ağa'dan 2 Aralık 1815 te gelen şukkada ise Recep Ağa'nın kardeşlerinin mahsur bulundukları kaleden suçlarının affı ve hayatlarının bağışlanması şartıyla Adakale'yi teslim edecekleri haber verilmiştir²⁵³.

İsyanın ardından Recep Ağa'nın kardeşleri Nemçe'ye kaçmak istemişlerse de yakalanmışlardır. Ancak aman dilemeleri üzerine affedilmişlerdir. Müteveffa Recep Ağa'nın biraderlerinin istimanları kabul edildikten sonra Adakale'den ihraç edilmişlerdir. Tırhala Mutasarrıfı Veli Paşa'nın 8 Kasım 1815 (5 Zilhicce 1230) tarihinde Sadaret'e gönderdiği tahriratta, kalenin mühimmat ve cephanesinin Adakale Muhafızı Derviş Bey'e teslim edildiğini bildirilmiştir²⁵⁴. Bu olaylardan sonra Adakale'de, Recep Ağa'dan kalan borçlar sorunun çözülemediği anlaşılmaktadır²⁵⁵.

Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa'nın Sadrazamlığı sırasında Özek kalesinin kuşatılmasından sonra ele geçirilen Adakale'de bulunan ve yıkılan kalenin yerine, 1716 yılında Çerkes Mehmed Paşa tarafından yenisi yaptırılmıştır. Böylece ada muhkem bir hale getirildikten sonra Vidin

²⁵¹ BOA, HAT, 1111/44726, 14 Zilkade 1230 (M. 18 Ekim 1815).

²⁵² BOA, HAT, 960/41184 V, 21 Zilkade 1230 (M. 25 Ekim 1815).

²⁵³ BOA, HAT, 1111/44726 Ç, 29 Zilhicce 1230 (M. 2 Aralık 1815).

²⁵⁴ BOA, HAT, 722/34405, 5 Zilhicce 1230 (M. 8 Kasım 1815).

²⁵⁵ Bu konuda Rumeli Valisi ve Belgrad muhafızı Ali Paşa tarafından 18 Mart 1816 tarihinde Sadaret'e gönderdiği tahriratta yapılması gerekenlerden bahsetmiştir. Adakale Muhafızı Receb Bey'in Belgrad Kasabası'ndaki mallarının kardeşlerinden Ebubekir tarafından zaptedilerek, satışa çıkarıldığı ifade edilmiştir. Buradaki mallara ve dükkanlara el konularak, kıymetlerine göre satılması lüzumu ve böylece Receb Ağa'dan kalan borçların ödenebileceği belirtilmiştir. BOA, C. ML, 314/12872, L. 19, 6 Mart 1231 (M. 18 Mart 1816) tarihli Rumeli Valisi ve Belgrad Muhafızı Ali Paşa tarafından Sadaret'e gönderilen tahrirat.

Sancağı'na bağlı bir Muhafızlık olarak idare edilmeye başlanmıştır²⁵⁶. Kale muhafızları ise yeniçerilerden oluşmuştur²⁵⁷.

1736-1739 yılları arasında Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında yapılan savaşlar sonrasında 1739'da imzalanan Belgrad Antlaşması'yla Adakale'nin Osmanlı hâkimiyetine geçmesi kararlaştırılmıştır. 17 Ekim 1738 tarihli belgeye göre, Vezir-i Âzâm Yeğen Mehmet Paşa bu zaferden sonra adadaki savunma mevzilerini denetlemiş ve hasarların giderilmesi için çalışmalarda bulunmuştur. Bu amaçla İstanbul'dan gönderilen demirci, marangoz ve burgucu ameleleri Adakale'de topların tamiriyle ilgilenmişlerdir²⁵⁸. Adada bulunan güvenlik gücü buradaki Muhafızın emri altına girmiştir. Adakale Muhafızı ise Vidin Valisine bağlı olarak görevini devam ettirmiştir²⁵⁹.

Osmanlı Devleti tarafından Adakale'nin işlerini takip etmek üzere Orşova'da görevlendirilen Filoksenidi Efendi, 16 Eylül 1893 tarihinde Adakale muhafızlığı hakkında şu bilgileri vermektedir:

Tahmini olarak 1770'li yıllardan sonra Tuna Nehri üzerinde hiçbir vapurun geçmediği Adakale'de Paşa'nın kumandasında bulunan askerlerimizin çokça bulunduğu bir zamanda büyük ve küçük subaylar ailelerini Adakale'ye getirmişlerdir. Burada bulunan ahali hep bu asker ailelerinin nesillerindendir. Kalenin duvarlarına bitişik evler buna bir delil olduğu gibi, ahalinin anadilinin sırf Türkçe olması da bundan kaynaklanmaktadır. Bu ailelerin erkek evladı belirli bir müddet için burada askerlik yapardı. O zaman Adakale'nin idaresi tamamen askerlerin elindeydi. Mevki kumandanı ile âzânın yarısı askeri, diğer yarısı mülkiye memurlarından oluşan bir meclisin yardımıyla adanın tüm işlerini idare ederlerdi. Osmanlı

²⁵⁶ Midhat Paşa tarafından idari olarak "Tuna Vilayeti" oluşturulduktan sonra ilerleyen dönemlerde Adakale bu vilayetteki Vidin Sancağı'na bağlı olarak kurulmuştur. Bkz. **Tuna Vilayeti Salnamesi**, Def'a 1, 1285 (M. 1868).

²⁵⁷ Özel, **a.g.m.**, s.230; II. Abdülhamid çıkarmış olduğu fermanla, Adakale muhafızlarının mevaciplerinin Vidin cizyesinden ödenmesini istemiştir. Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı vd., **Topkapı Sarayı Müzesi Osmanlı Saray Arşivi Kataloğu Fermanlar**, II. Fasikül, No E.I-12476, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1985, s.81.

²⁵⁸ **BOA, C. AS**, 1007/44070, 4 Receb 1151 (M. 17 Ekim 1738).

²⁵⁹ Mustafa Nuri Paşa, **a.g.e.**, C. III-IV, s.46-48.

Hükümeti 1867 senesinde ilk defa adaya bir müdür tayin etti. Böylece adanın mülki idaresi müdürün sorumluluğuna bırakılmıştır²⁶⁰.

1830 senesinde Sırbistan'a muhtariyet verilmesi ve 1867 senesinde Türk garnizonlarının Sırp kalelerinden kesin olarak çekilmesi üzerine, Adakale'nin Türk toprakları ile irtibatı kesilmiş; ancak ada fiilen Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır²⁶¹. Osmanlı Devleti adanın idaresini 1867'ye kadar Adakale Muhafızlığı aracılığıyla yürütmüştür. Muhafızlık, genel olarak binbaşı rütbesindeki bir subay tarafından yürütülmüştür. Ancak bu tarihe kadar askeri yönü ağır basan Adakale'de, çoğunluğu asker ailelerinden oluşan sivil nüfus ve adaya sığınan muhacirler zaman içinde artmıştır. Sivillerin yönetiminin bir asker tarafından üstlenilmesi ise çeşitli sakıncaları da beraberinde getirdiğinden adada bir müdüriyet teşkiline karar verilmiştir²⁶².

B. Tuna Vilayeti'ne Bağlı Adakale Nahiyesi'nin Oluşturulması

Osmanlı Devleti'nin mülki teşkilâtında Batılı anlamda ilk ve en önemli reform hareketleri 3 Kasım 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayûnu ile başlamıştır. Tanzimat'ın ilanından sonra yeniliklerin Osmanlı Devleti'nin her yerinde tam olarak uygulanamaması tepkileri de beraberinde getirmiştir. Çıkarları zedelenen guruplar, aydınlar, Müslüman ve Gayr-i Müslimler kendi açılarından Tanzimat yeniliklerini yeterli görmediler. Avrupalı Devletler de bu durumu fırsata çevirerek azınlıklara yeni haklar vermek bahanesiyle, 1853 Kırım Harbi sonrasında Islahat Fermanı'nı ilan ettirmiş ve daha çok Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmaya başlamışlardır. Rumeli ve Lübnan'daki karışıklıklara Batılı Devletlerin müdahale etmeleri nedeniyle Osmanlı devlet adamları, bütün ülkeyi kapsayacak yeni bir ıslahat yapmak istemişlerdir. Bu amaçla Âlî ve Fuad Paşaların girişimleriyle, Fransız yönetim örgütlenmesi

²⁶⁰ BOA, HR. SYS, 1/50, 4 Eylül 1309 (M. 16 Eylül 1893) tarihli Orşova Memuru Filoksenidi Efendi'nin Viyana Sefareti'ne gönderdiği yazının tercüme müsveddesi.

²⁶¹ Darkot, "Adakale", C. I, s.124

²⁶² BOA, HR. SYS, 1/6, Adakale Muayene Memurları Asım ve Galip Beylerin Hariciye Nezareti'ne gönderdiği 10 Mart 1878 tarihli tezkire.

model alınarak oluşturulan Vilâyet Nizâmnâmesi 8 Kasım 1864'te ilan edilmiştir²⁶³.

Mülki idare teşkilatının gelişmesinde ve yaklaşık olarak bugünkü halini almasında, 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı ile 1864 yılında oluşturulan Vilayet Nizamnamesi'nin etkisi büyük olmuştur²⁶⁴. Vilayet Nizamnamesi'yle "eyalet" tabiri yerine "vilayet" tabiri kullanılmaya başlamıştır. "Teşkil-i Vilayet Nizamnamesi"yle vilayetler livalara, livalar da kazalara ayrılmıştır²⁶⁵. 1864 Vilayet Nizamnamesi'nde, her kazanın köylere ayrılacağı ve her köyde bir belediye teşkilatının kurulacağı belirtilmiştir. Eğer köyler bir araya geldiğinde bir kazayı oluşturamıyorsa, bu köylerin nahiye kabul edilmesi ve yakınlarındaki başka bir kazaya bağlanarak yönetilmesi hükmü belirtilen nizamnamede yer almıştır²⁶⁶.

Niş'e vali olarak tayin edilen Midhat Paşa burada yol yapımı, yoksulların korunması gibi pek çok başarılı işler yapmıştır. Midhat Paşa, bu işlerin yürütüldüğü "Merkezi Hükümet" adında özel bir encümen de oluşturmuştur. Bunları öğrenen ve kendisinden yararlanmak isteyen Âli ve Fuat Paşalar Midhat Paşa'yı İstanbul'a çağırmışlardır. Âli ve Fuat Paşa, Midhat Paşa'nın Niş'teki uygulamalarını esas alan yeni bir idare kurmak

²⁶³ Muzaffer Sencer, *Türkiye'nin Yönetim Yapısı*, İstanbul, Alan Yay., 1986, s.79.

²⁶⁴ Tanzimat'ın ilanından sonra geçen on yıllık sürede eyalet idaresinde, vergilerin toplanmasında ve diğer pek çok diplomatik işlerin halledilmesinde aksaklıklar devam edince, 1849 senesinde yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu düzenleme ile eyalet meclisleri kurulmuş, vali, defterdar, kaymakam ve kaza müdürlerinin görevleri yeniden belirlenmiştir. Bu düzenlemeler de bir sonuç vermeyince, 1860 senesinde mülki idare sisteminde tekrar düzenlemeye gidilmiştir. Bkz. Ahmet Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, Haz. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul, Çağrı Yay., 1980, s.110-111.

²⁶⁵ Bu nizamnameyle her sancak (liva) kazalara ayrılmış ve buralarda bir kaymakamlık oluşturulmuştur. Mülki hiyerarşi sisteminde kaymakamın ilk müracaat mercîi mutasarrıf olmuştur. Kazalar ise daha küçük unsurlar olan nahiyeler ve köylerden oluşmaktadır. Köyler toplanan vergiler bakımından; has, zeamet, vakıf ve dizdar tımarı gibi serbest tımar bölgesi ile sipahi tımarı olarak adlandırılan serbest olmayan tımar bölgelerinden oluşmuştur. Köylerde, dinî yaşayış ve tımar sistemi gibi ayrılıklardan başka bir sınıf farklılaşması görülmez. Nahiyeler başlangıçta, özellikle asayiş ve düzeni sağlamakla görevlendirilen voyvodalar tarafından yönetilmiştir. Voyvodalar, kadılar tarafından tayin edilen naiplerce denetlenmiştir. Sancak Beyi de istediği zaman subaşı ile beraber voyvodaları denetleyebilmiştir. Osmanlı idarî teşkilatının en alt kısmı, şehirlerde mahalleler, kırsal kesimlerde ise nahiyeler ve köylerden oluşmuştur. Bkz. Süleyman Oğuz, *Osmanlı Vilâyet İdâresi ve Doğu Rumeli Vilâyeti (1878-1885)*, Ankara, Gazi Üniversitesi Yay., 1986, s.19-20.

²⁶⁶ İlber Ortaylı, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*, Ankara, TODAİE Yay., 1974, s.99.

istemişlerdir. Bu amaçla Silistre, Vidin ve Niş Eyaletleri birleştirilerek Tuna Vilayeti oluşturulmuştur²⁶⁷.

1863 sonlarında eyaletlere teftiş heyetleri göndermek yetersiz kalınca, Âli ve Fuat Paşa taşra yönetiminde bir şeyler yapılmasının gerektiğini düşünmektedirler. Bu amaçla 1863 senesinde “Vilayet Usulü” konusunun görüşülmesi için Midhat Paşa İstanbul’a çağırılmıştır. Midhat Paşa’nın görüşleri doğrultusunda komisyon “Vilayet Nizamnamesi” başlıklı bir tasarı hazırlamıştır²⁶⁸. Uygulama için öncelikle Tuna Vilayeti seçilmiş ve bölge için aynı nitelikteki bir nizamname hazırlanmıştır. İlk hazırlanan nizamnamede her vilayet idaresinin sancaklara bölünüp sancak başlarına bir mutasarrıf getirilmesi kararı alınırken, Tuna Nizamnamesi’nde ise vilayet yedi sancağa ayrılmış olup, her sancak için bir kaymakam tayin edilmiştir. Vilayet nizamnamesine göre kazaları kaymakamlar yönetirken, Tuna Nizamnamesi’nde ise kazaları müdürlerin yönetmiştir. Vilayet nizamnamesinde mali işler sancakta muhasebeciye, vilayette ise defterdara bırakılırken, Tuna Nizamnamesi’nde sancakta mal müdürü adı verilen memura, vilayette muhasebeciye bırakılmıştır²⁶⁹.

²⁶⁷ Selda Kılıç, “1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XXIV, S.37, 2005, s.101.

²⁶⁸ Mehmet Hakan Sağlam, **II. Tertip Düstur Kılavuzu Osmanlı Devlet Mevzuatı (1908-1922)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 2006, s.608-625

²⁶⁹ 1864 Vilâyet Nizâm-nâmesi ile Tuna bölgesi için hazırlanan nizamname iki ayrı nizamname olup aralarında bazı farklılıklar vardır. Bunlar, 5 Cemaziyelahir 1284 (M. 5 Ekim 1867)’de Meclis-i Vâlâ tarafından Padişah’ı bilgilendirme amacıyla sunulan mazbata da belirtilmiştir. 1864 Vilayet Nizamnamesi’nin ikinci maddesinde vilayetlerin sancaklara bölünerek başlarına mutasarrıfların getirileceğinin belirtilmesine karşın Tuna Nizamnamesi’nin ikinci maddesinde, vilayetin yedi sancağa ayrıldığı ve her sancakta da bir kaymakamın olacağı belirtilmiştir. Vilayet Nizamnamesi’nin üçüncü maddesinde kazaları kaymakamların yöneteceği belirtilirken, Tuna Nizamnamesi’nde ise kazaları müdürlerin yöneteceği belirtilmiştir. Vilayet Nizamnamesi’nde mali işler sancakta muhasebeci, vilayette defterdar tarafından yürütülürken, Tuna Nizamnamesi’nde mali işler sancakta mal müdürü, vilayette ise muhasebeci adı verilen memur tarafından yürütülmüştür. Görüldüğü gibi bu iki nizamname aslında bazı küçük farklılıklar dışında birbirinin aynısıdır. Daha geniş bilgi için bkz. **Takvim-i Vekâyî**, 5 Cemaziyelahir 1284 (M. 4 Ekim 1867), Def’a: 894; Kılıç, **a.g.m.**, s.102.

Fuat Paşa başkanlığındaki komisyon bir nizamname hazırlamış ve Meclis-i Vükelâ görüşmelerini müteakip kabulden sonra Tuna Vilayeti valiliğine de Midhat Paşa getirilmiştir²⁷⁰. Tuna Vilayeti 13 Ekim 1864 tarihinde Padişah iradesiyle resmen kurularak Rusçuk vilayet merkezi yapılmış ve başına da vali olarak Midhat Paşa tayin edilmiştir²⁷¹. Midhat Paşa bu görevi kabul ederken Rusçuk'ta seçimle meydana getireceği bir Vilayet Meclisi kurulması şartını getirmiştir²⁷². Osmanlı Devleti'nde eyalet idaresinden vilayet idaresine geçiş yeni kurulan Tuna Vilayeti'nde tecrübe edildikten sonra diğer vilayetler peşpeşe kurularak vilayet idaresi yaygınlaştırılmıştır²⁷³.

1867 tarihinde Âlî Paşa beşinci kez sadrazamlık koltuğuna oturduktan sonra idaredaki reformlarını devam ettirerek, 1867 Vilâyet-i Umûmiye Nizâmnâmesini hazırlatmıştır. Aslında bu nizâmnâmede yeni bir metin olmayıp, 1864 Vilâyet Nizâmnâmesinin bütün ülke genelinde uygulanması amaçlanmıştır. 22 Ocak 1871 tarihinde çıkarılan İdâre-i Umûmiye-i Vilâyet Nizâmnâmesi'yle de 1864 düzenlemesinin tam olarak etkili hale getirilmesi hedeflenmiştir. Çıkarılan bu son nizâmnâme Osmanlı Devleti'nin dağılışına kadar yürürlükte kalmıştır²⁷⁴.

Osmanlı hâkimiyetindeki Balkan coğrafyası, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde bile diğer bölgelere göre kıyas edilemeyecek kadar ileri durumda olmuştur. Bugünkü Bulgaristan topraklarının büyük bir kısmını teşkil eden Tuna Vilayeti, hem merkeze hem de Avrupa'ya yakın olması nedeniyle

²⁷⁰ Midhat Paşa, 13 Ekim 1864 tarihinde kurucu vali olarak Tuna Vilayeti'ne tayin edilmiştir. 3,5 yıl bu görevde hizmet ettikten sonra 23 Şubat 1868'de Nişân-ı Âli ile ödüllendirilmiştir. 5 Mart 1868 tarihinde Şûrâ-yı Devlet Reisliği'ne tayin edildiğinden dolayı, valilik görevinden ayrılmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Selimoğlu, **a.g.t.**, s.101.

²⁷¹ Midhat Paşa Niş valiliği sırasında, Rusya'nın Panislavist politikalarına engel olarak Rus oyunlarını boşa çıkarmıştır. Bu nedenle Midhat Paşa'nın Tuna Vilayeti valiliğine atanması Rusya'da endişe yaratmıştır. Rusya Dışişleri Bakanlığı Asya İşleri Dairesi'nin Direktörü İgnatief, 1864'te İstanbul'a Rusya Büyükelçisi olarak gönderilmiş ve Osmanlı Hükümeti'ni Midhat Paşa aleyhine kışkırtmaya çalışmıştır. Fakat Midhat Paşa, Tuna valiliği sırasında gösterdiği başarıyla, aleyhinde yapılan propagandaları boşa çıkarmıştır. Bkz. Selimoğlu, **a.g.t.**, s.21, s.34.

²⁷² Kılıç, **a.g.m.**, s.101

²⁷³ Selimoğlu, **a.g.t.**, s.97.

²⁷⁴ Musa Çadırcı, "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)", **Belleten**, C. LIII, S.206, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1989, s.253.

önemli bir yerdir. Ayrıca Tuna Vilayeti, Osmanlı Devleti'nde uygulamaya konulan reformların ilk tatbik edildiği pilot bir bölge olmuştur²⁷⁵.

Midhat Paşa Tuna Vilayeti'nde uygulamaya koyduğu yeni idari yapılanmayla köy, nahiye ve kazaları bulundukları konuma göre bir düzene koymuştur. Yakınlık, uzaklık durumlarına göre pek çok yer başka bir sancak veya kazaya bağlanmıştır²⁷⁶. Her kazanın dairesi içerisinde yer alan köyler ve çiftlikler yakınlık derecesi ve ilişkilerine göre bir veya birkaç daireye taksim olmasıyla oluşan bu birimlere nahiye adı verilmiştir²⁷⁷.

Tuna Vilayeti, başlangıçta 5 sınıftan oluşan 45 kazaya taksim edilmiştir²⁷⁸. Bunlar sancak merkezi olan kazalar da dahil olmak üzere 6 tanesi birinci sınıf, sekiz tanesi ikinci sınıf, 12 tanesi üçüncü sınıf, 13 tanesi dördüncü sınıf ve 6 tanesi beşinci sınıf kazalardan oluşmuştur. Tuna Vilayeti nahiye yönetimi bakımından ise 3 sınıfa ayrılmış ve 19 adet nahiye idaresi kurulmuştur. Bunların taksimatında yapılabilecek değişiklikler Bâbîâlî'den izin almak şartıyla vilayet idaresine bırakılmıştır. Kaza ve nahiyelerin

²⁷⁵ Sultan II. Mahmud döneminde ilk Türkçe gazete “Takvim-i Vekâyî” 1 Kasım 1831’de yayın hayatına başlamıştır. Daha sonra 1840’da Churchill adlı bir İngiliz tarafından Ceride-i Havâdis gazetesi çıkarılmıştır. 1857 yılında çıkarılan Matbaa Nizamnamesi sonrasında 21 Ekim 1860’da ilk Türkçe özel gazete olan “Tercümân-ı Ahval” yayın hayatına başlamıştır. 27 Haziran 1862’de “Tasvir-i Efkâr”, 1872’de “İbret”, 1863’te “Hürriyet, Terakki, Mecmuâ-i Fünûn” gibi yayın organları devreye girmiştir. 1876’da ülkede toplam 22 vilayet gazetesi vardı ki bunlardan bazıları ikinci bir dilde çıkarılmıştır. Örneğin “Edirne” gazetesi Türkçe-Rumca, “Bosna” gazetesi Türkçe-Sırpça, “Basra” gazetesi Türkçe-Arapça olarak yayımlanmıştır. Midhat Paşa’nın Tuna valiliği sırasında mahallî düzeydeki ilk resmî gazeteler içerisinde, Rusçuk’ta çıkarılmaya başlanan “Tuna” adlı gazete önemlidir. Daha geniş bilgi için bkz. Ömer Turan, “XX. Yüzyılda Türk Toplulukları”, **Genel Türk Tarihi**, C. X, Ed. Ali Birinci vd., Ankara, Semih Ofset, 2002, s.424; Abdullah Saydam, “Yenileşme Döneminde Osmanlı Toplumu”, **Genel Türk Tarihi**, C. VII, Ed. Ali Birinci vd., Ankara, Semih Ofset, 2002, s.546-547.

²⁷⁶ Kılıç, **a.g.m.**, s.107.

²⁷⁷ Nahiye; kasaba ve köylerden meydana gelen bir idare bölümü olup, bunlar arasında coğrafya, ekonomi, güvenlik ve mahallî hizmet bakımlarından aralarında münasebet bulunur. Osmanlı Devleti’nde kaza ile köy arasına nahiye birimi ilk olarak 1864’te yayımlanan Vilayet Nizamnamesi’ne, 1871’de yapılan bir değişiklikle eklenmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Selimoğlu, **a.g.t.**, s.75.

²⁷⁸ Tuna Vilayeti 91.624 kilometrekarelik bir alanı kaplayan, 7 sancaktan ve 48 kazadan meydana gelmiştir. Ancak kaza ve nahiyelerin sayısı yıllara göre ihtiyaçlar doğrultusunda değişkenlik gösterebilmiştir. Bkz. Slavka Draganova, **Tuna Vilayeti’nin Köy Nüfusu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 2006, s.XXIII.

mahiyetlerinde yapılan değişikliklerde mahalli ihtiyaç ve menfaatler göz önüne alınmıştır²⁷⁹.

Türk garnizonlarının 1867 yılında Sırbistan'daki kalelerden çekilmesinden sonra Adakale'nin Osmanlı Devleti ile fiili bağlantısı kesilmiştir. Ancak Adakaleliler, Osmanlı Hükümetiyle olan bağlantılarını yakınlarındaki Vidin şehri aracılığıyla devam ettirmişlerdir²⁸⁰. Adadaki hukukî davalara bakacak bir kadı olmadığından bu tür ihtiyaçları için Vidin veya Belgrad'a gitmişlerdir. Adakale ahalisi, Belgrad ve Fethülislam kalelerindeki ahalinin göç etmesinden sonra yalnız kaldığı için 3 Ekim 1867 tarihli İrade-i Seniyye'yle idarî olarak Vidin'e bağlanmıştır²⁸¹.

1868 ve 1869 tarihli Tuna Vilayeti Salnamesi'nde Adakale Nahiyesi Vidin Sancağı Belgradçık Kazası'na bağlı gösterilmiş²⁸² iken 1876 ve 1877 tarihli Tuna Vilayeti Salnamesi'nde ise sadece Vidin Sancağı'na bağlı gösterilmiştir²⁸³.

1877-1878 Osmanlı Rus Harbi sonrasında, Adakale Osmanlı Devleti'nden tamamen ayrı düşmüş, her türlü kara ve nehir yolu bağlantısını kaybetmiştir. Berlin Antlaşması hükümlerine göre, Osmanlı Devleti Tuna'dan çekilmiş ve Adakale dışında Tuna'yla hiçbir organik bağı kalmamıştır²⁸⁴.

Osmanlı Hükümeti, 1878 Mayısında Adakale'den askerlerini çekmeden önce, 1867 yılında adaya bir müdür tayin ederek nahiye yönetimini oluşturmuştu²⁸⁵. Dolayısıyla Adakale, her ne kadar 1878 Berlin Kongresi'nden kısa bir süre önce Avusturya kuvvetleri tarafından işgal edilmişse de hukukî olarak Osmanlı toprağı olarak kalmaya devam etmiştir.

²⁷⁹ Selimoğlu, **a.g.t.**, s.140; Tuna Vilayeti'ne bağlı sancaklar, kazalar ve nahiyeler hakkında bkz. EK-10.

²⁸⁰ Özel, **a.g.m.**, s.230.

²⁸¹ **BOA, İ. MVL**, 578/25963, Sadaret tezkiresi üzerine 4 Cemaziyelahir 1284 (M. 3 Ekim 1867) tarihli İrade-i Seniyye.

²⁸² Bkz. Tuna Vilayeti Salnamesi, Def'a 1, 1285 (M. 1868); Tuna Vilayeti Salnamesi, Def'a 2, 1286 (M. 1869).

²⁸³ **Tuna Vilayeti Salnamesi**, Def'a 9, 1293 (M. 1876); **Tuna Vilayeti Salnamesi**, Def'a 10, 1285 (M.1877); Selimoğlu, **a.g.t.**, s.141-143.

²⁸⁴ İkinci, **a.g.t.**, s.226.

²⁸⁵ **BOA, HR. SYS**, 2/10, L. 5, 23 Teşrin-i evvel 1324 (M. 5 Kasım 1908) tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahrirat.

İşgalden sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun himayesinde olan ada, Osmanlı Devleti'ne bağlı bir nahiye olarak yönetilmeye devam etmiştir²⁸⁶. Bunun nedeni, "13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Muâhedename'si Adakale'sini meskûtâne bırakmış olduğundan, cezire-yi mezkûre memâli-ki Osmâniye eczâsından olarak kalmıştı". Bu karar antlaşmayı imzalayan yedi devlet tarafından kabul edilmiş olduğundan, Osmanlı Devleti ada üzerindeki haklarından vazgeçmemiştir²⁸⁷.

Berlin'de toplanan Barış Konferansı sırasında, büyük devletler kendi menfaatleri üzerinde dururken, Adakale'nin siyasi statüsünü belirlemeyi unutmışlardır. Adakale Müdüriyeti'ne vekalet eden Şehbender Atıf Bey, 3 Ağustos 1917 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderdiği tahriratta bu durumu "hikmet-i Rabbaniye tecelli etmiştir..." şeklinde ifade etmiştir. Böylece ada Osmanlı Devleti'ne bağlı bir nahiye olarak kalmaya devam etmiştir²⁸⁸.

1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması maddelerinde adanın zikredilmesi unutulduğundan hukukî olarak Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmaya devam etmiştir. Ancak karadan ve nehirden merkez ile her türlü bağlantısını kaybeden Adakale Nahiyesi, idarî açıdan Viyana Sefareti kanalıyla Hariciye Nezareti'ne bağlanmıştır. Bu olay, eşine çok az rastlanan ilginç bir durumdur. Çünkü bir nahiye müdürlüğünün normal şartlar altında Dahiliye Nezareti'ne bağlı olması gerekmektedir. Ancak merkeze uzaklık ve mecburiyetler bu neticeyi doğurmuştur.

İttihad Terakki hükümetleri zamanında, I. Dünya Savaşı'nın bitmek üzere olduğu 24 Mayıs 1918'de alınan bir kararla, Adakale Nahiyesi İstanbul Vilayeti'ne bağlanmıştır. Bu konudan bahseden 24 Mayıs 1918 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilâyât Müdüriyeti'nden Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne gönderilen yazıda "mine'l-kadim Hariciye Nezareti Celilesi'nce idare edilmiş olan Adakale Nahiyesi sene-i hâliye ibtidâsından itibaren İstanbul Vilayeti'ne

²⁸⁶ BOA, HR. SYS, 3/26, L. 11, 21 Temmuz 1334 (M. 21 Temmuz 1918) tarihli Hariciye Nezareti İstişare Odası'ndaki Hukuk Müşavirlerinin Adakale meselesi hakkındaki görüşleri.

²⁸⁷ BOA, HR. SYS, 3/26, L. 3, 21 Temmuz 1334 (M. 21 Temmuz 1918) tarihli Hariciye Nezareti İstişare Odası'nın Adakale meselesi hakkında görüşüdür.

²⁸⁸ BOA, HR. SYS, 3/26, L. 8, 3 Ağustos 1333 (M. 3 Ağustos 1917) tarihli Peşte Şehbenderi Atıf Bey'in Hariciye Nezareti'ne gönderdiği tahrirat.

rabt ve ilhak edilmiş olmağla şu'âbât-ı nezârete irâe edilmek üzere işbu müzekkire Evrak Müdüriyet-i Âliyesine tevdî kılındı" şeklinde belirtilmiştir²⁸⁹.

Belgelerde Adakale Nahiyesi'nin İstanbul'a bağlanmasıyla ilgili olarak bir gerekçe bulamadık. Ancak Adakale Nahiyesi'nin İstanbul'a idarî bağılılığı çok uzun sürmemiştir. Nitekim Adakale Müdürlüğü'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 11 Şubat 1919 tarihli tezkire ve Dâhiliye Nezareti'nden Hariciye'ye gönderilen 29 Mart 1919 tarihli tezkirelerde, Adakale Nahiyesi'nin merkeze olan uzaklığı sebebiyle işlerin eskisi gibi görülebilmesi için tekrar Hariciye Nezareti'ne bağlanması istenmiştir. Hariciye Nezareti ise bu taleplere gönderdiği 13 Nisan 1919 tarihli cevabında, Adakale Nahiyesi'nin tekrar Hariciye Nezareti'ne bağlanmasında bir fayda elde edilemeyeceği fikrini savunmuş ve meselenin siyasi vaziyette ortaya çıkacak gelişmelere bırakılmasının uygun olacağını belirtmiştir²⁹⁰.

C. Adakale Halkına Pasaport Verilmesi

Osmanlı Devleti'nde başlayan Islahat Hareketlerinin devamı olarak, Sultan II. Mahmut'un bir hattı hümayun yayınlanmasından sonra posta yollarının yapımına başlanmıştır. Bunu müteakip olarak ülke içi ve dışarısına yapılacak seyahatler için bazı esaslar kabul edilmiştir. Buna göre ülke içinde seyahat edecek olanlar mürûr tezkiresi taşıyacaklar²⁹¹, ülke dışına çıkanlar da Hâriciye Nezâreti'nden pasaport alacaklardır. Bundan önce yurtdışına gidecek vatandaşlar pasaportlarını Osmanlı ülkesinde bulunan elçiliklerden almışlardır. Yeni kanunla birlikte bu duruma son verilmiştir. Ancak verilen pasaportların gidecekleri ülkenin elçiliklerine imzalatma şartı getirilmiştir.²⁹²

²⁸⁹ BOA, DH. EUM. KLU, 16/63, 24 Mayıs 1918 tarih ve 13921 numaralı İdare-i Umumiye-i Vilâyât Müdüriyeti'nden Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne gönderilen tezkire sureti.

²⁹⁰ BOA, HR. SYS, 3/29, 13 Nisan 1335 (M. 13 Nisan 1919) tarihli Hariciye Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen tezkire müsveddesi.

²⁹¹ Mürur kelimesi lûgatte geçme, bir yandan girip öte yandan çıkma, geçip gitme anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde ise mürûr tezkiresi, geçme belgesi anlamına gelmekte olup, geçmek için izin halinin hasıl olduğunu göstermektedir. Bkz. Devellioğlu, a.g.e., s.878.

²⁹² Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi (1789-1856)**, C.V, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1988, s.156-157.

Adakale halkı 1911 yılına kadar Adakale Müdürlüğü'ne müracaat edip, ada halkından olduklarını gösteren şehadetnamelerle Macaristan memurlarına gidiyor ve aldıkları varakalarla seyahat ediyorlardı. 1911'den itibaren bu sıkıntılı duruma son verilmiştir. Bu tarihten sonra Dâhiliye Nezareti'nden Adakale'ye gönderilen ücretsiz pasaportlar ile ada halkı seyahat edebilmiştir²⁹³. Ancak müdürlüğün elinde pasaport ya da gerekli olan pullar bittiği zaman geçici surette sıkıntılar yaşanmıştır.

Bu konudaki gelişmeler şöyle olmuştur: Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Adakale ve ahalisi Osmanlı'ya tâbi oldukları halde bir başka memlekete gidecekleri zaman Orşova'daki Macaristan memurundan aldıkları bir varaka ile seyahat etmeleri uygun görülmemiştir. Bu durum Adakale Müdürleri tarafından sık sık Viyana Sefareti aracılığıyla Dahiliye Nezareti'ne iletilmiştir. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti, Adakale Müdürü Şevket Bey'in adada yapılması zorunlu olan ıslahatlara dair gönderdiği layiha ile Adakale İstişare Odasının bu konudaki 30 Aralık 1909 tarihli tezkiresini dikkate alarak bir değerlendirme yaptıktan sonra, meseleyi Sadaret'e sunmuştur. Sadaret'ten çıkan izin üzerine, hamallık ve amelelik etmek üzere Erzurum ve Trabzon taraflarından giden ahaliye verilen onar kuruşluk pasaportların Adakalelilere de verilmesine müsaade edilmiştir²⁹⁴.

Daha sonra, Sadrazam namına müsteşar tarafından 30 Ekim 1910 tarihinde Maliye, Nafia ve Maarif Dairelerine gönderilen mazbatanın suretleri Hariciye Nezareti'ne gönderilerek fakir hallerinden dolayı hamallık ve amelelik yapmak için Rusya'ya gidecek olan Adakale ahalisinin özürlü sayılacağı belirtilmiştir. Bu nedenle kendilerine ücretsiz pasaport verilmesinin uygun görüldüğü ifade edilmiştir²⁹⁵. Buna gerekçe olarak da Rusya hududu üzerinde bulunan Giray ahalisiyle, Bulgaristan hududu üzerindeki Tırast ahalisinin fukara hallerinden dolayı maişetlerini temin

²⁹³ BOA, HR. SYS, 2/25, L. 1, 13 Mayıs 1912 tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tezkire.

²⁹⁴ BOA, HR. SYS, 2/18, L. 88, 26 Kanun-ı evvel 1325 (M. 8 Ocak 1910) tarihli Sadaret'ten Hariciye'ye gönderilen tezkire sureti.

²⁹⁵ BOA, HR. SYS, 2/25, L. 3, 17 Teşrin-i evvel 1326 (M. 30 Ekim 1910) Daire-i Sadaretten Hariciye Nezaretine gönderilen tezkire.

edebilmek için amelelik vs. yapmak amacıyla hemen yanibaşlarındaki yabancı memleketlere giderken kendilerine 13 Şubat 1910 tarihinde tanınan ücretsiz pasaport alma hakkının Adakalelilere de tanınacağı belirtilmiştir²⁹⁶.

1918 yılında Adakale Müdürlüğü ellerinde pasaport bittiği için halkın Peşte Başşehbenderliği'ne başvurmak zorunda kaldığını, bu durumun vakit ve para kaybına sebep olduğunu belirterek idarî açıdan bağlı bulunduğu İstanbul Vilayeti'nden 100 adet pasaport ve gerekli olan çeşitli pulların gönderilmesini talep etmiştir. Bu istek vilayetçe Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne iletilmiştir. Emniyet, 10 Eylül 1918'de 100 adet pasaport ve 3 adet pasaport kanununu Adakale'ye ulaştırılmak üzere İstanbul Vilayeti'ne göndermiş, pullar için ise vilayet defterdarlığına tebligat yapılması istenmiştir²⁹⁷.

D. Adakale Halkının Osmanlı Mebusan Meclisi Seçimlerine Katılması

Tanzîmat döneminde, yasama ve yürütme arasındaki ilişkileri düzenlemede büyük sorunlar yaşanmıştır. Bu güçler arasındaki ayrımın yapılması ümmetçilik anlayışının hala etkili olduğu ve milliyetçilik duygularının oturmadiğı bir döneme rastlamıştır. Bu dönemde, Hâriciye Nezâreti dışındaki bakanlıklara bağlı daimî meclisler kurulmuş ve bu meclisler zamanla birer yasama organı durumuna gelme eğilimini göstermişlerdir. Adalet işleri yüksek meclisi yerine, reform kanunlarını hazırlamak için Meclis-i Âli-yi Tanzîmat adında bir meclis kurulmuştur. Bu meclis zamanla parlamento özelliğini kazanmaya başlamıştır. Her sene Padişah bir konuşmayla bu şûrâyı açmıştır²⁹⁸.

Şûrâ üyelerinin halk tarafından seçilme yöntemi yoktur. Üyeler; sivil yönetim, ulema ve ordunun ileri gelenleriyle, Gayr-i Müslim cemaat üyelerinin temsilcilerinden seçilmiştir. Şûrâ, idare edileni değil, yönetimi temsil etmiştir.

²⁹⁶ BOA, HR. SYS, 2/25, L. 4, 14 Teşrin-i evvel 1326 (M. 27 Ekim 1910) Sadaret tarafından Hariciye ve Dahiliye Nezaretlerine gönderilen tezkire suretleri.

²⁹⁷ BOA, DH. EUM. SSM, 29/63, 10 Eylül 1334 (M. 10 Eylül 1918) Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden İstanbul Vilayeti'ne gönderilen tezkire.

²⁹⁸ Reşat Kaynar, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1991, s.198 vd.

Fakat kanunların uygulanışı bakımından halka dolaylı yoldan bir denetleme hakkı tanınmasına doğru bir gelişme olmuştur²⁹⁹.

Adakalelilerin Osmanlı Devleti'nde yapılan seçimlere iştirak ettiği görülmüştür. Bu seçimler iki aşamada gerçekleşmiştir. Birinci aşamada Adakaleliler, merkezde kendi adlarına oy kullanmak üzere müntehib-i sânilerini (ikinci seçici) seçmişlerdir. İkinci aşamada ise seçilen bu temsilci merkeze giderek Adakale halkı adına oy kullanmıştır. Bu konu 24 Eylül 1908 tarihli Meclis-i Vükelâ kararında şöyle anlatılmıştır:

“Eczâ-yı mühimme-i Memalik-i Osmaniye'den olan Adakale”, tekâlif-i emiriye'den muaftır. Henüz nüfus sayımı yapılmayan adada bir müdür, bir naip, mektep muallimi ve dört jandarma bulunmaktadır. Bu nahiye ahali tarafından seçilen bir idare heyeti ve müdür tarafından idare edilmektedir. Viyana Sefareti ile olan idaresi bir “rabıta-i maneviye'den ibaret” bulunduğundan, adanın hangi vilayet yahut idareye bağlanacağı ve Meclis-i Mebâsân seçimlerinin ne şekilde yapılacağı noktasında karar verilmesi gerekmektedir. Bu bilgilerden sonra Adakale halkının seçime katılması uygun görülmüştür. Ancak buranın bir vilayete bağlı olmaması ve Hariciye Nezareti aracılığıyla idare edilmesinden dolayı Dersaadet seçimlerine katılmaları kararı verilmiştir. Fakat merkeze gelmeleri kendilerince külfetli ve masraflı olacağından, burada düzenlenecek seçim sandığına atılmak üzere seçilecek mebusun ismini içeren mühürlü bir evrak düzenlenerek, Viyana Sefareti vasıtasıyla göndermeleri hususunun Hariciye Nezareti'ne tebliği ve Dâhiliye Nezareti'ne cevap yazılması Meclis-i Vükelâ tarafından kabul edilmiştir³⁰⁰.

Adakale'de yapılan genel seçimlerin suret-i icrası, 1908 tarihli Meclis-i Vükela müzâkeratına mahsus tutulan zabıttan anlatılmıştır:

²⁹⁹ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul, (Yayına Hazırlayan, Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi yayınları, 2002, s.43. Bu yönde üç çeşit denemeye girişilmiştir. Birincisi, II. Mahmut zamanında kurulan yeni vilayet birimlerinden seçilen delegelerin şûrâ toplantılarına çağırılması deneyimidir. Ancak, bunlar bir yıllık süre için çağırılmış ve mebusluk gibi bir nitelik taşımamışlardır. Meclis ise hükümetten ayrı bir kurum olarak görülmemiştir. Delegelerden beklenen şey, kendi vilayetlerinin ihtiyaçlarını şûrâya bildirmektir. İkinci deneyim bunun tam tersi yönde olmuş ve vilayetlere müfettişler gönderilmiştir. Üçüncü deneyim ise 1864 yılından sonra vilayetlerin ıslahı sırasında vilayet meclislerine yarı temsilcilik niteliği verilmiştir. Vilayet meclisleri üyelerinin valilerce atanması yerine, üyelerinin yarısı halk tarafından seçilmiştir.

³⁰⁰ **BOA, MV**, 120/81, 27 Şaban 1326 (M. 24 Eylül 1908) tarihli Meclis-i Vükelâ kararı.

Hâzır bulunan zevâtın isimleri okunduktan sonra müzakere olunacak olan maddelerin Bâbîâli Evrak Odasınca verilen numaları, meclise havale tarihi ve melfufları yazılmıştır. Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Adakale'de intihâb-ı umûmiyenin sûret-i icrâsı hakkında sübût eden karar ve bu tebliğe cevaben Dahiliye Nezareti'nden 23 Kasım 1908 (28 Şevval 1326) tarihinde gelen tezkire melfufuyla beraber okunmuştur. Buna göre alınan karar; iş bu tezkirede adanın umumi nüfusunun 530 kişiden ibaret olup, seçmen selahiyetine haiz 125 kişiden 94'ü yapılan seçimde oy kullanmış ve kalan 31 kişinin seçim gününde bulunamadığı belirtilmiştir. Tüccardan Mehmed Fehmi Efendi'nin 72 oyla müntehib-i sani seçilmesi Adakale İdare Heyetinin mazbatasında gösterilmiştir. Ancak Dersaadet'e gitmiş olan Mehmed Fehmi Efendi'nin müntehib-i sâni olarak tanınması seçim kanuna aykırı bulunmuştur. İntihâb-ı Mebûsân Kanunu'na göre bir müntehib-i sâni çıkarabilmek için bir şube-yi intihâbiye ve seçmen hakkına haiz 250 kişiden fazla nüfusun mevcut olması zorunluluğa vardır. Bu nedenle Adakale için özel bir karar alınması istenmiştir. Adanın mevkî olarak hususi bir konumda olması nedeniyle istisnai bir muameleye tâbi tutularak mütalaa edilmesi istenmiştir. Ancak müntehib-i sânilerin kabul veyahud reddedilmesi teftiş heyetine ait olduğundan dolayı, bu heyete verilecek malumatın Dahiliye Nezareti'ne havalesi kararlaştırılmıştır³⁰¹.

Adakale'den bir müntehib-i sâni çıkarılarak emr-i intihâba katılım gerçekleşmiştir. Daha sonra 5 Şubat 1910 tarihli belgeye göre Adakale Müdürü Şevket Bey, Meclis-i Mebûsân ve Âyân'ın takdiriyle millet iradesine tâbi olan Kavanin-i Cedîde'nin birer nüshasının müdüriyete gönderilmesini istemiştir³⁰². Böylece Adakaleliler, Osmanlı Hükümeti'ne olan bağlılıklarını meşru bir şekilde millet iradesiyle yapılan seçimlerle göstermişlerdir³⁰³.

³⁰¹ **BOA, MV**, 122/8, 1 Zilkade 1326 (M. 28 Kasım 1908) tarihli Mustafa Şükrü, Hüseyin Hilmi ve Mehmed Hilmi tarafından imzalan Adakale'de yapılan genel seçimlerin sûret-i icrâsı hakkında Meclis-i Vükelâ müzâkerâtına mahsus zabıttır.

³⁰² **BOA, HR. SYS**, 2/18, L. 73, 23 Teşrin-i sani 1325 (M. 05.02.1910). Adakale'nin muhtaç olduğu ıslahata dair Müdür Şevket Bey tarafından sunulan layihanın yedinci maddesinde ifade edilmiştir.

³⁰³ **BOA, HR. SYS**, 2/18, L. 74, 23 Teşrin-i sani 1325 (M. 5 Şubat 1910) tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen tahriratın suretidir.

1912 İstanbul Milletvekili seçimine katılması istisnai olarak uygun görülen ve aynı zamanda ada müdürü olarak müntehib-i sâni seçilen Mehmed Fehmi Efendi'nin, 3 Nisan'da Dersaadet'te bulunmak üzere hareket ettirilmesi ada müdüriyetine bildirilmiştir. Harcırah olarak, 639 Kron'un Anglo-Ötrişyen Bankası vasıtasıyla gönderildiği telgrafla ada müdürlüğüne iletilmiştir. Mevki olarak çok önemli bir konumda olan Adakale'nin müntehib-i sâni'si, 13 Mayıs 1912 tarihli belgeye göre, Dersaadet müntehib-i sâni'leriyle birlikte mebus seçimlerine katılmıştır³⁰⁴.

Mehmed Fehmi Efendi, 1914 yılında yapılan seçimlerde ikinci kez müntehib-i sâni olarak seçilmiştir. Adakale Müdürlüğü'nden Viyana'ya gönderilen 22 Ocak 1914 tarihli evrakta, 19 muhalif oya karşılık 105 oyla ada eşrafından Mehmed Fehmi Efendi'nin müntehib-i sâni seçildiği yazılmıştır. Mazbatasının da İstanbul Şehremaneti'nde İntihâb-ı Mebûsân Komisyonu Başkanlığı'na hitaben düzenlendiği, seçim zamanı ve yol harcırahının eskiden olduğu gibi gönderilmesi rica edilmiştir³⁰⁵.

Viyana Sefareti'nden Hariciye'ye gönderilen 25 Ocak 1914 tarihli tahriratta özetle şöyle denilmiştir:

Mebus genel seçimlerinde adadan istisnai bir müntehib-i sâni çıkarılmış ve seçim için merkeze gönderilmiştir. Ancak daha sonra Meclis-i Mebûsân'ın feshi ve üç ay zarfında yapılacak seçim için gerekenlerin yapılması istenmiştir. Ancak bu konuda bir tebligat adaya ulaşmadığından müntehib-i sâni'nin İstanbul'un hangi kısmında seçime katılacağına bildirilmesi istenmiştir. Yol harcırahı olan 1.500 kuruşun ada belediye gelirlerinden ödenmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Ancak belediye dairelerinin gerektiğinde birbirine nakdî yardım yapabilmesinden dolayı bu harcırahın hangi daireden karşılanacağını bildirilmesi istenmiştir³⁰⁶.

³⁰⁴ BOA, HR. SYS, 2/25, L. 1, 13 Mayıs 1912 tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahrirat.

³⁰⁵ BOA, HR. SYS, 3/31, L. 3, 22 Ocak 1914 tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen tahrirat.

³⁰⁶ BOA, HR. SYS, 3/31, L. 16, 25 Ocak 1914 tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahrirat.

Viyana Sefareti'nden 16 Mayıs 1918 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazıda ise 1919 seçimlerine katılım için Adakale müntehib-i sânfî Mehmed Fehmi Efendi'nin vefatı üzerine yerine ada tüccarından Hüsnü Efendi'nin seçildiği bildirilmiştir³⁰⁷.

Ancak Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalan Mondros Mütarekesiyle birlikte yurdun birçok yeri işgal edilmiştir. Dolayısıyla yapılacak seçimler bu ortamda gerçekleştirilmiştir. İşte bu seçime katılmak için Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye-i Dahiliye Müdüriyeti'nin 29 Ekim 1919 tarihinde, Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazısında, Adakalelilerin şimdiye kadar mebus seçimine katıldığı belirtilmiştir. Dersaadet Mebus Heyet-i Teftişyesi, adadan müntehib-i sânfî seçilmesi ve Dersaadet'e gönderilmesi meselesinin Adakale Nahiye Müdürlüğü'ne bildirilmesini gerekli görmüştür. Şehremaneti'nden alınan tezkirede de bu yazılmıştır. Ardından gereği ve neticesinin bildirilmesi istenilmiştir. Ancak gelen cevap devletin ne kadar zor durumda olduğunun açık bir göstergesi gibidir³⁰⁸.

Hariciye Nezareti Umûr-ı Siyasiye Müdüriyeti'nden cevap olarak yazılan 15 Aralık 1919 tarihli tezkire müsveddesi, İdare-i Umumiye-i Dâhiliye Müdüriyeti tarafından değerlendirilmiştir. "Osmanlı memleketinin işgal altında bulunmakta olan Aydın, Adana gibi daha mühim ve büyük kısımlarında bile mebus seçimine yapılan müdahaleleri ortadan kaldırmayı bile başaramamışken..." diye başlayan yazı, Hariciye Nezareti müsteşarı tarafından üstü çizilerek yazılmak istenmemiştir³⁰⁹. Osmanlı Devleti, kendi sınırları içindeki bölgelerde yapacağı seçimleri tam olarak yapamışken, Adakalelilerin mebus seçimlerine katılma konusundaki gayretleri gerçekten takdire şayân görülmüştür.

Daha sonraki dönemlerde Adakale Müdürü Kudret Bey, Romenlerin adayı işgal etmesi nedeniyle siyasi vaziyetin eski haline iadesi için yapılacak

³⁰⁷ BOA, HR. SYS, 3/31, L. 24, 16 Mayıs 1918 tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahrirat.

³⁰⁸ BOA, HR. SYS, 3/32, L. 4, 29 Teşrin-i evvel 1335 (M. 29 Ekim 1919) tarihli Dâhiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tezkire.

³⁰⁹ BOA, HR. SYS, 3/32, L.1, 15 Kanun-ı evvel (M. 15 Aralık 1919) tarihli Hariciye Nezareti Umûr-ı Siyasiye Müdüriyeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tezkire müsveddesi.

teşebbüslerden hiçbir yarar beklememiştir. Bu nedenle adada müntehib-i sâni seçimlerinin usulünce yapılmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir³¹⁰.

IV. ADAKALE’NİN İDARİ TEŞKİLATI

Osmanlı Devleti’nin Avrupa kıtasındaki toprakları “Rumeli”, Asya kıtasındaki toprakları ise “Anadolu” olarak adlandırılmıştır. Osmanlı Rumelisi’nin sınırları doğuda Karadeniz’e, batıda Adriyatik’e, güneyde ise Akdeniz’e kadar uzanmış bir yarımada görünümündedir. Anadolu ve Rumeli, “Eyaletler”e ayrılarak yönetimleri üç tuğlu Paşaların idaresine bırakılmıştır. Eyaletler ise “Liva” ve “Sancak”lara ayrılmıştır. Buraların yönetimleri ise iki tuğlu Paşalar tarafından sağlanmıştır. Ayrıca Paşa makamının bulunduğu sancağa, “Paşa Sancağı” adı verilmiştir. Livalar ise “Kadılık” veya “Kaza” olarak adlandırılan daha küçük yönetim birimlerine ayrılarak, kadılar tarafından yönetilmiştir. Kazalar da daha küçük yerleşim birimleri olan “Nahiyeler”e ayrılmıştır³¹¹.

Osmanlı Devleti ülkeyi iyi bir şekilde yönetebilmek, merkezden taşraya kadar vatandaşlarına en iyi hizmeti sunabilmek ve adaletli bir vergi sistemi oluşturabilmek için mülki taksîmâtı gerçekleştirmiştir. Osmanlı mülki idaresi eyâletler, sancaklar, kazâlar, nâhiyeler ve köylerden oluşmuştur. Osmanlı Devleti’nin kuruluş dönemlerinde Beylerbeyilik kurularak, bunlar liva adı verilen sancaklara ayrılmıştır. Yönetimlerinden de Beylerbeyi veya Mîrimîrân sorumlu tutulmuştur. Beylerbeyiler, Paşa rütbeli ve iki tuğlu olup, “Paşa Sancağı” adı verilen beylerbeyilik merkezinde oturmuşlardır. 15. yüzyıl boyunca Beylerbeyiler, hem taşra kuvvetlerinin başkumandanı hem de sancakların yöneticisi olan Beylerin âmiri olmuşlardır. Osmanlı Padişahları bu beylikleri idare etmek için icra otoritesini temsilen askeri sınıftan “Bey”i, hukuki otoriteyi temsilen “Kadı”yı yetkili kılmışlardır.³¹²

³¹⁰ BOA, HR. SYS, 3/32, L.1, 15 Kanun-ı evvel (M. 15 Aralık 1919) tarihli Hariciye Nezareti Umur-ı Siyasiye Müdüriyeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen tezkire müsveddesi.

³¹¹ İnciciyan, a.g.m., s.11-14.

³¹² Oğuz, a.g.e., s.7-8.

Tuna Vilayeti'nin idaresinde yeni müesseseler kurulduğu gibi mevcut olanlardan bir kısmı da tekrar düzenlenmiştir. Vilayet idaresini sağlam temellere oturtmak için açılan yeni idari kadrolara farklı ünvanlardan idareciler tayin edilmiştir. Duruma göre, kuruldukları gibi muhafaza edilen müessese ve kadrolar olduğu gibi, görev alanları birbirine yakın olanların birleştirilip yeni isimle devam ettiği de olmuştur. Vilayet idaresi 1867'de ülkenin tamamında uygulamaya konulduğunda bazı memurlarla, sancak, kaza ve nahiyelerdeki idarecilerin ünvanlarında değişiklikler yapılmıştır. Kaza Müdürü'ne kaymakam, Sancak Kaymakamı'na mutasarrıf ve nahiye idarecilerine de müdür denilmiştir³¹³.

1870 yılında çıkarılan "İdâre-i Umûmiye-i Vilâyet Nizâm-nâmesi"yle vilayetler livalara, livalar kazâlara, kazâlar nahiyelere, nahiyeler de köylere ayrılmıştır. 1871 Vilayet Nizamnamesi'nde köy idare sisteminde pek çok yenilik yapılmıştır. Köy idare organları ve teşekkül biçimlerinin nasıl oluşturulacağı, bunların vilayet idare sistemiyle bağlantılarının nasıl gerçekleştirileceği açıklanmıştır. 1876'da çıkarılan "İdâre-i Umûmiye-i Vilâyet Hakkında Tâlimat" la, nahiyeler ve köyler hakkında pek çok köklü değişiklikler yapılmıştır. Ancak bunlar, 1875'de çıkarılan "İdâre-i Nevâhi Nizam-nâmesi"nde uygulanmaya başlamıştır. Buna göre nahiyeler iki gruba ayrılmıştı. Birincisi, tek başına olan nahiyelerdir. İkincisi ise köyler, çiftlikler ve pek çok hânelerin birbirleriyle münasebetlerine göre oluşan nahiyeler olarak adlandırılmıştır³¹⁴.

Tuna Vilayeti Nizamnamesi'nin uygulanmasında, Kaza Müdürlerinin durumlarına bakılarak, içlerinden işe yarayanların görevine devam etmesi sağlanmıştır. Müdürü olmayan kazalar için ise seçim yapılması öngörülmüştür. Eğer uygun bir aday bulunamıyorsa, merkezden gönderilmesi istenmiştir. Bunların derece ve liyakatlarına göre aşağı sınıfta olan bir müdürün üst sınıfa, üst sınıfta bulunan birinin de daha aşağı bir dereceye

³¹³ Selimoğlu, a.g.t., s.98.

³¹⁴ Oğuz, a.g.e., s.22.

indirilmesi uygun görülmüştür. Yani, rütbe artırımı ve indirimi vilayetin yetkisine bırakılmıştır³¹⁵.

Tuna Vilayeti'nde, Nahiye Müdürlerinin seçim usulü tespit edilmiştir. Bir nahiye seçilecek olan müdürün Osmanlı tebaası içinden dairece mülkiyet sahibi olup, devlete en az yıllık 100 kuruş vergi veren, 30 yaşından küçük ve cinayetle mahkum olmamış olması şartı aranmıştır. Okuma-yazma bilen ve halkın güvenini kazanmış olanlar tercih edilmiştir³¹⁶.

Nahiye Müdürlerinin birçok yetki ve sorumlulukları vardır. Kanun ve nizamları uygulayarak devletin emir ve uyarılarını ilan edip yayacaklardır. Meclis-i idarenin olağan toplantılarına riyaaset ederek, mecliste alınan kararları üst makamlara bildirecek ve buradan gelecek kararları uygulayacaklardır. Halk tarafından yapılan şikâyetlerin kaynağını araştırarak genel nizamı sağlayacaklardır. Ayrıca meydana gelebilecek cinayetlerin de ilk araştırmasını yapmakla görevlendirilmişlerdir³¹⁷.

Buna göre Adakale Nahiyesi tamamen Türklerden oluştuğu için müdür, âzâ ve muavin Müslüman Türk Adakaleliler arasından seçilmiştir. Adakale Nahiye'si bir köyden ibaret olduğu için önceden belirlenen bir günde toplanarak müdür ve meclis âzâsı seçimi yapılmıştır. Müdür ve âzâlar ilk toplantıda içlerinden birisini oy çokluğuyla muavin olarak tespit etmişlerdir. Bu muavin, müdür olmadığı zamanlarda ona vekalet etmiştir. Müdürlük ve âzâlık boşalırsa seçimde ikinci sırada oy almış olanlar geri kalan müddeti tamamlamışlardır. Müdür ve diğer görevliler hakkındaki şikâyetler mahkemede ispatlanırsa ilgililer görevden alınmışlardır.

A. Adakale Müdüriyeti

1830'da Sırbistan'a muhtariyet verilmesi ve 1867 yılında Türk garnizonlarının Sırbistan'da bulunan kalelerden tamamen çekilmesi üzerine,

³¹⁵ Kılıç, **a.g.m.**, s. 101.

³¹⁶ Selimoğlu, **a.g.t.**, s.82.

³¹⁷ Selimoğlu, **a.g.t.**, s.76.

Adakale'nin Osmanlı Devleti ile fiili bağlantısı kesilmiştir³¹⁸. 10 Mart 1878 tarihli belgeye göre, Adakale'nin hemen yakınında olan Vidin şehri ile ilişkileri sürmüştür. Osmanlı Devleti, adanın idaresini 1867'ye kadar Adakale Muhafızlığı aracılığıyla yürütmüştür³¹⁹.

Adakale'nin askeri yönü ön planda olduğu için zamanla buraya asker aileleri de gelmiştir. Asker ailelerinin gelmesi ve kimi dönemlerde muhacirlerin değişik nedenlerden dolayı Adakale'ye sığınmasıyla buradaki nüfus kademeli olarak artış göstermiştir. Tuna Vilayeti'nden 20 Ağustos 1867'de Sadaret'e gönderilen bir yazıda Adakale'de yaşayan sivilin güvenlikle ilgili işlerinin orada bulunan topçu kumandanı tarafından görüldüğü belirtilmiştir. Fakat hukuki davalara bakacak bir görevli olmadığından dolayı böyle bir ihtiyaç ortaya çıktığında halkın ya Vidin'e ya da Belgrad'a gitmek zorunda kaldığı ifade edilmiştir. Ancak, Belgrad ve Fethülislam kalelerindeki ahalinin göç etmesinden sonra yalnız kalan Adakaleliler, idaresi Vidin'e bağlı olmak üzere Adakale'ye 1000 kuruş maaşla gerekli vasıfları taşıyan bir müdür tayin edilmesini istemişlerdir. Neticede, Sadaret tarafından Padişaha sunulan izin talebi üzerine Adakale'de bir Hükümet-i Belediye, bir müdür ve ada halkından oluşacak bir idare meclisinin oluşturulmasına 3 Ekim 1867 tarihinde Padişah tarafından onay verilmiştir. Adakale Müdürlüğü kurulduktan sonra idari olarak Vidin'e bağlanmıştır³²⁰.

Bu tarihten itibaren Adakale Nahiyesi bir müdür tarafından idare edilmiş, müdüre yardımcı olmak üzere ada halkı tarafından seçilen ve dört kişiden oluşan idare heyeti bulunmuştur³²¹.

1867 senesinde adaya müdürlük kurulması kararı alınmış olmasına rağmen, ilk olarak kimin atandığı konusunda bir belgeye rastlamadık. Ancak 1874 (1290) Tuna Vilayeti Salnamesi'nde Adakale Müdürü Hasan Efendi, Naip Vekili Bekir Efendi, Belediye Meclisi Üyeleri ise Çelebi, Salih, Yakup ve

³¹⁸ Özel, **a.g.m.**, s.230.

³¹⁹ **BOA, HR. SYS**, 1/6, 10 Mart 1878 tarihli Adakale Muayene Memurları Asım ve Galip Beylerin Hariciye Nezareti'ne Gönderdiği tezkire.

³²⁰ **BOA, İ. MVL**, 578/25963, Sadaret tezkiresi üzerine 4 Cemaziyelahir 1284 (M. 3 Ekim 1867) tarihli İrade-i Seniyye.

³²¹ **BOA, MV**, 120/81, 27 Şaban 1326 (M. 24 Eylül 1908) tarihli Meclis-i Vükelâ kararı.

Tahir Ağalar olarak görülmektedir³²². 1874 ile 1923 tarihleri arasında adada görev yapan müdürlerin listesi aşağıdaki tabloda verilmiştir³²³.

Tablo 2. Adakale Müdürü Olarak Görev Yapan Kişiler ve Görev Yılları

Müdür Adı	Görev Tarihi
Hasan Efendi ³²⁴	1874
Ahmed Efendi ³²⁵	Şubat-Ağustos 1878
Ahmed Nazif Efendi ³²⁶	20 Mayıs -14 Temmuz 1879
Ebubekir Efendi ³²⁷	1879 Ağustos, önce vekil sonra asaleten-1892'te öldü
Selim Efendi ³²⁸	1892 Ağustosunda tayin-19 Eylül 1893 devam
Hami Bey ³²⁹	16 Ekim 1893-25 Şubat 1894 devam
Ömer Lütfü Efendi ³³⁰	5 Nisan 1902 tayin-14 Temmuz 1907
Şevket Bey ³³¹	25 Ekim 1907 tayin ³³² , -Kasım 1911
Rıfat Bey ³³³	26 Eylül 1911 Savuçbulak Şehbenderliği'nden naklen
Mehmed Fehmi Efendi ³³⁴	Nisan 1912
Ahmed Velîyüddin Efendi ³³⁵	6 Ocak 1914
Şehbender Ali Kemal Bey ³³⁶	12 Haziran 1916 ³³⁷ , Ekim 1916 ³³⁸ -3 Ağustos 1917
Ahmed Şerafeddin Bey ³³⁹	11 Nisan 1916 – Mayıs 1918 ³⁴⁰
Kemaleddin Bey ³⁴¹ (Vekâleten)	24 Mayıs 1918
Kudret Bey ³⁴²	25 Temmuz 1918-Ekim 1919
Şerafeddin Bey ³⁴³ (Vekâleten)	Eylül 1921

³²² Tuna Vilayet Sâlnamesi, 1290 (M. 1874) Rusçuk, s.66.

³²³ Tablo Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelere göre yapılmıştır. Müdürlerin isimlerinin yanında yer alan tarihler görev süreleri hakkında bilgi vermektedir. Ancak, göreve başlama ve görevden ayrılış tarihleri belgelerde kesin olarak belirtilmemiştir. Dolayısıyla bu tarihler Adakale'de görev yapan müdürlerin görev süreleriyle ilgili olarak açıklayıcı bilgiler olarak değerlendirilmiştir.

³²⁴ Tuna Vilayet Sâlnamesi, 1290 (M. 1874) Rusçuk, s.66.

³²⁵ BOA, HR. SYS, 1/17, 12 Ağustos, 1878, Şubat-Ağustos 1878.

³²⁶ BOA, HR. SYS, 1/24, 1/25, 1/26, 20 Mayıs -14 Temmuz 1879.

³²⁷ BOA, HR. SYS, 1/25 ve 1/26, Ağustos 1879.

³²⁸ BOA, HR. SYS, 1/44, Ağustos 1892; BOA, DH. MKT, 136/40 19 Eylül 1893 tarihli belgede tayin edildi şeklinde geçmektedir.

³²⁹ BOA, DH. MKT, 169/26, 16 Ekim 1893; BOA, Y.A. HUS, 292/65, 25 Şubat 1894.

³³⁰ BOA, İ. HR, 375/1319, 19 Zilkade 1319 (M. 5 Nisan 1902); BOA, İ. TAL, 1325 R/178, 12 Rebiülahir 1325 (M. 25 Mayıs 1907); BOA, HR. SYS, 2/4, 25 Ocak 1905 tarihli Adakale Müdüriyeti'ne Vidin tüccar vekil-i sabıkı Ömer Lütfü Efendi'nin tayinine dair.

³³¹ BOA, DH. MUİ, 3-3 /14, HR. SYS, 2/20, 25 Ekim 1907.

³³² BOA, İ. DH, 1325. L. 38, 25 Ekim 1907.

³³³ BOA, İ. HR, 1329 L. 2, 26 Eylül 1911; BOA, İ. HR, 427/1325 C-06, 2 Şevval 1329 (M. 26 Eylül 1911).

³³⁴ BOA, HR. SYS, 3/7, 30 Ekim 1912.

³³⁵ BOA, DH. MB. HPS, 38/12, L.3, 6 Ocak 1914.

³³⁶ BOA, HR. SYS, 3/26, L. 37, 12 Haziran 1916.

³³⁷ BOA, DH. EUM. SSM, 6/12, 12 Haziran 1916, "Mahal-li me'muriyete azîmet edecek Adakale Müdürü Ali Kemal Bey'e" diye geçmektedir.

³³⁸ BOA, DH. EUM, 5. ŞB. 29/30, Ekim 1916.

³³⁹ BOA, HR. SYS, 3/26, L. 40, 11 Nisan 1916.

³⁴⁰ BOA, HR. SYS, 3 /25, Mayıs 1918'de görevinden alındığı belirtilmiştir.

³⁴¹ BOA, HR. SYS, 3/26, L. 5, 24 Mayıs 1918.

³⁴² BOA, HR. SYS, 3/32, 25 Temmuz 1918; BOA, MV, 217/24, 11 Ekim 1919 tarihli Meclis-i Vükela kararında Adakale Müdürü olarak adı geçmektedir.

³⁴³ BOA, HR. SYS, 3/35, 27 Eylül 1921 tarihinde vekaleten atanmıştır.

Kadı Osman Niyazi Efendi ³⁴⁴	25 Ekim 1921
Firuz Bey ³⁴⁵	1923

Adakale Müdürlerinin görev ve sorumlulukları hakkında 21 Temmuz 1918 tarihli belgede özetle şu bilgiler yer almıştır:

1878 Berlin Antlaşması'nda Adakale hakkında bir şey söylenmediğinden dolayı, Osmanlı Devleti'nin buradaki hükümlerlik hakkını adaya atadığı müdürle devam ettirdiği belirtilmiştir. Dolayısıyla Adakale Müdürlerinin, Osmanlı Devleti adına adanın sahibi olmak haysiyetiyle hükümet-i mahalliye'yi vücuda getirmek, teşkilat-i idareyi tesis etmek ve kısaca Osmanlı nahiyesi'ni idare etmek için gerekli olan her şeyi hazırlamakla görevli oldukları ifade edilmiştir. Aynı şekilde Adakale'nin inzibat mahalli içinde olmasından dolayı da adanın güvenliğinin müdürün yetkisi altındaki jandarmalarla sağlanacağı belirtilmiştir³⁴⁶.

Dolayısıyla Adakale Müdürleri, Osmanlı Devleti adına adayı yönettikleri için her türlü idari teşkilatı hazırlamakla görevlendirilmişlerdir. Bunun yanında Adakale'de asayiş sağlamaya için görevlendirilen jandarmalar müdüre bağlı olarak çalışmışlardır. Jandarmaların sayısının arşiv belgelerinde dört adedi geçmediği görülmüştür³⁴⁷. Adada görev yapan müdürler, sık sık Hariciye Nezareti'nden bu jandarmaların maaş ve elbise gibi giderlerinin karşılanması için yazılı isteklerde bulunmuşlardır³⁴⁸.

Adakale'deki en büyük mülki amir müdür olduğu için Osmanlı Devleti'yle her türlü yazışmalar Adakale Müdüriyeti aracılığıyla yapılmıştır. Adakale Müdürü, Viyana'daki büyükelçilik aracılığıyla Bâbîâli ile yazışmalar

³⁴⁴ BOA, DH. UMVM, 3/77, 25 Ekim 1921.

³⁴⁵ Özel, a.g.m., s.244-245.

³⁴⁶ BOA, HR. SYS, 3/26, L. 9, 21 Temmuz 1334 (M. 21 Temmuz 1918) tarihli Bâbîâli Hariciye Nezareti İstişare Odası'nın Görüşü.

³⁴⁷ BOA, HR. SYS, 1/57, L. 4, 15 Kasım 1894.

³⁴⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. BOA, HR. SYS, 1/17, 22 Temmuz 1294 (M. 3 Ağustos 1878) tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Hariciye'ye gönderilen tahrirat; BOA, HR. SYS, 1/57, 7 Teşrin-i evvel 1310 (M. 19 Ekim 1894) tarihli Seraskerlik'ten Hariciye'ye gönderilen tezkire; BOA, HR. SYS, 3/26, L. 39, 11 Nisan 1916 tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen evrak; BOA, HR. SYS, 3/26, L. 37, 3 Ağustos 1333 (M. 3 Ağustos 1917) tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen evrak.

yapabildiği gibi, direk Hariciye Nezareti'yle de yazışabilmiştir. Bundan başka müdür, Orşova ve Tuna boylarındaki Romen şehirlerindeki Osmanlı konsoloslarıyla da sürekli irtibat halinde olmuştur. Ayrıca, Adakale Müdüriyeti'yle diğer yabancı yetkililer arasındaki eşgüdümü ise Osmanlı Devleti tarafından Adakale işleriyle ilgilenmek üzere Orşova'da görevlendirilen Osmanlı memur-ı mahsusu sağlamıştır³⁴⁹.

Adakale'de bulunan Osmanlı memurları ada çevresindeki Osmanlı topraklarının elimizden çıkmasıyla maaşlarını düzenli olarak alamamıştır. Bu konuda yaşanan sıkıntılar, Adakale Müdüriyeti aracılığıyla Viyana Sefareti'ne iletilmiştir:

Mart 1878 sonuna kadar olan maaşlar düzenli olarak Vidin'den gönderilirken, Vidin'in savaş sonunda teslim edilmesi nedeniyle 15 Mayıs 1878 tarihine kadar olan üç aylık maaşlarını da "Banka-i Osmanî" aracılığıyla almışlardır. Adakale Müdürü Haziran ve Temmuz 1878 maaşlarını alamadığından gerek Ramazan ayının yaklaşması ve gerekse Avusturya'ya yakın bir yerde parasız yaşamının mümkün olmadığını belirterek bir dilekçe ile üst makamlara başvurmuştur. Bundan sonra da üst makamları devamlı bu konuyla rahatsız etmemek için maaşlarının aylık olarak geciktirilmeden ödenmesi rica edilmiştir. Bu dilekçeden memurların maaşlarını da öğreniyoruz. 3 Ağustos 1878 tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen tahrirata göre bir aylık memurların maaşları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir³⁵⁰.

³⁴⁹ Popescu-Judet, "Adakale: Geçmişte Bir Türk Adası", s.572.

³⁵⁰ BOA, HR. SYS, 1/17, 22 Temmuz 1294 (M. 3 Ağustos 1878) tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen tahrirat sureti.

Tablo 3. Adakale’de Görevli Memurların Bir Aylık Maaşı (1878)

Görevli Memur	Bir Aylık Maaşı
Müdür Ahmed Efendi	900 Kuruş
Rüşdiye Muallimi Mustafa Efendi	235 Kuruş
Jandarma	120 Kuruş
Jandarma	120 Kuruş
Toplam:	1375 Kuruş

Adakale Müdürlerinin merkezden talep ettikleri bir başka konu ise Hükümet Konağı’nın tamiri ve bunun için gereken masraflar hakkında olmuştur. Bu masrafların ya tahsisinde ya da gönderilmesinde sıkıntılar yaşanmıştır.

Adada bulunan bazı bina, yol vs. gibi şeylerin tamirâtı Adakale Müdürlüğü’nün sorumluluğunda olduğu için bu konuda ihtiyaçların giderilebilmesi için Adakale Müdüriyeti’nden Viyana Sefaretine yazılar gönderilmiş ve tahsisat talebinde bulunulmuştur. Gelen talep ve raporlar üzerine Viyana Sefareti 2 Eylül 1893 tarihli tezkirede, Adakale’nin genel vaziyetinin düzeltilmesi, yollar ve devlete ait binaların tamirâtı, fakir halkın ihtiyaçlarının karşılanması için adaya bir miktar ödenek verilmesinin uygun olacağını belirtmiştir. Bunun üzerine Hariciye Nezareti tarafından Viyana Sefareti’ne gönderilen tezkirede, ne kadar ödenek gerektiğinin sorulması kararlaştırılmıştır³⁵¹. Adakale Müdürü Selim Efendi, Hükümet Konağı’nın tamir edilmesi ve bina içinin döşeme masrafları için 13 Aralık 1893 tarihli yazı gereğince tahsis buyrulan 2.500 Kuruşun eline geçmediğini bildirmiştir. Bunun üzerine Viyana Sefareti Hariciye Nezareti’nden inşaata yazın başlanabilmesi için meblağın bir an evvel Selim Efendi’ye ödenmesi noktasında gereğinin yapılmasını istemiştir³⁵².

Adakale küçük bir yer olduğu için giderlerini karşılayamacağı düşüncesiyle Bâbîâli tarafından adada bir doktor görevlendirilmemiştir. Bu nedenle, 4 Mart 1894 tarihli belgeye göre Adakale Müdürlerinin görevleri

³⁵¹ BOA, HR. SYS, 1/50, L. 2 Hariciye Nezareti’nden Viyana Sefareti’ne gönderilen 21 Ağustos 1309 (M. 2 Eylül 1893) tarihli tezkire sureti.

³⁵² BOA, HR. SYS, 1/47, 13 Aralık 1893 tarihli Viyana Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen tahriratın tercümesidir.

arasında adada bir hastalık çıktığında doktor getirtmek³⁵³, ilaç almak ve cenazeleri defnetmek gibi bazı sorumluluklar yer almıştır³⁵⁴. Adada bir hastalık çıktığında ise Orşova veya Vidin'den geçici bir doktor getirilerek tedavi yapılmıştır.

Adakale zaman zaman Tuna Nehri'nin taşması sonucunda su baskınlarına maruz kalmıştır. Su baskınlarına karşı tedbir almak ve mağdur olan halka yardım dağıtmak, Adakale Müdülerinin görevleri arasında yer almıştır. Bu konudan bahseden 11 Haziran 1895 tarihli belgede, Adakale'nin Tuna ortasında bulunduğu ve bundan dolayı suların bol aktığı ilkbahar ve sonbahar mevsiminde sık sık su baskınına uğradığı yazılmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti'nin, su baskını nedeniyle zor durumda kalan ada halkına 600 Florin maddi yardımda bulunduğu belirtilmiştir. Osmanlı Hükümeti, Adakale Müdüriyeti'nden daha çok muhtaç olanlardan başlayarak yardımı dağıtmasını ve su baskınının nedenlerini araştırmasını istemiştir³⁵⁵.

Mekteplerin ıslahı ve terakkisi yönünde müdürlerin yetkili oldukları, aynı zamanda mekteplerin acil ihtiyaçlarının tedariki müdürlerin görevleri arasındadır. Belgelerden anladığımız kadarıyla Adakaleli tüccara kolaylıklar sağlamak, gümrük işlerine nezaret etmek, sosyal düzeni bozacak eğlence, içki vb. konulara müdahale etmek de müdürün görevlerindendir³⁵⁶.

Bunun dışında Adakale Müdüriyeti, ada halkından yardıma muhtaç olanları tespit etmiş ve onlara yardım etmek için Osmanlı Hükümeti'nden yardım taleplerinde bulunmuştur. Bu amaçla 21 Ocak 1905 tarihinde, Adakale Müdüriyeti'nden Viyana Sefareti aracılığıyla Hariciye Nezareti'ne

³⁵³ BOA, HR. SYS, 1/53, 4 Mart 1894 tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Viyana Sefareti'ne giden tahriratta, Adakale'ye doktor getirtmek için Viyana Sefareti'nden tahsisat talebinde bulunulmuş ve bulaşıcı hastalıklarla da mücadele edilmeye çalışılmıştır.

³⁵⁴ BOA, İ. HR, 407, 1325, C-03, Adakale Müdüriyeti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen 15 Nisan 1321 (M. 28 Nisan 1905) tarihli mazbata sureti.

³⁵⁵ BOA, HR. SYS, 1/58, L. 3, 11 Haziran 1895 tarihli Hariciye Nezareti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen tezkire suretidir

³⁵⁶ BOA, HR. SYS, 2/20, 14 Kasım 1911 tarihli Adakale Müdürü Şevket Bey'in Umur-ı Şehbenderi Müdüriyet-i Âliyesi'ne gönderdiği evrak.

gönderilen tahriratta “Adakale fukârâ-yı ahalisinin ahvali pek ziyade kesb-i vehamet ettiğinden” denilerek yardım istenmiştir³⁵⁷.

Adakale Müdürü ile emrindeki dört jandarmanın gereken iradeyi sağlamakta yetersiz kalması nedeniyle zaman zaman anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Hatta bu anlaşmazlıklar, müdür hakkında şikâyetlere ya da meclis-i idare âzâlarının azline kadar uzayabilmiştir. Adanın en büyük mülki amiri olan müdüre yönelik bir şikâyet olduğunda, konu önce Viyana Sefareti’ne oradan da Hariciye Nezareti’ne iletilmiştir. Hariciye Nezareti durumun incelenmesi için Viyana Sefareti’ni görevlendirmiş ve buradan gelen bilgiler ışığında son kararı yine kendisi vermiştir. Gerek Vilayet Nizamnamesi’nde gerekse Tuna Vilayeti Nizamnamesi’nde bu türlü bir durum meclis-i idare tarafından çözülürken, Adakale Müdürü hakkındaki şikâyetin Hariciye Nezareti tarafından incelenip çözüme kavuşturulması, adanın Osmanlı mülki teşkilatında özel bir konumu olduğunu göstermiştir.

Adakale Müdürleri, adadaki naip ve mektep muallimlerinin âmiri konumunda olmuştur. Adada bulunan naip aynı zamanda mektep muallimi olarak görev yaptığından dolayı muallimlik hususunda müdürün emir ve tenbihatlarına uymak zorunda kalmıştır. Bu bakımdan Adakale’deki memurlar ve naip asayişe aykırı bir tutum içiresine girerlerse müdür tarafından hemen cezalandırılabilmiştir. 22 Aralık 1908 tarihinde Viyana Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen tezkirede, Adakale ahalisinden olmayıp da dışarıdan gelen birisi asayiş ihlal ederse, meclis-i idare kararıyla adadan ihraç edilmesi konusunda müdüre yetki verilmesi istenmiştir³⁵⁸.

Bu konuda Hariciye Nezareti’nden 28 Nisan 1910 tarihinde Viyana Sefareti’ne gönderilerin cevabi yazıda, Adakale’de görülen davalarda

³⁵⁷ BOA, HR. SYS, 2/3, 21 Ocak 1905 tarihli Viyana Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen tahrirat.

³⁵⁸ BOA, HR. SYS, 2/18, L. 39, 9 Kanun-ı evvel 1324 (M. 22 Aralık 1908) tarihli Viyana Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen tezkire suretidir. Adakale Müdürü tarafından, Muallim muavini ve İsmail Hakkı Efendi’ye yaptıkları taşkınlıklardan dolayı ceza verilmiştir. Durum Viyana Sefareti’ni iletilince, Atıf Bey Adakale’ye soruşturmacı olarak gönderilmiştir. Atıf Bey’in tahkikatı tamamlanarak önce Viyana Sefareti’ne, daha sonra da Hariciye Nezareti’ne gönderilmiştir. Buna göre, Muallim muavini Vidinli İsmail Hakkı Efendi’yle daha önce meclis-i idare âzâlığı yapan Tefik Efendi hakkında ne yapmak gerektiği sorulmuştur.

müdürün müdde-i umûmî olarak görev yapamayacağı belirtilmiştir. Müdür icra kuvvetinin başı olduğundan dolayı nüfuz şaibesinden uzak olamayacağı ve bu görevin buraya gönderilecek büyük bir zabıta memuru tarafından yapılması istenmiştir³⁵⁹.

Adakale Müdürleri, ada halkının dışarıya gidişini sağlamak için her türlü kolaylığı göstermişlerdir. Adakale halkı 1911 yılına kadar Adakale Müdürlüğü'ne müracaat edip, ada halkından olduklarını gösteren şahadetnamelerle Macaristan memurlarına giderek, oradan aldıkları varakalarla seyahat edebilmişlerdir. Bu durum Adakale Müdürleri tarafından sık sık eleştirilmiştir. Viyana Sefareti ve Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazılarda, ada halkının Osmanlı vatandaşı olduğu ve bu nedenle de Osmanlı Hükümeti'nin göndereceği pasaportlarla seyahat etmeleri gerektiği dile getirilmiştir. 1911'den itibaren bu sıkıntılı duruma son verilerek, Dâhiliye Nezareti'nden Adakale'ye gönderilen ücretsiz pasaportlar ile ada halkı seyahat edebilmiştir³⁶⁰. Ancak müdürlüğün elinde pasaport ya da gerekli olan pullar bittiği zaman geçici surette sıkıntılar yaşanmıştır.

1914 yılında Adakale'de Müdürü Esseyid Ahmed Veliyyüddin Efendi'nin adada bir hapishane yaptırmak istemiştir. Fakat bunun nedenlerini tespit edemedik. Adakale Müdürü Esseyid Ahmed Veliyyüddin ve idare meclisi tarafından hükümet konağının tamiri ve yeni bir hapishane inşası için Ada halkından Marangoz Fethullah ve Emin Ağalara bir keşif raporu hazırlatılmıştır. 6 Ocak 1914 tarihli keşif raporuna göre masraflar 1.670 kron olarak belirtilmiştir³⁶¹. Bu mesele, Hariciye Nezareti tarafından Dâhiliye Nezareti'nin Mebânî-i Emiriyye ve Hapishaneler Müdüriyeti'ne gönderilmiş ve bu fiyatlar gayet makul görülmüştür³⁶². Merkezden ne kadar uzak olursa

³⁵⁹ BOA, HR. SYS, 2/18, L. 77, 15 Nisan 1326 (M. 28 Nisan 1910) tarihli Hariciye Nezareti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen tezkire suretidir.

³⁶⁰ BOA, HR. SYS, 2/25, L. 8, 29 Mayıs 1912 tarihli Hariciye Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen tezkire suretidir.

³⁶¹ BOA, DH. MB. HPS, 38/12, L. 1, 6 Ocak 1914 tarihli Adakale Hükümet Konağı'nın tamiri ve ilaveten hapishanin keşif defteridir.

³⁶² BOA, DH. MB. HPS, 38/12, L. 5, 13 Mayıs 1330 (26 Mayıs 1914) tarihli Hariciye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tahrirat.

olsun bir yolsuzluğa mahal bırakılmaksızın keşif defterindeki verilen fiyatların o zamanın rayiçlerine uygun olması son derece dikkat çekicidir.

Yazışmalar Adakale Müdürlüğü'nden Viyana'ya oradan Hariciye'ye sonra Maliye'ye daha sonra Dâhiliye Nezareti'ne devam etmiş bu durum yaklaşık 6 ay kadar sürmüştür. Ancak neticede Hapishaneler İdaresi, 27 Haziran 1914 tarihinde Hariciye'ye gönderdiği gerekçeli cevabında bu masrafların adayı idare etmekte olan Hariciye Nezareti bütçesinden karşılanması gerektiğini belirtmiştir³⁶³.

Neticede I. Dünya Savaşı başlamış olduğundan dolayı, bu tamirat ve inşaatlar yapılamamıştır. Zira bu tarihten sonra incelediğimiz arşiv belgelerinde, adada bir hapishanenin yapıldığını tespit edemedik. Ancak yukarıda saydığımız bu bürokratik silsile, Adakale Müdürlüğü'nün idaresinin ne derece zor şartlar altında yürütüldüğünü göstermesi bakımından önemlidir.

B. Adakale Belediyesi

1839'da Tanzimat'ın ilanından sonra Osmanlı Devleti'nin merkezi yönetim anlayışına göre ülke yeni baştan yapılandırılırken, eyalet yönetimiyle beraber belediye yönetimi de yeniden şekillendirilmiştir. Kırım Savaşı sırasında Avrupalı orduların İstanbul'a gelmesiyle şehrin nüfusu oldukça artmış ve belediye hizmetlerinin olmamasından dolayı pek çok sıkıntı çekilmiştir. Bu nedenle ilk kurulan yerel yönetim, 13 Haziran 1854 tarihinde "İstanbul Şehremâneti" olmuştur. İstanbul Şehremâneti'ne bağlı olarak "Şehir Meclisi" oluşturulmuştur. Bu meclis İstanbul'un ihtiyaç maddelerini temin etmek, şehrin temizliği, yol, kaldırım yapım ve onarımı, çarşı-pazar denetimi yaparak fiyatları belirlemek, kontrol etmek, kalite, ölçü ve tartıların denetimini yapmakla görevlidir. Fakat İhtisap Nezâreti yerine kurulan Şehremâneti'nin başarılı olamaması üzerine, 1855'te "İntizam-ı Şehir Komisyonu" kurulmuştur. Bu komisyonun yaptığı çalışmalar sonucunda belediye hizmetlerinin daha iyi

³⁶³ BOA, DH. MB. HPS, 38/12, L. 6, 14 Mayıs 1330 (M. 27 Haziran 1914) tarihli Dâhiliye Nezareti Mebânî-i Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazı.

yapılabilmesi için İstanbul, çevresiyle birlikte 14 daireye ayrılmıştır. Yeni kurulan dairelerin bir anda getireceği mali yük oldukça fazla olduğundan, 28 Aralık 1857’de öncelikli olarak Beyoğlu ve Galata bölgeleri için “Altıncı Daire-i Belediye” teşkilatı kurulmuştur. Oluşturulan bu yeni birimde Mustafa Reşid Paşa ve Âlî Paşa tarafından Fransa’nın başkenti Paris model olarak alınmıştır. Paris’in model alınmasında, nüfus yoğunluğunun fazla olması etkili olmuştur. İstanbul’un kalabalık, zengin ve diplomatik çevrelerin yaşadığı bir şehir olduğu için ilk modern belediyecilik burada oluşturulmaya çalışılmıştır³⁶⁴.

1864 Vilayet Nizamnamesi’nde, her kazanın köylere ayrılacağı ve her köyde bir belediye teşkilatının kurulacağı belirtilmiştir. Osmanlı Devleti’nde yerel yönetim ve belediye hizmetleri I. Meşrutiyet Dönemi’nde (1876-1878) toplanan Osmanlı Mebusan Meclisi’nin öncelikli olarak ele aldığı konulardandır. 1877 yılında “Dersaadet Belediye Kanunu” ile “Vilayet Belediye Kanunu” yürürlüğe girmiştir³⁶⁵.

Adakale’de bir Hükümet-i Belediye ile ada halkından oluşacak olan bir meclis-i idarenin kurulmasına 3 Ekim 1867 tarihinde Sultan I. Abdülaziz tarafından onay verilmiştir³⁶⁶. Ancak, adada ilk kez kimin belediye başkanı olarak görev yaptığı konusunda bir belgeye rastlayamadık. 1874 (1290) tarihli Tuna Vilayeti Salnamesi’nde Belediye Meclisi Üyeleri olarak Çelebi, Salih, Yakup ve Tahir Ağaların isimleri geçmektedir³⁶⁷.

Belediye teşkilatının kurulmasına rağmen bu teşkilatın 1905 tarihine kadar Adakale Belediyesi’yle ilgili bir bilgiye rastlamadık. Ada küçük olduğu için Adakale Müdürü’nün belediye ait hizmetleri de karşılaması nedeniyle belediye ile doğrudan bir yazışma yapılmamış olmalıdır.

³⁶⁴ Mehmet Seyittanlioğlu, “Yenileşme Dönemi Osmanlı Devlet Teşkilâtı”, **Türkler**, C. XIII, Ed. Salim Koca vd., Ankara, Semih Ofset, 2002, s.574.

³⁶⁵ Bu kanunlar 1 Eylül 1930 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır. Bkz.Seyittanlioğlu, **a.g.m.**, s.574.

³⁶⁶ **BOA, İ. MVL**, 578/25963, Sadaret tarafından Padişaha sunulan izin talebi üzerine 4 Cemaziyelahir 1284 (M. 3 Ekim 1867) tarihli İrade-i Seniyye.

³⁶⁷ **Tuna Vilayeti Salnamesi**, 1290 (M. 1874), Rusçuk, s.66.

28 Nisan 1905 tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen mazbatada Adakale Belediyesi'nin kurulmasının yeniden söz konusu edildiğini görmekteyiz. Bu yazıda konuyla ilgili özetle şunlar ifade edilmektedir:

Adakale ahalisinin tahminen 130 haneye şamil ve 600 kadar nüfusu olup, bunların ekserisi fakir olduğu halde orta halli ve daha servetli olanları vardır. Ahali vergi yükümlülüğünden muaf olup, kazandıkları parayla geçinmekte iseler de bazı seneler ihtiyaç olduğunda etraftaki yabancı devletlerden yardım alınmıştır. Fakat şimdiye kadar adanın sahibi olan Osmanlı Padişahı kadar hiç kimse yardım etmemiştir. Böyle kalabalık bir yerde fukaradan hasta olanlar ve vefat edenler olmaktadır. Bazı fakirler kış ortasında unlarının ve odunlarının olmadığını belirterek hergün müdüriyete müracaat etmektedirler. Hasta olana doktor getirtmek, ilaç satın almak, cenazeleri yıkatarak tekfin ettirmek, un ve odun ihtiyacını karşılamak gibi şeylerin masraflarını temin etmek gerekmektedir. Çarşı ve pazarın kaldırımlarının harabolması durumunda onları onarmak zarureti hasıl olmaktadır. Bazı yerlerde mutlaka olması gereken iki veya üç fenerin aydınlatma masrafları için bir bütçeye ihtiyaç duyulmaktadır. Adanın öyle bir sandığı olmadığından bu harcamalar karşılanamamaktadır. Bu sayılan ihtiyaçları karşılamak için az bir harcama gerektirecek bir durum ortaya çıktığında Viyana Sefareti'ni sürekli olarak taciz etme mahcubiyetinden kurtulmak gerekmektedir. Şu sık sık vukubulan masrafların giderleri, hususi suretlerde yüzbin defa yapılan görüşmeler sonucunda iane derecesinden gelen yardımlardan karşılanmaktadır. Bu nedenle adada bir **belediye idaresinin kurulması gerekmektedir**. Adaya girmekte olan şeker, kahve, bakla, un, koyun ve tütün gibi şeylerden çok cüz'i bir miktarda alınacak vergiler belediyeye gelir olarak verilebilir. Ahali arasından müteber ve sözü dinlenilecek birisi reis olmak üzere 12 kişinin âzâ seçilmesiyle belirtilen şeylerden vergi alınması ve bunların korunması sağlanabilir. Ortaya çıkabilecek masraflar bu bütçeden karşılanıp, her sene umumi bir muhasebe yapılarak tutulan defter Hükümete tasdik ettirilmelidir. Esnafın birçoğu

hükümete gönderilecek olan bu vergi cetvelini kabul ve tasdik etmiştir. Hatta karşıda, haftada üç gün şeker satan şekerciler dahi her gidişinde her birerleri birir kuruştan üç kuruş vergi verirler. Bu hesaptan haftada üç kez gittiklerinde 80 kişilik şekerci haftada üçer kuruştan 24 kuruş vereceklerdir. Kahve taşımakta olan 6 kıta vapur kahvecileri dahi, her seferinde yani her hafta 20'şer Frank vereceklerini söylemişlerdir. Verecekleri miktar cüz'i bir şey olduğundan böyle bir haberi şimdilik saklayacaklardır. Kasapların dahi her bir kayıkla gelen kuzu başına 5'er para, öküz veyahut inek başına da 40 para verebilecekleri anlaşılmıştır. Yalnız adaya gelen şarap ve rakı vergisi kalıyor ki, onlara biraz fazla vergi koymak gerekir. Bir fıçı için 10 kuruş vergi koymak fikrindeyiz ki, ister getirsinler ister getirmesinler. Çünkü adaya buna benzer müskerat (alkollü içki) getirilmesi yasaklanmış olmasına rağmen, yine kaçak yollardan içki getirilmiştir. Hiç olmazsa hem belediye için bir vergi alınmış olur, hem de bir daha getirmezler. O halde bu durum daha iyi olur.

Adakale Müdüriyeti'nin aynı yazısında Adakale Mektebi'nin harap bir halde bulunduğu ve bir seneden beri adadaki çocukların cami odalarında geçici olarak eğitim görmekte olduklarından bahisle 40-50 altın harcanarak mektebin devlet hazinesine yük olmadan yeniden inşa edilebileceği de belirtilmiştir. Adada bir belediye idaresi kurulduğu takdirde vergi toplanabileceği; dolayısıyla belediye için kayda değer miktarda bir gelir sağlanabileceği de ilave edilmiştir³⁶⁸.

23 Nisan 1907 tarihinde Viyana Sefareti'nden Adakale Müdüriyeti'ne gönderilen yazıda ise adada belediye idaresinin oluşturulması konusunda yapılması gereken şeylerden özetle şöyle bahsedilmiştir:

Bu defa teşkil edilmesi arzu olunan belediye hiç olmazsa usûlü dairesinde 7 veya 8 âzâdan oluşan bir meclis tarafından gayet mazbut bir surette idare edilebilecektir. Toplanacak vergiler ise Adakale'nin ihtiyaçlarına bakılarak senelik olarak alınacak ve 4000 veya 5000 kuruşu geçmeyecektir. Bu rakam bazı sene daha az olabileceği gibi bazen de daha fazla olabilir.

³⁶⁸ Ada halkına çeşitli hizmetler vermek için adaya giren ve çıkan mallardan alınması düşünülen vergilerle ilgili tablo için bkz. EK-12.

Vapur kahvecilerinin haftada bir sefer için yarımşar veyahud birer Frank iane vereceklerini vaat etmiş oldukları malumdur. Senelik alınacak cüz'i bir vergiyle ahalinin her türlü ihtiyacına medar olunacak ve ada fukarası dahi her sene Viyana Sefaret'ne ağlaşmaktan kurtulacaktır³⁶⁹.

Adakale Müdüriyeti ile Viyana Sefareti'nin belediye hakkındaki bu yazışmalarından sonra bir hayli yazışmanın yapıldığı ve nihayet belediye idaresinin kurulması için bahsedilen vergilerin toplanmasının, adanın vergiden muaf olmasına aykırı bulunduğu görülmektedir. Bu nedenle 23 Mayıs 1907 tarihinde, Viyana Sefareti'nden Adakale Müdüriyeti'ne bir tahrirat gönderilmiştir. Tahriratta Adakale'de bir belediye idaresinin kurulması münasip görülmekte ise de şikâyeteye yol açabileceğinden bahisle belirtilen ürünlerden belediye namına vergi alınmasının doğru olmayacağı belirtilmiştir³⁷⁰. Aynı zamanda belediye adına vergi alınması halk tarafından da benimsenmemiştir.

Adakale'de belediye idaresi'nin kurulması konusunda 2 Temmuz 1907 tarihinde Hariciye Nezareti'nden Sadaret'e bir tahrirat yazılmıştır. Adakale ahalisinden fakir olanların kış mevsiminde hastalandıklarında doktor getirtemedikleri ve ilaç alamadıkları belirtilmiştir. Vefat edenlerin techîz ve tekfîni, lüzum görülen yerlerde fener dikilerek aydınlatmaların sağlanması ve belediyeye ait temizlik işlerinin yapılabilmesi için bir belediye idaresinin teşkil edilmesi istenmiştir. Cezire-i mezkûreye ithal olunan eşyaya belediye namına cüz'i bir vergi alınması teklifini hâvi, Adakale Meclis-i İdaresi'nin mazbatasını Viyana Sefareti'ne gönderilmiştir. Daha önce iki kıt'a tahrirat İstişare Odasına gönderilerek belirtilen eşyalardan kıymetine göre yüzde sekiz nisbetinde gümrük vergisi alınması istenilmiştir. Bundan hasıl olacak meblağın adadaki ihtiyaçların karşılanması için harcanmasının daha münasip olacağı belirtilmiştir. Bundan önce, Sefaretin bu konuda görüşü açıklanarak belirtilen eşyalardan gümrük vergisi almanın muvafık olamayacağı söylenmiştir. Bu

³⁶⁹ BOA, İ. HR, 407/1325 C-03, 10 Nisan 1323 (M. 23 Nisan 1907) tarih ve 277/451 numaralı, Viyana Sefareti'nden Adakale Müdüriyeti'ne gönderilen tahriratın suretidir.

³⁷⁰ BOA, İ. HR, 407/1325 C-03, Viyana Sefareti'nden Adakale Müdüriyeti'ne gönderilen 10 Nisan 1323 (M. 23 Nisan 1907) tarih ve 277/451 numaralı tahriratın suretidir.

nedenle Adakale Müdüriyeti'nden gelen şukkanın leffine cevap olarak, Maslahatgüzarlıktan Müdüriyete bir tahrirat gönderilmiştir. Böylece gümrük vergisi almanın münasip olamayacağı ada yönetimi tarafından da anlaşılmıştır. Fakat adanın hususî konumu dikkate alınarak, toplanacak vergilerin de buna göre tayin edilmesi şartıyla, Adakale'de bir belediye idaresinin teşkil edilmesi münasip olur denilmiştir. Belediye teşkili ise ancak Padişah İradesi'ne vabeste bulunduğundan dolayı bu durum 2 Temmuz 1907 tarihinde Sadaret'e arzedilmiştir³⁷¹.

Bu konu Meclis-i Mahsus'da da görüşülmüştür. Hariciye Nezareti'nden Meclis-i Mahsus'a 10 Temmuz 1907 tarihinde gönderilen tezkire burada okunmuştur. Adakale'de sâkin olan fukara ahalinin kış mevsiminde mahrumiyet yaşadıkları, doktor ve ilaç tedariki yapamadıkları, vefat edenlerin techîz ve tekfîni, tanzifat ve tenvirat-ı belediye masraflarına karşılık olmak üzere adada bir belediye idaresinin teşkil edilmesi istenmiştir. Adada vukû bulan ithalattan belediye namına bir vergi alınması konusundaki umumî muvafakatla kararlaştırılmış olan mazbata, Viyana Sefareti'ne iki kıt'a tahriratla gönderilmiştir. Bu konuda Meclis-i Mahsus şöyle karar vermiştir:

Adakale'ye giren mallardan gümrük vergisi alınmadığı halde şayet alınması gerekiyorsa, adalıların Macaristan'da müstefid olageldikleri bazı imtiyazlara hâlel gelecektir. Bu durum pek fakir olan ada ahalisinin geçimini zorlaştıracaktır. Ancak bir belediye idaresinin teşkiliyle beraber adaya girecek olan bakla, un, tütün vs. gibi mahallinden gelen pusulada da gösterildiği şekilde muhtelif maddelerden vergi alınmasının görülen lüzum üzerine münasip olduğu kararlaştırılmıştır³⁷².

Sadaret'ten 10 Temmuz 1907 (27 Haziran 1323) tarihinde Padişah'a sunulan tezkirede Adakale'de görülen lüzum üzerine bir belediye dairesinin

³⁷¹ BOA, İ. HR, 407/1325 C-03, L. 7, 19 Haziran 1323 (M. 2 Temmuz 1907) tarihinde Hariciye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen tezkire suretidir.

³⁷² BOA, İ. HR, 407/1325 C-03, L. 6, 27 Haziran 1323 (M. 10 Temmuz 1907) tarihli Meclis-i Mahsus kararı Hariciye Nâzırı Tevfik Paşa, Şûrâ-yı Devlet Reisi Said Paşa, Bahriye Nâzırı, Serasker Rıza Paşa, Adliye Nâzırı Abdurrahim Paşa, Şeyhülislam, Sadrazam, Sadrazam Müsteşarı ve Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı Vekili, Maarif Nâzırı, Ticaret ve Nâfia Nâzırı, Maliye Nâzırı, Tophâne-i Âmire Müşiri ve Dahiliye Nâzırı tarafından onaylanmıştır.

teşkil edilmesi istenmiştir. İthalattan alınacak olan vergi hakkında mahallinden gönderilen mazbatayla, Viyana Sefareti'nden alınan iki kıt'a tahrirat ve Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'nın bu konuyla ilgili olarak kaleme aldığı mazbata da Padişah'a sunulmuştur. Sonuçta 14 Temmuz 1907 (1 Temmuz 1323) tarihinde çıkan İrade-i Seniyye ile Adakale'de bir belediye teşkilatının kurulmasına Padişah tarafından onay verilmiştir³⁷³.

Adakale Belediyesi'nin koyduğu vergilerin kaldırılması için bir takım teşebbüslerde bulunulmuş ise de artık bu gibi teşebbüslerin kabul edilmediği anlaşılmaktadır³⁷⁴.

Adadaki en büyük sorunlardan birisi buradaki büyük caddenin ıslah edilmesi meselesidir. Adaya pek çok büyük zevât geldiğinden dolayı, çarşı ortasında yer alan büyük caddenin parke taşlarıyla döşetilmesi gerekmektedir. Romanya sınırları içerisindeki Turnu Severin Kasabası'nda Almanlar tarafından parke taşları çıkarıldığı haberini alan Belediye Başkanı Behçet Süleyman Efendi hemen girişimlerde bulunmuştur. Behçet Süleyman Efendi, Adakale'ye bir saat mesafede bulunan Turnu Severi'nden parke taşı almak için Alman menzil kumandanıyla görüşmeler yapmıştır. Aynı zamanda ada eşrafından olan belediye başkanı, bu konuda üstün gayretler göstererek, Adakale'deki büyük caddeyi parke taşlarıyla döşettirmiştir³⁷⁵.

Adakale Müdüriyeti'nden 9 Eylül 1918 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazının konusu Adakale Belediye Reisi Behçet Süleyman Efendi'nin ödüllendirilmesidir. Ahalinin ve adayı ziyaret için gelen binlerce turistin gelip geçtiği büyük caddenin parke taşıyla kaplanması maksadıyla, Turnu Severin civarında Almanlar tarafından işletilmekte olan tesisten parke

³⁷³ BOA, İ. HR, 407/1325 C-03, L. 8, 1 Temmuz 1323 (M. 14 Temmuz 1907) tarihli İrade-i Seniyye. “Ma‘ruz-ı çakeri keminelereidir. Reside-i dest-i ta‘zim olub Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'nın mazbatası ve melfûfuyla beraber manzûr-i âlî buyurulan iş bu tezkire-i sâmi-i Sadâretpenâhileri üzerine mücebince İrade-i Seniyye-i Cenâb-ı Hilafetpenâhi buyurulmuş olmağla olbabda emr-i ferman hazreti veliyyülemrindir”.

³⁷⁴ 2 Haziran 1908 ve 88 numaralı tahrirata cevap olarak, Bâbîâlî Tercüme Odasından gelen yazıda bu tip teşebbüslerin tasvip edilmediği belirtilmiştir. Adakale Belediyesi'nin topladığı vergilerin devam edilmesi için Viyana Sefareti'ne tebliğde bulunulmuştur. Bkz. BOA, HR. SYS, 2/7, 5 Haziran 1324 (M. 18 Haziran 1908) tarihli Hariciye Nezareti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen tahrirat.

³⁷⁵ BOA, DH. KMS, 48/86, L. 3, 9 Eylül 1334 (M. 9 Eylül 1918) tarihli Adakale Müdüriyeti tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tezkire.

taşlarının alınmasında, her türlü üstün gayreti gösteren belediye reisinin bir nişanla taltif edilmesi istenmiştir. Dâhiliye Nezareti'nin bu talebi uygun görmesi ve teklifi Padişaha bildirmesi üzerine, Behçet Süleyman Efendi'nin dördüncü rütbeden Mecidî nişanı ile ödüllendirilmesi hakkında 13 Ekim 1918 tarihinde İrade-i Seniyye çıkmıştır³⁷⁶.

Adakale Belediyesi, birçok kez merkezden maaşlarını alamayan dört nefer jandarmanın ikisine karşılıksız olarak maaş vermiştir. Ada güvenliğinin sağlanmasında etkili olan jandarmaların geçimlerini sağlayabilmelerine böylece yardımcı olunmuştur. Hatta artık iş yapamaz kadar yaşlanan Ahmed oğlu Osman'a, ufak bir iş kurmasında yardımcı olmak için bir defaya mahsus olmak üzere belediye bütçesinden 1000 Kuruş ikramiye verilmiştir³⁷⁷.

Adakale Belediyesi'nin daha çok mücavir alan içerisindeki bayırdırlık ve iskân gibi görevleri yerine getirdiği anlaşılmaktadır. Ada halkının ihtiyaçları için Hâriciye Nezâreti ile yazışmalar müdürün görevi iken, müdürün izinli olduğu ya da ada dışında olduğu zamanlarda bu görevi de belediye başkanı üstlenmiştir. 17 Eylül 1921 tarihli bir belgede, Adakale Belediye Reisi Nuri Bey'in, müdürü bulunmayan adada Romanya işgali dolayısıyla ortaya çıkan durumu ahali namına Osmanlı hükûmetine arz etmek üzere Adakale Kadısı Osman Bey'den 28 Ağustos 1921 tarihli bir vekâletname alarak İstanbul'a geldiği belirtilmektedir. Nitekim belediye reisi İstanbul'a geldikten sonra 17 Eylül 1921'de Hâriciye Nezâreti'ne konuyla ilgili bir dilekçe vermiştir³⁷⁸.

Bu dilekçeye göre Romanya Harbiye Nezareti Adakale gençlerini askere almak istemektedir. Romenler askerlik konusunda bir ay mühlet verdiğinden dolayı, barışın imzalanmasına kadar bu askerlik meselesinin ertelenmesi için İtilaf Devletleri nezdinde süratle teşebbüslerde bulunulması talep edilmektedir. Ayrıca bir süreden beri Adakale Müdürü'nün adayı terk

³⁷⁶ BOA, DH. KMS, 48/86, L. 6, Adakale Müdüriyeti'nin 9 Eylül 1334 (M. 9 Eylül 1918) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği tezkire üzerine 7 Muharrem 1337 (M. 13 Ekim 1918) tarihli İrade-i Seniyye.

³⁷⁷ BOA, HR. SYS, 3/26, L. 4, 20 Nisan 1334 (M. 20 Nisan 1918) Adakale Müdüriyeti'ne vekalet eden Şehbender Atuf Bey'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen tezkire suretidir.

³⁷⁸ BOA, HR. SYS, 3/34, Adakale Belediye Reisi Nuri Bey'in Hariciye Nezareti'ne sunduğu 17 Eylül 1921 tarihli belge.

etmek zorunda kalması dolayısıyla hamisiz kaldıkları ve Osmanlı Hükümeti'ni temsil edecek bir müdürün gönderilmesini istenmiştir³⁷⁹.

C. Adakale İdare Meclisi

3 Ekim 1867 tarihli İrade-i Seniyye ile Adakale'de idare meclisi kurulmuştur. Yönetimde müdür ve belediye başkanına yardımcı olan idare meclisi üyelerinin Adakale halkı tarafından seçilmesi kararlaştırılmıştır³⁸⁰. İdare meclisi kurulmadan önce mevki kumandanı ile âzâsının yarısı askeri diğer yarısı mülkiye memurlarından oluşan bir meclisin yardımıyla adanın tüm işleri idare edilmiştir³⁸¹. Adakale'de hukuki, ticari ve cezai konularda düzenleme yapma yetkisine sahip olan idare meclisi dört kişiden oluşmuştur³⁸². Bu yetkilerin idare meclisinde toplanması nedeniyle zaman zaman halktan bazıları Adliye Nezareti'ne şikâyetlerde bulunmuşlardır. Adakale Müdürleri ise bu şikâyetlerin önüne geçebilmek için ada müdürlüğünün başkanlığında bir mahkeme oluşturulmasını istemiştir³⁸³.

1867'de idare meclisi kurulmuş olmasına rağmen, bunların kimlerden oluştuğuna dair bir bilgiye 1874 (1290) tarihli Tuna Vilayeti Salnamesi'nde rastlamaktayız. Buna göre Çelebi, Salih, Yakup ve Tahir Ağalar idare meclisi üyeleri olarak görünmektedir. Dört kişilik bir komisyondan oluşan idare meclisinin temel görevi ada yönetiminde müdüre yardımcı olmaktır. Bu üyelerin maaşları İstanbul'dan gönderilmiştir³⁸⁴.

Adakale ahalisinden fakir olanlara gelen yardımların dağıtılmasında idare meclisi etkin bir rol oynamıştır. Bâbîâlî tarafından Viyana Sefareti'ne 500 Florin gönderilerek, bunun ada halkına dağıtılması istenmiştir. Sefarete

³⁷⁹ BOA, HR. SYS, 3/34, Adakale Belediye Reisi Nuri Bey'in Hariciye Nezareti'ne sunduğu 17 Eylül 1921 tarihli istida.

³⁸⁰ BOA, İ. MVL, 578/25963, Sadaret tezkiresi üzerine 4 Cemaziyelahir 1284 (M. 3 Ekim 1867) tarihli İrade-i Seniyye.

³⁸¹ BOA, HR. SYS, 1/50, 4 Eylül 1309 (M. 16 Eylül 1893) tarihli Orşova Memuru Filoksenidi Efendi'nin Viyana Sefareti'ne gönderdiği yazının tercüme müsveddesi.

³⁸² BOA, İ. HR, 286/17846, L. 5, 5 Mart 1298 (M. 17 Mart 1882) tarihli Adakale ahalisine yardım dağıtımını gösteren müfredat defteri.

³⁸³ BOA, HR. SYS, 2/18, L. 73, 23 Teşrin-i sani 1325 (M. 6 Aralık 1909). Adakale'nin muhtaç olduğu ıslahata dair Müdür Şevket Bey'in görüşleri.

³⁸⁴ Popescu-Judet, "Adakale: Geçmişte Bir Türk Adası", s.572.

çağrılan Adakale Müdürü Ebubekir Efendi ile meclis âzâsı Salih Efendi'ye yol masrafı olarak 200 Florin ödenmiş ve gönderilen para teslim edilmiştir. İdare meclisi bu parayı halkın ihtiyaçları ölçüsünde paylaştırarak dağıtmıştır. İdare meclisinin yardımları dağıttıkları liste ile ada ahalisinin yardım dolayısıyla hazırladıkları teşekkür mektubu 8 Mayıs 1882'de Padişah'a sunulmuştur³⁸⁵. Padişah, ahalinin teşekküründen dolayı çok memnun olmuş ve bu memnuniyetinin Sefaret aracılığıyla Adakalelilere duyurulması için irade buyurmuştur³⁸⁶.

28 Mayıs 1888 tarihli bir rapora göre su baskını sonrasında Sultan II. Abdülhamid, Adakalelilere yardım olarak 2847,5 Florin yardım göndermiştir. Viyana Sefareti Askeri Ateşesi Ahmet Tevfik Bey bu yardımı alarak adaya götürmüştür. Gelen bu yardımlar idare meclisi âzâlarıyla, memur-ı mahsus ve Adakale Müdürü'nün gözetiminde üçe bölünerek fakirlere dağıtılmıştır³⁸⁷.

İdare meclisi, Adakale'ye gelen yabancıları karşılama ve onlara eşlik ederek adayı tanıtma gibi görevlerde bulunmuştur. 1884 yılında Avusturya askerleri Adakale Camii'ne bitişik olan bir kışlada ikamet etmekteydiler. Avusturya Ordu Kumandanı olan General Dejenfeld Adakale'ye geldiğinde camiye ziyaret etmiştir. Generale adada memur-ı mahsus, müdür ve idare meclisi heyeti hep birlikte resmi bir karşılama töreni düzenlemişlerdir³⁸⁸.

Avusturya Ordusu mühendislerinden birisi raporunda caminin kışlaya bitişik olan kısmının harap olduğunu ve kazayla yıkılmasını engellemek için tamir edilmesi gerektiğini bildirmiştir. Aynı gün meclis-i idare üyeleri ve müdürle görüşen general, Orşova'dan Mimar Pop Devon'u getirterek yıkılma

³⁸⁵ BOA, Y.A. HUS, 170/70, Padişaha sunulan 26 Recep 1299 -1 Haziran 1298 (M. 13 Haziran 1882) tarihli arz tezkiresi.

³⁸⁶ BOA, İ.HR, 286/17846, L. 6, 19 Cemaziyelahir 1299 (M. 8 Mayıs 1882) tarihli İrade-i Seniyye.

³⁸⁷ BOA, Y. PRK. EŞA, 7/71, Viyana Sefareti Askerî Ataşesi'nin sunduğu 17 Ramazan 1305 (M. 28 Mayıs 1888) tarihli rapor.

³⁸⁸ BOA, HR. SYS, 1/50, 4 Eylül 1309 (M. 16 Eylül 1893) tarihli Orşova Memuru Filoksenidi Efendi'nin Viyana Sefareti'ne gönderdiği yazının tercüme müsveddesi.

tehlikesi gösteren yerleri tamir ettirmiştir. İdare meclisi, adadaki caminin tamiriyle ilgili olumlu görüş bildirdikten sonra tadilat işlerine başlanmıştır³⁸⁹.

Adakale İdare Meclisi âzâlarının yaptığı çalışmalar Bâbîâli tarafından takdirle karşılanmıştır. Adakale eşrafından ve idare meclisi âzâlarından olan Çirkin Osman bin Ali Efendi iyi hizmetlerinden dolayı taltif edilmiştir³⁹⁰. Yine idare meclisi âzâsından olan Hacı Ömerzâde Salih Efendi'ye ise rütbe-i rabia tevcih edilmiştir³⁹¹.

Adakale İdare Meclisi'nin 1909 yılında Viyana Sefareti'ne gönderdiği adada yapılması gereken ıslahatlar hakkındaki görüşleri özetle şöyledir:

I- Adalet teşkilatının adada müdürün uhdesinde olması, adalete yolsuzluğun bulaşmasına neden olmaktadır. Müdürden bağımsız olarak adada Nizamiye Mahkemesi'nin ve Şer'iye Mahkemesi'nin kurulması elzemdir.

II- Adakale'deki jandarmaların silahsız olması onların birer zabıta görevlisi gibi muamele görmelerine neden olmaktadır. Avusturya askerleri neden adadaki jandarmaların silahlarını almıştır. Bu durum, Adakale Müdürü Şevket Bey'e İstişare Odasına geldiğinde sorulmuştur. Şevket Bey de Avusturyalıların Osmanlı jandarmalarının elinden keyfî nedenlerden dolayı silahlarını aldığını söylemiştir. Bâbîâli tarafından Adakale'deki askerlere silah gönderilse bile adada tepelerinde bekleyen Avusturya askerlerinin bu silahları toplayabileceği ihtimali müdür tarafından ifade edilmiştir. Madem ki “ada bizim idaremizdedir” o halde tamamı 4 adet jandarmadan oluşan askerlerimizin tüfeklerinin ellerinden alınmaması için yapılması gereken şeyler Viyana Sefaretine yazılmalı ve oradan gelecek cevaba göre jandarmalarımızın silahlanması temin edilmelidir. İstanbul'daki jandarmalar

³⁸⁹ BOA, HR. SYS, 1/37, 27 Ekim 1884 tarihli Orşova Memuru Filoksenidi Efendi tarafından Viyana Sefareti'ne gönderilen yazının tercümesidir. Mimar Pop Devon bir keşif raporu düzenlemiş ve genel bir tamir için 984 Florin, kısmî tamir için 325 Florin tutacağını söylemiştir. Floksenidi Efendi bu keşif raporlarını ve talep yazısını Viyana Sefaretine göndermiştir. Oradan da bu raporlar Hariciye Nezareti'ne gönderilmiştir.

³⁹⁰ BOA, DH. MKT, 237/48, 13 Zilkade 1311 (M. 18 Mayıs 1894) tarihli Hariciye Nezareti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen tezkire suretidir.

³⁹¹ BOA, DH. MKT, 263/75, 19 Muharrem 1312 (M. 23 Temmuz 1894) tarihli Viyana Sefareti'nden Adakale Müdüriyeti'ne gönderilen tezkire.

arasından bir çavuş veya bir onbaşı gönderilerek adanın sükûneti sağlanmalıdır. Gerekirse İstanbul'dan gelecek bir çavuş ve onbaşıya yardımcı olmak üzere, Adakale ahalisi arasından üç kişi seçilerek bunların maişetlerini karşılamak üzere on lira verilmelidir. “Bir de Adakale Berlin Muahedesinde unutulmuş idare-i Osmaniye’de kalabilmiş pek müstesna bir mevki’ olduğu, mahallin ecnebiyle muhat bulunduğu ve oraya hükümdar ailelerinden vesair ekâbirûn pek çok zevat gelip gittiği nazar-ı dikkatten uzak tutularak” daha önceki ada yönetiminin ihmallerine meydan verilmeyerek, 4 kişiden oluşan jandarmalarımızın en iyi şekilde giydirilmesi ve silahlandırılması istenilmiştir.

III- Müdür, adada sevilen bir kişi olduğu için eğitim hizmetlerine devam etmesi bulunduğu makam açısından da uygun görülmüştür.

IV- Adakale ahalisinin bazılarının kaçakçılık gibi gayr-i meşru işlerle maişetlerini temin etmelerine engel olabilmek için Adakale Müdürü tarafından bayındırlık ve sanayi müesseseleri kurulabalicek ise bu yol tercih edilmelidir. Ancak o zamana kadar bu kişilere kanunların müsaade ettiği ölçülerde geçimlerini temin edebilecek kadar izin verilmelidir.

V- Adada nüfus tahriri yapılmış ve Osmanlı nüfus tezkireleri verilmiş olup, ardından emlak tahrirlerinin de yapılması uygun olur. Ancak geçimlerini temin etmek için kaçakçılık yapmak zorunda kalan Adakalelileri, emlak vergisi alınacak düşüncesine sevk etmeden ve mahalî yönetime karşı bir tutum içine girmelerine engel olmak gerekir. Bu nedenle yapılacak emlak tahririnin vergi almak amacıyla değil, Osmanlı Hükümetinin bu adanın Osmanlı adası olduğunu tasdiklemek amacıyla yaptığını belirtmek gerekir. Adanın müstesna konumundan dolayı şimdilik emlak vergisi almadan Avusturyalıların Adakale’ye müdahale etmelerine engel olmak lazımdır.

VI- Müdürün istediği Avusturya, Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan hükümetlerinin gümrük tarifeleriyle ilgili olan evrak kendisini gönderilmelidir. Viyana, Belgrat ve Sofya’daki Osmanlı Elçilikleriyle, Bâbîâli ve Bulgar

Hükümeti arasında imzalanmış ticaret antlaşmaların birer nüshası Adakale Müdürü'ne gönderilmelidir.

VII- Geçmiş dört toplantıda Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından tasdik olunan Kavânin Mecmuasıyla, Tanzîme-i Cerîde-i Resmîyye'nin gönderilmesi isteği Dahiliye Nezareti'ne bildirilmelidir.

Son söz olarak, gerek Avusturya ve gerekse diğer komşu devletlerin dikkatlerini üzerimizden uzak tutarak itidalle hareket etmek ve kötü niyetten uzak durmak gerekir. Müdür Şevket Bey tarafından bu anlamda yapılması gerekli olan şeylerin yapılması hepimizin ortak arzusudur³⁹².

Adakale İdare Meclisi, adada bir yandan adliye teşkilatının oluşturulması için çaba harcarken, diğer yandan adada güvenliğin sağlanması için yapılması gerekli şeyler üzerinde durmuştur. Adakale'de kaçakçılığın nasıl önlenebileceği konusunda fikir beyan etmiştir. Bunun için adada ticaretin geliştirilmesini ve bazı sanayi tesislerinin burada açılmasını istemiştir.

Adakale İdare Meclisi, Hükümet Konağının tamiri ve yeni bir hapishane yapılması için Adakale Müdürü'yle birlikte girişimlerde bulunmuştur. Ada halkından Marangoz Fethullah ve Emin Ağalara bir keşif raporu hazırlatmışlardır. Buna göre masraflar 1670 Kron tutmaktadır. Bu mesele Viyana Sefareti aracılığıyla Hariciye Nezareti ve daha sonra Maliye ve Dahiliye Nezaretlerine iletilmiştir. Bu fiyat gayet makul görülmüşse de I. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle bir sonuç alınamamıştır³⁹³.

1916 yılında, 600 nüfusu olan adada düzenin sağlanmasında idare meclisi oldukça etkili olmuştur. Adakale Müdüriyeti'nin 11 Nisan 1916 tarihli yazısında adada bulunan dört jandarmanın ellerinde köhne iki kasaturadan başka silah olmadığı ve yerli unsurdan tayin edildiklerinden hısım ve akrabası olan halka karşı bir nüfuzları bulunmadığı açıklanmıştır. Ayrıca

³⁹² BOA, HR. SYS, 2/18, L. 17, 2 Kanun-ı evvel 1325 (M. 15 Aralık 1909) ve 23827 numaralı Adakale İstişare Odasının müzekkire suretidir.

³⁹³ BOA, DH. MB. HPS, 38/12, Dâhiliye Nezareti Mebânî-i Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti'nden Nezaretlere gönderilen muhtelif evrak.

Bulgaristan'dan adaya kaçmış olan ahalinin bir kısmı tütün, şeker mayası, ispirto vs. kaçakçılığı yaptığı belirtilmiştir. Bu durum Macarların adayı ilhak etmek arzusuna bir gerekçe oluşturacağından dolayı Dersaadet'ten bir komiser ile yeterli miktarda polisin gönderilmesi istenmiştir³⁹⁴.

Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti'nce Adakale'ye polis gönderilmesinde bir sakınca olup olmadığının Hariciye Nezareti'ne sorulmuştur. Hariciye Nezareti de Viyana Sefareti'nden görüş istemiştir. Sefaret 6 Eylül 1916 tarihli değerlendirmesinde, Adakale'ye polis gönderilmesinde siyasi bir sakınca olmadığını, itiraz olsa bile önünün alınması mümkün olduğunu belirtmiştir. Mevcut memurların arttırılmasının devlet hazinesine boş yere masraf yüklemekten başka bir netice getirmeyeceğini bildirmiştir. Ayrıca adaya gönderilecek birkaç polisin Tuna Nehri üzerindeki kaçakçılığı önleyemeyeceği ifade edilmiştir. Bunun yerine adadaki idare meclisinin aldığı bir takım kararlarla, burada bir mahkeme olmamasına rağmen, kaçakçılara ceza verilerek bunun önüne geçilebileceği belirtilmiştir. İdare meclisi kaçakçılarla mücadele ederek adada bir otorite sağlamaya çalışmıştır³⁹⁵.

D. Adakale Muayene Memurluğu

Orta Avrupa'nın Karadeniz'e çıkış yolu olan Tuna Nehri'nde ötedenberi ticari amaçla yolcu ve yük taşımacılığı yapılmıştır. Avrupa Devletleri ve özellikle Avusturya bu taşımacılığı iyi bir şekilde değerlendirmiştir. Osmanlı Devleti'nin gösterdiği müsamaha sonucunda, Avusturya yolcu ve ticaret gemileri Tuna'daki nehir ticaretine hâkim olmuşlardır. Osmanlı Devleti ise daha çok askeri amaçlı olarak Tuna'dan faydalanmış ve birkaç gemi bulundurmuştur³⁹⁶.

Osmanlı Devleti Tuna ticaretinden faydalanmak için 1867 yılında ticaret vapurları satın almıştır. Bu vapurların işletilmesine Tuna Vilayeti'ne

³⁹⁴ BOA, HR. SYS, 3/26, L. 39, Adakale Müdüriyeti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 11 Nisan 1916 tarihli evrak.

³⁹⁵ BOA, HR. SYS, 3/26, L. 40, Viyana Sefareti'nden Hariciye Nazırı Halil Beyefendi'ye gönderilen 6 Eylül 1916 tarihli evrak.

³⁹⁶ Selimoğlu, a.g.t., s.119.

bağlı olarak kurulan Tuna Nehir İdaresi nezaret etmiştir. Bu idare bir müddet Bahriye Nezareti'ne bağlanmışsa da daha sonra 1876'da tekrar Tuna Vilayeti'ne bağlanmıştır³⁹⁷.

Osmanlı Devleti Tuna'ya sahil devlet olması nedeniyle Tuna Nehri'ndeki donanmasını iyileştirerek, Avrupa Devletleri arasında en geçerli yol olan bu mecrada söz sahibi olmak zorunda kalmıştır. Tuna Nehir İdaresi, bu nehirde daimî bir teftiş hizmeti yapmıştır. Özellikle 1877-1878 Osmanlı Rus Harbinde Tuna'daki savaş gemilerinin hareketlerini kontrol etmek ve ticaret gemilerinin yükleri hakkındaki malumat edinmekte Adakale etkin bir rol oynamıştır. Osmanlı Devleti silah, cephane ve mühimmat taşıyan gemilerin geçişine engel olmuştur³⁹⁸.

Osmanlı Devleti, Adakale'de atadığı müdürün yanında kısa süreli de olsa bir de Muayene Memurluğu oluşturmuştur. Bu memurlar Babıali Tercüme Odası'nda görev yapan Asım ve Galip Beylerdir. Bunların görevleri, Tuna Nehri üzerinden geçen gemileri muayene ederek harp edevatı, kömür vs. gibi şeylerin geçişine engel olmaktır. Bu memurların Hariciye Nezareti'ne gönderdikleri 10 Mart 1878 tarihli yazıda şu hususlar belirtilmiştir:

Askeri faaliyetlerin bitmesi üzerine Tuna Nehri üzerinde gemilerin geliş gidişi serbest hale gelmiştir. Bundan böyle gemilerin muayene edildikten sonra tutulmamaları hakkındaki emir, Orşova'da bulunan kumpanyalara da tebliğ edilmiştir. Adakale'nin tahliyesiyle içinde bulunan asker, silah, mühimmat ile ahalinin Rusçuk yahut Sünne yoluyla Dersaadet'e nakli için Seraskerlik'ten Adakale Muhafızlığı'na gelen emir üzerine, yaklaşık 8 şilebe ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Bu şileplerin Avusturya Tuna Kumpanyası'ndan ayarlanması için Viyana Sefareti'ne yazı yazılmıştır³⁹⁹.

Tuna'dan aşağı inen gemilerin geçişinde Adakale önemli bir karakol vazifesini üstlenmiştir. Nitekim 1877 yılında Adakale Muayene Memurları Tuna'dan aşağı inen gemiler için nasıl bir muamele yapılması gerektiği

³⁹⁷ Selimoğlu, **a.g.t.**, s.119.

³⁹⁸ Ekinci, **a.g.t.**, s.91-92.

³⁹⁹ **BOA, HR. SYS**, 1/6, Adakale Muayene Memurları Asım ve Galip Beylerin Hariciye Nezareti'ne gönderdiği 26 Şubat 1293 (M. 10 Mart 1878) tarihli tezkire suretidir. Bkz. EK-13 A.

konusunda Viyana Sefareti'nden görüş istemişlerdir. Viyana Sefareti de 21 Mayıs 1877 tarihinde Hariciye Nezareti'ne bir telgraf çekmiştir. Adakale Muayene Memurları Tuna'dan aşağı inen gemiler arasında Avusturya gemileri bulunduğunu ve tabiyetleri muhtelif olan gemilere nasıl bir muamele yapmak lazım geldiğini sormuşlardır. Serdar-ı Ekrem'in Tuna üzerinde aldığı tedabire binaen, Viyana Sefareti gemiler arasında hiçbir ayırım yapılmaksızın hepsinin kontrol edilmesi emrini vermiştir. Serdar-ı Ekrem tarafından alınan bu tedbirlere müteallik neşredilen beyannamenin maddeleri Adakale'ye gönderilmiştir. Viyana Sefareti bu durum hakkında Serdar-ı Ekrem'in farklı bir görüşü varsa kendilerine bildirilmesini istemiştir⁴⁰⁰.

Bu muayene memurları, Adakale'de vazifelerini bitirip İstanbul'a döndükten sonra Sadaret'e 17 Ağustos 1878 tarihli bir rapor sunmuşlardır. Bu rapor daha sonra Sadaret makamı tarafından Padişah'a sunulmuştur. Bu raporda kendi muayene memurluğu vazifelerinin yanında, Adakale'nin Avusturyalılara teslimi vb. konulara dair özetle şunlar anlatılmıştır:

Memur bulunduğumuz 17 Temmuz 1877'den itibaren ayrılış tarihimize kadar olan olayları arz ederiz. Kaleden aşağı geçecek her türlü gemiyi muayeneye başladığımızda, Avusturya Tuna Kumpanyasının kendi vapur ve şilepleri daima eşya taşımışlardır. Bu malların çıkarılıp muayene edildikten sonra tekrar yerlerine konulması için birçok adama ihtiyaç duyulmuştur. Adada o şekilde görevlendirilecek kimse bulunmadığı ve bu mallarda zarar ziyana yol açmamak için Avusturyalılar Orşova'da kendi memurlarıyla birlikte muayene edilmesini talep eylemişlerdir. Bu durumun Hariciye Nezareti'ne aktarılmasından sonra çıkan irade gereği, yalnızca bu kumpanyanın gemilerinin Orşova'da muayenesine müsaade edilmiştir. Ancak diğer İngiliz, Fransız gemileri ve küçük Sırp gemilerinin vs. muayenelerine Adakale'de devam edilmiştir⁴⁰¹.

⁴⁰⁰ BOA, HR. TO, 126/81, 21 Mayıs 1877 tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen telgraf.

⁴⁰¹ BOA, Y. PRK, A 2/7, Adakale Muayene Memurları Asım ve Galip Beylerin Sadaret'e arz ettikleri ve Padişaha sunulan 5 Ağustos 1294 (M. 17 Ağustos 1878) tarihli raporları.

Memuriyetimiz esnasında yaptığımız muayenelerde herhangi bir harp malzemesine rastlanmamıştır. Ancak demiryolu malzemesi, kömür vs. malzemelerin geçişi yasak olmasına rağmen, yaptığımız kontrollerde rastladığımız malzemelerin nehirde geçişine müsaade edilmemiştir. Ancak bunların sahipleri malzemelerini karadan nakletmeye devam etmişlerdir⁴⁰².

İmzalanan barış anlaşması şartları gereğince, Adakale'nin tahliyesine dair alınan emir üzerine kullanıma uygun olmayan harp eşya ve edevat müzayede yoluyla Adakale Binbaşılığı tarafından satılmıştır. Diğer muhtelif cins ve çapta 36 adet top ve tahminen 28.000 kıyye barut ile sair edevat alıkonulmuştur. İş bu tevkif edilen eşya ile beraber alınan emirle kalenin geçici olarak Avusturyalılara teslimi için Viyana Sefareti Ateşemiliteri Erkan-ı Harp Kolağası Şevki Bey'le beraber 14 Mayıs'ta hazırlattığımız şileplere Osmanlı askerlerini bindirip adayı boşalttıktan sonra, Avusturya askerleri sandallarla adaya çıkıp kaleye girmişler ve kendi sancaklarını çekmişlerdir⁴⁰³.

Kaledeki Osmanlı askeri 2 bölük redif askeriyle, 1 bölük kale topçusundan ibaretken, Avusturya askerleri 1 Alay ile gelmişlerdir. Bunlar 1 Tabur piyade, 1 Bölük Topçu ve 1 bölük köprücü vs.'den ibarettir. Birkaç gün sonra alay merkezi bulunan Temeşvar'a dönmüşler, yalnız tabur kalmıştır. Daha sonra bu taburun iki bölüğü Orşova'ya gönderilmiştir. Diğer iki bölük ve 9-10 santimetrelik 6 kale topu ile yarım bölük kale topçusu kalmıştır. Adada kalan ve geçici olarak kendilerine teslim edilen top, barut vs. bir defter tutularak kendilerine teslim edilmiştir⁴⁰⁴.

Adakale Muayene Memurları, 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi sırasında Tuna'da seyahat eden gemileri silah, mühimmat ve asker taşınması ihtimaline karşı Adakale'den geçerken sıkı bir şekilde kontrol etmişlerdir. Tuna'da ticari amaçlı olarak taşımacılık yapan şirketler, bu durumdan rahatsız olmuşlardır. Yeni Orşova demiryolu inşasını yapan şirket, burada kullanacağı keresteleri

⁴⁰² BOA, Y. PRK, A 2/7, Adakale Muayene Memurları Asım ve Galip Beylerin Sadaret'e arz ettikleri ve Padişaha sunulan 5 Ağustos 1294 (M. 17 Ağustos 1878) tarihli raporları.

⁴⁰³ BOA, Y. PRK, A 2/7, Adakale Muayene Memurları Asım ve Galip Beylerin Sadaret'e arz ettikleri ve Padişaha sunulan 5 Ağustos 1294 (M. 17 Ağustos 1878) tarihli raporları.

⁴⁰⁴ BOA, Y. PRK, A 2/7, Adakale Muayene Memurları Asım ve Galip Beylerin Sadaret'e arz ettikleri ve Padişaha sunulan 5 Ağustos 1294 (M. 17 Ağustos 1878) tarihli raporları.

nehir yoluyla taşımak için Osmanlı Devleti'nden izin istemiştir. Osmanlı Devleti de savaşın sonuna doğru, Tuna'da seyreden gemilerin kontrolden geçirilmesi işine son vermiştir.

Böylece Adakale Muayene Memurluğu görevi sona eren Galip Bey'in bir süre daha adada kalacağı, Asım Bey'in ise Orşova'yı terk edeceği 16 Mayıs 1878 tarihli belgeyle Adakale Müdüriyeti'ne bildirilmiştir⁴⁰⁵.

E. Adakale Memur-ı Mahsusluğu

Adakale'nin 1878 yılında Avusturya tarafından işgal edilmesi üzerine, ahali adada yaşamalarına müsaade edilmesi ve haklarının savunulması için Viyana Sefareti'ne bir dilekçeyle başvurarak, özel bir memurun tayin edilmesi istemişlerdir. Bu dilekçeden sonra Osmanlı Devleti, halkın menfaatlerini korumak için Adakale Müdüriyeti ile Viyana Sefareti ve Hariciye Nezareti arasında koordinasyonu sağlamak üzere adanın karşı iskelesi konumunda olan Orşova'da görev yapmak ve Adakale'den sorumlu olmak üzere Memur-ı Mahsus⁴⁰⁶ olarak Filoksenidi Efendi'yi⁴⁰⁷ tayin etmiştir⁴⁰⁸. Filoksenidi Efendi, Adakale Müdürü'nün üstünde bir amir olarak Orşova'da görev yapmış ve ihtiyaç oldukça adaya gidip gelerek adanın sorunlarıyla ilgilenmiştir.

Adakale'nin ekonomik, dış ilişkiler, posta gibi pek çok konularda dış dünyayla bağlantısını temin eden ve Tuna nehrinde adaya en yakın iskele konumunda bulunan Hırsova'da bulunan Osmanlı Şehbenderliği, adanın tüm ihtiyaçlarının hükümete bildirilmesi noktasında önemli bir aracı merkez konumunda olmuştur.

⁴⁰⁵ BOA, HR. SYS, 1/13, L. 1, 16 Mayıs 1878 tarihli Viyana Sefareti'nden Adakale Müdüriyeti'ne gönderilen tahrirat.

⁴⁰⁶ Mahsûs, husûsileştirilmiş, başkasında bulunmayan, yalnız bir kimseye âit olan, ayrı, müstâkil, başlıbaşına anlamına gelmektedir. Bkz. Devellioğlu, **a.g.e.**, s.681. Nitekim adanın gelecekteki yönetimi de lugatteki anlamına paralel olmuştur. Adakale Osmanlı idari teşkilatı içerisinde sürekli olarak gerek ihtiyaçlarının karşılanmasında gerekse siyasi ve askeri yönden ayrıcalıklı olarak değerlendirilmiştir.

⁴⁰⁷ BOA, Hariciye Nezareti'ndeki Fransızca evraklarda "*Philoxenides*" şeklinde yazılmaktadır.

⁴⁰⁸ BOA, HR. SYS, 1/12, 8 Mart 1878 tarih ve 51108/29 numaralı Fransızca evrak; BOA, Y. PRK. A, 2/7, 18 Şaban 1295 (M. 17 Ağustos 1878) tarihli Adakale Muayene Memurları Asım ve Galip Beylerin Sadaret'e arz ettikleri ve Padişaha sunulan raporları.

1879 yılında Tuna Nehri'nin taşması sonucunda Adakalelilerin evlerini su basmış ve halk perişan olmuştur. Adakale Müdürü, Viyana Sefareti aracılığıyla Hariciye Nezareti'nden yardım istemiştir. Bunun üzerine Padişah tarafından 1000 Florin ihsân-ı şâhâne buyurularak, Orşova'daki Osmanlı memuru olan Filoksenidi Efendi'ye gönderilmiştir. Gönderilen bu para Adakale Müdürü Ahmed Nazif Efendi ve idare meclisinin hazır bulunduğu bir komisyon önünde Filoksenidi Efendi tarafından fakirlere dağıtılmıştır⁴⁰⁹.

Adakaleliler ihtiyaç duydukları her zaman Filoksenidi Efendi'yi kendi yanlarında görmüşlerdir. Bu ihtiyaçlardan birisi de 1884 yılında bir duvarı Avusturya askerinin kaldığı kışlaya bitişik olan Adakale Camii'nin tamiriyle ilgili faaliyetlerdir. Filoksenidi Efendi'nin bu konuyla ilgili olarak 27 Ekim 1884 tarihinde Viyana Sefareti'ne gönderdiği yazısında şu bilgiler yer almaktadır:

Orşova Mevki Kumandanı Binbaşı Laner geçen hafta gelerek Temeşvar'daki 7. Ordu Kumandanı General Dejenfeld tarafından gönderilen telgrafın gereğinin yapılmasını söyledi. General bütün askeri binaları muayene ettirmiş ve daha sonra Adakale'ye gönderilip bu vesile ile camiyi ziyaret etmiştir. Avusturya Ordusu mühendislerinden birinin raporunda caminin kışlaya bitişik olan duvarının harap olan kısmının kazayla yıkılmasını engellemek için tamir edilmesi gerektiği yazılmıştır. O gün adaya gidip müdür ve meclis üyeleriyle görüştüm ve istişareden sonra ertesi gün Orşova'dan Mimar Pop Devon'u getirdim. Bir keşif defteri düzenlettim. Bu deftere göre mimar genel bir tamirin 984 florin, kısmi bir tamirin ise 325 Florin ile yapılacağını belirtmiştir. Sefarete iletilen bu keşif defterleri ve talep yazısı, Viyana'dan Hariciye Nezareti'ne gönderilmiştir.⁴¹⁰.

⁴⁰⁹ BOA, HR. SYS, 1/31, L. 1-2, 23 Mayıs 1298 (M. 4 Haziran 1882) tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tezkire.

⁴¹⁰ BOA, HR. SYS, 1/37, 27 Ekim 1884 tarihli Orşova Memuru Filoksenidi Efendi tarafından Viyana Sefareti'ne gönderilen yazının tercümesi.

Belgelerde Filoksenidi Efendi'nin göreviyle ilgili değişik tanımlamalar geçmektedir. Bunlar "Orşova Şehbenderi, Orşova Politika Memuru, Orşova Memuru, Orşova'da Bulunan Devlet-i Âliyye Memuru"⁴¹¹ vb. gibi ifadelerdir.

Filoksenidi Efendi görev yaptığı süre içerisinde ada halkının bazı sorunları için başarılı diplomatik girişimlerde bulunmuştur. 1893 yılında işgal altındaki adada bulunan Avusturya askerlerinin kumandanı Teğmen Milanof, adaya turist gelişini yasaklamıştır. Bunun üzerine ada halkı Filoksenidi Efendiye başvurarak, Teğmen Milanof'un adil olmayan hareketlerinden şikâyetçi olmuşlardır. Filoksenidi Efendi Avusturya nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Konu hakkında soruşturma açan Avusturya idaresi adaya kendi subaylarını göndermiş ve sorun giderilmiştir⁴¹².

Avusturya'nın Temeşvar'daki 7. Ordu Başkumandanı General Baron Valdestadan ve maiyeti, Adakale'yi ziyaret etmek ve Filoksenidi Efendi'yi görmek istediğini belirtmiştir. Generale adada, Memur-ı Mahsus, Müdür ve Nahiye Meclisi resmi bir karşılama töreni düzenlenmiştir. General adayı gezdikten sonra Osmanlı hükümetinin Adakale'ye tayin ettiği memurlar ve ada idaresi hakkında sorular sormuştur. Daha sonra general, adada halkın konuştuğu anadilin ne olduğunu sormuştur. Filoksenidi Efendi de Türkçe konuşulduğunun herkesçe bilindiğini söylemiştir. Bunun üzerine bir Avusturya subayı, Adakale ahalisi Slav mültecilerinden olduğunu ve anadillerinin Sırpça olduğunu söylemiştir.⁴¹³

Filoksenidi Efendi, böylece Slav asıllı olduğu ortaya çıkan Teğmen Milanof'un yaptığı zararlı icraatların gayesini de anlamıştır. Adakale'nin tarihi geçmişini generale izah etmiştir. Adakale'deki sivil ahalinin nesillerinin buradaki subay ailelerinden geldiğini, kalenin duvarına bitişik evlerin ve anadil olarak Türkçe'nin konuşulmasının buna delil olduğunu belirtmiştir. Filoksenidi Efendi, adada ekip biçilecek bir mahsul olmadığından, Adaya

⁴¹¹ BOA, HR. SYS, 1/37, L. 2, 7, 21 Teşrin-i sani 1300 (M. 3 Aralık 1884), 23 Kanunusani 1300 (M. 4 Şubat 1885) tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahriratların tercümesi.

⁴¹² BOA, HR. SYS, 1/50, 4 Eylül 1309 (M. 16 Eylül 1893) tarihli Orşova Memuru Filoksenidi Efendi'nin Viyana Sefareti'ne gönderdiği yazının tercüme müsveddesi.

⁴¹³ BOA, HR. SYS, 1/50, 4 Eylül 1309 (M. 16 Eylül 1893) tarihli Orşova Memuru Filoksenidi Efendi'nin Viyana Sefareti'ne gönderdiği yazının tercüme müsveddesi.

Avusturyalı komutan tarafından konulan ve hiçbir sebebe dayanmayan ziyaret yasağının ada halkının ekonomik bakımdan daha da fakirleşmesine neden olduğunu ve bu yasağın kaldırılmasını istemiştir. General bu bilgilerden ikna olarak memnuniyetini göstermiş ve ayrıca ziyaret yasağının da kaldırılacağını belirtmiştir. Böylece bu siyasi kriz, Adakale Memur-ı Mahsusu'nun gayretleriyle diplomatik bir şekilde çözümlenmiştir⁴¹⁴.

Floksenidi Efendi Adakale'yle ilgili konularda koordinasyonu sağlamak ve sorunları gidermek üzere 1878 yılında görevlendirilmiş ve özel bir konumda çalışmıştı. Floksenidi Efendi, özellikle 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi sırasında ve sonrasında Adakale'yle ilgili pek çok sorunun çözümlenmesinde büyük katkı sağlanmıştır. Adakale'yle ilgili işlerin yoluna girmesinden sonra, Orşova'da bulunan Floksenidi Efendi'nin görevine 1898 yılında son verilmiştir. Daha sonra Adakale eski memuru Floksenidi Efendi'nin icra-yı tekâüdü olarak son memuriyet maaşının mazbatasını olan 1020 Kuruş, Dahiliye Nezareti tarafından Sadrazamlık'a gönderilmiştir. Sadrazam tarafından Padişah'a sunulan tezkirede Floksinidi Efendi'nin 1020 Kuruş'la emekliliği arzedilmiştir. Padişah tarafından 26 Kasım 1898 (12 Receb 1316) tarihinde çıkan irade ile durum onaylanmıştır⁴¹⁵.

F. Adakale'nin Güvenlik Kuvvetleri

1. Adakale Kale Teşkilatı

Adakale, yaklaşık olarak 200 yıl boyunca Osmanlılarla Habsburglar arasında Tuna savunma hattının egemenliği için yapılan savaşların merkezinde yer almıştır. 1521 yılında Belgrad'ın alınmasıyla Osmanlı Devleti açısından Adakale'nin tarihi başlamıştır. Belgrad'ın 1688'de Avusturyalılar tarafından tekrar alınmasıyla ada da onların eline geçmiştir. Ardından Türkler 1690 yılında Belgrad'ı ele geçirerek tekrar Adakale'ye hakim olmuşlardır.

⁴¹⁴ BOA, HR. SYS, 1/50, 4 Eylül 1309 (M. 16 Eylül 1893) tarihli Orşova Memuru Floksenidi Efendi'nin Viyana Sefareti'ne gönderdiği yazının tercüme müsveddesi.

⁴¹⁵ BOA, İ. TKS, 8/1316 B-6, 12 Receb 1316 (M. 26 Kasım 1898) tarihli Adakale eski memuru Floksenidi Efendi'nin icra-yı tekâüdü.

Osmanlı Devleti'nin nehir üssü olan Adakale, Tuna savunmasında hayati önem taşıdığı için sağlam bir kaleyle korunaklı hale getirilmek istenmiştir⁴¹⁶.

Adakale'de kurulan ilk savunma siperleri, Avusturyalılar tarafından yapılmıştır. Bu siperler ve çitler tahtadan yapılmış olup, içleri toprakla doldurulmuştur. Bu nedenle sağlam bir yapıya sahip değildirler. Top bombardımanları ve Tuna'nın taşmasıyla devamlı olarak yıpranan bu setlerin sürekli olarak tahkim edilmesi gerekmiştir⁴¹⁷.

1691 yılında Adakale'nin Osmanlılar tarafından fethi sırasında, adadaki kale zarar gördüğünden dolayı tamir ettirilmiştir⁴¹⁸. Osmanlı Devleti, adanın güvenliğini sağlamak için çok miktarda silah ve mühimmatla donatılmış kapıkulu askerlerini Adakale'ye yerleştirerek, burayı askeri bir üs haline getirmiştir⁴¹⁹. Adakale'ye yerleştirilen kapıkulu sipahileri, ada içinde savunma kuvvetlerini oluşturmuşlardır. Dışarıdan adaya yönebilecek her türlü tehdidi bertaraf etmekle görevlendirilmişlerdir.

1701 yılında II. Mustafa, Mîr-i Mîrân İbrahim Paşa'ya emir vererek bahar aylarında Tuna'nın taşması sonucunda toprak setleri yıkılan adada daha sağlam savunma kalesi inşa etmesini istemiştir. Demirkapı Girdap Ağası Mustafa Çerkes Paşa ise 1716'da kale duvarlarını iyice güçlendirmek için adaya özel olarak 4000 Eflaklı işçi getirmiştir⁴²⁰.

1717 yılının sonbaharında Savoy Prensi Eugene, Demir Kapı denilen güçlü akıntıların tam üstündeki Tuna havzasının orta yeri boyunca bir buçuk kilometreyi geçmeyen ve bir parmak gibi kıvrılan Adakale'de, genişliği en fazla 300 m. olacak şekilde stratejik bir kale yapılmasını emretmiştir. Alçak ve düz olan adanın setleri, Tuna'nın bahar taşkınlarına direnecek kadar yüksek

⁴¹⁶ Popescu-Judet, **Tuna Boyunca Anılarla Ezgiler**, s.17.

⁴¹⁷ Aynı eser, s.17.

⁴¹⁸ Yund, **a.g.m.**, s.30-31.; Adakale'nin Avusturyalılardan geri alınması için yapılan bu sefer sırasında, Serasker Gürcü Mehmed Paşa'nın komutasındaki kara birliklerinin yanında, Tuna Kapudanı Ali Paşa da 60 şaykadan oluşan filosuyla kuşatmaya destek vermiştir. Adakale, iyi donanımlı 5000 Avusturyalı asker korumaktadır. Adadaki kuvvetler arasında Almanlar, Macarlar, haydutlar ve mürtedler de bulunmaktadır. Adanın kuşatması 27 gün sürmüş ve Avusturyalı komutan, Belgrad'ın Osmanlılara geçtiğini öğrenince Adakale'yi teslim etmeyi kabul etmiştir. Popescu-Judet, **Adakale**, s.19-20.

⁴¹⁹ Mehmet Silahtar, **Silahtar Tarihi**, C. II., İstanbul, 1928, s.540.

⁴²⁰ Popescu-Judet, **Tuna Boyunca Anılarla Ezgiler**, s.18.

ve sağlam bir şekilde yapılmıştır. Ardından ciddi zorluklara rağmen, inşaat işleri 1738 yılına kadar sürmüştür. Bölgenin geriliği ve insan sayısının az olmasından dolayı, yetenekli işçiler uzak mesafelerden getirilmiştir. İnşaat malzemeleri oldukça çok olmakla birlikte, nehrin yukarısındaki alanlardan taşınmıştır⁴²¹.

Kale yapımı için Adakale'yi karakterize eden kırmızı tuğla, Tuna'nın kuzey kıyısında Allion Tepesi'nin eteklerinde kurulu bir tuğla ocağından tedarik edilmesine rağmen, daha büyük oyma taşlar Banat'tan gemilerle adaya getirilmiştir. İşçileri oldukça fazla etkilemiş olan hastalıklar ve ölümler, inşaat işlerini daha da zorlaştırmıştır. 1718 gibi erken tarihte bile Temeşvar ve Banat'a ilgi duyan Alman zanaatçılarının bazıları aşağı Tuna'ya gelmişlerdir. Burada Adakale'de yapılan işlerden dolayı, Laselnita, Orşova ve Adakale'nin doğu ucunda Alman topluluklar ortaya çıkmıştır. Ayrıca, adadan uzanan duba köprüsünün Tuna'nın kuzey yakasıyla karşılaştığı Brückamt'ta küçük bir yerleşim birimi daha oluşmuştur⁴²².

Adakale'deki kale inşaatı, Belgrat'taki daha büyük kalenin geliştirilmesinde de aktif rol oynayan, albayken daha sonra tümgeneralliğe yükselen Nikolaus Doxat de Morez tarafından yapılmıştır. Kalenin iç korumalarının dört burcu, İmparator Charles, Prens Eugene ve Mercy ve Wallis Kontlarının adını almıştır. Aynı zamanda, kışlalar, komutanın evi, bir hastane, bir Fransiskan kilisesi, silahlar için depolar ve yiyecek tedarik yerleri ek işler olarak zamanla yapılmıştır⁴²³. Bu burçlar içerisinde şark tarafındakiler daha güçlü olarak yapılmıştır. O nedenle levazım, mühimmat ambarları ve cephanelikler şark tarafındakilerin içine yapılmıştır⁴²⁴.

Kale, bir paralelkenar şeklinde inşa edilmiş olup, her köşesine bir burç yapılmıştır. Mükemmel bir hendek, üstü kapalı bir yol, karşıt yollar ve barınacak odacıklar kaleyi çevrelemiştir. Hemen yakındaki bir sıra dağ, bu

⁴²¹ Hertz, "The Ottoman...", s.152.

⁴²² Aynı eser, s.152-153.

⁴²³ Popescu-Judetz, Adakale, s.19.

⁴²⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, "Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Romanya Macaristan", C.I, 2. Bs., İstanbul, Seçil Ofset, 2000, s.8.

yeri korumuştur. Ayrıca, batıya doğru her yerde siperler yapılmış olup, doğuya doğru ise adanın her iki kenarını koruyan ilave bir burç kaleyle bağlanmıştır. Dolayısıyla, yalnızca daha geniş olan güney kanalından gemilerin geçişleri yapılabilmektedir. Adanın Sırp kıyısını oluşturan kayalık yokuş, gelebilecek tehlikelere karşı güçlendirilmiştir. 1728'den sonraki on yıl boyunca çalışmalar bu şekilde devam etmiştir⁴²⁵.

Adada kaleyle ilgili olarak yapılan inşaat çalışmaları, 1736 yılında VI. Charles'in karısının adına atfen St. Elisabeth adlı bir küçük kaleyle daha da güçlendirilerek tamamlanmıştır. Bu kale iki burçtan ve mazgallı bir kuleden oluşmuştur. Almanların "Elisabeth Schanze" dediği bu kaleye Türkler "Şans-ı Kebîr" ismini vermişlerdir⁴²⁶.

Kalenin mimarisi, iç yapı ve dış yapı olmak üzere iki parçadan oluşmuştur. İç yapıda dört tane, dış yapıda ise altı tane güçlendirilmiş tabya yer almıştır. Baş tabya, idari binanın karşısına yapılmıştır. Sırbistan sınırı tarafındaki tabyaya, koltuk tabyası denilmiştir. Güney ve kuzey uçtaki tabyalara ise kızıl tabya adı verilmiştir. Gözetleme kulesinin yanında duran konak tabyası, daha önce talimhane olarak kullanılmıştır. İbrikli ve manda tabyaları ise son tabya olarak inşa edilmiştir⁴²⁷.

Adanın büyük bir bölümünü işgal eden kale, Avrupa'da Vauban tipinde yapılan önemli takviyelerden birisidir⁴²⁸. Vauban sistemi, Fransa Kralı XIV. Ludovic'in hizmetinde olan Jean Presle de Vauban adındaki mimarın yaptığı bir yeniliktir. Özellikle kuşatma savaşları sırasında, ilk kez topçu ve donanmanın gücü etkisizleştirilmiştir. Bu sistem Adakale dışında Belgrad, Petrovaradin, Timişiora ve Albalulia'da kullanılmıştır⁴²⁹.

Adakale'de yer alan kale, dikdörtgen şeklinde yapılmıştır. Daha doğrusu uzatılmış ve köşeleri burçlarla donatılmış bir yıldız şeklindedir. Her

⁴²⁵ Hertz, "The Ottoman..", s.153.

⁴²⁶ Popescu-Judet, **Adakale**, s.19.

⁴²⁷ Popescu-Judet, "Adakale: Geçmişte Bir Türk Adası", s.574.

⁴²⁸ Radu Heitel, "Principalele Rezultate Ale Cercetarilor Arheologice Efectuate Pe Insula Cetatii (Ada-Kale), **Studii Şi Materiale De Muzeografie Şi Istorie Militara**, MMC, C. VII-VIII, 1974-1975, s.197. Bkz. EK- 8.

⁴²⁹ Heitel, **a.g.m.**, s.197.

burcun açlarına, gözlem ve çekim noktaları yerleştirilmiştir. Bu noktalar silindirik şeklinde yapılmışlardır. Her biri altı sivri tepeli kulelerden oluşan bu noktalara giriş için burç platformları yapılmıştır. Burçlar duvarlarla birleşik olup, bunlar da yay şeklindeki tünellerle donatılmışlardır. Her duvarın ortasına bir kapı yapılmıştır. Konumuna göre her kapıya bir isim verilmiştir. Kalenin dışarıyla olan bağlantısı, kuzey (Belgrad) ve güney (Vidin) tarafındaki kapılardan yapılmıştır. Adanın doğu tarafındaki burcu düşman saldırısı yönünde olduğu için askeri mimarinin bütün kurallarına dikkat edilerek inşa edilmiştir⁴³⁰.

Burçların önünde, topçular için kapalı barınaklar yapılmıştır. Aynı zamanda kalenin içinde mühimmat için sığınaklar ve gıda depoları inşa edilmiştir. Kalenin dışında da garnizon hastanesi ve adadakiler için pek çok ev yapılmıştır. Kalenin teknik analizi yapıldığında, küçük kaleler kategorisine girmesine rağmen adanın stratejik yapısına uygun bir özellik taşıdığı şüphesizdir⁴³¹.

Kalenin iç görünüşü incelendiğinde, dört tarafı gözetim kuleleriyle çevrili kare şeklinde bir kale yer almıştır. İkinci kaleyi birinci kaleden ayıran küçük patikalar yapılmıştır. Ayrıca, iki köşesinde Tuna sularının altına götüren iki tünel yer almıştır. Adada bulunan tünellerden birisi Tuna'nın sağ kıyısına, diğeri ise Tuna'nın sol kıyısına doğru çıkmıştır. Bu tüneller, adanın kuşatılması halinde ordunun girip çıkmasına ve erzakların getirilmesi için yapılmıştır. Bu tüneller, Yugoslavya kıyısına çıkacak şekilde inşa edilmiştir⁴³².

Kale surlarının kalınlığı 6 m., yüksekliği ise 10 ile 25 m. arasında değişmekte olup, ortalarına kubbeler yapılmıştır. Surların içi, tüfekler ve toplar için mazgal delikleriyle donatılmıştır⁴³³. Kale, su hendekleri ve gerektiğinde indirilip kaldırılabilen köprülerle çevrelenmiştir. Büyük kapılardaki köprülerin indirilmesine ve kaldırılmasına yarayan mekanizma

⁴³⁰ Liviu Grozea, **Restituiri Istoric**, C. III, Lugoj, Dacia Europa Yay., 2002, s.21-22. Bkz. EK-3, EK-9.

⁴³¹ Grozea, **a.g.e.**, s.21-22.

⁴³² Ahmet Ali, **a.g.e.**, s.4.

⁴³³ Hertz, "The Ottoman..", s.154.

sayesinde kuşatma halinde hendekler su ile doldurulmak suretiyle köprüler kaldırılabilirdi⁴³⁴.

2. Adakale Jandarma Kuvvetleri

Adakale Nahiye Müdürlerinin emrinde adadaki düzeni sağlayabilmek için silahlı zabıta ya da son dönem belgelerindeki isimlendirmeye jandarmalar bulunmaktaydı. Bu jandarmaların maaşları ve elbiseleri de Osmanlı Hükümeti tarafından karşılanıyordu.

Ayastefanos Antlaşması'nın (1878) üçüncü maddesine göre Osmanlı askerlerinin Adakale'den çıkarılacağı ve kalenin boşaltılacağı yazılmıştır. 21 Mayıs 1878 tarihinde Viyana Sefareti'nden Kont Enderasi'ye yazılan takrirde, Osmanlı askerlerinin adadan çekilmesinden sonra buranın başkaları tarafında işgal edilmemesi için geçici olarak bir miktar Avusturya askerinin bulundurulması istenmiştir. Osmanlı Hükümeti bu durumu bir şarta bağlamıştır. “Adakale'nin muhafazasına me'mur Asâkir-i Şâhâne cezire-yi mezkûreyi tahliye edecek ve cezire-yi mezkûre istenildiği zaman yine Hükümet-i Osmâniye'ye iâde olunmak üzere bir fırka Avusturya askeri tarafından işgal olunacaktır” . Adakele'nin işgalinin geçici olacağı ve iki hükümet arasında tam bir karar alınıncaya kadar Avusturya askerleri tarafından işgal edileceği belirtilmiştir. Ancak burası Osmanlı Devleti tarafından inzibat mahalli olarak görüldüğü için Osmanlı Hükümeti adada jandarma bulundurma hakkına sahip olmuştur⁴³⁵.

Osmanlı askerlerinin Adakale'yi boşaltmasından sonra adada otoriteyi sağlamak için müdür ve emrindeki jandarmadan başka hiç kimse kalmamıştır. Uzak olması nedeniyle merkezden jandarma göndermekte türlü sıkıntılar yaşanmıştır. Jandarma maaşları düşük olduğu için de yerli ahalden bu görev için pek talep olmamıştır. Bu görevi ancak adaya muhacir olarak

⁴³⁴ Ahmet Ali, **a.g.e.**, s.5.

⁴³⁵ **BOA, HR. SYS**, 3/26, L. 3, 3 Haziran 1918 tarihli Adakale meselesinin tarihi seyri hakkında Hariciye Nezareti'nin görüşü.

gelen kişilerden bazıları, başka çareleri olmadığı için yapmışlardır⁴³⁶. Bu durum sık sık adada sorunların çıkmasına yol açmış ve seçilen jandarmalar halktan bazılarının kaçakçılık yapmasına göz yummuşlardır. Bu konuda Viyana Sefaretine pek çok şikâyet iletilmiştir⁴³⁷.

Adada güvenliği sağlamakla görevli olan jandarmaların en büyük sorunu, maaşlarının ve elbiselerinin İstanbul'dan düzenli olarak gönderilmemesidir. Bu nedenle Adakale Müdüriyeti, bu konuda aksaklıkların giderilmesi için sürekli olarak Viyana Sefareti aracılığıyla merkezden talepte bulunmuştur.

Adakale Müdüriyeti'nin 3 Ağustos 1878 tarihli yazısında, adada bulunan jandarmalara en son 28 Şubat 1877'de elbise gönderildiğini ve bu sebepten elbiselerin giyilemeyecek derecede yıprandığı belirtilmiştir. Adada Avusturya askeri bulunması ve yabancı ziyaretçilerin gelmesi dolayısıyla bu durumun devletin şanına yakışmadığından, ya Zabtiye Nezareti'nden elbise gönderilmesi ya da elbiselerin Adakale'de diktirilmesi için gerekenin yapılması istenmiştir⁴³⁸.

Adanın merkeze uzak oluşu sebebiyle jandarmaların elbise sorunu devamlı olarak sıkıntı oluşturmuştur. Viyana Sefareti Askeri Ataşesi Ahmed Tevfik Bey, 28 Mayıs 1888 tarihli raporunda, selden etkilenen ada halkına Padişah tarafından gönderilen yardımı teslim ettiğini, ancak müdürünün yanında bulunan ve maaşlarını devletten alan iki jandarmanın kıyafetlerinin eskiliği yüzünden devleti temsil edecek durumda bulunmadıklarını ifade etmiştir. Yardım dağıtımından arta kalan para ile bunlardan sadece birine elbise diktirilmiş, diğerinin ücreti Sefaretten gönderilmek üzere elbise ısmarlamıştır⁴³⁹.

⁴³⁶ BOA, HR. SYS, 3/26, L. 13-14, Adakale Müdüriyeti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 30 Nisan 1334 (M. 30 Nisan 1918) tarihli evrak.

⁴³⁷ BOA, HR. SYS, 2/18, L. 11, 5 Haziran 1911 tarihli Viyana Sefareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tahriratın mulfûfudur.

⁴³⁸ BOA, HR. SYS, 1/17, 22 Temmuz 1294 (M. 3 Ağustos 1878) tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Hariciye'ye gönderilen tahrirat sureti.

⁴³⁹ BOA., Y. PRK. EŞA., 7/71, 17 Ramazan 1305 (M. 28 Mayıs 1888) tarihli Viyana Sefareti Askeri Ataşesi'nin sunduğu rapor.

Adakale'nin önemli bir mevkide bulunması ve jandarma sayısının dörde çıkarılması Adakale Müdürlüğü'nden istenmiştir. Bu jandarmaların senelik maaş ve elbise tutarları olan 3.140 kuruşun Dersaadet Jandarma Alayı'nın ödeneğine kaydedilmesi isteği üzerine 15 Ağustos 1894 tarihinde Padişah iradesi çıkmıştır⁴⁴⁰.

Avusturya Tuna Nehri üzerindeki Demirkapı Boğazı'nın ıslahıyla ilgili yaptığı çalışmaları 1896 yılında tamamladıktan sonra ilk Tuna vapurunun boğazdan geçişi sırasında adaya bayrak çekmek istemiştir. Ancak Osmanlı Devleti Adakale'deki egemenlik haklarından vazgeçmeyerek müdür, kadı ve güvenliği sağlamak için de jandarma göndermeye devam etmiştir⁴⁴¹. Ancak Osmanlı Hükümeti adadaki jandarmaların maaşlarını zamanında gönderememiştir. Bu durum 1900 yılında öyle bir kritik bir aşamaya varmıştır ki, dokuz aydır maaşlarını alamayan dört jandarma görevlisi istifa etmişlerdir⁴⁴². 1902 Temmuzunda Adakale'yi ziyarete gelen Mehmet Tevfik Bey (Biren) anılarında adadaki jandarmalar hakkında bilgi verirken "... rastgele dolaşırken uzaktan kapısında Osmanlı bayrağı asılı, gösterişsiz tahta bir ev gözüme ilişti. Önünde de eski püskü elbisesi ve çıplak ayağına giydiği yemenisiyle perişan kıyafetli bir polis duruyordu" demektedir⁴⁴³.

Adada bulunan jandarmaların sorunları, merkeze olan uzaklık ve devletin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı tam olarak çözülememiştir. Jandarma Umum Dairesi Reisi 28 Aralık 1909 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderdiği tezkiresinde bu konuya bir açıklık getirmek istemiştir. Adakale'deki Jandarma Müfrezesi'nin ihtiyaçlarının daha kolay sağlanabilmesi için idari bakımdan Dersaadet Jandarma Alayı'na ilhak edilmesini teklif etmiştir. Adakale'de bulunan jandarmaların ahvali ve hizmet yönüyle bağlı oldukları daireler hakkında, ne Jandarma Umum Dairesi'nin ve

⁴⁴⁰ BOA, HR. SYS, 1/57, 7 Teşrin-i evvel 1310 (M. 19 Ekim 1894) tarihli Seraskerlik'ten Hariciye'ye gönderilen tezkire suretidir.

⁴⁴¹ Özel, a.g.m., s.231.

⁴⁴² Popescu-Judet, Tuna Boyunca Anılarlar Ezgiler, s.31.

⁴⁴³ Mehmet Tevfik Biren, "Bir Devlet Adamının" Mehmet Tevfik Bey'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları", C.I, Haz. Fatma Rezan Hürmen, İstanbul, Arma Yay., 1993, s.213-214.

ne de Dersaadet'in hiçbir bilgisinin olmadığını ifade etmiştir. Bu nedenle Jandarma Umum Dairesi Reisi, aşağıda belirtilen hususlar hakkında kendilerine bilgi verilmesini istemiştir:

1-Rütbeli ve rütbesiz olarak Adakale Müfrezesi mevcudiyetinin mikdarı.

2-Adakale'de bulunan jandarmaların vazifelerinin neden ibaret olduğu, bunların inzibat ve nezaretle mi yoksa şehirde nöbetçi veya askerlik vazifesiyle mi mükellef oldukları.

3-Şu andaki manzaranın böyle devam etmesi mi, yoksa jandarmanın asıl görevi dairesinde bazı yeniliklerin yapılması gerektiği mi? Mevcut olan jandarmaların sayısının artırılması veya şimdiki müfreze kumandanından daha büyük rütbede birisinin gönderilmesinin icap edip etmediği. Askerlik disiplinine aykırı haller kazanılmasına ve ihmalciliğe meydan verilmemek için jandarmaların her sene veya her iki senede bir değiştirilmesinin muvafık olup olmadığı.

4-Müfrezenin hangi daireye merbut olduğu.

5-Maaşların şimdiye kadar kimler tarafından verildiği.

6-Jandarma Tensîkât-ı Umûmiye Dairesi'yle, Dersaadet Alay Kumandanlığı'nın hangi vasıtaıyla Müfreze-i Askeriye Kumandanı'yla haberleşebileceği sorulmuştur. Buradaki jandarmaların elbiselerinin temini için kiminle görüşüleceği ve nereden temin edilebileceği hakkında bilgi alınmak istenmiştir. Jandarma Tensîkât-ı Umumiye Dairesi'nce bahsedilen durum için hiç olmazsa 10 asker alınır alınmaz, talep edilen eşyanın gönderilmesi hakkında Tensîkât-ı Mahalliye Dairesi'ne gerekli emirlerin gönderilmesi talep edilmiştir. Daha sonra adada bulunan jandarmaların talimlerini düzenli olarak yapması gerektiği belirtilmiştir⁴⁴⁴.

⁴⁴⁴ BOA, HR. SYS, 2/18, L. 72, 15 Kanun-ı evvel 1325 (M. 28 Aralık 1909) tarihli Adakale Jandarma Müfrezesi hakkında, Jandarma Umum Dairesi Reisi tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen tezkire.

Hariciye Nezareti de bahsedilen durum hakkında doğru bilgi alabilmek için Adakale Müdürü Şevket Bey'e bir tezkire göndermiştir. Dersaadet Jandarma Tensikât-ı Umûmiye Dairesi Riyaseti'nin, Adakale jandarmaları hakkındaki bazı soruları içeren tezkiresi hakkında ada müdürünün bilgisine başvurulmuştur. Konuyla ilgili olarak Adakale Müdüriyeti'nden 4 Ocak 1910 tarihinde Hariciye Nezareti'ne bir yazı gönderilmiştir. Bahsi geçen tezkiredeki sorulara verilen cevaplar Hariciye Nezareti'ne şöyle arz edilmiştir:

1-Adakale'de jandarma rütbesi bulunub, şu anki mevcudu 4 askerden ibarettir.

2-Adada bulunan jandarmaların vazifeleri: Hükümet Dairesi'nde nöbet beklemek, kasabanın inzibatına nezaret etmek ve bir asker tarafından da müdürün maiyyetinde emir neferliği vazifesi ifa etmektir. Ancak mevcut sayının yetersizliği nedeniyle bu vazifelerin hiç biri yapılamamaktadır.

3-Adanın idarî işlerine ve inzibatiyesine müdahale etmeyerek, yalnız adaya dışarıdan bir taarruz gelmesine karşı muhafaza hakkıyla, Avusturya Hükümeti geçici diyerek, bir mülazım-ı evvel kumandasında 44 askerden oluşan bir piyade müfrezesi bulundurmaktadır. Buna karşı bizim mevcut jandarmamızın sayısı 4 olup, bunlardan yalnız ikisinde kasatura bulunmaktadır. Bundan anlaşılan şey askerlerimizin elinde hiçbir silahın bulunmamasıdır. Bazı olağanüstü asayiş durumlarına ait bir olay meydana geldiğinde, Avusturya askerlerini çağırmaya mecbur kalmaktayız. Bu durum dikkate alındığında adadaki jandarmaların şimdiki haliyle kalmaya devam etmesi kesinlikle doğru değildir. Adada görevli jandarmaların aslî vasifelerini yapabilmeleri için bazı zorunlu değişiklikler yapılarak, en genci 50 yaşlarında olan bu 4 jandarmanın emekli edilmesi gerekmektedir. Daha sonra bunların yerine bir mülazım veya çavuş komutasında eğitim görmüş 18 ile 20 arasında jandarma gönderilmelidir. Bu jandarmaların vazifeleri ise 2. maddede açıklanmıştır. Ayrıca adaya gelen jandarmalar her sene değiştirilmelidir.

4-Adadaki müfrezenin maaşları, Dersaadet Jandarma bütçesinde karşılandığı için Dersaadet Jandarma Alayı'na bağlı olması zorunludur.

5-Maaşlar, şimdiye kadar Bank-ı Osmani vasıtasıyla Viyana'daki "Anglo Otroşyen" Bankasından müdiriyet namına gönderilmiştir.

6-Haberleşmenin doğrudan doğruya Adakale Müdüriyeti'yle yapılması münasipdir.

7-Jandarmaların elbiseleri, Adakale Müdüriyeti adına Köstence yoluyla Macaristan'ın Orşova gümrüğünde teslim edilmek üzere gönderilmelidir⁴⁴⁵.

23 Ağustos 1910 tarihinde Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen başka bir yazıda, Adakale'de bulunan jandarmaların silahlarının ellerinden alınmasının sebebi sorulmaktadır. Adada emniyet ve asayiş sağlamaya için jandarmaların sayısının artırılması istenmiştir. Yine bunların ellerine birer tüfek verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu durum, Avusturya Hariciye Nazırı Kont de Rontale'ye iletilmiştir. Adakale Osmanlı idarasinde olduğu için adanın muhafazası için lazım gelen tedbirlerin alınmasının Osmanlı Devleti'ne ait olduğu söylenmiştir. Jandarmaların tüfeklerinin daha önce var olduğu halde bundan 11 sene evvel hiçbir ciddi nedene dayanmaksızın bu silahların ellerinden alındığı Avusturya Macaristan Hükümeti'ne iletilmiştir. Adada bulunan Avusturya askerleri aynı zamanda asayiş ve düzeni sağlamaya yardımcı olduklarından buradaki 3 adet Osmanlı jandarmasının yerine Sadaret tarafından kasaturası ve silahı olan 4 nefer muallim jandarma gönderilmesi istenmiştir⁴⁴⁶.

Adakale Müdürü Şevket Bey'in adanın muhtaç olduğu ıslahatların dile getirildiği 5 Haziran 1911 tarihli layihasında, bundan 12 sene evvel her ne sebepten ise adadaki jandarmaların silahlarının Avusturyalılar tarafından alındığı yazılmıştır. Silahsız 4 adet jandarmanın adada hiçbir tesir ve nüfuz gösteremeyeceği ve bu nedenle jandarmaların silahlarının geri verilmesini istemiştir. Avusturya jandarmalarının bu husustaki müdahaleleri önlenmeli ve

⁴⁴⁵ BOA, HR. SYS, 2/18, L. 22, 22 Kanun-ı evvel 1325 (M. 4 Ocak 1910) tarihli Adakale jandarmaları hakkında Müdür Şevket Bey'in Hariciye Nezareti'ne sunduğu tezkire suretidir.

⁴⁴⁶ BOA, HR. SYS, 2/21, L. 18-20, 10 Ağustos 1326 (M. 23 Ağustos 1910) tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tezkire.

mevcut jandarmalarımızın yerine daha ehil ve eğitimli jandarmaların gönderilmesi bahsi geçen layihada dile getirilmiştir⁴⁴⁷.

Dönemin şartları dikkate alındığında merkezden eğitimli jandarmaların adaya gönderilmesinin oldukça zor olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Umum Jandarma Kumandanlığı'ndan 18 Nisan 1912 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazıda, Adakale'den münasip 4 kişi seçilerek Jandarma Mektebi'nde talim ve tahsillerinin uygun görüldüğü bildirilmiştir. Hariciye Nezareti de durumu Viyana Sefareti ve Adakale Müdürlüğü'ne iletmiştir. Adakale Müdürlüğü'nden 8 Mayıs 1912 tarihinde Viyana Sefareti'ne gönderilen tahriratta şöyle denilmiştir:

160 hane halkından ibaret olan adada, Jandarma Mektebi'nde tahsil etmek isteyen 3 kişi bulunabilmiştir. Bunlardan birincisinin adı Ali olup, 21 yaşındadır. Rüşdiye Mektebi ikinci sınıftan ayrılmıştır. Diğer ikisinin ismi Hasan olup, ikisi de 26 yaşında ve Mekteb-i İbtidaiye mezunudurlar. Fakat Jandarma Mektebi'nde eğitim görecektir vasıfları taşıyıp taşımadıklarına tam karar verilemediğinden merkeze gönderilmemişlerdir. Adakalelilerin birbiri hakkında sürekli şikâyetle bulundukları dikkate alındığında, ada ahalisinden tayin olunacak jandarmaların tarafsız bir şekilde vazife yapmaları oldukça zordur. Bu durum adada şu anda görev yapan jandarmalardan anlaşılmaktadır. Birkaç gruba ayrılan ahaliden bir gruba mensub olanlar, diğerlerini karalamak için maalesef her türlü fesad ve fenalığı yapabilmektedir. Bu gibilerin merkezden tayin olunacak olan jandarmalardan istifade edemeyecekleri anlaşıldığından ve zaten Jandarma Mektebi'nde tahsil için adada uygun kişiler bulunamadığından dolayı, Adakale'de istihdam edilecek jandarmaların Dersaadet'ten gönderilmesi gerekmektedir. Şimdiye kadar silanlandırılmayan jandarmalarımızın en azından birer kasaturayla bile olsa silahlandırılması, cahil halk arasında "te'sir-i nüfuzlarının" artmasına neden olacaktır. Yazın adaya gelip giden binlerce yabancı kişilerin önünde jandarmalarımızın elbisesiz ve kasaturasız görünmeleri gülünç ve çirkin

⁴⁴⁷ BOA, HR. SYS, 2/18, L. 73, 5 Haziran 1911 tarihli Adakale'nin muhtaç olduğu ıslahata dair Müdür Şevket Bey'in görüşlerini içeren layiha.

gözükmetedir. Jandarmalarımızın kasaturalarıyla silahlandırılmaları ve 170 Kuruş olan maaşlarıyla geçinmeleri oldukça zor olduğundan bunun artırılması talep edilmiştir⁴⁴⁸.

Adakale Müdüriyeti'nin 11 Nisan 1916 tarihli yazısında adada bulunan 4 jandarmanın ellerinde köhne iki kasaturadan başka silah olmadığı ve yerli unsurlardan tayin edildiklerinden hısım ve akraba olan halka karşı bir nüfuzları bulunmadığı açıklanmaktadır. Ayrıca Bulgaristan'dan adaya kaçmış olan ahalinin bir kısmı, tütün, şeker mayası, ispirto vs. kaçakçılığı yaptıklarından, bu durum Macarların adayı ilhak etme arzularına bir gerekçe oluşturacağından dolayı Adakale Müdürü Dersaadet'ten bir komiser ile yeterli miktarda polisin gönderilmesini istemiştir⁴⁴⁹.

Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti Adakale'ye polis gönderilmesinde bir sakınca olup olmadığını Hariciye Nezareti'ne sormuştur. Hariciye de Viyana Sefareti'nden görüş istemiştir. Sefaret 6 Eylül 1916 tarihli değerlendirmesinde, Adakale'ye polis gönderilmesinde siyasi bir sakınca olmadığını, itiraz olsa bile önünün alınması mümkün olduğunu belirtmiştir. Fakat Sefaretin fikri 600 nüfusu olan adada polise gerek olmadığı, düzenin kolaylıkla sağlanabildiği ve mevcut memurların arttırılmasının devlet hazinesine boş yere masraf yüklemekten başka bir netice getirmeyeceği şeklindedir. Ayrıca ada ahalisinin gerçekten kaçakçılık yapmasına rağmen, oraya gönderilecek birkaç polisin Tuna Nehri üzerindeki kaçakçılığı önlemeye yetmeyeceği, adada mahkeme de olmamasına rağmen Nahiye Meclisi tarafından alınan idarî bir takım kararlarla bazı cezalar verildiği ifade edilmiştir. Sefaretin görüşünde asıl olarak yerli jandarmaların yerine Dersaadet'ten okuryazar bir onbaşı emrinde Jandarmalar gönderilmesinin daha uygun olacağı sonucu çıkmıştır⁴⁵⁰.

⁴⁴⁸ BOA, HR. SYS, 2/21, 8 Mayıs 1912 tarih ve 21 numaralı, Adakale Müdüriyeti'nden Viyana Sefaeti'ne gönderilen tahrirat.

⁴⁴⁹ BOA, HR. SYS, 3/26, L. 39, 11 Nisan 1916 tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen evrak.

⁴⁵⁰ BOA, HR. SYS, 3/26, L. 40, 6 Eylül 1916 tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nazırı Halil Beyefendi'ye gönderilen evrak.

Adakale Müdürlüğü'nün 3 Ağustos 1917 tarihli yazısı adadaki yerli jandarmaların gereği gibi görev yapamadığını özetle izah etmektedir:

Emrimde görev yapan jandarmalardan Emin b. Hüseyin mevcut maaşıyla geçinemediğinden, Mehmed Efendi b. Mustafa ise yaşı 60'ı geçmesi ve vücudu göreve yetmediğinden 1 Ağustos itibarıyla jandarmalıktan istifa etmişlerdir. Adı geçen şahısların emeklilik durumları meclis-i idarece müzakere olunmuş ve görülen bazı su-i hallerinden dolayı ihraçlarına karar verilmiştir. Müdüriyetimizin haberleşme evrakı incelendiğinde hemen bütün müdürlerin adadaki yerli jandarmanın mahsurlarından bahsettiği görülecektir. Bu yüzden daha önce Dersaadet'ten okuryazar 4 jandarma gönderilmesine karar verilmiş, ancak çeşitli sebeplerden henüz gönderilmemiştir. "Avrupa kıtasında Türk hâkimiyetinin kıymetdâr bir abidesi" olan Adakale'nin Berlin Anlaşması'nda unutulması "hikmet-i rabbâniyesi" ile elimizde kalmış adacığımıza her gün yüzlerce ziyaretçi gelmektedir. Bunlar arasında birçok önemli mareşal, general ve askeri ve sivil heyetler de vardır. Bunlara düzenlenen resmi karşılama törenlerinde jandarmaların her biri bir başka selam durmakta, ihtiyaç olup çağrıldıklarında yaşları 60'ı geçen bu jandarmalar ayaklarını sürüyerek gelip lakayt bir şekilde geri dönmektedir. Bu durum hayatlarında "ilk defa bir Türk toprağına ayak basmış" yabancılar nazarında şaşkınlıkla karşılanmakta ve tarihimizdeki savaşlarda birçok kahramanlıklar gösteren askerimizin şanına gölge düşürmektedir⁴⁵¹.

30 Nisan 1918 tarihli bir arşiv belgesinde, adada layıkıyla görev yapamayan jandarmalardan 65 yaşındaki Ahmed Oğlu Osman ile Tahir Oğlu Osman'ın emekliye ayrılacakları belirtilmiştir. Ancak maaşları az olmasına rağmen, yerlerine yenileri gelinceye kadar jandarma olarak çalışmak istedikleri ifade edilmiştir. Bu jandarmaların ekmekleri, ada müdüriyeti tarafından karşılanmasına rağmen yine de geçimlerini çok zor sağladıkları belgede vurgulanmaktadır. Ahmed oğlu Osman'ın emekliye ayrıldıktan sonra başka geçim kaynağı olmadığından zor duruma düşeceği ve bu yüzden bir

⁴⁵¹ BOA, HR. SYS, 3/26, L. 8, 3 Ağustos 1333 (M. 3 Ağustos 1917) tarihli Adakale Müdür Vekili Şehbender Atıf Bey'in Hariciye Nezareti'ne gönderdiği yazı.

defaya mahsus kendisine sermaye yapması için bin kuruş ikramiye verilmesi istenmektedir. Tahir oğlu Osman'ın ise bölgede konuşulan lisanları bilmesinden dolayı yeni gelen jandarmalara yardımcı olabileceği ve ayrıca çok fakir ve 4 çocuk sahibi olması nedeniyle emekli edilmemesi istenmiştir. Buna rağmen eğer emekli edilirse, bu kişiye de bin kuruş ikramiye verilmesi Adakale Müdürlüğü'nce Hariciye Nezareti'nden istenmiştir⁴⁵².

İstanbul'dan gönderilmesi beklenen jandarmalar ile ilgili Dâhiliye Nezareti'nin 23 Mayıs 1918 tarihli yazısında konuya açıklık getirilmiştir. Adakale için hazırlanan ve isimleri ekli pusulada yazılı bir çavuş, bir onbaşı ve dört nefer jandarmanın, 11 Mayıs 1918'de Romanya Osmanlı Askeri Valiliği emrine sevkle gönderildikleri bildirilmiştir⁴⁵³.

Romanya Osmanlı Askeri Valiliği'nin 11 Haziran 1918 tarihli cevabi yazısında, Adakale'ye görevli olarak gönderilen jandarmaların Bükreş'e ulaştığı ve burada kendilerine gerekli eşya sağlandıktan sonra memuriyet mahalline sevk olundukları bildirilmiştir⁴⁵⁴.

21 Temmuz 1918 tarihli belgede, Viyana Sefareti'nden gelen bir telgrafnameye yer verilmiştir. Buna göre, Kont Buryan'ın katiplerinden birisi Sefaret'e gelerek Adakale'ye gönderilen 6 adet jandarmanın geri aldırılmasını istediği bildirilmiştir. Buna gerekçe olarak ise adada zaten Macar jandarmasının olduğunu ve bu nedenle bir ihtilafın çıkmaması için Osmanlı jandarmasının geri çekilmesini istemiştir. Sefirimiz ise Hükümet-i Seniyye'nin adanın sahibi olduğunu, oraya bir polis göndermek hakkının haiz olduğunu ve adaya Sırbistan tarafından hücum edilmek ihtimalinin bertaraf olmuş olduğu tarihten beri Adakale'nin Avusturya-Macaristan Hükümeti'nce işgaline mahal kalmadığını açıklamıştır. Bundan dolayı asıl Macar jandarmalarının geri aldırılmasının daha doğru olacağını belirtmiştir. Kendileri Adakale'nin

⁴⁵² **BOA, HR. SYS**, 3/26, L. 13-14, 30 Nisan 1334 (M. 30 Nisan 1918) tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen evrak ve jandarmaların künye pusulası.

⁴⁵³ **BOA, HR. SYS**, 3/26, L. 5, 23 Mayıs 1334 (M. 23 Mayıs 1918) tarihli Hariciye Nezareti Umur-ı İdâriye Müdüriyet-i Umûmiyesi'nden Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi Bey ve Adakale Müdür Vekili Kemaleddin Bey'e gönderilen evrak.

⁴⁵⁴ **BOA, HR. SYS**, 3/26, L.10, 11 Haziran 1918 tarihli Romanya Osmanlı Askerî Valiliği'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen evrak.

Osmanlı toprağı olduğunu kabul etmiş ancak bölgenin harp sahası olması nedeniyle Osmanlı jandarmalarının çıkarılmasında ısrar etmiştir. “Adakale’nin Avusturya nokta-i nazarınca dahi tamamen hukuk-ı hükümrani-i Saltanat-ı Seniyye dahilinde bulunduğuna asla şüphe yoktur” denilmiştir⁴⁵⁵.

Adada görev yapan jandarmaların okuma-yazma bilmemeleri ve herhangi bir askeri eğitim almamaları nedeniyle Adakale yönetimi 1918 senesinde merkezden bir çavuş, bir onbaşı ve dört asker istemiştir. Buna gerekçe olarak adayı çok fazla önemli şahsiyetin ziyaret ettiğini, İspanyol Misyon âzâları, Alman generaller gibi çok sayıda ziyaretçisinin nezdinde Adakale’nin Osmanlı itibarını temsil ettiğini belirtmişlerdir. Ayrıca adada bulunan jandarmaların sadece bir kasatura ile görev yaptıkları, gelecek olan jandarmaların görevine uygun silahlarla donatılması da istenmiştir. Bunun yanı sıra adaya bir komiser ve yeterli sayıda polis gönderilmesi istenmiştir. Merkez, polis talebini Sefarete sormuş, Sefaret ise yasal olarak polis görevlendirilebileceğini fakat gereksiz olacağını belirtmiştir. Buna rağmen Osmanlı Devleti adaya İstanbul’dan jandarma göndermiş, gönderilen bu askerlerin de adaya ulaşmasında sıkıntı yaşanmıştır⁴⁵⁶.

Dersaadet Umum Jandarma Kumandanlığı’nca eğitici amaçlı olarak gönderilen 1 çavuş, 1 onbaşı ve 4 jandarma neferinin, Avusturya ve Macaristan Dersaadet Murahhaslığı tarafından cevap alınamadığından, şimdilik Macar Kraliyet arazisi dahilinden sevklerinin mümkün olamayacağı bildirilmiştir. Bunların Romanya arazisi dahilinden Adakale’ye ulaştırılması için Romanya Vâlâ-yı Askerliği’ne emir verilmiştir. Söz konusu jandarmaların listesi aşağıdaki tabloda verilmiştir⁴⁵⁷.

⁴⁵⁵ **BOA, HR. SYS**, 3/26, L. 11, 21 Temmuz 1334 (M. 21 Temmuz 1918) tarihli Hariciye Nezareti Hukuk Müşavarlığı İstişare Odası’nın raporu.

⁴⁵⁶ **BOA, HR. SYS**, 3/26, L. 2, 19 Mart 1918 tarih ve 1279 numaralı, Hariciye Nezareti’nden Romanya Vâlâ-yı Askerliği’ne yazılan tezkirenin suretidir.

⁴⁵⁷ **BOA, HR. SYS**, 3/26, L. 2, 19 Mart 1918 tarih ve 1279 numaralı, Hariciye Nezareti’nden Romanya Vâlâ-yı Askerliği’ne yazılan tezkirenin suretidir.

Tablo 4. 1918 Yılında Adakale'ye Eğitici Amaçlı Gönderilen Jandarmaların Listesi

Rütbesi	Adı	Memleketi	Doğum Tarihi
Jandarma Çavuşu	Gürcüzade İsmail oğlu Kemal	Ankara Vilayeti'nin Keskin Kazası Bâlâ Mahallesinden	1310 (M. 1894)
Jandarma Onbaşı	Emirzade Osman oğlu Ahmed	Konya Vilayeti'nin Isparta Sancağı'nın Yaylazade Mahallesinden	1312 (M. 1896)
Jandarma Neferi	Çakır oğullarından Ahmed oğlu Fahri	İzmit Sancağı'nın Adapazarı Doğancılar Karyesinden	1310 (M. 1894)
Jandarma Neferi	Mehmed oğlu Mustafa	Kütahya Sancağının Turgutlar Karyesinden	1312 (M. 1896)
Jandarma Neferi	Yusuf oğlu Hasan Hüseyin	Tavay Kasabasının Solayut Karyesinden	1307 (M. 1891)
Jandarma Neferi	Hasan Çavuşun oğlu İsmail	Kastamonu Vilayetinin Bolu Sancağının Bartın Kazasının Könyedere Karyesinden	1310 (M. 1894)

Ancak bu durum müttfikimiz olmasına rağmen Avusturya-Macaristan'ın hoşuna gitmemiş ve gönderilen jandarmaların geri alınılmasını istenmiştir. Bunun üzerine Viyana Sefiri Hilmi Paşa tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen 4 Haziran 1918 tarihli gizli telgrafta şöyle demiştir:

Kont Boryan'a içeriğini bahsettiğim Adakale'de hiçbir değişiklik olmadığı ve eskiden beri adlî vazife ile görevli yerli jandarmaların cahil olmaları dolayısıyla okuryazar jandarmalarla değiştirildiğini belirttim. Osmanlı hükümeti ile Avusturya-Macaristan askeri işgal kuvveti refakatinde birkaç seneden beri birkaç Macar jandarma bulunmaktaysa da bunların adlî zabıta olayları ile ilgilenmedikleri ve zaten Osmanlı Devleti temsilcisi olan Adakale Müdüriyeti'nin görev alanına giren adlî olaylarla ilgilenmeleri kurallara uygun olmayacaktır. Keza vazifelerinin sınırlarını aşmazlarsa bizim jandarmalarla aralarında bir anlaşmazlık da çıkmayacaktır. Buna bağlı olarak gelen jandarmalarımızın iadesini gerektirecek bir durum olmayacağını kendilerine

etrafıca anlattım. Mesele fikrimce halledilmiş olduğundan jandarmalarımızın geri aldırılmalarına lüzum kalmamıştır⁴⁵⁸.

Adakale Müdüriyeti'nin emrindeki jandarma meselesi, Mayıs 1919'da Romanya'nın işgali üzerine tarihin sayfalarındaki yerini almıştır. Bu tarihte bir Yüzbaşı kumandası altında Romanya askeri birliği Adakale'yi ve hükümet dairesini de işgal etmiş, Osmanlı sancağı indirilerek yerine Romanya bayrağı çekilmiştir. Müdürün emrinde bulunan jandarmaların silahları alınarak, Osmanlı memurlarının vazifelerinin sona erdiği bildirilmiştir.⁴⁵⁹

V. ADALET TEŞKİLATI

Tuna Vilayeti Nizamnamesi'ne göre her kazada bir naip olması gerekmektedir. Naibler kanuna ve nizama ait davalarla, şer'i mahkemelere ait davaları inceleyip hüküm vermekle yetkilidirler. İdare Meclislerinin tabî âzâsı olarak Deâvî Meclisi'ne reislik etmişlerdir. İki Müslim ve iki Gayr-i Müslim olmak üzere dört âzâdan oluşan bu meclis, Müslüman ahalinin şer'i mahkemelerde görüşülmesi gereken konularını tetkik etmiştir. Aynı zamanda Gayr-i Müslim ahalinin de ruhani idarelerindeki özel davalara ait hükümleri görüşülmüştür. Kanun ve nizamlara ait davalarla küçük suç ve kabahatlar, burada görüşülerek karara bağlanmıştır. Hüküm verilen kararlar kaza naibince mühürlenerek bir mazbata ile kaymakama bildirilmiştir. O da yetkileri dahilindekileri uygularken, yetkisi dışında olanları mutasarrıfa arz etmiştir⁴⁶⁰.

Her nahiye bir idare merkezi olarak müdür tarafından yönetilmiştir. Müdüre, idare meclisi adı verilen danışma kurulu yardım etmiştir. Nahiye Müdürü her çeşit kanunî cezayı uygulamaktan, adam tutuklayıp hapsetmekten, idare meclisinin vazifelerine müdahale ederek davalara bakmaktan alıkonulmuştur. İdare meclisi, kanunun uygun gördüğü şekilde barış yoluyla halledilebilecek davalarla küçük tartışmaları görüşerek bunları

⁴⁵⁸ BOA, HR. SYS, 3/26, L. 3, 4 Haziran 1918 tarihli Viyana Sefiri Hilmi Paşa tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen gizli telgraf.

⁴⁵⁹ BOA, MV, 217/24, 15 Muharrem 1338 (M. 11 Ekim 1919) tarihli Meclis-i Vükelâ kararı.

⁴⁶⁰ Selimoğlu, a.g.t., s.73, 74.

çözümüne kavuşturmaya yetkili kılınmıştır. Sulh davalarını görüşüp bir neticeye bağlayabilmişlerdir⁴⁶¹.

1879 tarihli “Mehâkim-i Nizâmiyenin Teşkilat Kanunu”na göre ihtiyar meclisleri, köy ve nahiyelerdeki kabahat ve cünha davalarının dışında kalan ve sulhen tasviyesi kabil olan uyuşmazlıklarda, bir nevi hakem heyeti gibi çalışmışlardır. Bu meclisler, tarafların başvuru ve rızalarıyla ele aldığı uyuşmazlıkları çözerken varılan sonucu senet ile tesbit etmiştir. Diğer bir deyişle bu meclislerin kararları mahkeme kararı niteliğini taşımamıştır. Kararın geçerliliği ve sonuç doğurabilmesi, tarafların bu karara uymasına bağlı olarak görülmüştür⁴⁶².

1867 yılına kadar Adakale'nin idaresi bir Muhafız aracılığıyla yürütülmüştür. Bu tarihten sonra adaya asker ailelerinin ve muhacirlerin gelmesiyle beraber sivil nüfus artmıştır. Adadaki güvenlik işleri buradaki topçu kumandanı tarafından yürütülürken hukuki davalara bakacak bir görevli olmadığından, bu tür bir ihtiyaç belirdiğinde halk ya Vidin'e ya da Belgrad'a gitmiştir. Belgrad ve Fethülislam kalelerindeki ahalinin göç etmesinden sonra ise Adakaleliler yalnız kalmıştır. 3 Ekim 1867 tarihinde Padişah iradesiyle adaya müdür tayin edilerek idare meclisi ve belediye teşkilatına onay verilmiştir⁴⁶³.

Adakale Müdürlüğü 1867'de idari bakımdan Vidin'e bağlı olarak kurulmuş olmakla birlikte adada bir mahkeme oluşturulmamıştır. Adakale'de hukuki, ticari ve cezai konularda düzenleme yapma yetkisi ada halkı arasından seçilen idare meclisine verilmiştir⁴⁶⁴. Ancak, yetkilerin tamamının bu mecliste toplanması sık sık halktan bazılarının Adliye Nezareti'ne şikâyetle bulunmasına neden olmuştur. Adakale Müdüriyeti, şikâyetlerin azaltılması için müdürün başkanlık ettiği bir mahkeme kurulması önerisini

⁴⁶¹ Selimoğlu, **a.g.t.**, s.77-80.

⁴⁶² **Düster**, I. Tertip, C. IV, s.235-236

⁴⁶³ **BOA, İ. MVL**, 578/25963 Sadaret tezkiresi üzerine 4 Cemaziyelahir 1284 (M. 3 Ekim 1867) tarihli İrade-i Seniyye.

⁴⁶⁴ **BOA, İ. HR**, 286/17846, L. 5, 5 Mart 1298 (M. 17 Mart 1882) tarihli Adakale ahalisine yardım dağıtımını gösteren müfredat defteri.

Hariciye Nezareti'ne iletmiştir⁴⁶⁵. Bu mahkemenin üyeleri arasında naip yetiştiren okuldan mezun olan bir naip ve idare meclisinden de bir kişinin olması istenmiştir. Böylece kurulacak olan mahkemeye, Adliye Nezareti'ne giden şikâyetlerin azalacağı ifade edilmiştir.

Adakale halkının arasındaki davalara müdür, imam ve bir kadı ile temsil edilen idare meclisi bakmıştır. İdare meclisi miras anlaşmazlıkları, şeriata aykırı davranışlar, boşanmalar, saldırılar, alkol nedeni ile çıkan taşkınlıklar, hırsızlık olayları, iftira ve hakaretler, borçlu-alacaklı gibi davalara bakmıştır. Müslümanlarla Hristiyanlar ya da ada yetkilileri ile yabancı güçlerin temsilcileri arasındaki davalar ise Orşova'daki mahkemelerde karara bağlanmıştır⁴⁶⁶.

24 Eylül 1908 tarihli Meclis-i Vükela kararında, Adakale'deki idare meclisinin ve naibin hukukî olarak durumlarına açıklık getirilmiştir. "Ecza-yı mühimme-i Memalik-i Osmaniye'den olan Adakale'nin, ahali tarafından seçilen bir İdare Heyeti ve müdür tarafından yönetildiği ve hukukî davalara naibin baktığı belirtilmiştir. Ancak idare meclisinin aynı zamanda adalet işlerinin yürütülmesinde naibe yardımcı olabileceği ifade edilmiştir⁴⁶⁷. Bundan dolayı, Adakale'de naibin çeşitli nedenlerle atanmadığı veya gelmediği dönemlerde, idare meclisi aldığı bir takım kararlarla cezalar verebilmiştir. Kimi dönemlerde ise naiblik görevi müdür veya mektep mualliminin uhdesinde yürütülmüştür.

15 Kasım 1908 tarihli belgeye göre Adakale Nahiyesi İdare Meclisi tarafından görülen davaların hükümlerinin hangi mahkemede istinaf edileceği belli olmadığından dolayı, Tuna Vilâyeti sınırları içindeki en yakın yerde bulunan İstinaf Mahkemelerinden birisinin istinaf mercî tayin edilmesi uygun

⁴⁶⁵ **BOA, HR. SYS**, 2/18, L. 73, 23 Teşrin-i sani 1325 (M. 6 Aralık 1909) tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahrirat.

⁴⁶⁶ Popescu-Judetz, **Adakale**, s.37.

⁴⁶⁷ **BOA, MV**, 120/81, 27 Şaban 1326 (M. 24 Eylül 1908) tarihli Meclis-i Vükela Kararı; **BOA, HR. SYS**, 3/26, L. 40, 6 Eylül 1916 tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nazırı Halil Beyefendiye gönderilen evrak.

görülmüştür. Temyiz mahkemesine müracaat edebilmek için Viyana Sefareti'ne başvurulması gerektiği belirtilmiştir⁴⁶⁸.

Adakale'de Şer'îye ve Nizamiye mahkemeleri olmadığından dolayı, Adakale Müdürleri bu konudaki isteklerini sık sık dile getirmişlerdir. Dersaadet'te bulunan Adakale Müdürü Şevket Bey tarafından adada yapılması zorunlu ıslahatlarla ilgili olarak bir layiha sunulmuştur. Bu layiha, İstişare Odası'nda 30 Aralık 1909 (17 Kanun-ı evvel 1325) tarihinde mütalaa olunduktan sonra Adakale'de bir Mahkem-i Şer'îye ve bir Mahkeme-i Nizamiye'nin teşkilinin uygun olacağı Sadrazam tarafından Hariciye ve Adliye Nezaretlerine bildirilmiştir⁴⁶⁹.

Adakale Müdürleri yaptıkları icraatlardan dolayı zaman zaman şikâyet maruz kalmışlardır. Adakale Müdürleri içerisinde yaptığı icraatlar ve getirmek istediği yenilikler karşısında en çok şikâyet edilenlerden birisi Şevket Bey olmuştur. Adakale Müdürü Şevket Bey, adada söz sahibi olmak isteyen kişilerin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Bu kişiler eğer müdüre söz geçiremezse onu şikâyet ederek yıldırmaya ve görevinden aldirmaya çalışmışlardır.

Viyana Maslahatgüzarından 16 Kasım 1908 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahriratta, Adakale Müdürü Şevket Bey hakkında Adakalelilerden bazıları ile meclis-i idare âzâsından Fehmi Bey'in şikâyetinde bulunduğu belirtilmiştir⁴⁷⁰.

⁴⁶⁸ BOA, MVI, 25-2/30, 2 Teşrin-i sani 1324 (M. 15 Kasım 1908) tarihli Dahiliye Nezareti'den Adliye Nezaretine gönderilen yazı.

⁴⁶⁹ BOA, HR. SYS, 2/18, L. 34, 26 Zilhicce 1327 (M. 8 Ocak 1910) tarihli Sadrazam tarafından Hariciye Nezaretine gönderilen tezkire sureti.

⁴⁷⁰ BOA, HR. SYS, 25-2/30, L.33, 3 Teşrin-i sani 1324 (M. 16 Kasım 1908) tarihli Adakale ahalisinden ve meclis-i idare âzâsından müntehib-i sani Mehmed imzasıyla Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahriratta, Romanya, Macaristan ve Sırbistan Hükümetlerinin hudutlarıyla çevrilmiş ve ahalisi umumiyetle Müslüman olan Adakalelilerin genellikle Gayr-i Müslimlerle münasebette bulundukları belirtilmiştir. İstanbul mebusları aracılığıyla yapılacak olan yenilikler ve bazı istekler dile getirilmiştir. Daha sonra Adakale Müdürü Hakkı Şevket Bey yerine daha namuskar ve iyi bir müdürün tayin edilmesi Hariciye Nezareti'ne iletilmiştir.

Bunun üzerine adada soruşturma yapmak üzere Belgrat Sefareti Başkatibi Atıf Bey görevlendirilmiştir⁴⁷¹.

Adakale Müdürü Şevket Bey hakkında Belgrat Başkatibi Atıf Bey'in yaptığı tahkikat tamamlanmıştır. Buna göre:

Adakale ahalisinin ileri gelenlerinden ve meclis-i idare âzâsı olan kişinin, adada diğerlerine karşı nüfuz sahibi gibi görünerek müdüre söz geçirmeye çalışmıştır. Müdür kendi dediklerini yaptığı zaman memnun kalmışlardır. Ancak mevcut usûl ve nizam dairesinde hareket ettiğinde ise hakkında şikâyetle bulunmuşlardır. Müdürün hakkındaki şikâyetlerden birincisi Tevfik Efendi'yi sebebsiz bir şekilde meclis-i idare âzâlığından azletmesidir. Adaya tüccardan Hayri Efendi adına bir miktar mal gelmiştir. Tevfik Efendi, gelen bu malın vergiye tâbi olmadığı halde çarşı ortasında bu maldan vergi alınması gerektiğini iddia ederek, müdüre karşı tehditkârâne bir şekilde itirazda bulunmuştur. Bununla da yetinmeyen Tevfik Efendi, Adakale'de kalabalık bir mahalde tabanca atarak tecavüzkârâne bir harekette bulunmuş ve halk arasında heyecana sebebiyet vermiştir. Bunun üzerine Müdür Şevket Bey, Tevfik Efendi'yi meclis-i idare âzâlığından azlettiğini kendisine resmen bildirmiştir. Bu durum Viyana Sefareti tarafından da onaylanmıştır. Müştekililer bu davada müdürün Tevfik Efendi'yi darp ve tehdit ettiğini beyan etmişlerdir. Bu konuda bir iki kişi böyle bir şeyler duyduklarını ifade etmişlerse de işin oraya kadar varmadığı anlaşılmıştır. Yapılan tahkikat neticesinde müdürün düşmanca bir tutum sergileyerek gerekçesiz bir şekilde adam azlettiği iddiasının asılsız olduğu ortaya çıkmıştır⁴⁷².

Adaya alkollü içki ithali evvela yasaklanmadığı halde daha sonra bunun tam olarak yasaklanmış olması Müdür Şevket Bey'in kararsızlığına bir

⁴⁷¹ Ancak soruşturma henüz tamamlanmadan Viyana Maslahatgüzarı'ndan Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazıda, müdürün masum olduğu ve bunu doğrulayacak pek çok beyanın olduğu yazılmıştır. Bir cinayete karışmış olan Bosna'lı bir şahsın adadan çıkarılması için Viyana Sefareti tarafından müdüre yetki verildiği ve bunun bile çıkarları zedelen kişiler tarafından müdür aleyhine kullanıldığı belirtilmiştir. Bkz., **BOA, HR. SYS**, 2/18, L. 41, 22 Teşrin-i sani 1324, (M. 5 Aralık 1908).

⁴⁷² **BOA, HR. SYS**, 2/18, L. 1, 23 Teşrin-i sani 1324 (M. 6 Aralık 1908) tarihli Belgrad Sefareti Başkatibi Atıf Bey'in Adakale Müdürü Şevket Bey hakkındaki şikâyetler üzerine yaptığı tahkikat sonucudur.

delil olarak şikâyet konusu olmuştur. Bu durum Atıf Bey tarafından Şevket Bey'e sorulmuştur. O da ahalinin suistiamale varacak kadar açıktan açığa alkol kullanmaya başladığını ve bazı uygunsuz davranışlar ortaya çıkınca, içkiye yasaklamak zorunda kaldığını belirtmiştir. Atıf Bey, Adakale'de bir müddetten beri içkiden eser görülmediğini ve bu durumun memnuniyetle karşılandığı ifade etmiştir. Çünkü bu küçük adaya gelen yabancılar genellikle aileleriyle beraber gelmekte ve bir ay kadar kalmaktadırlar. Dolayısıyla müdür aleyhinde şikâyetle bulunan müştekililer bile içkinin yasaklanmasıyla ortaya çıkan nahoş durumların kalkmasından memnun olduklarını dile getirmişlerdir. Böylece adaya gelen ziyaretçilerin istenmeyen durumlarla karşılaşmasının önüne geçilmiştir.

Mektebin ıslah ve terakkisine müdür tarafından çalışılmadığı da şikâyet konusu olmuştur. Adakale Mektebi başlangıcından beri adada bulunuyorken, bugün mektep denmeye layık bir hale gelmesi Müdür Şevket Bey'in gayretleriyle olmuştur. Bu durum "müdür mektebin terakkisine çalışmıyor" diyen kimselere Atıf Bey tarafından sorulduğunda bunlar sessiz kalmışlardır. Mektebin ihtiyaçları için genellikle halkın yardımlarına başvurulduğu herkes tarafından bilinmektedir. Fakat bu hususta ahaliye fazla yük olmamak düşüncesiyle, mektebin acil olan ihtiyaçlarını tedarik edebilmek için belediyenin fazla hasılatından belirli bir miktarı kullanılması konusunda müdüre yetki verilmesi kararlaştırılmıştır. Viyana Sefareti'nin talimatı da bu doğrultuda olmuştur. Müdür hakkında şikâyetle bulunanlar, ona söz geçiremediklerinden dolayı istedikleri gibi bir hayat sürememişlerdir. Bu nedenle de müdürün Orşova'ya her gün sebebsiz bir şekilde gidip geldiğini ve orada ne işinin olduğunu söylemişlerdir. Fakat bu şikâyetle bulunanlar adanın karşı kıyıya olan uzaklığının beş veya on dakika uzaklıkta olduğunu unutmuşlardır. Müdür Şevket Bey, Orşova'ya giderek buradaki gümrük memurlarıyla görüşmüş ve Adakale'den ticaret yapmak üzere Orşova'ya gidenlerin işlerini kolaylaştırmıştır. Müdür, Adakaleli tüccarlara sıkıntı çıkaranlar olursa, bu duruma bir çözüm bulmak üzere adadan ayrılmıştır. Adakale'de sürekli olarak başka yerlerle ticarî münasebette bulunan

tüccarlar, müdürün kendilerine ticarete büyük kolaylıklar sağlayarak yakından ilgilendiğini ve bu nedenle ona müteşekkirdik olduklarını belirtmişlerdir. Şevket Bey'e karşı Orşova'da hürmet gösterildiğinden dolayı, Adakalelilerle ilgili yaptığı müracaatlar hiçbir zaman geri çevrilmemiştir. Hak ve hukuka saygı göstermeden geçinmek isteyen asala müşterekiler, adada hüküm sürmeye alışmış bir iki kişiden ibarettir. Bunlar müdüre söz geçiremediklerinden dolayı, akıllarına geldiği surette bir şey bulup söyleyerek şikâyet etme yolunu tutmuşlardır. Şikâyetleri de ciddi ve esaslı delillerden mahrumdur. Bu kişiler adada mütehakkime bir tutum sergilemişlerdir. Osmanlı Hükümeti'nin adada güvenliği sağlamak üzere görevlenderdiği 4 adet Zabtiye memuru bulunmaktadır. Bunlar da pek cüz'i olan maaşlarını bile düzenli olarak alamadıklarından ve perişan bir halde olduklarından dolayı hakkıyla görevlerini yerine getirememişlerdir. Şevket Bey, Zabtiye memurlarının perişan halden kurtulabilmesi için öncelikli olarak elzem olan elbise, çorap ve kunduraların derhal Harbiye Nezareti tarafından gönderilmesini istemiştir. Müdür Şevket Bey de aynı şekilde maaşını alamadığından dolayı, müşkil bir vaziyet içerisinde kalmıştır. Bu nedenle adada inceleme yapan Atıf Bey, müdürün dost ve düşmana karşı adanın muhafazasını temin ettiği için maaşının düzenli olarak verilmesini istemiştir.

Neticede Viyana Sefareti'nden 12 Ocak 1909 tarihli Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tezkirede, Adakale Müdürü Şevket Bey'in hakkındaki şikâyetin asılsız olduğu belirtilmiştir⁴⁷³.

Atıf Bey yaptığı inceleme sonucunda, Adakale Müdürü'nün meclis-i idare âzâlarını azletme yetkisine sahip olduğunu açıklamıştır. Ancak müdür hakkındaki şikâyetlerde ada içindeki mahkemeler yerine, Viyana Sefareti'nin yetkili olduğunu belirtmiştir. Öte yandan Müdür Şevket Bey'in aleyhindeki bu şikâyetin duyulması üzerine ada ahalisinden seksen kişilik bir heyet ada müdüründen memnun olduklarını belirten bir telgrafı Viyana Sefaretine göndermişlerdir. Ada ahalisinden 80 kişi Orşova'dan Viyana Sefareti'ne

⁴⁷³ BOA, HR. SYS, 2/18, L. 2, 30 Kanun-ı evvel 1324 (M. 12 Ocak 1909) tarihli Viyana Sefareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tezkire suretidir.

çektığı bu telgrafta, müdürlerine yöneltilecek şikâyetlerin asılsız olduğunu ve adaya bu güne kadar böyle adalet ve istikameti sağlayan bir müdürün gelmediğini söylemişlerdir. Adakale ahalisinin müdürden memnun olduğunu belirten 80 kişinin mühürlü mazbatasını, Hariciye Nezareti'ne gönderilmek üzere Viyana Sefareti'ne ulaştırılmıştır⁴⁷⁴.

Sonuçta müdür hakkında yapılan şikâyetlerin bir karalamadan ibaret olduğu ve azlini gerektirecek bir sebep olmadığı ortaya çıkmıştır. Ancak Hükümet işlerine karışmayı alışkanlık haline getiren bazı söz sahibi kişilerle müdür arasındaki anlaşmazlık had safhaya ulaşmıştır. Bazı önde gelen kişilerin kendi menfaat ve arzularına uyulmamış olmasından kaynaklanan anlaşmazlığın sona erdirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle Hariciye Nezareti'nden 11 Ağustos 1909 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tezkirede, ya adada müdürün idaresinde kanunların tam olarak uygulanmasına devam edilmesi ya da kabahati anlaşılammış müdürün diğer bir memuriyete gönderilmesi şıklarından birisinin tercih edilmesi gerektiği belirtilmiştir⁴⁷⁵.

Müdür Şevket Bey görevine devam etmiş ancak aradan iki sene geçmesine rağmen anlaşmazlık bitmemiştir⁴⁷⁶. 15 Eylül 1910 tarihli belgede, Adakale Müdürü Şevket Niyabet-i Şer'îye vazifesinin geçici olarak muallim tarafından yapıldığını ve bunun sakıncalarını belirtmiştir. Buna göre, mektep muallimi Mehmet Naci Efendi'nin uhdesinde ilave bir görev olarak 300 kuruşla Niyabet-i Şer'îye vazifesi görüldüğü ve muhakeme hususlarının da müdüriyetçe halledildiği anlatılmıştır. Fakat bunun işleyişinin pek de sağlıklı olmadığı ada müdürü tarafından ifade edilmiştir. Mektep muallimi Mehmet

⁴⁷⁴ BOA, HR. SYS, 2/18, L. 34, (Tarih yazılmamış), 17932262-45 numaralı Orşova'dan 80 Adakalelinin Viyana Sefareti'ne çektiği telgraf. Telgraf aynen şu ifadeler yer almıştır: "Müdürümüzden edilen şikâyet hep asılsızdır. Adamıza böyle adalet-i istikâmeti tutan Müdür gelmedi. 80 mühürlü mazbatamızı Sefaret'e gönderdik. Cümlemiz memnunuz. Devr-i adaletten eminiz."

⁴⁷⁵ BOA, DH. MUİ, 3-3 /14, L. 12, Hariciye Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 29 Temmuz 1325 (M. 11 Ağustos 1909) tarihli tezkire.

⁴⁷⁶ Müdür olan kişinin Müdde-i Umumilik vazifesini üstlenerek yetki alanını genişletmesiyle adada otoretiyi sağlayabileceği belirtilmiştir. Ancak bu durum müdürün nüfuz sahibi olma gibi bazı sakıncaları da beraberinde getirmiştir. Bkz., BOA, HR. SYS, 2/18, L. 22, 6 Mart 1326 (M. 19 Mart 1910) tarihli Umûr-ı Siyasiye Müdüriyet-i Umûmiyesi'nden Adliye Nezareti'ne nezaretine gönderilen tahrirat.

Naci Efendi'nin yerine Niyabet-i Şer'îye vazifesi için sınıfından erbâb-ı iktidar bir zatın tayin edilmesi istenmiştir. Adanın bulunduğu siyasi mevkinin ehemmiyetinden dolayı Şer'î Mahkemeye bir Muallimin bakmasının doğru olmadığı belirtilmiştir⁴⁷⁷.

Şevket Bey 14 Kasım 1911 tarihinde kendisi ile ilgili suçlamalar konusunda mufassal bir rapor hazırlamış ve kendisini savunmuştur⁴⁷⁸.

Adakale'de adalet işlerinin yürütülmesinde Müddei-i Umûmilik vazifesinin ne şekilde yapılacağı belli olmadığı için Adakale Müdüriyeti bu sorunun çözümlenmesini istemiştir. Bu amaç Adakale Meclis ve Adliyesinde Müddei-yi Umûmilik vazifesinin en büyük Zabıta memuruna verilmesi için 26 Temmuz 1910 tarihinde Adliye Nazırlığı'na bir tezkire gönderilmiştir. Adliye Nazırlığı'ndan gelen cevapta kanunen adliye teşkilatı olmayan kazalarda bir suç işlendiğinde faillerin mahkemeye sevk edilmesi sırasında, Müddei-yi Umumilik vazifesinin Polis memurlarıyla Jandarma Zâbitanı tarafından ifâ edildiği belirtilmiştir. Ancak Adakale'deki en büyük Zabıta memurunun bu işe münasip olmadığı söylenmiştir⁴⁷⁹.

Adakale'deki naibin durumu ve naip olan kişinin bu görevi dışında başka görevlerinin de olması dile getirilen bir diğer sorundur. Adakale Müdürü Şevket Bey adada yapılması gerekli olan ıslahatlar hakkındaki görüşlerinde, adaya 1250 kuruş maaşla bir naip atanmasını istemiştir. Teşkil-i Vilayet Nizamnamesi'nin kazalar ile ilgili kısmından davalara hakimlerin riyaset etmesi lazım geldiği halde adaya gönderilen naiblerin 200 kuruş maaş olarak mektep muallimliği ve imamlik görevlerini de uhdelerine alarak aynı anda üç işi yaptıklarını belirtmiştir. Bu nedenle bir kişinin aynı anda üç görevi yapması mümkün olmadığından, muhakeme hususuna riyaset etmek müdürün uhdesinde kalmıştır. Ancak icranın başı olan müdürün bu görevi hakkıyla yapabilmesi için adada yaşayan birisini diğerine tercih etmesi gibi

⁴⁷⁷ BOA, HR. SYS, 2/18, L. 33, 2 Elül 1326 (M. 15 Eylül 1910) tarihli Adakale Müdürü Şevket Bey tarafından Hariciye Nezareti'ne sunulan tezkire sureti.

⁴⁷⁸ Şevket Bey'in raporu hakkında bkz. BOA, HR. SYS, 2/20, 14 Kasım 1911 tarihli Adakale Müdürü Şevket Bey'in Umur-ı Şehbenderi Müdüriyet-i Âliyesi'ne gönderdiği evrak.

⁴⁷⁹ BOA, HR. SYS, 2/18, L. 32, 19 Şubat 1328 (M. 4 Mart 1913) tarihli Adliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tezkire.

sıkıntılar olduğundan dolayı, buraya kendi sınıfından bir naip gönderilmesi istenmiştir. Mektep muallimliği yapan bir zatın naiblik görevini yapacak zamanı kalmamaktadır. Naibin meşguliyeti çok olup idare meclisine riyaset etmesi ve burada hazır bulunması gerekmektedir. Adliye işlerinden anlayan birisinin naip olarak gönderilmesi talep edilmiştir. Adakale'ye gönderilecek olan naibin usûl-i muhâkemâtı ve mevcut kanunları bilerek, İstinaf ve Temyiz Mahkemelerinde bulunmuş kişiler arasından en ehliyetli olanlardan birisinin seçilmesi istenmiştir. Dolayısıyla adanın istisna bir mevkide bulunması dikkate alınarak, naiblik görevini yapacak olan zatın kendi dairesinden olması arzu edilmiştir. Ayrıca mektep muallimliğiyle naiblik vazifesinin farklı kişiler tarafından yapılması ve buna yetecek kadar bütçenin olduğu ifade edilmiştir⁴⁸⁰.

Adada asayişin sağlanabilmesi için alınacak tedbirler arasında bir İstinaf ve Temyiz Mahkemelerinin kurulması isteği sık sık dile getirilmiştir. Bu konuda halk şikâyetinde bulunmuş ve adaya bir naip tayin edilmesini de istemiştir. 5 Haziran 1911 tarihinde Viyana Sefareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tahriratta, Adakale'de emniyet ve asayişin sağlanması için Adakale Müdürü'nün hükmetme gücünün artırılmasıyla olabileceği belirtilmiştir. Bunun da ancak Adakele'ye kurulacak olan İstinaf ve Temyiz Mahkemeleriyle beraber bir Islah-hane'yle olabileceği ifade edilmiştir⁴⁸¹.

Adakale Nahiyesi'nde Adliye Teşkilatı'nın kurulması isteğine karşı, Dahiliye Nezareti burada bir sene içerisinde görülen hukuki ve cezai davaların miktarının Adliye Nezareti'ne bildirilmesini istemiştir. Bunun üzerine Viyana Sefareti 16 Şubat 1912 (3 Şubat 1327) tarihinde gerekli bilgileri Adliye Nezareti'ne göndermiştir⁴⁸².

⁴⁸⁰ **BOA, HR. SYS, 2/18, L. 28, 20 Şevval 1328 (M. 25 Ekim 1910)** tarihli Adakale'de yapılması gereken ıslahata dair Müdür Şevket Bey'in görüşlerini hâvi Hariciye Nezareti'ne gönderilen tezkire suretidir.

⁴⁸¹ **BOA, HR. SYS, 2/18, L. 11, 5 Haziran 1911** tarihli Adakale'de bir İstinaf ve Temyiz Mahkemelerinin kurulması konusunda Viyana Sefareti'nden Dahiliye Nezareti'ne giden tahriratın mulûfudur.

⁴⁸² **BOA, HR. SYS, 2/18, L. 12, 3 Şubat 1327 (M. 16 Şubat 1912)** tarihli Adakale'de icra edilecek olan Teşkilat-ı Adliye hakkında Viyana Sefareti'nden Adliye Nezareti'ne gönderilen tahrirat.

Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne 1916 yılında giden yazıda adada henüz bir mahkeme kurulamadığından bahsedilmektedir. Adakale'de bir mahkeme olmadığı için kabahat ve cinayet nev'inden olan suçlara karşı idare meclisi kararıyla cezaların verildiği belirtilmiştir. Adaya gönderilecek olan naibin maaşının ödenememe endişesi olduğundan buraya naip gönderilmemiştir. Çünkü aynı dönemde adada bulunan 4 adet jandarmanın maaşları ödenememiş ve bundan dolayı görevlerinden istifa edenler olmuştur. Dolayısıyla Adakale'deki adalet işleri idare meclisi tarafından yürütülmüştür⁴⁸³.

⁴⁸³ BOA, HR. SYS, 3/26, L. 9, 6 Eylül 1916 tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahrirat.

İKİNCİ BÖLÜM

ADAKALE’NİN FİZİKİ, SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

I. ADAKALE’NİN İSKÂN MAHALLİ VE DEMOGRAFİK YAPISI

A. İskân Mahallinin Durumu

1. Adakale Caddesi ve Hanelerin Durumu

Adakale’nin hangi tarihten itibaren iskân edilmeye başlandığı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte 17. yüzyılda küçük bir Sefarad cemaatinin adada geçici olarak yaşadığı bilinmektedir. Adada varlığı bilinen göçebe Çingene toplulukları da Adakale’de kalıcı bir varlık gösteremedi Tuna’yı geçip gitmişlerdir⁴⁸⁴.

Adaya adını veren kale yerleşim alanı olarak değil, askeri bir gözetleme karakolu olarak yapılmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında ada için yapılan savaşlar esnasında ada sık sık el değiştirdiği için, Türkler kalıcı olmak gayesiyle ilk yerleşim alanını oluşturmaya başlamışlardır. Bunlar, adanın muhafazası için kalan az sayıdaki askerler ve Tuna Vilayeti’nden gelen göçmenlerden oluşmuştur⁴⁸⁵.

Adadaki Türk yerleşim tarzı, Osmanlı Devleti’nin başka bölgelerindeki yerleşimlerle benzerlik göstermekle beraber, adanın sık sık taşkınlara maruz kalması yüzünden etrafı koruyucu surlarla çevrilmiştir. Bu tarz yerleşim ise ada halkının yaşam tarzını geniş ölçüde etkilemiştir⁴⁸⁶. Öte yandan bu surlar sadece sel baskınlarına karşı bir önlem değil; adanın sık sık saldırılara maruz kalması yüzünden önemli bir güvenlik vazifesi görmüştür. Bu yüzden Adada yaşayanlar sur içi diye tabir edebileceğimiz bir yaşam şekline sahiptiler. 1867

⁴⁸⁴ Popescu-Judet, *Adakale*, s.33.

⁴⁸⁵ Aynı eser, s.34.

⁴⁸⁶ Monica Budiş, “Ada-Kaleh, Aspecte Istorico-Etnografice”, *Revista De Etnografie Şi Folclor*, C. XIII, S.5, 1968, s.4.

yılında Adakale Müdüriyeti'nin teşkil ettirilmesi ve asker ailelerinin yanı sıra buraya göç eden muhacirler nedeniyle adadaki sivil nüfus artmıştır. 1885'te askeri garnizonun tamamen çekilmesiyle Adakaleliler, iç kalede de evler inşa etmeye başlamışlardır. Zamanla nüfus çoğalınca, adadaki en küçük alan bile ev yapmak için kullanılmıştır. Hatta bazı evler kaleye bitişik olarak yapılmıştır. Bu nedenle bazen kalenin duvarları evlerin duvarı olarak kullanılmıştır⁴⁸⁷.

Adakale, Tuna Nehri'nde her zaman dikkatleri üzerine çekmiştir. Adaya ulaşmak için Orşova'dan kayıkla veya Turnu Severin'den vapurla geçmek gerekmekteydi. Adanın iskelesi buradaki kalenin temelleri üzerinde kurulmuştur. İskeleden içeriye doğru patika bir yol adanın ortalarına doğru uzanmaktaydı. Batı tarafında ise bir çeşit gözlem kuleleri bulunmaktaydı⁴⁸⁸.

Adakale'nin ortasında büyük ve tek bir cadde yer almakta olup, Adakale tarihî tahkîmatı, sahip olduğu belediye binası, camisi, iskele yolu, çarşısı, pazar yeri ve ana caddesi ile bir köy dokusuna sahiptir. Adanın ana caddesinin etrafında yol boyunca küçük dükkânlar sıralanmıştır. Kahvehanelerin yakınlarında, ailelerin sürekli olarak eğlendikleri mesire yerleri mevcuttur. Bu mesirelerden Terzi Deresi, adanın hemen karşısında yer alan Macar sınırı gümrük dairesinin yanındaki Sırp toprakları üzerindedir. Değirmen mesiresi ise Demirkapı Geçidi yakınındaki Cevrin'de bulunmaktadır⁴⁸⁹.

Kalenin ortasında Miskin Baba'nın mezarı bulunmaktaydı. Keza iç kalede, 1849 yılında ülkesinden kaçarak Osmanlı Devleti'ne sığınan Lajos Kossuth'a tahsis edilen bir ev yer almaktaydı⁴⁹⁰.

Adanın ana caddesinde tipik Türk yerleşim birimi özelliğine sahip bir yapılanma vardı. Cadde kenarının her iki tarafında adanın çarşısını oluşturan küçük dükkânlar yol boyunca sıralanmışlardı. Bu çarşı "Oryantal Pazarı" ismini taşıyıp İstanbul'da bulunan kapalı çarşı ya da bedestenlere

⁴⁸⁷ Craioveanu, **a.g.t.**, s.68.

⁴⁸⁸ Ahmet Ali, **a.g.e.**, s.3.

⁴⁸⁹ Popescu-Judet, **Adakale**, s.38.

⁴⁹⁰ Ahmet Ali, **a.g.e.**, s.3.

benzemekteydi⁴⁹¹. Cezaevi binası ise ada halkı tarafından yazın sıcaklarda serin hava almak ve dinlenmek için kullanılmaktaydı. Adadaki evlerinin mimarisi, Rumeli'deki Türk tarzını yansıtmakta olup her evin etrafı duvarlarla çevrili bir bahçesi vardı. Adanın ticari hacminin çok düşük olmasına paralel olarak az sayıda dükkan ve ticarethane bulunmaktaydı. Buna karşın Osmanlı idaresinin son dönemlerinde burası çok fazla ziyaret edilen bir yer olduğu için daha çok Türk tatlıları yapan şekerlemeciler oldukça revaçtaydı⁴⁹². 1918 yılında adaya gelen ziyaretçilerin hem sayıca çokluğu hem de makam ve mevki bakımından yüksek derecelere sahip kişilerin de itibar göstermesi yüzünden Ada Müdüriyeti, ana caddenin ıslahı için merkezi hükümetten yardım talep etmişti. Bu talep karşılanmamış olmasına rağmen, Adakale Belediye başkanının gayretleriyle Romanya sınırları içindeki adaya bir saat mesafede bulunan Turnu Severin kasabasında çıkarılmakta olan parke taşlarından satın alınmak suretiyle cadde baştan başa parke döşenmişti. Onun bu faaliyetleri Bâbîâli tarafından da ilgiyle takip edilmiş ve Dahiliye Nezareti'nin önerisiyle Behçet Süleyman Efendi dördüncü rütbeden mecidiye nişanıyla taltif edilmiştir⁴⁹³.

Kale binasında yer alan odalar Kemerhane olarak adlandırılmaktaydı. 28 Ağustos 1871 tarihli belgede, Tuna Nehri üzerindeki Adakale ahalisinin bir kısmının “hane”lerde, bir kısmının da “kemerhaneler” de ikamet ettikleri belirtildiğine göre, ahalinin bir kısmının iç kaledeki daha önce muhafız odaları olarak veya başka amaçlarla kullanmış olan mekanlarda meskundu. İç Kale’de veya sur içinde doğrudan ev olarak inşa edilen mekanlar kast ediliyordu. Bu yönüyle Adakale’deki barınma yerleri “hane” ve “kemerhaneler”den oluşmaktaydı. Ekonomik durumları iyi olanlar kale

⁴⁹¹ Ahmet Ali, *a.g.e.*, s.7.

⁴⁹² Popescu-Judet, “Adakale: Geçmişteki Bir Türk Adası”, s.574.

⁴⁹³ **BOA, DH. KMS**, 48/86, L. 3, 9 Eylül 1334 (M. Eylül 1918) tarihli Adakale Müdüriyeti’nden Dahiliye Nezareti’ne gönderilen tezkire; **BOA, DH. KMS**, 48/86, L. 4, 5 Teşrin-i evvel 1334 (M. 5 Ekim 1918) tarihli Sadaret’e sunulan tezkirede “...tesviyesi için lüzum olan taşların tedarik ve irsâli hususunda hizmet ve muâvenetleri görülen Adakale Belediye Reisi ile Turnu Severin’li Möşyo Teobal’ın taltifleri lüzumu nahiye-i mezkûre müdüriyetine bildirilmiş olmağla ve Belediye Reisi’nin dördüncü rütbeden mecidiye nişanıyla taltifi Bâbîâli’ye arz edilmiştir. Hizmet-i vâkiasına nazaran mümaileyh mülazım Teobal’ın da münasib bir nişan yahud madalya ile icrâ-yı taltifi ile keyfiyetin iş’âr buyurulması sâbıkdır”denilmiştir.

içindeki hanelerde oturlurken, fakirler ise kale üzerindeki kemerhane olarak adlandırılan odalarda oturmuşlardır⁴⁹⁴.

Bu ayırım nüfus sayımlarında da belirgin bir şekilde görülmektedir. Nüfus, barındıkları mahallere göre hane ve kemerhane şeklinde tasnife tabi tutulmuştur. 1901 yılında Adada 70'i birbirine eşit uzaklıkta inşa edilmiş olan toplam 140 müstakil ev ve bu evlerde bulunan 550 insan yaşamaktaydı. Evlerin etrafında hanede oturanların maliki oldukları küçük arsalar vardır⁴⁹⁵. Evler genellikle bahçelerin ortasında olup, bahçelerin duvarları kadınların yabancılar tarafından görülmemesi için yüksek bir şekilde yapılmıştır⁴⁹⁶. Adalılar kullanılabılır boş araziye ev ve bahçe yapabilmüşlerdir. Kendilerinden herhangi bir veraset ve intikal vergisi de alınmamıştır⁴⁹⁷.

Adakale'de ilk ve modern nüfus sayımı Mayıs 1913 yılında yapılmıştır. Adakale Müdüriyeti tarafından yapılan bu nüfus sayımı ile daha önceki yıllara ait hane sayılarında farklılıklar görülmektedir. Bunun nedeni, az da olsa ilave olarak yeni hanelerin yapılmış olması ve daha önceki hane sayılarının tahmini rakamlar olarak ifade edilmesinden kaynaklandığını düşünmekteyiz. Keza burada da iskan mahalleri hane ve kemerhane olarak tasnif edilmiştir. Herkesin nerede oturduğunun bilinmesi için hane sütununa "Hane" veya "Kemer" olarak yazılmıştır⁴⁹⁸.

1913 yılında yapılan nüfus sayımı iki defter halinde düzenlenmiş ve burada iki tip ev olduğundan bahsedilmiştir. Bunlardan birincisi, nüfus defterlerine "Hane" olarak kayıtlı olan ve çoğunlukla tek katlı olan evlerdir. İkincisi ise kale kemerlerinin kullanıldığı "Kemerhaneler"dır.

⁴⁹⁴ BOA, HR. SYS, 1/10, L. 2, 16 Ağustos 1287 (M. 28 Ağustos 1871) tarihli Adakale Müdüriyeti'nden taraf-ı vâlâ-yı Seraskeriye'ye gönderilen mütâlânâme.

⁴⁹⁵ Popescu-Judet, Adakale, s.38-39; Fakat 1913 senesinde yapılan nüfus sayımında Adakale'nin nüfusu 637 olarak görülmektedir. Bkz. BOA, HR. SYS, 3/12, 7 Haziran 1913 tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen Adakale nüfus tahrirleri, 1. ve 2. defter.

⁴⁹⁶ Ahmet Ali, a.g.e., s.22.

⁴⁹⁷ Fakat 1901 yılında Adalale'deki Avusturyalı komutan bu işe bir sınırlama getirmiştir. Arazisinin tapusunu göstermeden halkın inşaat yapmak için gerekli olan tuğla, kum ve balçık gibi malzemelerin Tuna kıyısından alınmasını yasaklamıştır. Tapu gibi bir uygulama daha önce hiç alışık olunmayan bir durumdur. Buna karşı adada yaşayanlar itirazlarda bulunmuşlardır. Bu sorun, adanın Romanya'ya geçmesiyle çözüme kavuşmuştur. Bkz. Popescu-Judet, Adakale, s.39.

⁴⁹⁸ BOA, HR. SYS, 3/12, L. 2, 20 Mayıs 1913 tarih ve 17 numaralı, Adakale Müdüriyeti'nin nüfus tahriri hakkında Viyana Sefaretine gönderdiği tahrirat suretidir.

Adakale’de bekarlar, evsizler ve kemerlerde yaşayanların barındığı 171 adet yapı ev olarak kullanılmıştır⁴⁹⁹.

Buna göre 111 ailede 458 kişi hanelerde oturmaktadır. Hanelerde oturanlardan 324’ü Adakale doğumludur. Geriye kale 134 kişi ise ada dışında doğmuştur. 1913 yılında yapılan nüfus sayımı göre hane ve kemerhanelerde yaşayanların sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir⁵⁰⁰.

Tablo 5. 1913 Nüfus Sayımına Göre Hane ve Kemerhanelerde Oturanların Dağılımı

	Hanede Oturan Kişi Sayısı	Kemerhanede Oturan Kişi Sayısı	Toplam
	458	179	637
Oran	72%	28%	100%

2. Adakale’de Kemerhanelerin Durumu

28 Ağustos 1871 tarihli Adakale Müdüriyeti’nden Seraskeriye’ye gönderilen bir belgede, Adakele’de ahalinin fukara ve acizlerinden bir kısmının kale üzerinde bir kısmının da kale katmanlarında ve odalarında oturduğu için kalenin harap olmasına sebep oldukları ifade edilmişti. Belgeye göre kalenin tahrip olmasının asıl sebebi kalede bir hamamın bulunmamasından dolayı askerler ve ahalinin kale katmanlarında yıkanmalarıydı.⁵⁰¹ Durumları iyi olmayan kişilerin barınacak bir haneleri olmadığı için, her ne kadar kale duvarları zarar görse de mecburen kemerhanelerdeki uygun yerlerde ikamet etmişlerdi.

1913 senesindeki nüfus sayımına göre, 49 ailedeki 179 kişi kemerhanelerde yaşamıştır. Bunların gelirleri diğer ada sakinlerine göre daha düşüktür. Bu fakirlerden 23 hanede 86 kişi, Adakale dışında doğmuş ve

⁴⁹⁹ BOA, HR. SYS, 3/12, 7 Haziran 1913 tarihli Viyana Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen Adakale nüfus tahrirleri, 1. ve 2. defter.

⁵⁰⁰ Hane ve kemer hanelerde yaşayanların oluşturduğu tablo 1913 yılındaki nüfus sayımına göre yapılmıştır. Bkz. BOA, HR. SYS, 3/12, 7 Haziran 1913 tarihli Viyana Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen Adakale nüfus tahrirleri, 1. ve 2. defter.

⁵⁰¹ Bkz. BOA, HR. SYS, 1/10, L. 2, 16 Ağustos 1287 (M. 28 Ağustos 1871) tarihli Adakale Müdüriyeti’nden taraf-ı vâlâ-yı Seraskeriye’ye gönderilen mütâlânâme.

Adakele'ye muhacir olarak gelmiştir. Adakale doğumlu olup da kemerhanelerde yaşayanların sayısı, 13 hanede 51 kişidir. Adakaleli ve ada dışından gelenlerden evlenenler içinde, 13 hanede 42 kişi kemerhanelerde barınmıştır⁵⁰².

Öte yandan terk dilmiş vaziyetteki tahkimatın kemerleri fukara ve muhtaç insanlardan başka, kaçakçılar için de bir mesken halini almıştır. Zamanla kemerlerde barınan ailelerin sayısı azalmıştır⁵⁰³.

3. Adakale'de Evlerin Mimari Durumu

Adakale'deki evlerin mimari yapısı, Rumeli Türk üslubuna uygun bir şekilde yapılmıştır. Evlerin genellikle üç odası bulunmaktadır. Ada, Tuna Nehri'nden çok az bir yükseklikte bulunduğu için evlerin "yer altı odası" olarak bilinen bodrum katı yoktur. Evler yön bakımından Kible'ye doğru inşa edilmişlerdir⁵⁰⁴.

Evler genellikle tek katlı olarak tuğla ve kerpiçten yapılmış olup, üzerleri kiremit ya da teneke ile kaplanmıştır. Her evin bir bahçesi vardır. Bahçe duvarı, dışarıdan evin içi görünmeyecek şekilde yüksek çitlerle çevrelenmiştir. Evin girişinde papuçluk adı verilen küçük bir oda yer almakta olup, ayakkabılar burada çıkarıldıktan sonra içeriye girilmiştir. Pabuçlukla aynı katta bulunan "aşevi", "yazlık" ve "köşk" adı verilen üç oda daha bulunmaktadır. Aşevi odası, erkeklerin yemek yedikleri oda olarak kullanılmıştır. Yazlık odası, çok pencereli ve ferah bir oda olup bahçeye bakmaktadır. Köşk odası ise evin köşesinde bulunan ve yine bahçeye bakan bir odadır. Köşk odasının yanında "kışlık odası" olarak kullanılan bir oda daha yer almıştır. Kışlık odasının ortasında üstü bir kilimle kapatılmış bir

⁵⁰² BOA, HR. SYS, 3/12, 7 Haziran 1913 tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen Adakale nüfus tahrirleri, 1. ve 2. defter; Adakale Müdüriyeti'nin 20 Mayıs 1913 tarihinde Viyana Sefaret-i Seniyesi'ne gönderdiği belgede, kemerhanede yaşayan ada halkı için "fukaralarla meskûn kemer"ibaresi kullanılmıştır. Bkz. BOA, HR. SYS, 3/12, L. 2, 20 Mayıs 1913 tarih ve 17 numaralı, Adakale Müdüriyeti'nin nüfus tahriri hakkında Viyana Sefaretine gönderdiği tahrirat sureti.

⁵⁰³ Popescu-Judet, Adakale, s.39.

⁵⁰⁴ Budiş, a.g.m., s.10.

şekilde tandır bulunmaktadır. Merdiven boşluğu, misafir odasına ve kadınların kaldığı hareme açılmaktadır⁵⁰⁵.

Odalar, klasik Türk evleri gibi sade şekilde döşenmiştir. Duvarın önünde minder serilebilecek bir “minderlik” ve kuru yemiş konulan “musandıra” yer almıştır. Haremde, aynalar ve duvarlar nakışlı “çevre”lerle süslenmiştir⁵⁰⁶.

Adakale’de bir bahçe içinde iki tane ev de yapılabilmektedir. Fakat bu evlerde ya baba ve çocukları ya da iki kardeş oturmuştur. Bunun dışında evlerden birisi diğer evin ek kısmı olarak da kullanılmıştır. Adadaki evler basit ve tek katlı olarak yapılmış olup Türk karakterinin izlerini taşımıştır. Ancak inşaat ve dekorasyonda Romen, Sırp ve Bulgarların etkisi görülebilmektedir. Buna en iyi örnek, adanın en eski evi olarak bilinen Receb Ağa’nın evidir. Oltenia ve Bulgaristan’da da evi olan Receb Ağa’nın adadaki evi, iki katlı olarak yapılmıştır⁵⁰⁷.

Adakale’deki en eski evlerin inşaatında yapı malzemesi olarak odun kullanılmıştır. Receb Ağa’nın ve Nazmiye Hanım’ın evleri tuğladan yapılmalarına rağmen, odun yine de kullanılmıştır⁵⁰⁸.

20. yüzyıla kadar adadaki evlerin dekorasyonunda iç ve dış görüntünün güzel olmasına dikkat edilmiştir. Fakat zamanla ya işçi olmadığından ya da kolaylıktan dolayı süslü evlerin sayısı azalmıştır. Yapılan süslemeler de pencereler ve kapılarla sınırlı kalmıştır⁵⁰⁹.

Adakale’de kullanılan süs elemanlarında İslamî motiflerin etkisi görülmüştür. Geometri elemanları ve bir bitkinin parçalarını temsil eden şekiller kullanılmıştır. En çok kullanılan renk yeşildir. En çok kullanılan dekoratif eleman ise hilâl ve yıldızdır. Yıldız, majik bir sembol olarak kullanılmıştır. Kare veya iki kareden oluşan koruyucu majik elemanına göz

⁵⁰⁵ Popescu-Judet, *Adakale*, s.39.

⁵⁰⁶ *Aynı eser*, s.39

⁵⁰⁷ Budiş, *a.g.m.*, s.10.

⁵⁰⁸ *Aynı eser*, s.10.

⁵⁰⁹ Florica Vainer, “Ornamentica Arhitecturala In Lemn Din Insula Ada-Kaleh”, *Comunicari Seria Etnografica XII*, Craiova, 1969, s.4-5.

sembolü verilmiştir. Majik göz, iki üçgenin üst üste koyulmasından yapılmış ve çoğu kez altı köşeli bir yıldız şeklinde sembolize edilmiştir. Hz. Muhammed ve dört Halife bu yıldızla temsil edilmiştir. Adada bu süs en çok kapıların ve tavanların dekorasyonunda kullanılmıştır. Adakale'deki evlerin dekorasyonunda geometri şeklindeki süslerin yanı sıra çiçek ve meyve elemanları da kullanılmıştır. Ancak bunlara maddi durumu biraz iyi olanların evlerinde rastlanmıştır. Eve bereket getireceği düşüncesiyle bu tarz süslemeler yapılmıştır⁵¹⁰.

Tavan destek elemanı olarak kullanılan odun basit bir şekilde yapılmıştır. Kapı ve pencelerde kullanılan odun, kıl testereyle ya da içi oyularak şekil verildikten sonra boyanmıştır. Tavan ve dolaplar odundan yapılmış olup, genellikle tavan kırmızı ve yeşile boyanmıştır⁵¹¹. Zengin olanlar ayrıca tavanın ortasına gül yaptırmışlardır. Evlerin duvarlarına bazı eşyaları koyabilmek için dolaplar yapılmıştır⁵¹².

Adakale, farklı kültürler arasındaki etkileşim noktasında olduğu için buradaki evlerde Doğu ile Batı'nın etkisi görülmüştür. Adada yaşayanların ekonomik durumlarına göre değişik tarzlardaki dekorasyona sahip evler inşa edilmiştir.

B. Adakale'nin Demografik Durumu

1. Nüfus Hareketleri

Osmanlı Devleti'nde nüfus sayımları, vergi mükelleflerinin tesbiti ve nüfusun toprakla olan ilgisinin incelenmesinin dışında, devletin genel idaresinin ve yapısının tespit edilmesi için yapılmıştır. Bu bakımdan özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda sancaklarla ilgili olan tahrir defterleri önemli bir unsur olarak kendisini göstermişse de sonraki yüzyıllarda kemmiyet ve muhteva açısından zayıflamıştır. 1826-1828 yılları arasında genel nüfus sayımına ihtiyaç duyulmuşsa da Osmanlı-Rus Harbinin patlak vermesi nedeniyle bu

⁵¹⁰ Vainer, a.g.m., s.6.

⁵¹¹ Aynı eser, s.9-12.

⁵¹² Budiş, a.g.m., s.10.

sayım ertelenmiştir. Bu durumda ilk ciddi nüfus sayımı askeri amaçlı olarak, 1831 yılında Anadolu ve Rumeli'deki Müslüman ve Gayr-i Müslim erkek nüfusun tespiti için yapılmıştır⁵¹³.

Bu sayımı yapacak görevliler şer'i memurlar arasından seçilerek halkın endişeye kapılmasına mâni olunmuştur. İstanbul'da bir "Ceride Nezareti" kurularak, gönderilen sayım sonuçları burada toplandıktan sonra bir mecmua halinde Sultan II. Mahmud'a sunulmuştur. 1844 yılında askere alınma işleminin değişmesiyle orduya bir düzen vermek amacıyla yapılan nüfus sayımını, halk yeni bir vergi toplamak amacıyla yapılan nüfus sayımı olacağına inanması nedeniyle ortaya çıkan rakamlar gerçeği yansıtmamaktadır. 1870 yılında nüfus sayımının yapılması emredilmişse de çıkan savaş nedeniyle sayım işlemi uzamıştır. Toplanan devlet şûrâsında, nüfus istatistiğinin ve nüfus sicillerinin öneminden bahsedilerek nüfus sayımının yapılmasının gerekli olduğu belirtilmiştir⁵¹⁴.

Adakale nüfusu ile ilgili rastlayabildiğimiz en erken tarihli belge, Adakale Muayene Memurları Asım ve Galip Beylerin 10 Mart 1878 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderdiği belgedir. Bu belgeye göre Adakale halkı gayet fakir ve 300 kadar kişiden ibaret olduğu yazılmıştır⁵¹⁵. Aynı kişilerin 17 Ağustos 1878 tarihinde Hariciye Nezareti'ne sundukları bir diğer belgede, Adakale'nin Osmanlı askerleri tarafından boşaltılması üzerine, halkın eskiden olduğu gibi adada yaşamak istediklerini belirten bir dilekçe verdiklerini ve bunların tahminen 450 nüfustan ibaret olduğu yazılmıştır⁵¹⁶.

Asım ve Galip Beylerin 1878 yılı içinde sundukları iki farklı raporda Adakale nüfusu farklı sayılarda verilmiştir. Bunun nedeni, adada henüz nüfus tahriri yapılmayıp, tahmini olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmıştır.

⁵¹³ 19. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin yüzölçümü 16 milyon kilometrekare olup, 25 milyon ile 28 milyon arasında nüfusu vardır. Bkz. Enver Ziya Karal, **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı (1831)**, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., 1943, s.1; Karal, **Osmanlı Tarihi (1789-1856)**, C.V, s.155-156.

⁵¹⁴ Oğuz, **a.g.e.**, s.114-115.

⁵¹⁵ **BOA, HR. SYS**, 1/6, 26 Şubat 1293 (10 Mart 1878) tarihli Adakale Muayene Memurları Asım ve Galip Beylerin Hariciye Nezareti'ne gönderdiği yazı.

⁵¹⁶ **BOA, Y. PRK. A**, 2/7, 18 Şubat 1295 (M. 17 Ağustos 1878) tarihli Bâbiâli Tercüme Odası Hulefâsı'ndan Asım ve Galip Beylerin Hariciye Nezareti'ne sundukları rapor.

Adakale ahalisi tarafından Mart 1878 tarihinde verilen dilekçede, “...her birerimizin yedellerimizde bulunan 69 hane bağçesiyle beraber ve 39 dükkan bazıları bağçesiyle ve kemerde iskân edenlerin bağçeleriyle beraber...” diyerek her ne kadar ada nüfusu belirtilmemişse de hane sayısından tahmini bir değer ortaya çıkmıştır⁵¹⁷.

Adakale’de 1913 yılında nüfus tahriri yapılmadan önce, ada nüfusu hakkındaki en sağlıklı bilgi 21 Mayıs 1879 tarihinde Adakale Müdüriyeti’nden Viyana Sefareti’ne gönderilen belgede yer almıştır. Bu belgeye göre adayı su basmış ve Orşova memuru Filoksenidi Efendi’nin istidası üzerine Padişah tarafından gönderilen yardım halka dağıtılmıştır. Buna göre Adakale nüfusu aşağıdaki tablodaki gösterilmiştir⁵¹⁸.

Tablo 6. 1879 Yılında Ada-i Kebir Kal’asında Bulunan Hâne-i Müslüman ile Gayr-i Müslimin’in Nüfusân Defteridir

SURET	NÜFUS	NUMARA	HANE
18	6	1	Merhum Halil Hanesi
14	7	2	Halil Ağanın Hanesi
11	4	3	Sağırkların Süleyman Hanesi
12	6	4	Pelte Ahmed Neşed Hanesi
08/63	4/27	5/0	Finka Mustafa Hanesi
15	05	6	Mahmudun Hanesi
04	02	7	Lazın Mustafa Hanesi
16	08	8	Ademin Hanesi
06/104	03/45	9/0	Molla İbrahim Hanesi
006	03	10	İsmail Hanesi
014	07	11	Molla Salihin Hanesi
010	05	12	Salih Ağanın Hanesi
010/144	05/65	13/06	Alinin Hanesi
012	06	14	İsmail Ağa Hanesi
006	03	15	Hafız Yağkub
013	06	16	Yaşar Ağa Hanesi
014/189	07/87	17/0	Molla Yahya Hanesi
011	05	18	Mehmed Ağa Hanesi
016	08	19	Ahmed Ağa Hanesi
003	01	20	Mustafa Efendinin Hanesi
008/227	14/105	21/0	Ahmed Ağa Hanesi
006	003	22	Nurinin Hanesi
008	004	23	Hasan Efendinin Hanesi

⁵¹⁷ BOA, HR. SYS, 1/25, L, 6, İbtida-yı Mart 1294 (M. Mart 1878) tarihli Adakale ahalisi tarafından varid olan arzuhalin sûretidir.

⁵¹⁸ Adakale Müdüriyeti’nden Viyana Sefareti’ne gönderilen tezkirede “Ada-i Kebir kal’asında bulunan hâne-i Müslüman ile Gayr-i Müslim’in nüfusân-ı defteridir ki ber vech-i âti zikr olunur”denilmiştir. Bkz. BOA, HR. SYS, 1/25, L. 7-8, 29 Cemaziyelevvel 1296 (M. 21 Mayıs 1879).

004	002	24	Ömer Ağa Hanesi
010/255	005/119	25/0	Süleyman Ağa Hanesi
015	005	26	Derviş İsmail Hanesi
008	004	24	İhsan Ağa Hanesi
010	005	28	Ali Ağanın Hanesi
090/298	005/138	29/0	Ahmed Ağanın Hanesi
014	007	30	Hüseyin Ağanın Hanesi
006	003	31	Mahmud Ağanın Hanesi
012	004	32	İsmail Hanesi
008	004	33	Hüseyin Ağanın Hanesi
014	007	34	Hafız Ahmed Hanesi
009/361	004/166	35/0	Süleyman Hanesi
006	003	36	Mehmed Ağanın Hanesi
094	002	37	Ceylan Ağanın Hanesi
013	006	28	Hasan Ağanın Hanesi
006/390	003/180	39/0	Mahmud Ağanın Hanesi
008	004	40	Hürmüz Kadın Hanesi
012	004	41	İdris Ağa Hanesi
04	002	42	Hacı Receb Hanesi
010/429	005/195	43/0	Emine Hatun Hanesi
429/004	195/002	44	Osman Ağa Hanesi
007	003	45	Ahmed Ağa Hanesi
008	004	46	Hüseyin Hanesi
004/452	002/206	47/0	Emin Hanesi
006	003	48	Edhem Hanesi
004	002	49	Yağkub Hanesi
012	004	50	Molla Mehmedin Hanesi
006	003	51	Ahmedin Hanesi
008/488	004/222	52/0	Mehmedin Hanesi
009	003	53	Kahraman Hanesi
004	002	54	Halil Çavuşun Hanesi
018	006	55	Kör Cellat Hanesi
006	003	56	Merhum Salih Ağanın Hanesi
012/537	006/242	57/0	İsmailin Hanesi
008	004	58	Alinin Hanesi
006	003	59	Dervişin Hanesi
012	004	60	Atiye Hatun Hanesi
006	003	61	Şakirin Hanesi
003/572	001/257	62/0	Keziban Hanesi
006	003	63	Mehmedin Hanesi
004	002	64	Hüseyinin Hanesi
004	002	65	Halilin Hanesi
007	003	66	İbrahimin Hanesi
006/599	002/269	67/0	Mahmudun Hanesi
008	004	68	Bekir Efendinin Hanesi
006	002	69	Bekirin Hanesi
004	002	70	Saminin Hanesi
002	003	71	Ceylanın Hanesi
015/638	005/285	72/0	Mehmedin Hanesi
014	007	73	Kadirin Hanesi
006	003	74	Yakubun Hanesi
008	004	75	Behcet'in Hanesi
014	006	76	Mustafanın Hanesi
011/691	004/309	77/0	Haşimin Hanesi

008	003	78	Ali Efendinin Hanesi
010	005	79	Akifin Hanesi
009	004	80	Faikin Hanesi
004	002	81	Salihin Hanesi
008/730	004/327	82/0	Osmanın Hanesi
006	003	83	Alinin Hanesi
006	003	84	Davudun Hanesi
010	005	85	Efendi Ağanın Hanesi
003	001	86	Dulkadın Hanesi
006/761	002/541	87/0	Havvay-ı Hatun Hanesi
761	341	88	Arifin Hanesi
004	002	89	Tahirin Hanesi
009	004	90	Kerim Çavuşun Hanesi
006	003	91	Salih Ağanın Hanesi
006/790	002/354	92/0	Merhum Mahmudun Hanesi
004	002	93	Rıfatın Hanesi
018	006	94	Nuri Çavuşun Hanesi
004	002	96	Ali İbrahimin Hanesi
006/826	003/369	97/0	Ahmedin Hanesi
012	006	98	Mehmedin Hanesi
010	005	99	Ali Ağanın Hanesi
012	006	100	Ali Babanın Hanesi
010	005	101	Hasan Ağanın Hanesi
008/878	004/375	1002/00	Ahmedin Hanesi
004	002	103	Mustafanın Hanesi
012	014	104	Emine Hatun Hanesi
003	001	105	Hüsnîye Hatun Hanesi
006	003	106	Hüseyin Hanesi
004/907	001/386	107/000	Hüseyin Hanesi
016	008	108	Dervişin Hanesi
010	005	109	Mustafa Hanesi
002	001	110	Cağfer Hanesi
002	001	111	Receb Hanesi
002/939	001/402	112/000	Salih Hanesi
002	001	113	Rauf Hanesi
002	001	114	Rüşdi Hanesi
004	002	115	Mehmed Hanesi
006	003	114	Mevlit Hanesi
002/955	001/410	117/000	Ömer Hanesi
002	001	118	Mustafa Hanesi
003	001	119	Salih Hanesi
008	004	120	Dimitri Hanesi
006/974	003/419	121/000	Petrenin Hanesi

Yukarıda verilen tabloda Adakale nüfusu, 121 hanede 459 kişi olarak görünmektedir. Bunlardan 119 hanede 452 kişi Müslüman ve kalan 2 hanede 7 kişi Gayr-i Müslimdir. Dolayısıyla adanın tamamına yakını Türk ve Müslüman nüfusa sahiptir. Fakat içlerinde Gayr-i Müslimlerin az da olsa

olması, Adakalelilerin kendi dinlerinden olmayanlara karşı gösterdiği hoşgörüyü göstermiştir.

18 Mart 1882 tarihli bir irade ekinde, Adakale Müdüriyeti tarafından düzenlenen yardım dağıtım defterine yer verilmiştir. Bu defterde nüfus sayısı verilmese de fakir halktan yardım alanların sayısı 110 hanede 439 kişi olarak gösterilmiştir⁵¹⁹. Viyana Sefareti Askeri Ateşesi Ahmet Tevfik Bey'in 28 Mayıs 1888 tarihli raporunda, Adakale'nin nüfusu 450 kişi olarak belirtilmiştir. Bunların içinde 65 hanenin fakir olduğu yazılmıştır⁵²⁰.

Adakale ahalisinden bir kısmının asayiş bozan bir tutum sergilemesi ve Adakale Müdürü hakkında bazı şikâyetlerin olması üzerine Peşte Başşehbenderi İsmail Lütfi Bey, adada asayiş sağlamak ve tahkikat yapmak üzere görevlendirilmiştir. Başşehbender, 5 Nisan 1904 tarihinde yazdığı raporunda ada nüfusu hakkında "...Adakale'de 500 nüfus Müslim ve ekmekçi vesaire gibi vilâyât-ı şahaneden gelmiş birkaç Hristiyan vardır..."diyerek bilgi vermiştir⁵²¹.

Adakale Müdüriyeti'nden gönderilen resmi evraklar arasında rastladığımız nüfus konusunda bilgi veren ilk belge, 28 Nisan 1905 (15 Nisan 1321) tarihinde Viyana Sefareti'ne gönderilen mazbata suretidir. Buna göre ahalinin tahminen 130 hanede, 600 nüfusa yakın ve çoğunluğun fakir olduğu, orta halli ve daha servetli kişilerin de bulundu ifade edilmiştir. Bunların içinde beş on hanede ise dul ve sakat olduğu belirtilmiştir⁵²².

Adakale'de genel seçimlere katılımdan bahseden 28 Kasım 1908 tarihli Meclis-i Vükela kararında, "...cezirenin umum nüfusu 530'dan ibaret

⁵¹⁹ BOA, İ. HR, 17846, 27 Rebiülahir 1299 (M. 18 Mart 1882) tarihli Adakale Müdüriyeti tarafından düzenlenen yardım dağıtım defteridir.

⁵²⁰ BOA, Y. PRK. EŞA, 7/71, 17 Ramazan 1305 (M. 28 Mayıs 1888) tarihli Viyana Sefareti Askeri Ateşesi'nin sunduğu rapor.

⁵²¹ BOA, HR. SYS, 2/4, L. 10, 23 Mart 1320 (M. 5 Nisan 1904) tarihli Peşte Şehbenderliğinden Viyana Sefareti'ne gönderilen tahriratın suretidir.

⁵²² BOA, İ. HR, 1325 C / 3, Adakale Müdüriyeti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen 15 Nisan 1321 (M. 28 Nisan 1905) tarihli mazbata sureti.

olup intihab selahiyetine haiz 125 nüfusdan...” diye geçmektedir. Bu kararda adadaki nüfus 530 kişi olarak gösterilmiştir⁵²³.

Viyana Sefareti’nin 16 Haziran 1909 tarihinde Hariciye Nezareti’ne gönderdiği tezkirede, Adakale’nin “...mevkî’an ve siyaseten Hükümet-i Seniyye için her türlü ehemmiyetten ârî 400 bu kadar nüfustan ibaret bir cezire...” olduğu belirtilmiştir. Yazın adaya binlerce kişinin geldiği ve dolayısıyla ada nüfusunun büyük bir artış gösterdiği anlatılmıştır⁵²⁴.

2 Mayıs 1912 tarihinde Adakale Müdürlüğü’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen tezkirede, adanın 160 hane halkından ibaret olduğu yazılmıştır⁵²⁵. Adakale Müdüriyeti’nden 13 Mayıs 1912’de Hariciye Nezareti’ne gönderilen bir diğer belgede ise:

“Adakale, ecza-yı memalik-i Osmaniye’den ve ahalisi tâbi’i Osmaniye’den olduğu halde bunların diyâr-ı âhire hîn-i âzimetlerinde Orşovada Macaristan memurundan istihsal eyledikleri bir varaka ile seyahat edegelmekte oldukları gayr-i caiz görülmesine ve ahali-i mezburenin tabi’i Osmaniye’den olmaları, yedellerinde tezâkir-i Osmaniye bulunmasının istilzam eyleyeceğine binaen cezirede tahrir-i nüfus muamelesinin icrasıyla her birerlerine tezkire i’tası... eczâ-yı memâlik-i Osmaniye’den olan cezirenin ahalisi, tabi’i Osmaniye’den ve bunların her birine tezâkir-i Osmaniye i’tası lazimedden olduğu ve mebûsan-ı intihâb-ı umumiyyesinde cezireden dahi bir müntehib-i sâni çıkarılıp emr-i intihâba iştirak ettirildiği ve o hengamede 600 kadar zekür ve ânâsdan ibaret nüfus olduğu tebeyyün eylediği halde her nasılsa bunlara tezkire-i Osmaniye verilmesi hakkında bir tedâbire tevessül olunmamıştır”⁵²⁶ denilmiştir.

Bunun üzerine Hariciye Nezareti’nden 25 Mayıs 1912’de Dahiliye Nezareti’ne gönderilen yazıda, Adakale’nin Osmanlı Devleti’nin bir toprak

⁵²³ BOA, MV, 122/8, 4 Zilkade 1326 (M. 28 Kasım 1908) tarihli Meclis-i Vükelâ kararı.

⁵²⁴ BOA, HR. SYS, 2/18, 27 Cemaziyelevvel 1327 (M. 16 Haziran 1909).

⁵²⁵ BOA, HR. SYS, 2/21, 8 Mayıs 1912 tarih ve 21 numaralı, Adakale Müdüriyeti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen tahrirat suretidir.

⁵²⁶ BOA, HR. SYS, 2/25, L. 3, 13 Mayıs 1912 Adakale Müdüriyeti’nde Hariciye Nezareti’ne gönderilen tezkire için bkz. EK-17 A.

parçası olması ve orada yaşayan ahalinin Osmanlılara tâbi olmasından dolayı ellerinde nüfus cüzdanlarının olması gerektiği ifade edilmiştir. Genel mebus seçimleri sırasında adadan bir müntehib-i sâni çıkarılmış ve bu esnada nüfusun 600 kadar erkek ve kadından ibaret olduğu anlaşılmıştır. Şimdiye kadar her nasılsa nüfus sayımı yapılmayan Adakalelilere nüfus cüzdanları da verilmemiştir. Bu nedenle adada nüfus sayımı yapılarak bunlara nüfus cüzdanı verilmesi lüzumu bildirilmiştir⁵²⁷.

Diğer yandan 20 Mayıs 1912'de Hariciye Nezareti'nden Adakale Müdürü Rıfat Bey'e gönderilen tahriratta, Adakalelilerin Osmanlı Devleti'ne tâbi olmaları nedeniyle ellerinde birer nüfus cüzdanı bulunması gerektiği yazılmıştır. Bu amaçla müdürden adada nüfus sayımı yapması ve ada sakinlerinin her birine "tezâkir-i Osmaniye" vermesi istenmiştir⁵²⁸.

Osmanlı Devleti vatandaşları olmalarına rağmen ellerinde nüfus cüzdanları bulunmayan ada ahalisine bu cüzdanların verilebilmesi için Mayıs 1913'te nüfus sayımı yapılmıştır. Sayım neticesi iki defter halinde düzenlenmiştir. Adakale Müdüriyeti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen 20 Mayıs 1913 tarihli tahriratta özetle şöyle denilmiştir:

Adakale'nin nüfus tahriri hakkındaki önceki müdür zamanında Hariciye Nezareti'ne yazılan tahriratın sureti, 13 Mayıs 1912 tarihli arziyeyyle Viyana Sefareti'ne gönderilmiş ve Hariciye Nezareti'nin bu konudaki emri tarafımıza ulaşmıştır. Bunun üzerine ada ahalisinin nüfus kayıt ve tescil işlemi yapılarak iki defter halinde tarafınıza gönderilmiştir. Defterler, nüfus cüzdanlarının içeriğine göre yazılmışsa da ahali hangi tarihte tevellüt ettiklerini bilmediklerinden yalnız kaç yaşında oldukları gösterilmiştir. Bu defterlerde kadınların eşkali yazılmamıştır. Bunun yanında adada sokak isimleri ve hane numaraları olmadığından üstleri boş bırakılmıştır. 165 adet hane ve fakirlerin oturduğu kemerler, özel sütuna işaret edilmiştir. Gerçi bir ailenin fertleri bir hanede bulunuyorsa da nüfus cüzdanları düzenlenirken, herkesin nerede

⁵²⁷ BOA, HR. SYS, 2/25, L. 1, 12 Mayıs 1328 (M. 25 Mayıs 1912) tarihli Adakale'de nüfus tahriratının yapılmasına dair Hariciye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tahrirat.

⁵²⁸ BOA, HR. SYS, 2/25, L. 2, 20 Nisan 1912 tarihli Asım Beyefendi'den Adakale Müdürü Rıfat Bey'e gönderilen tahrirat.

oturduğunun bilinmesi için her ismin hane sütununa “Hane” veya “Kemer” olarak yazılmıştır⁵²⁹.

Adakale nüfusu hakkındaki melfuf iki adet defter, 7 Haziran 1913 tarihinde Viyana Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne ayrı paket olarak gönderilmiştir. Bu yazıda özetle şunlar ifade edilmiştir:

Adakale’de nüfus sayımı yapılmış ve tarafınıza ulaşan sayım neticesi olan iki ayrı defter bir pakete konularak postaya verilmiştir. Sayım esnasında bazı eksikliklerin sebebini izah eden tahriratın sureti de tarafınıza ekte gönderilmiştir. Adanın Macaristan’a ilhakı hakkında Avusturya-Macaristan Hükümeti’nce alınan karara itiraz olarak 19 Mayıs 1913 tarihli yazının suretiyle birlikte gönderilen sözlü kararımıza henüz bir izah alınamamıştır. Buna bağlı olarak defterde kayıtlı olan ahaliye nüfus cüzdanlarının şimdiden hazırlanıp gönderilmesi veyahud adanın gelecekteki kaderi hakkında Osmanlı ve Avusturya-Macaristan Hükümetleri arasında ittifakla alınacak karara kadar ertelenmesi şıklarından hangisinin muvafık olduğu yüce takdirlerinizindir⁵³⁰.

Hariciye Nezareti’nin Viyana Sefareti’ne 18 Mayıs 1914’te gönderdiği yazıda, Avusturya ve Macaristan Hükümeti’nin Adakale’nin ilhakı hakkında karar vermesinden sonra, nüfus cüzdanlarının düzenlenip gönderilmesi işinin ertelendiği bildirilmiştir. Bunun sebebi Avusturya’nın Adakale’ye daha çok müdahale etmesini önlemektir. Viyana Sefareti’nden 31 Mayıs 1914’te gelen yazıda, Avusturyalıların ilhak kararından vazgeçmediği ve ada işlerine karışmak için sebepler aradığı belirtilmiştir. Avusturyalıların Adakale’deki memurlarımıza karşı sözlü bir takım hareketlerde bulundukları yazılmıştır. Bununla birlikte eğer nüfus cüzdanları düzenlenip Adakale’ye

⁵²⁹ BOA, HR. SYS, 3/12, 20 Mayıs 1913 tarih ve 17 numaralı, Adakale Müdüriyeti’nden Viyana Sefareti’ne gönderdiği tahriratın suretidir. Bkz. EK-11.

⁵³⁰ BOA, HR. SYS, 3/12, 7 Haziran 1913 tarih ve 39145/327 numaralı, Viyana Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen tahriratın suretidir.

gönderilebilirse, cüzdanları sahiplerine dağıtmakta bir zorluk çekilmeyeceği ifade edilmiştir⁵³¹.

Adakale nüfus defeterleri, Hariciye Nezareti Umûr-ı Siyasiye Müdüriyet-i Umûmiyesi'ne ulaştıktan sonra, Dahiliye Nezareti'ne bir tahrirat gönderilmiştir. Bu tahriratta, Adakale'de yapılan nüfus sayımlarına ait iki adet defterin geldiği ve nüfus cüzdanlarının buna göre düzenlenerek, Adakale'ye ulaştırılmak üzere Hariciye Nezareti'ne gönderilmesi istenmiştir⁵³².

Adakale Müdüriyeti'nden 15 Ekim 1915'te Hariciye Nezareti'ne gönderilen tezkirede, nüfus cüzdanlarının henüz kendilerine gönderilmediği yazılmıştır. Bunun üzerine Hariciye Nezareti Siyasi İşler Müdürlüğü konuyu, 22 Kasım 1915'te Hariciye Nazırı Halil Bey'e iletmesine rağmen, Adakalelilere nüfus cüzdanı verilmesi meselesi bir sonuca kavuşmamıştır⁵³³.

Adakale bir kez daha unutulmanın kaderini yaşamıştır. 1878 Berlin Antlaşması'nda adanın unutulması, Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak kalmasına neden olmuştur. Ancak bu sefer ki unutma, adanın nüfus tahririyle ilgilidir. Her nasılsa Adakale'de, belki de ihtiyaç olmadığından, 1913 yılına kadar nüfus tahriri yapılmamıştır. Bu tarihte nüfus cüzdanlarının verilerek, Osmanlı Devleti'ne ait pasaportlarla seyahat edilmesi ihtiyaç olunca ilk kez geniş çaplı olarak nüfus sayımı yapılmıştır. Fakat nüfus sayımı sonrasında, çeşitli siyasi nedenlerden dolayı ada halkı nüfus cüzdanlarına kavuşmamıştır. Yapılan bu sayım iki defter halinde düzenlenmiş ve adada yaşayanlar hakkında çok kıymetli bilgiler ihtiva etmiştir.

Mayıs 1913 tarihinde adada yapılan nüfus sayımında iki adet defter tutulmuştur. Bu defterlerde halk, hanede oturanlar ve kemerhanede oturanlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu defterlere göre, Adakale nüfusu 161 hanede, 318 erkek ve 319 kadın olmak üzere toplam 637 kişiden ibarettir.

⁵³¹ BOA, HR. SYS, 3/16, 18 Mayıs 1914 tarihli Hariciye Nezareti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen yazı ve buna cevap olarak Viyana Sefareti'nden 31 Mayıs 1914 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazı.

⁵³² BOA, HR. SYS, 3/12, 7 Haziran 1913 tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen Adakale nüfus tahrirleri.

⁵³³ BOA, HR. SYS, 3/21, L. 1-2, 22 Kasım 1915 tarihli Hariciye Nezareti Siyasi İşler Müdürlüğü'nden Hariciye Nazırı Halil Bey'e gönderilen yazı.

Bunlara kemerlerde yaşayanlar ve bekarlar da dahildir. Bu dağılım tablo 12’de gösterilmiştir⁵³⁴.

Tablo 7. 1913 Nüfus Sayımına Göre Erkek ve Kadın Sayısı

Erkek	Kadın	Toplam
318	319	637

Adada dul veya evlenmeyerek hanede yalnız başına yaşayan 9 kadın vardır. Tek başına bir hanede veya evsiz olarak yaşayan erkek sayısı 8 kişidir. Bundan başka adada 6 ikiz kardeş vardır. Evli olanların sayısı 257 kişi olup, bekarlar bu sayımda “mücerred” olarak gösterilmiştir. Bekar erkeklerin sayısı 57 kişi ve dul kadınların sayısı 4 kişidir. Cinsiyet durumuna göre Adakale nüfusu aşağıdaki tabloda verilmiştir⁵³⁵.

Tablo 8. Cinsiyet ve Medeni Durumuna Göre Hanede ve Kemerhanede Yaşayan Adakale Nüfusu (1913)

	Hanede Yaşayan	Kemerhanede Yaşayan	Toplam
Evli Erkek	94	36	257
Evli Kadın	92	35	
Bekar Erkek	33	24	57
Dul Kadın	3	1	4
Toplam:	222	96	318

1913 yılında yapılan Adakale nüfus tahrir defterlerinde kadınların eşkali yazılmamıştır. Dolayısıyla kadınların bekar olduğunu gösteren hane boş bırakılmıştır. Bu durumun kadınlarla ilgili olarak mahremiyetten kaynaklandığını düşünmekteyiz. Bu konuyla ilgili olarak 1902 yılında Adakale’yi ziyaret eden Mehmet Tevfik Bey şöyle demiştir: “Nihayet bu adacağın küçük bir mahalle teşkil edebilen sokaklarına girdiğimiz zaman kendimizi İstanbul’un ücra bir mahallesinde zannettik. Yıkık dökük tahta havalelerle etrafı çevrilmiş birkaç ahşap evin önünden geçerken, başları örtülü, basma entarili, ayakları çorapsız ve nalınlı bir takım kadınların

⁵³⁴ BOA, HR. SYS, 3/12, 7 Haziran 1913 tarihli Viyana Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen Adakale nüfus tahrirleri, 1. ve 2. defter.

⁵³⁵ BOA, HR. SYS, 3/12, 7 Haziran 1913 tarihli Viyana Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen Adakale nüfus tahrirleri, 1. ve 2. defter.

çamaşır sermekte olduklarını tahta havalelerin arasında görebiliyorduk. Ora yerlilerinden bizi gezdirmesi için yanımıza aldığımız adam, bu bahçelerde kadınlar var o tarafa bakmak yasaktır diye ikaz etti”⁵³⁶.

1913 yılı öncesinde yardım dağıtımı gibi çeşitli listelerde sayıları az da olsa Gayr-i Müslim’lerin adı geçmektedir. 21 Mayıs 1879 tarihli belgede adada bulunan Müslüman ve Gayri Müslimleri gösteren listede, Dimitri ve Petre adındaki iki hane sahibinin evinde 7 Gayr-i Müslim bulunmuştur⁵³⁷. 18 Mart 1882 tarihli belgede ise Osmanlı tebaasından oldukları belirtilen 9 Gayr-i Müslim yardım alanlar listesinde yer almıştır⁵³⁸. 29 Mart 1903 tarihli belgede adadaki fakirleri gösteren 20 kişilik listede, 2 Gayr-i Müslim kadının adı geçmiştir⁵³⁹. 1913 yılında yapılan nüfus sayımında adada hiç Gayr-i Müslim nüfus olmadığı görülmüştür. Bu durumu daha önceki dönemlerde sayısı yok denecek kadar az olan Gayr-i Müslimlerin, Balkan Savaşı sonrasında ortaya çıkan buhranlı dönemde adadan göç etme ihtimaline bağlayabiliriz.

Ada halkının 257’si evlidir. Ada halkından 56 kişi evlilik yaşına gelmiş ve bekâr olarak işaretlenmiş olup, mücerret olarak isimlendirilmiştir. Ada halkının yaşlarına ve cinsiyetlerine göre dağılımlarını verdiğimiz aşağıdaki tablo incelendiğinde, genç nüfusun çoğunlukta olduğu görülmüştür⁵⁴⁰.

Tablo 9. 1913 Nüfus Sayımına Göre Ada Halkının Yaş Dağılımı

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Kişi Sayısı
Bebek (0-3)	24	24	48
Çocuk (4-12)	67	64	131
Ergen (13-16)	40	29	69
Genç (17-25)	46	53	99
Orta Yaş (26-50)	95	98	193
İhtiyar (51 ve üzeri)	46	49	95
Yaşı Belli Olmayan	0	2	2
Toplam	318	319	637

⁵³⁶ Biren, **a.g.e.**, C. I, s.213.

⁵³⁷ Tuna Nehri’nin taşması sonu adayı su basması nedeniyle dağıtılan yardımın tutulduğu defter için bkz. **BOA, HR. SYS**, 1/25, L. 7-8, 29 Cemaziyelevvel 1296 (M. 21 Mayıs 1879).

⁵³⁸ **BOA, İ. HR**, 17846, 27 Rebiülahir 1299 (M. 18 Mart 1882) tarihli Adakale Müdüriyeti’nin düzenlediği yardım dağıtım defteridir.

⁵³⁹ **BOA, Y. PRK. AZJ**, 46/34, 29 Zilhicce 1320 (M. 29 Mart 1320) Adakale fakirlerinin gösterildiği listedir.

⁵⁴⁰ **BOA, HR. SYS**, 3/12, 7 Haziran 1913 tarihli Viyana Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen Adakale nüfus tahrirleri, 1. ve 2. defter.

Tuna Nehri'nin ortasında bulunan ve üç farklı ülkenin kesişme noktasında olan adanın demografik durumunda çok fazla değişiklikler görülmemiştir. Ada halkı Türk örf ve adetlerine bağlı olarak bulunduğu mevkîye göre oldukça muhafazakar sayılan bir yapıda yaşamıştır. Ada dışındakiler ve Türk olmayanlarla yapılan evlilikler hoş karşılanmadığı gibi dışarıya göç olayları da çok fazla olmamıştır.

Adakale'deki Türk halkı genellikle ya Türklerle evlenmiş ya da gelin ve damatlarını Bulgaristan'daki Vidin ve Rusçuk bölgelerine kadar giderek oradan seçmişlerdir. Bunun yanı sıra Orşova'dan da adaya gelin getirildiği görülmüştür. Evlilikler genellikle tek eşli olurken, nadiren de olsa ikinci eşin alındığı olmuştur⁵⁴¹.

Öte yandan doğum ve ölüm oranlarında da bir dengenin olduğunu, uzun yıllar süren tutarlı ve değişmeyen nüfus hareketlerinden de görebiliriz. Adada yaşayan halkın ada dışına göç etmeyişlerini toprağa bağlılıklarının yanında, adanın bir nevi Osmanlı Devleti'nin tecrit edilmiş bölgesi gibi görülmesine ve uzun yıllar süren savaflara da bağlanmaktadır. Zira buradan yapılabilecek bir göçün muhtemel yönü Anadolu'dur ve adadan Anadolu'ya yapılacak bir yolculuk ise dönemin koşullarına göre oldukça güçtür.

2. Adakale Nüfusunun Eşkali

Günümüzde teknolojinin ilerlemesi ile birlikte kişilerin eşgallerinin belirlenmesi için sözlü tasvirin yeri artık yoktur. Nüfus kayıt defterlerinde kişilerin vesikalık resimleri bulunmakta, bu resimlerden bireylerin kişisel özellikleri belli olmaktadır. Öte yandan bu teknolojinin gelişmediği eski dönemlerdeki nüfus kayıtlarında sıklıkla nüfusun eşkâlinin verilmesi yaygındır. Bu kayıtlarda daha çok sima, göz rengi, boy, sağlam ya da sakat olma durumuna bakılmıştır.

Adakale nüfus defterinde, Osmanlı Devleti'nin diğer nüfus kayıtlarında olduğu gibi daha çok erkek nüfusun eşkâline yer verilmiştir. Bazı kadınların

⁵⁴¹ Popescu-Judet, *Adakale*, s.34.

eşkâline yer veren sütunlar olsa da bunlar yok denecek kadar azdır. Adada Osmanlı idaresinin genel özellikleri yaşatılmakla beraber, kadınlara bakmak yasaktır. Dolayısı ile bu durum nüfus eşkâllerinin verilmesinde de etkisini göstermiştir. Zira ada halkı, kadınları namahrem olarak gördükleri nüfus memurlarına göstermekten çekinmişlerdir. Bu nedenle adaya ilişkin nüfus kayıtlarında kadınların eşkâllerine yer verilmemiştir.

Adaya ait nüfus kayıtlarında kişi eşkâllerinin belirlenmesi için boy, göz rengi, sima ve alâmet-i fârika gibi özellikler kullanılmıştır. Alâmet-i fârika hanesinde kişinin bir özü bulunup bulunmadığına yer verilmiştir. Vücudunun sağlam veya sakat olduğu yazılmıştır.

1913 senesindeki sayımda elde edilen bilgilere göre, adada 2 kişinin ayağı sakat, 2 kişi topal, 2 kişinin bir gözü kör ve 2 kişinin yüzünde çiçek hastalığının izi kalmıştır⁵⁴². Geri kalan 630 kişi vücutça “Tam”dır. Ancak incelediğimiz 1913 yılına ait iki adet nüfus defterinde 307 kişinin alâmeti fârikası işaretlenmemiştir. Bu durum vücutca noksan olduklarından değil, işaretlerken “Tam” olarak yazılmamasından kaynaklanmıştır. Vücudunda noksanlıkları olanların doğum yeri, yaşı, mesleği, evli ve bakar olma durumları ile oturduğu yer aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

⁵⁴² BOA, HR. SYS, 3/12, 7 Haziran 1913 tarihli Viyana Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen Adakale nüfus tahrirleri, 1. ve 2. defter.

Tablo 10. 1913 Nüfus Sayımına Göre Ada Halkından Sakat Olanlar

İsmi	Alâmet-i Fârikası	Doğum Yeri ve Yaşı	Mesleği	Evli/Bekar	Oturduğu Yer
Hasan Ağa	Sol ayağı sakat	Bulgaristan Vidin-38	Kunduracı	Evli	Kemerhane
Abdullah Ağa	Sağ ayağı sakat	Bulgaristan Niğbolu-38	Sigaracı	Evli	Hane
Ali Efendi	Sağ ayağı topal	Adakale-18	Kayıkcı	Bekar	Hane
Arif Ağa	Sağ ayağı topal	Adakale-53	Kayıkcı	Evli	Kemerhane
Ahmed Ağa	Sağ gözü ağma	Bulgaristan Niğbolu-35	Balıkçı	Evli	Kemerhane
Mustafa Bego	Sağ gözü ağma	Adakale-45	Tüccar	Evli	Hane
Ahmed Ağa	Çiçek bozuğu	Bulgaristan Niğbolu-35	Balıkçı	Evli	Kemerhane
Abdülaziz Efendi	Çiçek bozuğu	Adakale-35	Vapur Kahvecisi	Evli	Hane

Nüfus defterlerinde adada yaşayan insanların boyları hakkında “Ufak”, “Orta”, “Uzunca” ve “Uzun” ifadeleri yer almıştır. Bu defterlerde 219 kişinin boy hanesi doldurulmuş olup, genellikle erkeklerin boyları hakkında bilgi verilmiştir. Kadınların boy hanesi çoğunlukla boş bırakılmıştır. Nüfusun%88’i orta boylu olup, boy ölçüleri hakkındaki dağılım aşağıdaki tabloda gösterilmiştir⁵⁴³.

Tablo 11. 1913 Nüfus Sayımına Göre Adakalelilerin Boy Ölçüleri Dağılımı

Boy Ölçüsü	Ufak	Orta	Uzunca	Uzun
Kişi Sayısı	8	192	13	4
Toplam	219			

Nüfus defterlerinde 205 kişinin göz rengi belirtilmiştir. Bunlardan büyük çoğunluğu yetişkin erkeklere aittir. Çok az da olsa kadınların göz rengi hakkında bilgi verilmiştir. Bu dağılıma göre nüfusun %82’si ela gözlü olup, göz rengi dağılımı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir⁵⁴⁴.

⁵⁴³ BOA, HR. SYS, 3/12, 7 Haziran 1913 tarihli Viyana Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen Adakale nüfus tahrirleri, 1. ve 2. defter.

⁵⁴⁴ BOA, HR. SYS, 3/12, 7 Haziran 1913 tarihli Viyana Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen Adakale nüfus tahrirleri, 1. ve 2. defter.

Tablo 12. 1913 Nüfus Sayımına Göre Adakale Nüfusunun Göz Rengi Tablosu

Göz Rengi	Ela	Mavi	Kara
Kişi Sayısı	172	25	13
Toplam	205		

Adakale nüfusunun eşkalinin tesbitinde 210 kişinin ten rengi “sima” sütununda yazılmıştır. Bu verilerin büyük çoğunluğunda, diğerlerinde olduğu gibi, erkek nüfusun ten rengi verilmiştir. Buna göre Adakale nüfusunun %62’si buğday tenlidir. Bu durum aşağıdaki tabloda gösterilmiştir⁵⁴⁵.

Tablo 13. 1913 Nüfus Sayımına Göre Adakale Nüfusunun Yüz Rengi Tablosu

Ten Rengi	Buğday	Beyaz	Esmer
Kişi Sayısı	129	38	38
Toplam	210		

3. Adakale Halkının Kullandığı İsimler

1913 senesine ait nüfus kayıtları incelendiğinde, ada halkının bazı isimleri sıklıkla kullandığı görülmüştür. Erkeklerin en çok kullandığı isimler şunlardır; Mehmed: 30, Ali: 24, Ahmed: 23, Mustafa: 21, Hasan: 18, İsmail: 15, Osman: 13, İbrahim: 13, Mahmud: 11, Hüseyin: 9, Süleyman: 8 ve Salih: 7. Kadınların en çok kullandığı isimler; Fatma: 35, Ayşe: 29, Hatice: 23, Emine: 22, Zeliha: 8, Rukiye: 6, Kadriye: 5, Asiye: 5, Sıdika: 5 ve Safiye: 4’tür⁵⁴⁶.

Erkekler arasında 22 kişi çift isim kullanmıştır. (Mesela İsmail Nazmi, Rüstem Hüseyin ve Mehmed Fehmi). Kadınlar arasında ise bu sayı 21’dir. Kadınların en çok kullandığı çift isimler; Hatice Zarife, Ayşe Huriye, Havva Kuvvet, Fatma Elmas, Ayşe Şevket’tir. Erkeklerin en az kullandığı isimler; Ali Koç, Bektaş, İskender, Danyal, Kahraman, Fedai, İbiş, İslam ve Kaşif’tir.

⁵⁴⁵ BOA, HR. SYS, 3/12, 7 Haziran 1913 tarihli Viyana Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen Adakale nüfus tahrirleri, 1. ve 2. defter.

⁵⁴⁶ BOA, HR. SYS, 3/12, 7 Haziran 1913 tarihli Viyana Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen Adakale nüfus tahrirleri, 1. ve 2. defter.

Kadınlar arasında nadiren kullanılan isimler ise; Cevahir, Elmas, Yakut, Zeberced, Zümrüt, Mergube, Şevkat, Tennure, Ömürlü ve Gülfidan'dır. Bunlardan başka az da olsa Çirkin Osman Efendi, Bego Mustafa ve Hafız Aziz gibi lakap, sülale veya ünvanı gösteren isimler de kullanılmıştır. Bunlardan başka Adakale nüfus defterlerinde erkeklerden 162 kişi "Efendi", 100 kişi "Ağa" ve 2 kişi "Bey" ünvanını kullanmıştır⁵⁴⁷.

C. Osmanlı Devleti'nin Adakale'ye Yönelik İskân Politikası

1. Göçlerin Ada Nüfusuna Etkisi

Osmanlı Devleti, Tuna'nın bu stratejik adasını 1867 yılına kadar Adakale Muhafızlığı aracılığıyla idare etmiştir. Bu tarihe kadar askeri yönü ağır basan Adakale'ye, asker ailelerinin gelmesi ve bazı muhacirlerin sığınmasıyla zaman içinde adadaki nüfus artmıştır. Osmanlı Devleti, nüfusunun tamamın Türklerden oluşan adaya ayrı bir önemi vermiştir. Bunun sonucunda da Adakeliler, askerlik ve vergiden muaf tutulmuşlardır.

Adakale nüfusu Balkanlarda yapılan savaşlardan doğrudan etkilenmiş ve kimi zamanlarda adaya yönelik göçler olmuştur. Osmanlı Devleti, adadaki hükümranlılığını devam ettirebilmek için yerli Adakalelilerin göçüne izin vermemiştir. Bunun yanında sonradan adaya gelen muhacirlerin çeşitli nedenlerden dolayı göç taleplerine izin vermiştir⁵⁴⁸.

Adakale'de yaşayan yerli ve muhacirlerin sayısı hakkındaki en sağlıklı bilgiye, 1913 yılında adada ilk kez yapılan nüfus sayımı sonrasında ulaşılmıştır. Bu sayım neticesinde ada nüfusu, 161 hanede 637 kişiden oluşmuş ve bunlar iki defter halinde kaydedilmiştir. Ada nüfusundan 421 kişi (%66) Adakale doğumlu olup, kalan 216 (%34) kişi ada dışı doğmuştur. Bu durumda Adakale nüfusunun %34'nün muhacirlerden oluştuğu

⁵⁴⁷ BOA, HR. SYS, 3/12, 7 Haziran 1913 tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen Adakale nüfus tahrirleri, 1. ve 2. defter.

⁵⁴⁸ Ağanoğlu, a.g.m., s.73.

görülmüştür⁵⁴⁹. 1913 nüfus sayımına göre, Adakalelilerin doğum yerlerine göre oluşturduğu tablo aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 14. 1913 Senesindeki Nüfus Sayımına Göre Adakalelilerin Doğum Yerleri

Doğum Yeri	Kişi
Adakale	421
Bulgaristan-Vidin	76
Bulgaristan-Lom	35
Bulgaristan-Niğbolu	22
Sırbistan-Fethülislam (Kladova)	22
Bulgaristan-Tutrakan	12
Osmanlı Devleti (Arac Karyesi, Balıkesir, Bilecik, Dersaâdet, Erzurum, Gerze, İzmid, Süleymaniye)	12
Bulgaristan-Ruşçuk	9
Bulgaristan diğer (Akçar Karyesi, Belgradçık, Rahova, Silistre, Ziştof)	8
Avusturya-Macaristan (Orşova, Peşte, Kala, Karaseyse)	7
Bosna	4
Romanya (Köstence, Maçin)	2
Muhtelif (Kalkandelen, Nar Karyesi, Sırbıye, Semendire)	7
Genel Sayı	637

İncelediğimiz nüfus tahrir defterlerinde Adakale'ye üç büyük göç hareketi sonucunda muhacir gelmiştir.

Bunlardan birincisi, 1830 yılında Sırbistan'a muhtariyet verilmesi ve 1867'de Türk garnizonlarının Sırp kalelerinden kesin olarak çekilmesi üzerine⁵⁵⁰, Fethülislam ve Semendire'den Adakale'ye göç edenler olmuştur. Zira bu dönemde yapılan 1828-1829 Osmanlı Rus harbi sonucunda Osmanlılar yenilmiştir. Ardından yapılan Edirne Barış Antlaşması'yla Osmanlı Devleti, Eflak-Buğdan'a ve Sırbistan'a geniş haklar tanımıştır. Böylece bağımsız bir Yunan krallığı kurulmuştur. Tuna ağzındaki adalar da Ruslarda kalmıştır⁵⁵¹. Sonuçta Osmanlı Devleti bölgeden çekilince büyük bir göç hareketi başlamıştır. Adakale Osmanlı toprağı olarak kalmaya devam ettiği için Fethülislam ve Semendire'den adaya göç edenler olmuştur.

⁵⁴⁹ BOA, HR. SYS, 3/12, 7 Haziran 1913 tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen Adakale nüfus tahrirleri, 1. ve 2. defter.

⁵⁵⁰ Darkot, "Adakale", C. I, s.124

⁵⁵¹ Karal, **Osmanlı Tarihi (1789-1856)**, C.V, s.120-124.

İkincisi, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması'yla Bulgaristan, Tuna Nehri ile Balkan Dağları arasında Osmanlı'ya bağlı bir prenslik haline gelmiştir. Balkan Devletleri savaş sonucunda çeşitli yöntemlere başvurarak kendi ülkelerinde yaşayan Türkleri ve Müslümanları göçe zorlamışlardır. Bu sırada Adakale'ye göç edenler arasında en kalabalık topluluğu Vidin'den gelen muhacirler oluşturmuştur⁵⁵².

Üçüncüsü, 1912 Balkan Harbi sonucunda yoğun bir şekilde Osmanlı topraklarına göç hareketi yapılmıştır⁵⁵³. Bu sırada muhacirlerden bir kısmı Adakale'ye göç etmiştir⁵⁵⁴.

1877-1878 Osmanlı Rus Harbi sonucunda imzalan Ayastefanos Antlaşması'na göre, Osmanlı Devleti'den Adakale'yi boşaltması istenmiştir. Bunun üzerine Mart 1878'de Adakale ahalisinin bir kısmı Viyana Sefareti'ne gönderdiği arzuhalde şunları ifade etmişlerdir:

Makâm-ı Seraskerî'den Adakale Muhafızlığı'na gönderilen emirnâmede kalenin tahliyesi ve içinde bulunan askerimizin silah vesaire ile beraber ahalinin de nakledilmesi irade ve ferman buyurulmuştur. Halbuki bizler adaya müdür tayin edildiği tarihten beri peder ve ecdadımızdan miras aldığımız evler ile yanlarında büyük zorlukla yetiştirdiğimiz meyve ağaçlarının ticareti ile geçinmekteyiz. Eğer buradan göç edersek çokluk çocuğumuz perişan kalacaktır ki, buna Padişahımızın adaleti cevaz vermez. Adada iskân etmemiz sağlansın veya bizce bilinmeyen bir sebepten dolayı mutlaka göç etmemiz gerekiyorsa, iaşemize medar olmak üzere her birimizin ellerinde bulunan 69 hane (bahçesiyle beraber), 30 dükkan (bazıları bahçesiyle beraber) ve kemerde iskân edenlerin bahçeleriyle beraber emlakların bedellerinin ödenmesine müsaade istenmiştir⁵⁵⁵.

⁵⁵² Kemal Karpat, "Türkler (Osmanlılar)", **İslam Ansiklopedisi**, C. XII, İstanbul, Mili Eğitim Bakanlığı Yay., 1993, s.364-365.

⁵⁵³ Tülin Acer, **Balkan Muhacirlerinin Yaşadığı Sorunlar (1912-1914)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2006, s.21.

⁵⁵⁴ Ağanoğlu, **a.g.m.**, s.74.

⁵⁵⁵ **BOA, HR. SYS**, 1/25, L. 6, İbtida-yı Mart 1294 (M. Mart 1878) tarihli Adakale ahalisinin Viyana Sefareti'ne gönderdiği arzuhal.

Bu durum üzerine Adakale muayene memurları Asım ve Galip Beyler 10 Mart 1878 tarihinde Hariciye Nezareti'ne bir yazı göndermişlerdir. Ada halkından bazılarının geçimlerini sağlamak üzere arazi istemeleri nedeniyle Adakale'nin karşısında bulunan Macarlara ait tarafsız bir bölgeden geçici olarak bir yer istediklerini belirtmişlerdir⁵⁵⁶.

Bu konuyla ilgili Bâbîâli'den şu karar çıkmıştır: “Adakalesi ahalisinin kemâkâne adada iskânlarına müsaade olunması veyahut oradaki emlakları esmânının i'tâ kılınması istid'âsına dair Viyana Sefaret-i Seniyyesi'ne gönderilib, oradan tahrirât-ı mahsûsa ile Bâbîâli'ye irsal kılınmış olan müşfik arzuhal okundu. Adakalesinin hizmet-i tahliyesi mukâvele-i sâliha ahkâmından olduğu cihetle ahâli-i merkûmenin, mübîn-i bâ'd orada sâmi-i ikametleri kâbil olamayacağından, Memâlik-i Şâhâne'den her nereye iş'arları ise kendilerine mikdâr-ı kâfi irâhesi verileceğinden devletçe hâl-lü zamanın müsâdesine göre hanelerinin inşa sayacağıının haklarında iâne icrasına sa'y edileceğinin ve alel-husus Bosna taraflarına kimsenin talebinde bulunurlar ise kendilerine nakletmek için mahsus vapur dahi gönderileceğinin ahâli-i merkûmeye hüsn-i sûretle ta'limesi hakkında Sefâret-i Müşârünileyhaya serî'an cevap yazılmasının Hariciye Nezareti'ne tevdiyesi tensib olundu.”⁵⁵⁷

Bu yazıya göre, Adakale'nin boşaltılması meselesinin Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında yapılan antlaşma gereği olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle adada bulunan kalenin yıkılacağı, Adakalelilerin de eskisi gibi ikamet etmelerinin uygun olamayacağı belirtilmiştir. Adakalelilere, Osmanlı memleketinde nereyi isterlerse kendilerine yetecek kadar arazinin devletçe verileceği ve şartlara göre hanelerinin fiyatı için kendilerine yardım konusunda gayret edileceği açıklanmıştır. Adakalelilerden özellikle Bosna tarafına gitmek isteyen olursa, onları nakletmek için özel bir vapurun gönderileceğinin ahaliye uygun bir şekilde anlatılması istenmiştir.

⁵⁵⁶ BOA, HR. SYS, 1/6, 26 Şubat 1293 (M. 10 Mart 1878) tarihli Adakale muayene memurları Asım ve Galip Belerin Hariciye Nezareti'ne gönderdikleri yazı.

⁵⁵⁷ BOA, HR. SYS, 1/25, L. 31, 64 Numaralı Bâbîâli Zabıt Sureti. (Tarih verilmemiştir)

3 Mayıs 1879 tarihinde Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen telgrafnamede, Adakale'de bulunan erkek, kadın ve çocuklardan oluşan toplam 22 kişilik Vidin muhacirlerinin Aydın taraflarına göç etmek istedikleri belirtilmiştir. Viyana Sefareti, bunlar için kişi başı 30 Florin navul ücreti ödemeyi taahhüt ederek, Orşova'dan Kalas'a kadar Tuna Vapur Kumpanyası'yla gidebileceklerini açıklamıştır. Kalas'tan İzmir'e kadar olan fiyat için Lloyd Şirketi'nin Dersaadet Acentasıyla görüşmeleri istenmiştir⁵⁵⁸.

Adakale Müdürü Ahmed Nazif Efendi, Adakale ahalisinin göç etmesine dair 16 Temmuz 1879'da Hariciye Nezareti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen telgrafı halka tebliğ etmiştir. Adanın boşaltılarak, halkın başka yerlere göç etmesi konusunda emir aldığını söylemiştir⁵⁵⁹. Adakale ahalisinin hicretine dair tebligatın ilan edilmesinden sonra, Orşova'daki Adakale memuru Filoksenidi Efendi adaya gelerek Nahiye Meclisi'yle bir toplantı yapmıştır. Yapılan ilk toplantıya Adakale Müdürü katılmamıştır. İkinci toplantıya katılan müdür, göç konusunda şifahi emir aldığını söylemiştir. Durumun araştırılması üzerine ne Viyana Sefareti'nin ve ne de Filoksenidi Efendi'nin göçten haberleri olmadığı anlaşılmıştır. Adakaleliler de göç etmek için hiçbir teşebbüste bulunmadıklarını ve durduk yere devletimize niye lüzumsuz masraf çıkaralım, bu emir nereden geldi diye tepkilerini göstermişlerdir. Filoksenidi Efendi durumu Viyana Sefareti'ne iletmiştir. Sefaret de Hariciye Nezareti'ne gönderdiği tahriratta, fesatçı ve zararlı fikirleri bulunan müdürü karışıklığa sebebiyet vermemek için İstanbul'a gönderdiğini ve vekaletin de geçici olarak naibe bırakıldığını bildirmiştir. Ayrıca göç konusunda Osmanlı Hükümeti'nin vereceği kesin kararın Adakale halkına bildirilmesi istenmiştir⁵⁶⁰.

Adakale'nin boşaltılması konusundaki karışıklığa sebebiyet veren asıl konu, 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması'nda adanın unutulmasıdır.

⁵⁵⁸ BOA, HR. TO, 132/73, 3 Mayıs 1879 tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen telgrafnamenin tercümesidir.

⁵⁵⁹ BOA, HR. SYS, 1/25, L. 3, 4 Temmuz 1295 (M. 16 Temmuz 1879), tarihli Hariciye Nezareti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen telgraf suretidir.

⁵⁶⁰ BOA, HR. SYS, 1/25, L. 3, 24 Temmuz 1879 tarihli Adakale İdare Meclisi'nden 24 âzâ tarafından mühürlenerek Viyana Sefareti'ne gönderilen telgraf suretidir.

Dolayısıyla Tuna Nehri kıyılarında sınırı kalmayan Osmanlı Devleti'nin Adakale'deki hâkimiyeti devam etmiştir. Ancak bu durumda Bâbîâli ne yapacağını şaşırmıştır. Bir yandan Adakale Müdürü Ahmed Nazif Efendi'ye adanın boşaltılması konusunda emir verirken, diğer yandan bu uygulamadan Viyana Sefareti'nin ve Orşova'daki Adakale memuru Filoksenidi Efendi'nin haberi olmamıştır. Sonuçta Berlin Antlaşması'nın maddelerinde Adakale'nin geçmemesi nedeniyle Osmanlı Hükümeti adayı boşaltmaktan vazgeçmiştir.

Hariciye Nezareti'nden 27 Kasım 1885'te Sadaret'e gönderilen telgrafnamenin tercümesinde, Vidin ahalisinden 28 Müslüman'ın Adakale'ye ulaştıkları ve Sırların Vidin Kalesi'ni Tuna cihetinden başka her taraftan muhasara ettikleri bildirilmiştir. Böylece Vidin'den 28 kişinin Adakale'ye göç ederek Sırların taarruzundan kurtuldukları haber verilmiştir⁵⁶¹.

Adakale'den göç etme konusundaki bir diğer teşebbüs, 60 hanenin Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'ye göç etme arzusunda olduklarını bildiren arzuhallerini, 20 Eylül 1887 tarihinde Sadaret'e göndermeleridir. Göç etmek istemelerine rağmen Adakale Nahiye Müdürlüğü'nün bunu engellediğini ve hakaret gördüklerini ifade etmişlerdir. Bunun üzerine Sadaret durumun incelenmesi için Dahiliye Nezareti'ne havale etmiştir⁵⁶².

Dahiliye Nezareti konuyu inceledikten sonra, 19 Ocak 1888'de Hariciye Nezareti'ne tezkire göndermiştir. Buna göre, Viyana Sefareti'nce yapılan araştırma sonucunda Adakale ahalisinden geçim zorluğu çeken 60 hanenin, bazı kişilerin tahrikleri sonucunda göç etmek için Sadaret'e arzuhalde bulundukları belirtilmiştir. Bunların içinde geçim zorluğu çeken ve oldukça muhtaç olan insanların tespit edilerek atıyye-i seniyye verilmesinin uygun olacağı ifade edilmiştir. Sefaretin verdiği bilgilerden sonra Dahiliye Nezareti görüşünü Hariciye Nezareti'ne göndermiştir: "Böyle bir idâre-i mevkî-yi ecnebiyede bulunan mahal-li ahâlisinin olvecihle taltifleri emsaline su-i sirayet ve siyaseten dahi ayrılığı muzırrat edebilmesi yolunda.."

⁵⁶¹ BOA, Y. A. HUS, 185/96, 15 Teşrin-i sani 1301 (M. 27 Kasım 1885) tarihli Hariciye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen telgrafnamenin tercümesidir.

⁵⁶² BOA, DH. MKT, 1448/115, L. 17, 8 Eylül 1303 (M. 20 Eylül 1887) tarihli Adakale ahalisinden 60 hane halkının Sadaret'e gönderdikleri arzuhal.

denilerek, göç arzusunda bulunan bu insanlara daha önce atıyye-i seniyye verilmediği ve dolayısıyla böyle bir uygulamanın daha önce yapılmadığı belirtilmiştir. Bunun diğer yerlerdeki ahaliye kötü örnek olacağı ve pek çok mahsurlarının olacağı dile getirilmiştir. Ancak göç etme arzusunda bulunan ahaliye kolaylıklar sağlanabileceği belirtilmiştir⁵⁶³.

Dahiliye Nezareti 19 Mart 1888 tarihli tezkiresinde, Adakale ahalisinden göç arzusuda bulunan 60 hane halkından en çok ihtiyacı olanların atıyye-i seniyye'yle taltifleri için gereken 130 liranın Şarkî Rumeli Muhacirleri İlane bakiyesinden ödenmesinin münasip olduğunu yazmıştır. Ayrıca şiddetli kış şartlarının yaklaşması nedeniyle yeteri miktardaki yardımların bir an evvel ahaliye dağıtılması ve gerekli tedbirlerin alınması konusunda Meclis-i Mahsus-ı Vükela'ya sevkedileceği belirtilmiştir⁵⁶⁴.

Ancak bütün bunların yanında Osmanlı Devleti, yerli Adakalelilerin ve bunların içinde özellikle fakirlerin göç etmesini önlemek için devlet görevlileri aracılığıyla etkili nasihatlarla bulunmuştur. Viyana Askeri Ateşesi Ahmet Tevfik Bey 28 Mayıs 1888 tarihli raporunda, ada halkından bazılarının göç etmek istediğini ancak, Viyana Sefareti'nden aldığı talimat doğrultusunda halkın gönlünü alarak göçten vazgeçmeleri konusunu uygun bir şekilde anlattığını ifade etmiştir⁵⁶⁵.

Viyana Sefareti'nden 8 Şubat 1905'te Hariciye Nezareti'ne gönderilen belgede, Adakale'de 50 hanenin ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar yoksul olmasından dolayı, Padişah'ın göndereceği sadakaya muhtaç oldukları yazılmıştır. 150 Lira gönderildiği takdirde, 250 nüfusun ilkbahara kadar geçimlerini temin edebileceği bildirilmiştir. Konu Şûrây-ı Devlet'te görüşüldükten sonra, 1 Mart 1905 tarihinde Sadrazam tarafından Padişah'a

⁵⁶³ BOA, DH. MKT, 1478/72, L. 13, 5 Ca 1305 (M. 19 Ocak 1888) tarihli Dahiliye Nezareti Mektubî Kaleminden Hariciye Nezareti 6. Daire-i Belediye Müdürü Bilal Bey'e gönderilen tezkire suretidir.

⁵⁶⁴ BOA, DH. MKT, 1502/53, L. 12, 7 Mart 1304 (M. 19 Mart 1888) tarihli Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen tezkire suretidir.

⁵⁶⁵ BOA, Y. PRK. EŞA, 7/71, 17 Ramazan 1305 (M. 28 Mayıs 1888) tarihli Viyana Askeri Ateşesi Ahmet Tevfik Bey'in sunduğu rapor. Ayrıca Ahmet Tevfik Bey raporunda, Adakale'deki selzedelere gönderilen atıyye-i seniyye'nin muhtaçlara dağıtıldığını bildirmiştir.

arzedilmiştir. Ardından da yardım teklifi uygun görülerek Padişah iradesi çıkmıştır⁵⁶⁶.

Böylece, Adakale'den göç etmek isteyen 27 hanenin göç isteğine engel olunmuştur. Osmanlı Devleti adadan göçü önlemek için hem maddi yardımda yapmış, hem de göç etmek isteyenlere etkili nasihatlarla bulunmuştur. Adakale'deki nüfusun azalması, Osmanlı Devleti'nin buradaki stratejik politikasına ters düşmüştür. Bundan dolayı da adadan yapılacak göçlere engel olunmaya çalışılmıştır.

10 Ekim 1905 tarihli belgede, Adakale ahalisinden hicret arzusunda bulunan 27 hane halkı yapılan nasihat üzerine hicret fikrinden vazgeçtikleri yazılmıştır. Ancak bunlardan başka sonradan adaya gelerek yerleşmiş olan Rumeli Muhacirlerinden 18 hane halkının hicret arzusunda ısrar ettikleri belirtilmiştir. Bunların "...harekât-ı gayr-i maraziyelerinden bahisle Hükümet-i Seniyye'nin orada bekâ-yı nüfuzu..." için bunların göç etmelerine müsaade edilmesi ve Kalas'a kadar yol masrafları olarak 3000 Kuruş'un serian adı geçen ada müdüriyetine gönderilmesi istenmiştir⁵⁶⁷.

Adadan gitmek isteyen Rumeli Muhacirleri, burada zor durumda kaldıkları için değil her şeyden şikâyetçi oldukları için göç etmek istemişlerdir. Zira Hariciye Nezareti 12 Temmuz 1905 tarihinde, Adakale'deki muhtaçlar için görülen lüzum üzerine Hazine-i Celile'den 100 lira yardım gönderilmesi için Sadaret'e tezkire yazmıştı. Sonra konu Maliye ve Hariciye Nezaretlerine tebliğ edildikten sonra gereğinin yapılması için 10 Ekim 1905'te Şûrâ-yı Devlet'te görüşüldükten sonra uygun görülerek, yardım gönderilmiştir⁵⁶⁸.

Hariciye Nezareti'nin tezkiresinde, adı geçen 18 hane halkının sonradan adaya gelerek yerleşmiş olan Rumeli Muhacirlerinden oldukları, ticaret ve eğitimdeki sıkıntılardan bahsederek, bu konuda yerlilerden bir kısmını da teşvik etmeye çalıştıkları belirtilmiştir. Adakale Müdürlüğü'nden

⁵⁶⁶ BOA, İ. ML, 62/1322/Z-30, L. 1-2, 24 Zilhicce 1322, (M. 1 Mart 1905) tarihli İrade-i Seniyye.

⁵⁶⁷ BOA, A. MKT. MHM, 528/5, L. 1, 27 Eylül 1321 (M. 10 Ekim 1905) tarih ve 2657 numaralı Şûrâ-yı Devlet kararı.

⁵⁶⁸ BOA, A. MKT. MHM, 528/5, L. 1, 27 Eylül 1321 (M. 10 Ekim 1905) tarih ve 2657 numaralı Şûrâ-yı Devlet kararı.

Viyana Sefareti'ne gönderilen mazbata suretinde, bunların tüccar ve sanatkarların işlerini sekteye uğratmalarından dolayı adadan ayrılmalılarının herkes için hayırlı olacağı ifade edilmiştir. Viyana Sefareti'nin Adakale'deki vaziyeti incelemek üzere görevlendirdiği Peşte Başşehbenderi raporunda, her türlü tekâliften âzâde olmalarına rağmen, bu 18 hane halkının işsizlik bahanesiyle asayişi bozduklarını yazmıştır. Şekercilik işinden dolayı ahali arasında zuhur eden ve adadaki dört jandarmanın da yetersiz kalmasından dolayı, Avusturya subay ve askerlerinin müdahaleye mecbur kaldıkları olayın dahi bunların yüzünden çıktığı anlaşılmıştır. Ahalinin bir kısmı bu olayda askere karşı koymak istemişse de Müdür Ömer Lütfi Efendi'nin himmetiyle karışıklığa mani olunmuştur. Bu olayların tekrar etmemesi için adı geçen 18 hane halkının adadan çıkarılmasının, "...Hükümet-i Seniyye'nin orada te'min-i bekâ-yı nüfuzu zımmında vücûb-ı kat'î tahtında bulunduğundan bahisle" uygun bir karar olacağı ifade edilmiştir⁵⁶⁹.

Dahiliye Nezareti'nin cevap olarak yazdığı tezkiresinde de Padişah tarafından gönderilen 150 Liranın, Adakale nüfusundan olup da göç etmekten vazgeçen muhtaçlar arasında dağıtılması gerektiği belirtilmiştir. Bahsi geçen 18 hane halkının ise ada ahalisinin aslından değil, sonradan gelmiş olmaları nedeniyle bunların gönderilen 150 Liradan pay alamayacakları söylenmiştir. Bunlara, Viyana Sefareti'nce lüzum gösterilen 3000 Kuruşun yol masrafları olarak verilmesi ve adadan gitmelerine müsaade edilmesi istenmiştir⁵⁷⁰.

Sonuçta Rumeli Muhacirlerinden Adakale'ye yerleşmiş olan ve göç etmek arzusunda bulunan 18 hane halkı için Şûrâ-yı Devlet'ten karar çıkmıştır: "...Hükümet-i Seniyye'nin hukuk-ı hükümrânîsinin bekâsı matlub-ı âlî ettiği iş'ârât-ı vâkıadan..." olması nedeniyle 4 üye göçe izin verilmesine karşı çıkmıştır. Adaya önceden gönderilen yardımlarla bu kişilere yol masrafı ödenerek göç etmelerine izin verilmesinin bir zıtlık oluşturduğunu

⁵⁶⁹ BOA, A. MKT. MHM, 528/5, L. 1, 27 Eylül 1321 (M. 10 Ekim 1905) tarih ve 2657 numaralı Şûrâ-yı Devlet kararı.

⁵⁷⁰ BOA, A. MKT. MHM, 528/5, L. 1, 27 Eylül 1321 (M. 10 Ekim 1905) tarih ve 2657 numaralı Şûrâ-yı Devlet kararı.

söylemişlerdir. Ayrıca adada asayişin sağlanması için jandarmaların sayısının artırılması ve başkaca tedbirlerin alınmasını istemişlerdir. Ancak Şûrâ-yı Devlet'ten, adada nüfuz-ı Saltanat-ı Seniyye'nin te'min-i bekası için mezkur 18 hane halkının hükümetçe yol masrafları verilerek geldikleri mahalle gitmeleri için 10 Ekim 1905 karar çıkmıştır. Mezkur 3000 Kuruşun ödenerek icabının icrası için gerekenlerin yapılması istenmiştir⁵⁷¹.

Adakale'den göç etmek isteyen 18 hane Rumeli Muhacirleriyle ilgili Sadaret, Maliye, Dahiliye, Hariciye Nezaretleri ve Muhacirin-i İslamiye Komisyon-ı Âlîsi arasındaki yazışmaların uzun sürmesi nedeniyle bu mesele uzamıştır. Hatta Sadaret-i Uzmâ Mektûbî Kalemî'nden Muhacirin-i İslamiye Komisyon-ı Âlîsi Birinci Âzâlığı'na gönderilen 21 Temmuz 1906 tarihli tezkirede, Muhacirlerin göç etmek için evlerini sattıklarını, aylarca hazırlık yaptıklarını ve bundan dolayı da kendilerine ödenmesi gereken meblağın bir an önce gönderilmesi istenmiştir⁵⁷².

Sadaret-i Uzma Mektûbî Kalemî'nden 22 Temmuz 1906 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahriratta, Muhacirler için gerekli miktar istenmiştir. 26 Temmuz 1906 tarihinde gelen cevapta, talep olunan 3000 Kuruşun Viyana Sefareti nanıma Osmanlı Bankası'na yatırıldığı yazılmıştır. Kalas Şehbenderliği'nin 6 Ağustos 1906 tarihli yazısında, 69 kişiden oluşan Muhacirlerin Adakale'den İstanbul'a gitmek üzere Lloyd Kumpanyası'na ait "Karanita" vapuruna bindirildiği haber verilmiştir. Bunların yaklaşık 552 Frank olan vapur navullarının ise İstanbul'da ödeneceği belirtilmiştir⁵⁷³.

Dersaadet'e gelen Muhacirler, buradan Konya Vilayeti Teke Sancağı merkezine gönderilmişlerdir. Daha sonra 7 Ekim 1907 tarihli İrade-i Seniyye'yle Teke Sancağı'ndaki Adakale Muhacirlerinin iskân etmesiyle

⁵⁷¹ BOA, A. MKT. MHM, 528/5, L. 1, 27 Eylül 1321 (M. 10 Ekim 1905) tarih ve 2657 numaralı Şûrâ-yı Devlet kararı.

⁵⁷² BOA, A. MKT. MHM, 528/5, L. 8, 29 Cemeziyelevvel 1324 (M. 21 Temmuz 1906) tarihli Sadaret-i Uzmâ Mektûbî Kalemî'nden Muhacirin-i İslamiye Komisyon-ı Âlîsi Birinci Âzâlığı'na gönderilen tezkire.

⁵⁷³ BOA, A. MKT. MHM, 528/5, L. 8, L. 10, 21 Cemaziyelahir 1324 (M. 12 Ağustos 1906) tarihli Sadaret'ten Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahriratın müsveddesi.

oluşturulan mahallenin, Süleymaniye Mahallesi olarak adlandırılması onaylanmıştır⁵⁷⁴.

1901 senesinde bir Romen-Macar komisyonunun Adakale'nin Macaristan'a ilhakına karar vermek üzere adaya geleceği söylentisi yayılmıştır. Bunun üzerine ada halkından bazıları, Osmanlı hükümetinden de yeterli güvence alamayınca endişeye kapılmıştır. Sonuçta 1905'te tahliye ve siyasi istikrarsızlıktan korkan pek çok ada sakini Adana bölgesine göç etmiştir⁵⁷⁵.

Osmanlı Devleti, hazırlıksız olarak girdiği Balkan Savaşlarında, elindeki toprakları kaybettikçe, çekildiği yerlerdeki ahali de Bulgar, Yunan ve Sırp'ların zulmüne uğramaya başlamıştır. Yaklaşık 500 yıl Müslümanlarla birlikte barış ve huzur içinde yaşamış bu Gayri Müslim unsurlar, şimdi düşmanca bir tavır sergilemişlerdir. Türklerin bulunduğu şehir, kasaba ve köylere baskınlar düzenlemişlerdir. Zor durumda kalan ahali akın akın Osmanlı topraklarına göç etmiştir⁵⁷⁶.

Osmanlı Devleti ise muhacir akını esnasında savaş olmayan yerlerden gelen muhacirleri geçici olarak durdurmuştur. Kendi topraklarına sığınan muhacirlerin sorunlarına ağırlık vermiştir. Osmanlı Hükümeti, Saraybosna ve Adakale'deki Müslümanlar zor durumda olmadıkları için 20 Eylül 1913 tarihi itibarıyla buradan gelebilecek muhacir göçünü önlemek için bazı tedbirler almıştır⁵⁷⁷.

Adakale Müdüriyeti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 30 Nisan 1918 tarihli evrakta, adada jandarma olarak görev yapan Ahmed oğlu Osman ile Tahir oğlu Osman'ın muhacir oldukları yazılmıştır. Jandarma maaşlarının düzenli olarak ödenmemesi ve maaşlarının da düşük olması nedeniyle Adakale'de son dönemlerde bu göreve muhacirlerden başkan talep

⁵⁷⁴ BOA, İ. HUS, 158/1325 Ş-126, 29 Şaban 1325 (M. 7 Ekim 1907) tarihli İrade-i Seniyye.

⁵⁷⁵ Popescu-Judet, Adakale, s.35.

⁵⁷⁶ Acer, a.g.t., s.2-3.

⁵⁷⁷ Ağanoğlu, a.g.m., s.77.

olmadığını anlıyoruz. Dolayısıyla adaya gelen muhacirler, burada güvenliği sağlamak için müdüre yardımcı olmuşlardır⁵⁷⁸.

Siyasi ve toplumsal zorluklara rağmen, Adakale dış dünyayla kopuk bir yerleşim bölgesi olarak son dönemlerine kadar etnik kimliğini korumuştur. Adadan yapılan göçlerden dolayı da Adakale nüfusu yaklaşık üç yüz yıl boyunca 500 ile 600 kişi arasında değişkenlik göstermiştir.

2. Kaçakçı ve İsyancıların Ada Nüfusuna Etkisi

1804 yılında Sırp isyanının başlamasıyla beraber devam eden yıllarda, Adakale âsîlerin cezalandırıldığı bir yer olarak kullanılmıştır. 1809 yılındaki Sırp ayaklanması sırasında bir grup Sırp isyancı, Adakale Muhafızı Recep Ağa tarafından yakalanarak adaya getirilmiş ve burada idam edilmiştir⁵⁷⁹.

1821 yılından sonra oluşan kargaşa döneminde Adakale, boyunduruk altında olan ülkelerin devrimcileri için sürgün yeri olmuştur⁵⁸⁰. Liberal ve hürriyetçi akımlar 1830 Fransız İhtilali sonrasında Almanya, Polonya, İspanya, İngiltere ve İtalya'da etkilerini hissettirerek Avrupa'nın siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısında değişikliklere neden olmuştur. Bütün bu gelişmeler Avrupa'yı temelinden sarsacak olan 1848 İhtilallerinin başlamasına zemin hazırlamıştır⁵⁸¹.

1848 İhtilalleri hiç şüphesiz en çok Avusturya'yı yakından etkilemiştir. Çünkü Habsburg İmparatorluğu çok çeşitli ırklardan oluşan bir toplumsal yapıya sahiptir. Habsburg İmparatorluğu içinde 8 milyon Alman olmasına karşın, yaklaşık olarak 16 milyon kadar Çek, Slovak, Polonyalı, Ruthenyalı, Slovenyalı, Hırvat ve Sırp bulunmuştur. Bu etnik unsurlar, 1848 İhtilalleri sonucunda ortaya çıkan liberal fikir akımlarını benimseyerek, Avusturya İmparatorluğu'na karşı mutlakiyetin ortadan kaldırılması amacıyla hareket geçmişlerdir. Bu durum Avusturya'yı rahatsız etmiştir. Başlangıçta

⁵⁷⁸ BOA, HR. SYS, 3/26, L. 13-14, 30 Nisan 1334 (30 Nisan 1918) tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen jandarmaların künye pusulasıdır.

⁵⁷⁹ Popescu-Judet, "Adakale: Geçmişte Bir Türk Adası", s.571.

⁵⁸⁰ Guboğlu, a.g.m., s.122.

⁵⁸¹ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000, s.92.

Avusturya'daki mutlakiyet rejime karşı başlatılan bu hareket daha sonra Macaristan, Hırvatistan ve İtalya'da özgürlük mücadelesine dönüşmüştür⁵⁸².

1848 yılında Macarların ve Polonyalıların isyanları, Rusya ve Avusturya tarafından çok ağır bir şekilde bastırılmıştır⁵⁸³. Temeşvar yenilgisi sonrasında Macarlar, Polonyalılar ve İtalyanlar öldürülme veya hapsedilme korkusuyla kitleler halinde Osmanlı sınırına doğru yığılmaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin kendilerine yardım edeceğini ve tekrar eski güçlü ordularını bu yardım sayesinde kuracaklarını düşünen bu unsurlar, Avusturya ve Rusya'ya da hiç güvenemediklerinden tek sığınma mercî olarak Osmanlı Devleti'ni görmüşlerdir. Osmanlı topraklarına sığınan bu insanlar, Osmanlı'ya sığınırken bu durumun son olması düşüncesiyle kendi topraklarından ayrılmışlardır⁵⁸⁴.

1848 yılı sonlarına doğru Avusturya Hükümeti, Osmanlı Devleti'ne yaklaşan mültecilerin Osmanlı Hükümeti tarafından kabul edilmemesini istemiştir. Budapeşte'de bulunan Osmanlı Hükümeti temsilcisi Fuat Efendi, bu mültecilerin sayısının 1120 kişi olduğu hakkında Bâbıâli'ye bilgi vermiştir. Mülteciler arasında, Avusturya Dışişleri Bakanlığının İstanbul'da kendi konsolosluklarına eşkali verdiği Kossuth da yer almıştır. 17 Ağustos 1849'da mülteciler ve Kossuth, Osmanlı sınırından giriş yaparak önce Turnu Severin'e, daha sonra da 22 Ağustos'ta Vidin'e nakledilmiştir⁵⁸⁵.

1848 yılında Muntenia'daki 17 devrimci, Semlin'e giderken Adakale'de durmuşlardır. Bir yıl sonra da Lajos Kossuth yenilince, Osmanlı'ya sığınarak Adakale'ye getirilmiştir⁵⁸⁶. Sultan I. Abdülmecid, Kossuth'u isteyen Avusturya ve Rusya'nın isteklerini reddetmiş ve daha sonra onu Türklere teslim olduğu

⁵⁸² Nazır, **a.g.e.**, s.20-26.

⁵⁸³ Karpat, **a.g.m.**, s.357.

⁵⁸⁴ Ahmet Cevat Eren, **Türkiye'de Göç ve Göçmenlerin Tanzimat Devri İlk Kurulan Göçmen Komisyonları**, İstanbul, Nurgök Matbaası, 1966, s.7, 33.

⁵⁸⁵ Gabor Agoston, "Siyaset ve Historiografi: Macaristan'da Türk ve Balkan Çalışmalarının Gelişimi ve İstanbul'daki Macar Araştırma Enstitüsü", Çev. Bülent Keneş, **Türkler**, C. XV, Ed. Salim Koca vd., Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, s.92.

⁵⁸⁶ Guboğlu, **a.g.m.**, s.122.

Adakale'ye yollamıştır. Kossuht, Adakale'den Vidin'e nakledilirken de ona Adakaleli Bego lakaplı Ali bin Mustafa eşlik etmiştir⁵⁸⁷.

Hem Adakale'den hem de civar bölgelerden kaçakçılık işiyle uğraşanlar, Adakale'yi mesken tutmuşlardır. Dolayısıyla kaçakçılar için Adakale, vazgeçilmez bir konuma sahip olduğu için adanın nüfusu, bunların geliş gidişlerine göre artış göstermiştir.

Adakale'de kaçakçılık, aşağı Tuna bölgesinin geleneğinde bulunan ve yerli halk için kazanç getiren bir iştir. Nehrin her iki kıyısında yer alan hemen hemen bütün kasaba ve köylerde kaçakçılık yapmak normal bir meslek olarak görülmüştür. Her köyde kaçakçılık faaliyetlerinin tamamını elinde bulunduran ve Adakale'yi tehlikelere karşı koruduğu için buradakilerin bir kısmını kontrolü altında tutan bir baş kaçakçı bulunmuştur. Adakale'deki balıkçılık ve kayıkçılık işiyle uğraşan ada halkı daha çok tütün, içki, şeker, tuz gibi malların yanı sıra, az miktarda da hediyelik eşyaların kaçakçılığını yapmıştır. Kaçak malların küçük bir bölümü adaya getirilirken, diğerleri Orşova ve Gladovo'daki itibarlı müşterilere gönderilmiştir. Adakale, kaçakçıların kısa sürede işlerini bitirip hemen kaçabileceği bir ortama sahiptir. Mallar kıyı boyunca kazıklara bağlanmış kayıklarda ya da eski kalenin dehlizlerinde saklanılabildiği için kolaylıkla adaya getirilebilmiştir. Sazlar ve dallarla üzerleri örtülen kaçak mallar zaptiye ve gümrük memurlarının dikkatinden kaçmıştır. Kaçakçılar, daha çok gece saatlerinde Tuna'nın güneyinden kuzeyine doğru mekik dokumuşlardır. Tütün, hemen basitçe bir makineyle işlendikten sonra sigara imal edilebildiği için en kazançlı kaçakçılık olarak görülmüştür⁵⁸⁸.

Kaçakçılık işi Tuna üzerinde seyr ü sefer yapan vapurlara kadar uzanmıştır. Bu nedenle de Adakale kaçakçılar için değiş tokuşun yapılabileceği en iyi yer olarak bilinmiştir. Hatta bir ara yetkililer ada halkının

⁵⁸⁷ Popescu-Judet, "Adakale: Geçmişte Bir Türk Adası", s.572.

⁵⁸⁸ Popescu-Judet, **Adakale**, s.36.

nehir altından açtıkları bir tünelle, malları karadan adaya taşıdıklarına bile inanmışlardır⁵⁸⁹.

5 Nisan 1904 tarihli Peşte Şehbenderliği'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen tahriratta, Adakale'nin 500 kişiden oluşan Müslüman nüfusunun içinde birkaç Hristiyanın da bulunduğu belirtilmiştir. Askerlikten ve her türlü "rüsûm ve tekâlifden muaf olan" ada ahalisinin umumiyetle kayıkçılık, balıkçılık ve civarda bulunan ecnebi memleketlerinde amelelik ve hamallık gibi meslekler yaparak geçindikleri ifade edilmiştir. Fakat kaçakçılığı ileri götürmeleri nedeniyle bir süredenberi Romanya ve Sırbistan hudutlarından içeri giremedikleri için geçim sıkıntısı çektikleri belirtilmiştir. Şeker ve kahve ticareti yapmaya başlayan Adakalelilerin çoğu kaçakçılıkla itham edilerek, Macar Gümrük İdaresi tarafından Orşova iskelesinde ticaret yapmalarına izin verilmemiştir.⁵⁹⁰

Adakale zaman zaman Dersaadet'ten firar eden kaçakların sığınma yeri olmuştur. Viyana Sefareti'nden 30 Mayıs 1904 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahriratta, İstanbul'dan Adakale'ye kaçak olarak gelen Vidinli Mahmud Nedim Efendi hakkında bilgi verilmiştir. Bursa'da ikamet ederken daha sonra İstanbul'a taşınan Vidinli Mahmud Nedim Efendi'nin Adakale'ye firar ettiği öğrenilmiştir. Bunun üzerine Viyana Sefareti Adakale Müdürlüğü'ne ve meclis-i idareye bir yazı yazarak, ilgili şahsın ailesinin yanına gitmek üzere bir an evvel adadan çıkarılmasını istemiştir⁵⁹¹.

Adada bütün kaçakçılığının yanı sıra likör kaçakçılığı da yapılmıştır. Ada içi tüketim için variller dolusu alkollü içki ve pek çok sigara adaya kaçak yollardan getirilmiştir. Bunlar hem ada halkına, hem de dışarıdakilere oldukça kârlı bir şekilde satılmıştır. Bunun dışında 1905 yılında, bir grup usta kalpazan adaya gelerek Romen parası bile basmışlardır⁵⁹².

⁵⁸⁹ Popescu-Judetz, *Adakale*, s.36.

⁵⁹⁰ BOA, HR. SYS, 2/4, L. 10, 23 Mart 1320 (5 Nisan 1904) tarihli Peşte Şehbenderliği'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen tahrirat suretidir.

⁵⁹¹ BOA, HR. SYS, 2/4, L. 1, 30 Mayıs 1904 tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahriratın suretidir.

⁵⁹² Popescu-Judetz, "Adakale: Geçmişte Bir Türk Adası", s.573.

26 Ocak 1909 tarihinde Adakale Müdüriyeti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen tahriratın zeylinde, Adakale halkının kaçakçılıktan başka bir geçim kaynağı olmadığı ve kıyamet günü şu gayr-i meşru geçimlerinin hesabını veremelerinin zor olduğu ve bu nedenle bu işe bir son vermeleri gerektiği yazılmıştır. Üstelik halkın “tekâlif-i emriye”den muaf olduğu yine ilgili yazıda belirtilmiştir⁵⁹³.

Kaçakçılık meselesi, Adakale Müdürü Şevket Bey'in 6 Aralık 1909 tarihinde, Adakale'nin muhtaç olduğu ıslahata dair sunduğu layihanın dördüncü maddesinde ele alınmıştır. Buna göre; ahalinin maişetenin tütün ve ispirto gibi kaçak maddelere dayanması ve bunun gayr-i meşru bir ticaret olarak devam etmesinin mümkün olamayacağı belirtilmiştir. Aynı zamanda bu durumun civardaki hükümetlerin de hoşuna gitmediği ifade edilmiştir. Bu meseleye çözüm olarak da bazı uygun sanayi dallarının adada kurulması ve bu hususta müracaat edeceklere kolaylık sağlanması istenmiştir⁵⁹⁴.

Adada görevli jandarmalardan bazıları kaçakçılarla işbirliği yaparak, hem onların işlerini kolaylaştırmış, hem de haksız kazanç elde etmişlerdir. Umûr-ı Siyâsiye Müdiriyyet-i Umûmiyyesi'nden 28 Haziran 1911 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderilen tezkirede, Adakale jandarmalarından Niğbolulu Ömer'in zahire kaçakçılarıyla işbirliği yapması nedeniyle jandarmalık görevinden alındığı belirtilmiştir⁵⁹⁵.

Tuna Nehri üzerinde yarı kaybolmuş bir görünüm arzeden Adakale, asker kaçakları tarafından saklanma yeri olarak kullanılabilmektedir. 3 Haziran 1912 tarihinde Dahiliye Nezareti Muhâberât-ı Umûmiye Dairesi'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazıda, Adakale'de bulunan İsmail Hakkı bin Hasan'ın efrâd-ı ihtiyâtiyyeden olduğu belirtilmiştir. Sinop'a mülhak Gerze Kasabası'nın Koşanlı mahallesinden olup, Tuna'daki Adakale'de bulunan Viram Ağa oğlu İsmail Hakkı bin Hasan'ın taburuna katılmaması üzerine, Kastamonu

⁵⁹³ BOA, HR. SYS, 2/18, L. 20, 4 Muharrem 1327 (M. 26 Ocak 1909) tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen tahriratın zeyli.

⁵⁹⁴ BOA, HR. SYS, 2/18, L. 73, 23 Teşrin-i sani 1325 (M. 6 Aralık 1909) tarihli Adakale'nin muhtaç olduğu ıslahata dair Müdür Şevket Bey'in sunduğu layiha.

⁵⁹⁵ BOA, HR. SYS, 2/21, 15 Haziran 1327 (M. 28 Haziran 1911) tarihli Umûr-ı Siyâsiye Müdiriyyet-i Umûmiyyesi'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tezkire.

Vilayeti'nden celbinin sağlanması için gerekenlerin yapılması istenmiştir. Bu durumla ilgili olarak Hariciye Nezareti, Viyana Sefareti ve Adakale Müdüriyeti'yle yazışmalar yaptıktan sonra, 2 Mart 1915'te Hariciye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne cevap yazılmıştır. Buna göre, efrâd-ı ihtiyâtiyyeden ve Gerze Kasabası'nın Koşanlı mahallesi ahalisinden olup da Adakale'de olduğu bildirilen Vıram Ağa oğlu İsmail Hakkı bin Hasan'ın, Adakale'de ikamet etmeyip Tuna'da seyr ü sefer etmekte olan vapurlarda müstahdem olarak çalıştığı bildirilmiştir. Adı geçen kişinin askerlik hizmetini hemen yapması için taburuna ilhak etmesi lüzumu, Adakale Müdürlüğü vasıtasıyla iletilmiştir. Fakat Adakale Müdüriyeti'nden alınan cevapta İsmail Hakkı bin Hasan'ın davete icabet etmediği bildirilmiştir⁵⁹⁶.

Adakale Müdüriyeti'nden 11 Nisan 1916 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderilen tezkirede, ada halkından Bulgaristan'dan gelenlerin bir kısmının tütün, şeker mayası, ispiro gibi maddelerin kaçakçılığını yaptıkları ve bu durumun da Macarların adayı ilhak etme arzularına sebep olacağı belirtilerek, Dersaadet'ten bir komiser ile yeterli miktarda polisin gönderilmesi istenmiştir⁵⁹⁷.

Viyana Sefareti'nden 6 Eylül 1916 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderilen evrakta, 600 nüfustan ibaret olduğu ve Adakale ahalisinin bir kısmının kaçakçılık işleriyle uğraştığı belirtilmiştir. Adaya gönderilecek birkaç polisin, Tuna üzerinde ve komşu ülkeler arasında cereyan etmekte olan kaçakçılığı önlemeye kifayet etmeyeceği ifade edilmiştir. Adada mahkeme olmadığından kaçakçıların doğru düzgün yargılanamadığı ve bu nedenle bu işin önüne geçilemeyeceği belirtilmiştir⁵⁹⁸.

⁵⁹⁶ BOA, DH. İD, 147-1/41, L. 1, 3, 21 Mayıs 1328 (M. 3 Haziran 1912)'de Dahiliye Nezareti Muhâberât-ı Umûmiye Dairesi'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazıya, 17 Şubat 1330 (M. 2 Mart 1915) tarihinde Hariciye Nazırı adına Müsteşar tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tezkireyle cevap verilmiştir.

⁵⁹⁷ BOA, HR. SYS, 3/26, L. 39, 11 Nisan 1916 tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen evrak.

⁵⁹⁸ BOA, HR. SYS, 3/26, 3/26, L. 40, 6 Eylül 1916 tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nazırı Halil Bey'e gönderilen evrak.

II. ADAKALE'DE EĞİTİM KURUMLARI

A. İptidaiye Mektebi

Osmanlı eğitim sisteminin en önemli iki unsurunu, hemen her mahalle ve köyde açılan Sıbyan Mektebleriyle Medreseler oluşturmuştur. Sıbyan Mekteblerinde temel dini eğitim ve okuma yazma öğretilirken, Medreselerde daha üst seviyede eğitim verilmiştir⁵⁹⁹.

Osmanlı Devleti'nde ilk eğitim ve öğretimin yapıldığı yer Sıbyan Mektebleridir. Bunların devletçe hazırlanmış belirli bir programı yoktur. Bu okulların amacı bir çocuğa okuma yazma öğretmek, dini kuralları ve Kur'an'ı öğretmektir. Ferdî eğitimin hâkim olduğu Sıbyan Mekteplerinde, öğretim ezbere dayalı olarak yapılmıştır. Elifba, Kurân, İlm-i hal, Tecvid, Türkçe ahlâk risaleleri, Türkçe ve Hat gibi dersler okutulmuştur⁶⁰⁰.

Osmanlı Devleti'nde hemen hemen her köy ve kasabalara kadar yayılan ilkokul seviyesindeki Sıbyan Mekteblerine beş-altı yaşlarındaki çocuklar gönderilmiştir. Muallimliklerini ise genellikle belirli bir eğitim görmüş civardaki cami ve mescidlerin imam veya müezzinleri yapmıştır. Biraz öğrenim gören ve okuma-yazma bilen hafız hanımlara da bu görev verilmiştir⁶⁰¹.

Sıbyan Okullarının bir kısmı değişime uğrayarak varlığını sürdürürken, Medreseler ise Tanzimat Dönemi'nden sonra önemli ölçüde etkisini kaybetmiştir⁶⁰². 1862 senesinde Sıbyan Okullarının yerine, İbtidaiye

⁵⁹⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nde İlmiye Teşkilatı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1998, s.33-45.

⁶⁰⁰ Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1991, s.57.

⁶⁰¹ Abdülkadir ÖZCAN, "Tanzimat Döneminde Öğretmen Yetiştirme Meselesi", **150. Yılında Tanzimat**, Ankara 1992, s.444; Osmanlı Devleti'nde eğitim sisteminin ilk basamağını teşkil eden Sıbyan Okullarının öğretmenleri birer din adamı, müderrisleri ise derecelerine göre din bilgini veya devrin matematik ve mantığına çok az aşına olan kişilerden seçilmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Hasan Ali KOÇER, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu 1773–1923**, Ankara, Uzman Yay., 1987, s.5.

⁶⁰² Fahri Unan, "Bir Alimin Hayat Hikayesi ve Klasik Osmanlı Eğitim Sistemi Üzerine", **OTAM**, S.8, Ankara, 1997, s.365-391.

Mekteblerinin kurulmasına karar verilmiştir⁶⁰³. Bu fikir ancak 1872 yılında açılan “İptidâi Nümune Mektebi” ile uygulamaya geçmiştir. Böylece ilköğretimde ikili bir sistem ortaya çıkmıştır. Bir yandan Sıbyan Mekteblerinde eski usûlde eğitim verilirken, diğer yandan İptidaiye Mekteblerinde yeni usulde eğitim vermeye başlanmıştır. 1882 yılından sonra Maarif Nezareti bu ikiliğe son vermek için ağırlığı İptidaiye Okullarına kaydirmiştir. Bu tarihten sonra Sıbyan Mektepleri yeni usulde eğitim veren İptidaiye Okullarına dönüştürülmeye başlamıştır⁶⁰⁴. Üçer yıllık iki devreden oluşan ve böylece Sıbyan-Rüşdiye Okullarını kapsayan bu altı yıllık okulların açılmasıyla yenilik girişimleri ilköğretim düzeyine inmiştir⁶⁰⁵.

21 Temmuz 1912 tarihli belgeye göre, Adakale’de okul binası iki katlı olup bir katı İptidaiye Mektebi, diğer katı ise Rüştiye Mektebi olarak kullanılmıştır. İbtidaiye kısmında iki muallim görev yapmıştır. Bu muallimler Adakaleliler arasından seçilerek, Adakale Belediyesi tarafından görevlendirilmişlerdir. Rüşdiye Mektebi’nde ise normalde üç muallimin görev yapması gerekirken, çeşitli nedenlerden dolayı bir muallim çalışmıştır. Bundan dolayı Viyana Sefareti Hariciye Nezareti’nden Adakale’nin ihtiyaçları için talepte bulunduğu tezkiresinde, iki öğretmen daha gönderilmesini istemiştir. Bu sayede Rüşdiye muallimleriyle İbtidaiye muallimleri arasında oluşacak dayanışmayla, İbtidaiye Mektebi’ndeki muallimlerin çocuklara kıfayet edecek seviyeye çıkacağı belirtilmiştir⁶⁰⁶. Ancak İbtidaiye Mektebi’ndeki öğrenciler Türk maarifinin gerektirdiği seviyede değildiler⁶⁰⁷.

Adakale’nin merkeze olan uzaklığı ve fakirlik nedeniyle zaman zaman İptidaiye Mektebi’nde okutulacak kitapları temininde sıkıntılar yaşanmıştır. Bu nedenle bazı dönemlerde Maarif Nezareti’ne başvurularak kitap talebinde bulunmuştur.

⁶⁰³ İbrahim Ethem Başaran, **Türkiye Eğitim Sistemi**, Ankara, Gül Yay., 1993, s.76

⁶⁰⁴ Kodaman, **a.g.e.**, s.68-69.

⁶⁰⁵ Başaran, **a.g.e.**, s.76.

⁶⁰⁶ **BOA, HR. SYS**, 3/3, L. 2, 23 Temmuz 1912 tarihli Adakale’nin ihtiyaçları hakkında Viyana Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen tezkire.

⁶⁰⁷ Popescu-Judet, **Adakale**, s.42.

5 Ocak 1880 tarihinde Adakale Müdürü Ebubekir Bey tarafından Viyana Sefareti'ne gönderilen tahriratta, fakir çocukların eğitim ve öğretimi için Adakale Mektebi'nce lüzum görülen "Mushaf-ı Şerif, Eczâ-yı Şerife ve Risâle-i Sâire" talebinde bulunulmuştur. Adakale Müdüriyeti'nin Viyana Sefareti'nden kitap istediğini duyan öğrenciler oldukça sevinmişlerdir. Müdür Ebubekir Bey ve mektep hocası istemiş oldukları kitapların ayrıntılı listesini aşağıdaki tabloda belirtildiği şekilde Sefaret'e sunmuşlardır⁶⁰⁸.

Tablo 15. 1880 Yılında Adakale Mektebi İçin Gerekli Olan Mushaf-ı Şerif, Eczâ-yı Şerife ve Risâle-i Sâire Listesi⁶⁰⁹

Kitabın Adı	Mikdarı
Elifbâ Cüz'ü	10 Adet
Amme Cüz'ü	10
Tebâreke Cüz'ü	10
Kad Sem'a Cüz'ü	10
Ve'z-Zâriyat Cüz'ü	10
Mushaf-ı Şerif	6
İlmihal	10
Tecvid	10
İzhar Adalı ve Mu'ribi	10
Tarikat-ı Muhammediye Şerhi (Cildiyle)	1
Mülteka Şerhi (Cildiyle)	2
Akayid Şerhi	5

Adakale Mektebi'nde okuyan çocukların tedris ve talimi için Viyana Sefareti tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazı, oradan 31 Ocak 1880 tarihinde Maarif Nezareti'ne havale edilmiştir. Maarif Nezareti'nin 4 Mart 1880 tarihinde gönderdiği cevabi yazıda; talep edilen evrak, kitap ve risalelerden Maarif Kütüphanesi'nde mevcut bulunanlar içerisindeki 92 nüshanın bir paket yapılarak gönderildiği belirtilmiştir. Yine aynı yazıda Elifba Cüz'ü, Ve'z-Zâriyat Cüz'ü, İlmihal, İzhar Adalı ve Mu'ribi, Tarikat-ı

⁶⁰⁸ BOA, HR. SYS, 1/28, L. 2, 24 Kanun-ı evvel 1295 (M. 5 Ocak 1880) tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen tahrirat.

⁶⁰⁹ BOA, HR. SYS, 1/28, L. 2, 24 Kanun-ı evvel 1295 (M. 5 Ocak 1880) tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen Adakale Mektebi'nce lüzum görülen Mushaf-ı Şerif, Eczâ-yı Şerife ve Risâle-i sâirenin miktarını gösteren listedir.

Muhammediye Şerhi, Mülteka Şerhi ve Akayid Şerhi'nin altı çizilerek bunların temin edilemediği için gönderilemediği ifade edilmiştir⁶¹⁰.

Adakale İbtidaiye Mektebi'nde okutulmak üzere istenen kitaplardan bazılarının, Maarif Nezareti'nin Kütüphanesi'nde bulunmadığı gerekçesiyle gönderilmemesi gerçekten üzüntü verici bir olaydır. Tuna Nehri'nin ortasındaki Osmanlı Devleti'nin son kalesi olan Adakale'deki çocuklara hem de Elifba Cüz'ü, Ve'z-Zâriyat Cüz'ü, İlmihal gibi en temel ders kitaplarının gönderilmemesinin hiçbir mazareti olamaz.

1904 senesinde okul öğretmensiz, cami de imamsız kalmıştır. Bunun üzerine okula gitmeyen çocukların durumundan endişelenen kimi aileler, çocuklarını ya Vidin'e ya da Orşova'daki Macar okuluna göndermeye başlamışlardır⁶¹¹.

Bu olay üzerine Hariciye Nezareti, Adakale'nin genel durumunu incelemek üzere Budapeşte Başşehbenderi Lütfi Bey'i adaya göndermiştir. Lütfi Bey'in 4 Haziran 1904 tarihinde Hariciye Nezareti'ne sunduğu tahriratta; doktorluk, mektep muallimliği ve imamlık vazifesini yapan Vidinli Mustafa Efendi'nin vefatından beri üç yıldır bu görevlerin boş kaldığını yazmıştır. Adakale camisinin odalarının bir kısmının mektep olarak kullanıldığını ve burada 55 kadar çocuğun bir yerde okuduğunu belirtmiştir. Vidinli Mustafa Efendi'nin yerine, niyabet göreviyle birlikte yeni usûlde eğitim vermeye muktedir bir muallimin gönderilmesini istemiştir. Bunun yanında Dâulmuallimat mezunlarından bir bayan hoca da gönderilirse, güzleri erkerkerden ayrı olarak kız çocuklarına nakış, halıcılık gibi kursların verebileceğini ifade etmiştir. Böylece kız çocuklarının yapacağı işlemlerin ve halıların, yaz mevsiminde adayı ziyarete gelen yabancılara satılabileceğini belirtmiştir. Bu sayede hem fakir ailelerin geçimlerine yardımcı olunacağı,

⁶¹⁰ BOA, HR. SYS, 1/28, L. 1, 19 Kanunusani 1295 (M. 31 Ocak 1880) tarihli Hariciye Nezareti'nden Maarif Nezareti'ne gönderilen yazı üzerine, Maarif Nezareti'nden 21 Şubat 1295 (M. 4 Mart 1880) tarihli Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahrirat suretidir.

⁶¹¹ Popescu-Judet, *Adakale*, s.42.

hem de onların kız çocuklarını okula göndermesine teşvik edileceği anlatılmıştır⁶¹².

Adakale'nin muhtaç olduğu ıslahata dair Müdür Şevket Bey'in 6 Aralık 1909'da Viyana Sefareti'ni sunduğu layihanın üçüncü maddesinde, İbtidaiye Mektebi muallimi olarak görev yapan iki kişi olduğu yazılmıştır. Bunlardan birisinin Maarif Nezareti bütçesinden, diğerinin ise belediye'den 500 kuruş maaş alarak çalıştıkları ve Bulgaristan ve Romanya'daki mekteplerden mezun oldukları belirtilmiştir. Çocukların talim ve terbiyesinde ahlaken kemâle ermiş ve belirli bir tâlimden geçirilmiş kimselerin muallim olarak çalışmalarının doğru olacağı ifade edilmiştir. Bundan dolayı Maarif Nezareti'den, bunların yerine daha iyi eğitim ve terbiye görmüş birilerini göndermesi istenmiştir⁶¹³.

Adakale'de 1913 senesinde yapılan nüfus tahrir defterlerine göre, adada yaşları 6 ile 16 arasında olan ve meslek hanesine "talebe" olarak yazılan 57 öğrenci bulunmuştur. Bunlardan 4 tanesi kız, 53 tanesi erkektir. Bir tane de meslek hanesine "mektebli" olarak yazılan öğrenci vardır. Adada 6 ile 16 yaşları arasında olup da okula gitmediği için meslek hanesi boş kalan 88 çocuk kayıtlıdır. Bu çocukların 16'sı erkek, kalan 72'si kızdır. Yine bu çocuklardan 6 kişi Bulgaristan doğumlu olup, kalan 51'i ise Adakale doğumludur⁶¹⁴. Adakale'deki öğrencilerin genel durumları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 16. 1913 Nüfus Sayımına Göre Adakale'deki Öğrencilerin Durumları

Adı	Doğum Yeri	Yaşı	Cinsiyeti	Ev Tipi
Mehmed Fedai Efendi	Adakale	14	Erkek	Hane
Abdülaziz Efendi	Adakale	8	Erkek	Hane
Yahya Efendi	Adakale	14	Erkek	Hane
Mustafa Efendi	Adakale	13	Erkek	Hane
Emine Hanım	Adakale	11	Kız	Hane
Hatice Hanım	Adakale	6	Kız	Hane

⁶¹² BOA, HR. SYS, 2/4, L. 9, 22 Mayıs 1320 (M. 4 Haziran 1904) tarihli Budapeşte Başşehbenderi Lütü Efendi'nin Hariciye Nezareti'ne gönderdiği tahrirat.

⁶¹³ BOA, HR. SYS, 2/18, L. 73, 23 Teşrin-i sani 1325 (M. 6 Aralık 1909) tarihli Adakale'nin muhtaç olduğu ıslahata dair Adakale Müdürü Şevket Bey tarafından Viyana Sefareti'ne gönderilen layiha suretidir.

⁶¹⁴ BOA, HR. SYS, 3/12, 7 Haziran 1913 tarihli, Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen Adakale nüfus tahrirleri, 1. ve 2. defter.

Makbule Hanım	Bulgaristan Vidin	11	Kız	Kemerhane
Şefkat Hanım	Adakale	9	Kız	Hane
Hayri Efendi	Adakale	13	Erkek	Hane
Mehmed Efendi	Adakale	10	Erkek	Kemerhane
Mehmed Efendi	Adakale	11	Erkek	Hane
Kasım	Adakale	7	Erkek	Hane
Behlül Efendi	Adakale	14	Erkek	Hane
İbrahim	Adakale	7	Erkek	Hane
Mustafa Efendi	Adakale	16	Erkek	Hane
Hakkı Efendi	Adakale	14	Erkek	Hane
Fevzi Efendi	Adakale	16	Erkek	Hane
Salim Efendi	Bulgaristan Rusçuk	14	Erkek	Hane
Mehmed Efendi	Adakale	8	Erkek	Hane
Mahmud Ağa	Adakale	10	Erkek	Kemerhane
Muhsin Efendi	Adakale	10	Erkek	Hane
Kazım	Adakale	10	Erkek	Kemerhane
Mehdi	Adakale	8	Erkek	Kemerhane
Mehmed Efendi	Adakale	12	Erkek	Hane
İbrahim Efendi	Adakale	10	Erkek	Hane
Lütfü Efendi	Adakale	10	Erkek	Hane
Ömer Efendi	Bulgaristan Niğbolu	11	Erkek	Hane
Süleyman Efendi	Adakale	10	Erkek	Hane
Hasan	Adakale	10	Erkek	Kemerhane
Mahmud Efendi	Adakale	16	Erkek	Hane
İbrahim Efendi	Adakale	11	Erkek	Hane
Rasim Efendi	Adakale	10	Erkek	Hane
Süleyman Efendi	Adakale	9	Erkek	Hane
İsmail Efendi	Adakale	13	Erkek	Hane
Ömer Efendi	Adakale	10	Erkek	Hane
Kadri Efendi	Adakale	11	Erkek	Hane
Bektaş Efendi	Adakale	10	Erkek	Hane
Süleyman Efendi	Adakale	13	Erkek	Hane
Danyal Kahraman Efendi	Adakale	11	Erkek	Hane
Sıdkı Efendi	Adakale	12	Erkek	Hane
Muammer Efendi	Adakale	15	Erkek	Hane
Ömer Efendi	Adakale	11	Erkek	Hane
Mehmed Efendi	Adakale	9	Erkek	Hane
Ali Efendi	Adakale	16	Erkek	Hane
Nuri Efendi	Adakale	10	Erkek	Hane
Ahmed Efendi	Adakale	12	Erkek	Hane
Hasan Efendi	Adakale	8	Erkek	Kemerhane
Hasan Efendi	Adakale	12	Erkek	Kemerhane
Mahmud Efendi	Adakale	8	Erkek	Kemerhane
Nuri Osman Efendi	Adakale	14	Erkek	Kemerhane
İlyas Efendi	Adakale	12	Erkek	Kemerhane
Yusuf Efendi	Adakale	9	Erkek	Kemerhane
Süleyman Efendi	Bulgaristan Lom	15	Erkek	Hane
Ömer Ziya Efendi	Adakale	16	Erkek	Hane
Mehmed Efendi	Bulgaristan Vidin	7	Erkek	Hane
Osman Efendi	Bulgaristan Niğbolu	13	Erkek	Kemerhane
Kadri Efendi	Adale	11	Erkek	Hane

Okula giden çocukları ikamet ettikleri yer itibarıyla değerlendirdiğimizde, 13 kişinin Kemerhane’de, 44 kişiyi ise Hane’de oturduklarını görmekteyiz. Hane’de ikamet eden öğrencilerin 2 tanesi dışında hepsinin “Efendi, Ağa, Hanım” gibi ünvanları kullandığı tespit edilmiştir. Kemerhane’de ikamet eden öğrencilerden ise 3 kişi hariç kalan 9 kişinin aynı ünvanları kullandığı belirlenmiştir⁶¹⁵. Bunun nüfus memurlarının dikkatinden kaçtığı için böyle yazıldığını düşünüyoruz.

Bunun dışında okula gitmeyen çocukların sayısının fazla olmasının nedeni, adanın ekonomik durumunun iyi olmamasından kaynaklanmıştır. Okula gitmeyen kız çocuklarının erkeklere oranla yaklaşık beş kat daha fazla olduğu görülmüştür. Bu da dönemin şartlarına göre kızların okula pek gönderilmediğini göstermektedir. Okula giden öğrencilerin yaş gruplarına göre sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 17. 1913 Nüfus Sayımına Göre Adakale Öğrencilerinin Yaş Grupları⁶¹⁶

Yaş	Kişi
6	1
7	3
8	5
9	5
10	12
11	8
12	5
13	5
14	6
15	2
16	5
Toplam	57

Adakale’de çocukların okula başladığı ilk gün, “mekteb düğünü” adı verilen kutlamalar yapılmıştır. Okula yeni başlayan kız veya erkek çocukla beraber diğer bütün çocuklar giydikleri yeni kıyafetleriyle okul bahçesinde

⁶¹⁵ BOA, HR. SYS, 3/12, 7 Haziran 1913 tarihli Viyana Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen Adakale nüfus tahrirleri, 1. ve 2. defter.

⁶¹⁶ BOA, HR. SYS, 3/12, 7 Haziran 1913 tarihli Viyana Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen Adakale nüfus tahrirleri, 1. ve 2. defter.

başlarında hocalarıyla birlikte tören düzenlemişlerdir. “Amin alayı” adı verilen bu tören sırasında ilahiler okuyarak, her ilahinin ardından “amin” diye bağırmışlardır. Daha sonra bu alay, hep beraber okula başlayacak olan çocuğun evine giderek onu evinden almıştır. Okula başlayacak çocuk, tören alayına katılanları evinin avlusunda karşılayarak onlara şeker ve helva ikram etmiştir. Sonra hep birlikte ilahiler okunarak okula geri dönmüştür. Tören alayı okul kapısında durarak, okula yeni başlayacak olan çocuğa ufak tefek hediyeler verilmiştir. Daha sonra çocuk elifba ve ilmiyal öğreneceği dersliğe götürülmüştür. Yapılan bu törenle okula yeni başlayan çocuk eğitime ilk adımı atarak İptidaiye Mektebi’ne ısındırılmıştır⁶¹⁷.

B. Rüşdiye Mektebi

Adakale’de Rüşdiye Mektebi’nin kurulmasına dair tespit edebildiğimiz ilk belge 18 Şubat 1873 tarihli Sadaret yazısıdır. Bu yazıda Tuna Vilayeti’nde kâin Adakale’de ahalinin yardımlarıyla bir Rüşdiye Mektebi’nin inşa olduğu ve mektebin muallimliğine aylık 250 Kuruş maaşla Hafız İbrahim Efendi’nin tayin edildiği belirtilmiştir. Mektebin diğer masrafları için senelik 500 Kuruş tahsis edildiği ve bu giderlerin 1873 yılı bütçesine dahil edilmesi için Maliye Nezareti’ne havale edildiği yazılmıştır. Maarif Nezareti’ne gönderilen yazıda ise Adakale’de Şûra-yı Devlet kararıyla kurulan Rüşdiye Mektebi’nin gerekli olan ihtiyaçlarının karşılanması ve iktiza eden ders kitaplarının gönderilmesi istenmiştir⁶¹⁸.

Rüşdiye Mektebi hakkında bilgi veren 21 Temmuz 1912 tarihli belgede, adadaki okulun üç sınıfının Mekteb-i Rüşdiye olarak kullanıldığı yazılmıştır. Rüşdiye Mektebi’nde üç muallime ihtiyaç olduğu, ancak iki muallim tarafından eğitim verildiği belirtilmiştir. Aslında buradaki Rüşdiye Mektebi’nde üç muallime ihtiyaç olduğu Hariciye Nezareti tarafından da kabul edilmiştir. Fakat ikinci muallim için bütçede ayrılan para 300 Kuruş olduğundan, şimdiye kadar hiç kimse ikinci bir muallim talebinde bulunmamış

⁶¹⁷ Popescu-Judet, *Adakale*, s.53.

⁶¹⁸ BOA, A. MKT. MHM, 447/75, 20 Zilhicce 1289 (M. 18 Şubat 1873) tarihli Sadaret Mektubı Mühimme Kalemi’nden Maliye ve Maarif Nezaretlerine gönderilen yazı.

ve bu memuriyet boş kalmıştır. Zaten üçüncü muallim için Maarif Nezareti'nce tahsisatta bulunulmadığından, Adakale Rüşdiye Mektebi'ndeki eğitim, birinci ve ikinci muallim tarafından yapılmak zorunda kalmıştır. İkinci muallim için de talepte bulunulmadığından Rüşdiye sınıflarındaki eğitim “muallim-i evvel” tarafından yapılmıştır. Maarif Nezareti, Rüşdiye Mektebi'ni geliştirmek ve bahsedilen olumsuzluklara son vermek için bir takım tedbirler almıştır. Daha önce Viyana Sefareti'nin de istediği şekilde birinci muallimin maaşı 800 Kuruşa, ikinci muallimin maaşı da 600 Kuruşa çıkarılmıştır. Okulun bir sene sonraki bütün ihtiyaçları da temin edilmiştir. Fakat şimdiye kadar ikinci muallim Adakale'ye gelmemiştir. Zaten ikinci muallim gelse bile Rüşdiye Mektebi'nin üç sınıfının tedrisi için iki muallimin yetmeyeceği âşikârdır. Bu nedenle Maarif Nezareti'nce münasip bir tahsisat bulunarak üçüncü muallimin tayin edilmesi gerekmektedir ⁶¹⁹.

Bundan başka aynı belgede Rüşdiye Mektebi için bir muallimeye olan ihtiyacın zaruri derecede olduğu belirtilmiştir. Kız ve erkek çocuklar her ne kadar birlikte eğitim görüyorlarsa da kızların pek çok noktadan noksan kaldıkları ifade edilmiştir. Kızların daha çok, el eşyaları ve ev işlerine ait uygulama yapılması gereken şeylerden eksik kaldıkları görülmüştür. Bu noksanlıklarının telâfisi için bir muallimenin tayin edilmesinin elzem olduğu belirtilmiştir ⁶²⁰.

Ancak daha sonraki yıllara ait incelediğimiz belgelerde, Rüşdiye Mektebi'ne ikinci ve üçüncü muallim ile ayrıca bir muallimenin atandığına dair bilgiye rastlamadık. Rüşdiye Mektebi'nin eğitimi sadece birinci muallim tarafından yapılmıştır. Merkezden maaşların düzenli olarak gönderilmemesi ve halkın muallim hakkında şikâyetlerde bulunması gibi çeşitli nedenlerden dolayı, birinci muallimin pek düzenli çalıştığı söylenemez.

3 Ağustos 1878 tarihinde Adakale Müdüriyeti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen tahriratta, maaşların ödenmemesi nedeniyle bulundukları yerde

⁶¹⁹ BOA, HR. SYS, 3/3, L. 2, 23 Temmuz 1912 tarihli Adakale'nin ihtiyaçları hakkında Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tezkire.

⁶²⁰ BOA, HR. SYS, 3/3, L. 2, 23 Temmuz 1912 tarihli Adakale'nin ihtiyaçları hakkında Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tezkire.

yaşamalarının zorlaştığı ifade edilmiştir. Buna göre Rüşdiye Muallimi Mustafa Efendi'nin 235 Kuruş olan maaşının ödenmediği belirtilmiştir. Rüşdiye Muallimi'yle beraber adada çalışan diğer memurların da maaşlarını alamadığı ve daha sonra bu konu nedeniyle üst makamları rahatsız etmemek için maaşların her ay düzenli olarak gönderilmesi rica edilmiştir⁶²¹.

Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli hakkında Adakaleliler şikâyetinde bulunmuşlardır. Bunun üzerine Hariciye Nezareti konunun araştırılması için Viyana Sefareti'ni görevlendirmiştir. Viyana Sefareti'nin 11 Şubat 1909'da Hariciye Nezareti'ne sunduğu raporda özetle şöyle denilmiştir:

Niyabet makamını da elinde tutan mektep muallimi olan Hafız Mehmed Naci Efendi'nin çocukları dövüldüğü ve hatta bir çocuğun ağzından ve burnundan kanlar boşandığı şikâyetinde bulunulmuştur. Ahaliden bazıları da gerek muallim-i evvelin ve gerekse muavin İsmail Hakkı Efendi'nin ahaliyi müdür aleyhine kışkırttıkları, kendilerine müdüriyet vasıtasıyla uyarıda bulunulması üzerine mektebi kapatarak çocukları bıraktıkları gibi şikâyetler yapmışlardır. Ancak mektebin tatil edildiği haberinin aslı olmadığı ve müdüriyetten Hafız Mehmed Naci Efendi'ye uyarıda bulunulması üzerine, Mehmed Naci Efendi'nin memuriyetten istifa talebinde bulunduğu beyan edilmiştir. Bu durumun açıklığa kavuşturulması için Turnu Severin Şehbenderi Atıf Bey'in görevlendirildiği ve tahkikatın sonucu Müdür Şevket Bey'in lehine olursa naip ve muallim-i evvel olan Hafız Naci Efendi'nin istifasının kabul edilebileceği belirtilmiştir. Aynı şekilde belediyeden 500 Kuruş maaş alan muallim muavini İsmail Hakkı Efendi'nin yerine başka birinin tayin edilmesi istenmiştir⁶²².

Maarif-i Umumiye Nazırlığı'ndan 6 Aralık 1909 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahriratta, Adakale Naibi ve Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli Mehmed Naci Efendi'nin ahaliden bazılarının kendisini hakkında iftirada bulunmaları nedeniyle memuriyetten istifa ettiği bildirilmiştir. Bu

⁶²¹ BOA, HR. SYS, 1/17, 22 Temmuz 1294 (M. 3 Ağustos 1878) tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen tahrirat sureti.

⁶²² BOA, HR. SYS, 2/18, L. 49, L. 60, 29 Kanunusani 1324 (M. 11 Şubat 1909) tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazı.

durum Viyana Sefareti'nden Hariciye ve Dahiliye Nezaretlerine iletilmiştir. 1 Mart 1910 tarihinde Dahiliye'den gelen cevabi tezkirede, Mehmed Naci Efendi'nin istifasının kabul edildiği ve yerine münasip birinin tayin edileceği yazılmıştır. Adanın bulunduğu mevkinin ehemmiyetinden dolayı, Rüşdiye Mektebi muallimi olarak gönderilecek kişinin ehil kişiler arasından seçilerek gönderileceği belirtilmiştir⁶²³.

19 Aralık 1909'da Maarif Nezareti'nden Adakale Müdürlüğü'ne gönderilen tezkirede, Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli Mehmed Naci Efendi'nin istifasının Nezaretce kabul edildiğinden kendisinin haberinin olmadığı ve istifasının kabulünün kendisine tebliğ edilmesi istenmiştir⁶²⁴.

Fakat Maarif Nezareti'nin Adakale'ye mektep muallimi vazifesini yapacak muktedir birisini bulamaması üzerine, Adakale Naibi ve Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli Mehmed Naci Efendi'nin istifasından vazgeçildiği bildirilmiştir. Bu durum Dahiliye Nezareti tarafından 7 Şubat 1910 tarihli yazıyla Hariciye ve Maarif Nezaretleriyle, Viyana Sefareti'ne gönderilmiştir. Mehmed Naci Efendi'nin istifasından vazgeçmesi üzerine, Maarif Nezareti kendisini memnun etmek için maaşını 530 Kuruşa çıkarmıştır.⁶²⁵

Adakale Müdürü Şevket Bey'in 28 Ekim 1910'da Hariciye Nezareti'ne gönderdiği yazıda, adada naip olarak görev yapan zatın 200 Kuruş maaş daha ilave alarak hem mektep muallimliği hem de imamlik görevlerini yaptığını bildirmiştir. Bu üç vazifenin bir kişide toplanmasının çeşitli mahsurlarının olduğu belirtildikten sonra, niyabet maaşının artırılarak mektep muallimliğinden ayrılması istenmiştir. Muallimlik görevini yapan bir kişinin naiblik vazifesini yapmaya zamanının kalmayacağı ve her ikisine yetecek

⁶²³ BOA, HR. SYS, 2/18, L. 70, 23 Zilkade 1327 (M. 6 Aralık 1909) tarihli Adakale Naibi ve Mektep muallimi olan Naci Efendi'nin istifasıyla ilgili olarak Maarif-i Umûmiye Nazırı'nın Hariciye Nezareti'ne gönderdiği tahrirat.

⁶²⁴ BOA, HR. SYS, 2/18, L. 14, 6 Zilhicce 1327 (M. 19 Aralık 1909) tarihli Adakale Naibi ve Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli hakkında Maarif Nezareti'nden Adakale Müdürlüğü'ne gönderilen tezkire.

⁶²⁵ BOA, MVİ, 25-2/30, L. 22, 25, 25 Kanunusani 1325 (M. 7 Şubat 1910) tarihli Dahiliye Nezareti Muhaberât-ı Umumiye Dairesi'nden Hariciye ve Maarif Nezaretleri ve Viyana Sefareti'ne gönderilen tezkire sureti.

kadar bütçede para olduğundan yeni bir muallim tayin edilmesi talep edilmiştir⁶²⁶.

Fakat ileri zamanlarda Adakale'ye yeni bir mektep muallimi tayin edilmemiş ve bu konudaki sıkıntılar yukarıda da anlatıldığı şekilde son dönemlere kadar devam etmiştir.

III. ADAKALE'DE SAĞLIK HİZMETLERİ

A. Adakale'de Sağlık Hizmetleri

Sağlık hizmetleri ada halkının en önemli meselelerinden birisi olmuştur. Ada halkının yeterince sağlık konularına riayet etmemesi ve hayat şartlarının zorluğu, çeşitli salgın hastalıkların zuhur etmesine sebep olmuştur. Adada bir sağlık kuruluşu ve doktor olmadığından dolayı halk, herhangi bir hastalık durumunda balıkçılıkla uğraşan kişilerin kayıklarıyla hastalarını Tuna'nın güneyindeki ve kuzeyindeki bölgelere taşıyarak tedavi ettirmiştir. Bu ise para ve zaman gerektiren bir durum olduğundan çoğu zaman ada halkı bu hastalıklarla mücadelede kireçleme, otlarla tedavi gibi geleneksel yöntemlere başvurmuş, bu da muhtemel bir salgının önüne geçmede yeterli olmamıştır.

Adadaki geleneksel tıp yöntemleriyle ilgili olarak, 7 azizin adaya geldiği ve bazı bitkileri kullanarak hastaları tedavi ettiğine çevrede yerleşim bölgelerindeki pek çok insan inanmıştır. Adalılar solunum veya sindirim bozukluklarında, "Alion Çayı"nı kullanmışlardır. Önceden Alion Dağı'ndan toplanan bu çay, daha sonra Orşova'daki pazarda Adakaleliler tarafından satılmıştır. Adada yetişen çançiceği, mide rahatsızlıklarına oldukça iyi gelmiştir. Sarı papatya, gastrit hastalıklarında ve solunum rahatsızlıklarında

⁶²⁶ BOA, HR. SYS, 2/18, 15 Teşrin-i evvel 1326 (M. 28 Ekim 1910) tarihli Adakale Müdürü Şevket Bey tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazı.

kullanılmıştır. Bunlardan başka nane, domuz kılı, kekik, pelin ve ıhlamur çiçeği tedavi için kullanılan diğer bitkilerdir⁶²⁷.

İncelediğimiz arşiv belgelerinde, Sadaret tarafından adaya gönderilmiş bir doktorun olmadığını gözlemledik. Adada bir hastalık çıktığında, Orşova veya Vidin'den geçici bir doktor getirilerek hastalar tedavi edilmiştir. Adanın nüfusunun az olması nedeniyle gönderilecek doktorun masrafları karşılanamayacağı için Adakale'ye bir doktor gönderilmediğini tespit ettik.

Hariciye Nezareti, Adakale'nin genel durumunu incelemek üzere Budapeşte Başşehbenderi Lütfi Bey'i adaya göndermiştir. Lütfi Bey'in 4 Haziran 1904 tarihinde Hariciye Nezareti'ne sunduğu tahriratta, doktorluk, mektep muallimliği ve imamlık vazifesini yapan Vidinli Mustafa Efendi'nin vefatından beri üç yıldır bu görevlerin boş kaldığını yazmıştır. Adada hekim bulunmamasından dolayı fakir hastaların tedavisiz kaldığı ve Avusturya tarafından hekim getirmeye de güçleri yetmediği için ahaliden bazılarının hastalıklardan dolayı vefat ettiği bildirilmiştir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Adakale'deki komutanı, adadaki askerlerin tedavisi için Orşova'dan getirtilen doktora kendi askeri idareleri tarafından 1000 Frank tahsis edildiğini söylemiştir. Eğer Dersaadet'ten adaya bir doktor gönderilirse, belirtilen paranın o doktora verilebileceğini ifade etmiştir. Kendisine bir veya iki oda verilerek bu sayede hem ada halkının ücretsiz tedavi edilebileceği, hem de asker için daimi bir surette adada hekim bulundurulacağı belirtilmiştir. Bu suretle Dersaadet'ten bir hekim gönderilerek münasip bir maaş tahsis edilirse, Adakale ahalisinin hayat bulacağı söylenmiştir⁶²⁸.

Adakale'ye tabip göndermek gerektiği halde verilecek tahsisatın nazırlığa yazılarak, tayin hakkında gerekli işlemlerin yapılması için Dahiliye

⁶²⁷ Val Cordun, "Din Aspectele Etoiatriei La Ada Kaleh", *Comunicari Seria Etnografica*, C. VII, Craiova, 1968, s.23-24.

⁶²⁸ **BOA, HR. SYS**, 2/4, L. 9, 22 Mayıs 1320 (M. 4 Haziran 1904) tarihli Budapeşte Başşehbenderi Lütfi Efendi'nin Hariciye Nezareti'ne gönderdiği tahrirat.

Nezaretî'nden 20 Eylül 1904 tarihinde Hariciye Nezaretî ve Viyana Sefaretî'ne gönderilen yazıyla görüş istenmiştir⁶²⁹.

Budapeşte Başşehbenderi Lütfî Bey'in raporu doğrultusunda Adakale'nin doktorsuz kaldığı hakkındaki gerekli bilgiler Dahiliye Nezaretî'ne ulaştırılmıştır. Adada doktorluk ve imamlık vazifelerini ifa etmekte olan zatın vefatı üzerine, millete doktorluk ve imamlık yapabilecek bir zatın tayin edilmesi istenmiştir. Ancak Hariciye Nezaretî'nden 11 Kasım 1904'te Peşte Başşehbenderliği'ne gönderilen yazıda, doktorluk ve imamlık vazifelerini yapacak özellikte birisinin adadan veya civardan araştırılması istenmiştir⁶³⁰.

Viyana Sefaretî'nden 25 Ocak 1905 tarihinde Hariciye Nezaretî'ne gönderilen yazıda, Lütfî Bey'in adada bir Osmanlı tabibi bulunması hakkındaki fikrine iştirak edildiği, fakat maaşının ödenmesi konusunda şartların uygun olmadığını söylemeyi bir vazife bilmişlerdir. Yine aynı yazıda Lütfî Bey'in Adakale'yle ilgili olarak Hariciye Nezaretî'ne sunduğu raporda üç konuya dikkat çektiği belirtilmiştir:

1-Adakale'ye bir tabip gönderilmesi.

2-Mektep muallimlimliğini yapabilecek özellikte bir naibin görevlendirilmesi.

3- Bir imam tayin edilmesi⁶³¹.

Adakale'de daha sonraki dönemlere ait incelediğimiz belgelerde bu konu sık sık dile getirilmesine rağmen Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardan ve adanın merkeze olan uzaklığından dolayı buraya bir doktor gönderilememiştir.

⁶²⁹ BOA, HRS. SYS, 2/4, L. 6, 10 Receb 1322 (M. 20 Eylül 1904) tarihli Dahiliye Nezaretî'nden Hariciye Nezaretî ve Viyana Sefaretî'ne gönderilen tezkirenin zeylidir.

⁶³⁰ BOA, HR. SYS, 2/4, L. 8, 3 Ramazan 1322 (M. 11 Kasım 1904) tarihli Hariciye Nezaretî'nden Peşte Başşehbenderliği'ne gönderilen yazı.

⁶³¹ BOA, HR. SYS, 2/4, L. 4, 22 Ocak 1905 tarihli Viyana Sefaretî'nden Hariciye Nezaretî'ne gönderilen tahriratın tercümesidir.

B. Adakale’de Çiçek Hastalığı ve Karantina Uygulaması

Adakale hekim olmadığından dolayı, hastalıklardan aşı yöntemiyle korunma sistemi düzenli bir şekilde uygulanmamıştır. İklimin nemli olması, düzenli bir sağlık hizmetinin verilmemesi ve ada halkının hayat şartlarından kaynaklanan nedenlerden dolayı kızamık, çiçek ve kolera gibi salgın hastalıklar görülmüştür. Bundan başka Tuna Nehri’nin büyük tahribatlara yol açan mevsimlik taşkınları ve kışın sert geçmesi bu hastalıkları tetiklemiştir. Havadaki nem oranı özellikle yaz mevsiminden yükseldiği için evlerin duvarları küfle kaplanmıştır. Bu da sağlık açısından pek çok sorunları beraberinde getirmiştir⁶³².

Sağlık problemi adanın en ciddi sorunlarından birisi olmuştur. 25 Şubat 1894 tarihinde Adakale Müdürü Hami Bey, Viyana Sefaretine bulaşıcı hastalıklar ve adada doktor bulunmaması ile ilgili bir yazı göndermiştir. Belgede, beş-altı günden beri ada halkında ishal ve kusmayla birlikte diğer bir hastalığın daha zuhur ettiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca bir hafta içinde beş kişinin çiçek hastalığından vefat ettiği, 8 hastanın da hayatlarından ümit olmadığı ve Adakale Mektebi’nin de geçici olarak tatil edildiği belirtilmiştir. Hastaların tedavi ve muayenesiyle birlikte sağlık tedbirlerinin alınabilmesi için Orşova’dan münasip bir doktor getirilmesi talep edilmiştir⁶³³.

Bir gün sonra Adakale Müdüriyeti’nden Viyana Sefareti’ne gönderilen tahriratta, Adakale’de çiçek hastalığının süratle yayıldığı ve bundan dolayı bir hafta içinde 14 kişinin istifra ettiği belirtilerek, bunların içinden iki kişinin influanzadan öldüğü açıklanmıştır. Üç gün içinde 40 kişinin birden çiçek hastalığına yakalanarak, hayatlarının tehlikede olduğu belirtilmiştir. Bu hastaların ekserisinin fakir olması ve hastalığı süratle yayılmasından dolayı, ahaliyi muayene etmek için bir doktor ve yeteri kadar aşı talep edilmiştir.

⁶³² Popescu-Judet, *Adakale*, s.34.

⁶³³ BOA, Y. A. HUS, 292/65, L. 1, 13 Şubat 1309 (M. 25 Şubat 1894) tarihli Adakale Müdüriyeti’nden Viyana Sefareti’ne gönderilen tahriratın suretidir.

Doktorun zaruri masraflarını karşılamak için de şimdilik 2000 Kuruşun en kısa sürede gönderilmesi istenmiştir⁶³⁴.

Bunun üzerine 19 Mart 1894 tarihinde Hariciye Nezareti'nden Sadaret'e bir tahrirat gönderilmiştir. Adakale'de çiçek hastalığı ve buna benzer bulaşı hastalıklar zuhur etmiş olduğundan fukara halktan pek çok kişinin vefat ettiği bildirilmiştir. Ahaliye yardım etmek ve bir tabip bulundurmak için şimdilik 2000 Kuruşun acilen gönderilmesi istenmiştir. İstenilen meblağın Adakale Müdüriyeti'yle beraber Orşova'daki memurumuz tarafından üç kıt'a tahriratla ve telgrafla gönderilerek talep edildiği belirtilmiştir⁶³⁵.

Orşova'daki memurumuzdan Viyana Sefareti'ne gönderilen tercümenin hülasasında şöyle denilmiştir:

Çiçek hastalığının yayılması nedeniyle adaya doktor "Navasan" getirilmiştir. Bir yaşından otuz yaşına kadar kadın, erkek ve çocuklardan oluşan 153 kişiye aşı yapılmıştır. 4000 nüfustan oluşan Orşova'da sadece 12 kişi, 500 nüfustan ibaret olan Adakale'de ise 40 kişi birden çiçek hastalığına yakalanmıştır. Bunlardan birisi 26 Şubatta vefat etmiştir. Orşova'dan getirilen Doktor Navasan, Adakale'de hastalığın daha hızlı ilerlemesinin nedeni olarak, ahalinin daha önce aşı olmamasından kaynaklandığını belirtmiştir. Orşova'daki çocuklara aşı yapıldığı gibi, Adakale'deki çocuklara da mutlaka aşı yapılması gerektiğini söylemiştir⁶³⁶.

Adakale'den gönderilen taleplerin Viyana Sefareti aracılığıyla bildirilmesi üzerine evraklar Sadaret tarafından Padişaha 23 Mart 1894'te takdim edilerek 2000 Kuruşun sefarete gönderilmesi Hâriciye Nezâreti'ne yazılmıştır⁶³⁷.

⁶³⁴ BOA, Y. A. HUS, 292/65, L. 3, 14 Şubat 1309 (M. 26 Şubat 1894) tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen tahrirat suretidir.

⁶³⁵ BOA, Y. A. HUS, 292/65, L. 2, 7 Mart 1310 (M. 19 Mart 1894) tarihli Hariciye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen tahrirat.

⁶³⁶ BOA, Y. A. HUS, 292/65, L. 3, 28 Şubat 1294 (M. 12 Mart 1894) tarihli Orşova'daki Osmanlı Memuru'ndan Viyana Sefareti'ne gönderilen tahriratın hülasasının tercümesidir.

⁶³⁷ BOA, Y. A. HUS, 292/65, L. 4, 11 Mart 1310 (M. 23 Mart 1894) tarihli Hariciye Nezareti'nden Padişaha sunulan Sadaret tezkiresidir.

IV. ADAKALE'DE ULAŞIM VE HABERLEŞME

A. Adakale'de Ulaşım Hizmetleri

Adakale'nin Tuna Nehri'nin kuzey ve güney taraflarındaki komşu bölgelerle olan bağlantısı kayıklarla sağlanabilmektedir. Adada kayıkların dışında ulaşım amacıyla kullanılan başka taşıt bulunmamaktadır. Bundan başka ada içinde ev işlerinde kullanılmak üzere çok az sayıda at getirildiği ve kullanıldığı görülmektedir⁶³⁸.

Adakale'yle ulaşım bağlantısı Tuna Nehri üzerinden kayıklarla sağlandığı için kimi dönemlerde ada ulaşımı sekteye uğramıştır. Viyana Sefareti'nden 24 Ocak 1893 tarihinde Mabeyn-i Hümayun'a gönderilen yazıda, 1893 kışının şiddetli ve soğuk geçmesi ve aşırı yağan kar yağışı nedeniyle Adakale'yle ulaşımın kesildiği bildirilmiştir⁶³⁹.

Viyana Sefareti'nden 16 Haziran 1909 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderilen belgede ada ulaşımı hakkında bilgiler yer almıştır. Bu belgede Adakale'nin siyaseten her türlü ehemmiyetin üzerinde bir ada konumunda olduğu belirtilmiştir. Romanya, Sırbistan ve Macaristan'a sınırı olan Adakale, Tuna Nehri'nin ortasında olduğu için buraya ulaşım sadece nehir üzerinden su yoluyla sağlanabilmektedir. Osmanlı Devleti'nin küçük bir nümunesi olan bu adaya özellikle yaz mevsiminde pek çok yabancı akını olduğu söylenmiştir. Adaya Orşova'dan kayıklarla ulaşım sağlanabildiği için buraya gelen ziyaretçilerin bu kayıklara binmek zorunda olduğu ifade edilmiştir⁶⁴⁰.

Tuna Nehri boyunca aşağı ve yukarıya doğru seyr ü sefer yapan gemilerle de Adakale'ye ulaşım sağlanmıştır. Bu sayede adaya ziyaretçi akını yaşanmıştır. Adakaleliler, gelen bu ziyaretçilere Türk kahvesi, lokum ve el işlemleri satmışlardır. Adanın güzel manzarasını güneşli bir yaz gününde gören bir kişinin bundan etkilenmemesi mümkün değildir. Sırf adayı görmek

⁶³⁸ Popescu-Judet, *Adakale*, s.35.

⁶³⁹ BOA, Y. MTV, 74/24, 12 Kanunisanı 1308 (M. 24 Ocak 1893) tarihli Viyana Sefareti'nden Mabeyn-i Hümayun'a gönderilen yazı.

⁶⁴⁰ BOA, HR. SYS, 2/18, L. 66, 27 Cemaziyelevvel 1327 (M. 16 Haziran 1909) tarihinde Adakale hakkında Viyana Sefareti'nin Hariciye Nezareti'ne gönderdiği tahrirat.

için gelenlerin yanı sıra, Turnu Severin, Cazane ve Orşova şehirlerini ziyaret eden kişiler mutlaka yolları üzerindeki Adakale'ye de kayıklarla gelmişlerdir⁶⁴¹.

Adanın en gelişmiş ulaşım kanalını nehir ulaşımı oluşturmuştur. Çoğunluğu fakir olan ada halkı civar köy ve kasabara gitmek için kayıkları kullanmıştır. Adaya gelen turistler, Orşova'dan kalkan ve kişi başı 20 Lei olan teknelerle adaya ulaşmışlardır⁶⁴². Ada halkı kaçakçılık ve balıkçılıkla uğraştıkları için nehir ulaşımı gelişmiştir. Kaçakçılık aşağı Tuna bölgesinin çoğunluğunun kullandığı ve adalılar için de kazançlı bir iş olarak kullanılmıştır⁶⁴³.

Adakale'nin genel vaziyetinin düzeltilmesi ve yolların tamirâtı için Adakale Müdürlüğü'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen yazılarla talepte bulunulmuştur. Sefaret'e gönderilen talep ve raporlar üzerine Viyana Sefareti 2 Eylül 1893'de ihtiyaçların karşılanması için adaya bir miktar ödenek verilmesinin uygun olacağını belirtmiştir⁶⁴⁴.

Adakale'nin uzunluğu 1800 adım, genişliği ise 400 adımdan ibaret olduğundan çok büyük cadde ve sokakları içeren bir yerleşime sahip değildir⁶⁴⁵. Adada bulunan yollar ve ada caddeleri hem küçük, hem de dar bir alanda kurulduğundan, ada içerisinde ulaşım araçlarına pek rastlanmamıştır⁶⁴⁶. Ada halkı genellikle ada içerisinde gidecekleri yere yürüyerek gitmiştir. Yolların durumu da aynı şekilde ada imkânlarıyla sınırlı kalmıştır. Adakale'deki evleri birbirine bağlayan doğal yollar ile ada halkının ortak kullanımına yönelik olan belediye, cami gibi yerlere ulaşan kum dökülmüş yollar vardır.

Son dönemlerde Adakale'nin ortasında yer alan büyük caddenin parke taşıyla kaplandığı görülmüştür. Belediye Reisi Behçet Süleyman Efendi,

⁶⁴¹ Ahmet Ali, **a.g.e.**, s.17.

⁶⁴² Aynı eser, s.3.

⁶⁴³ Popescu-Judet, **Adakale**, s.36.

⁶⁴⁴ **BOA, HR. SYS**, 1/50, L. 2, 21 Ağustos 1309 (M. 2 Eylül 1893) tarihli Hariciye Nezareti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen tezkire sureti.

⁶⁴⁵ Bu ölçüm 1938 yılında yapılmıştır. Bkz. Guboğlu, **a.g.m.**, s.117.

⁶⁴⁶ Craioveanu, **a.g.t.**, s.77.

ahalinin ve adayı ziyaret için gelen binlerce yabancıların gelip geçtiği büyük caddenin parke taşıyla kaplanması için Turnu Severin'deki Almanların işlettiği tesisten parke taşlarının alınmasında her türlü üstün gayreti göstermiştir. Bu nedenle 9 Eylül 1918'de Adakale Müdürlüğü tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tahriratta, Behçet Süleyman Efendi'nin bir nişanla taltif edilmesi istenmiştir. Dahiliye Nezareti'nin bunu uygun görerek Padişah'a sunması üzerine, 21 Ekim 1918'de çıkan İrade-i Seniyye ile Behçet Süleyman Efendi dördüncü rütbeden Mecidî nişanıyla taltif edilmiştir⁶⁴⁷.

B. Adakale'de Haberleşme Hizmetleri

Adakale'de mevcut bir postane olmayıp, buraya gelen ve giden mektuplar Orşova'daki postaneden resmî bir motorlu kayıkla gönderilmiştir⁶⁴⁸. Adaya gelen yabancıların ve ada halkının haberleşme ihtiyacının karşılanması amacıyla, ada yönemi tarafından postane açılması talebinde bulunmuştur.

Adakale Müdüriyeti'nden 21 Temmuz 1912 tarihinde Viyana Sefareti'ne gönderilen tahriratın suretinde bu talep özetle şöyle yazılmıştır:

Postane kurulması meselesine gelince, adada postane bulunmadığından adaya gelen bütün mektuplar, adaya yarım saat mesafede bulunan "Orşova Postanesi"nden alınmaktadır. Adaya postane açılması ticari bakımdan oldukça zordur. Çünkü adaya kurulması arzu edilen postanenin kârının masraflarını karşılamayacağı gelen mektuplardan anlaşılmaktadır. Gerçi yaz mevsimi adaya gelen binlerce yabancı ziyaretçi, gezdikleri yerden bir hatıra olması için Adakale manzaralı kartpostalları satın alarak, Adakale damgası vurdurarak göndermeyi pek arzulamaktadırlar. Adada bir postane kurulması, adanın fiilen Osmanlı Hükümeti'nin idaresi altında bulunduğunu gösteren aşikar bir delildir. Adadaki Osmanlı postanesinden verilecek postaların Tuna'da seyr ü sefer etmekte olan yabancılara ait gemilerin vapurlarıyla, Orşova'daki Avusturya postanesi tarafından kabul edilip

⁶⁴⁷ BOA, DH. KMS, 48/86, L. 4, 21 Teşrin-i evvel 1334 (M. 21 Ekim 1918) tarihli Dâhiliye Nezareti'nden Adakale Müdüriyeti'ne gönderilen tezkire sureti.

⁶⁴⁸ Popescu-Judet, Adakale, s.38.

edilmeyeceği bilinmemektedir. Şayet Hükümet-i Seniyye’ce de postane kurulması lüzumu görülürse, öncelikli olarak buralardaki şartların araştırılması gerekmektedir⁶⁴⁹.

Böylece Adakale Müdüriyeti, adada bir postane kurulması talebini Viyana Sefareti’ne iletmiştir. Ancak adanın nüfusunun az olması nedeniyle postanenin kendi masraflarını bile karşılamayacağı yine müdüriyet tarafından dile getirilmiştir. Bunun için de adaya yazın gelen yabancıların Adakale kartpostallarını satın aldıktan sonra, Adakale postanesinde mühürleterek göndermek istedikleri belirtilmiştir. Bu sayede postanenin zarar etmeyeceği ifade edilmiştir. Fakat Osmanlı sınırları dışında olan adadan böyle bir posta işleyişinin sağlanması oldukça güçtür. Zaten bu durum Adakale Müdürü tarafından sunulan arzuhalin sonunda belirtilmiştir. Eğer postane kurulacaksa, Osmanlı Hükümeti’nin Tuna Nehri ve Adakale civarındaki durumları mutlaka tetkik etmesi istenilmiştir.

Adada bir postane kurulması meselesi, Adakale Müntehib-i Sanisi Mehmed Fehmi Efendi tarafından dokuz maddeyle, Adakale’de ihtiyaç duyulan şeyler hakkındaki görüşünü dile getirdiği altıncı maddede bahsedilmiştir. Buna göre:

Adakale, Tuna’da Osmanlı Hükümeti’nin bir nümunesi olduğundan ve şu anda ada manzaralı kartpostal göndermek oldukça fazla olduğundan burada bir postane kurulması istenmiştir. Adaya senede onbeş-yirmi bin yabancı ziyaretçi gelerek adanın çeşitli kartpostallarını ada hatırası diyerek, Osmanlı puluyla göndermek için büyük bir arzu duydukları ifade edilmiştir. Zaten adada hiçbir postane bulunmadığından, hem mevcudiyetimizin bir nişânı ve hem de tüccarın geçimlerinin kolaylaşması için postane kurulması arzu edilmiştir. Adadan, Orşova postanesine Osmanlı pullarıyla teslim

⁶⁴⁹ BOA, HR. SYS, 3/3, L. 1-2, 21 Temmuz 1912 tarih ve 57 numarayla Adakale Müdüriyeti’nden Viyana Sefareti’ne gönderilen tahriratın suretidir.

olunacak mektupların kabulü için adada basitçe mektupların kabulüne mahsus bir postane kurulabileceği belirtilmiştir⁶⁵⁰.

Sonuçta Adakale’de postane kurulması talebinin oldukça zor olduğunu görüyoruz. Bu nedenle adada daha sonraki dönemlerde de bir postane kurulmamıştır. Merkezle yapılan haberleşmeler, Orşova’da Adakale için özel olarak görevlendirilmiş olan Osmanlı memuru aracılığıyla ve Orşova postanesinden yapılmıştır.

Adakale, 1923’te Romen idaresine geçtikten sonra da çeşit çeşit kartpostallar satılmaya devam etmiştir. Adada mektup atacak bir posta kutusu yapılmış ve mektuplar buradan alındıktan sonra Orşova’ya götürülerek orada damgalanmıştır. Adakale’den yakınlarına bir selam göndermek moda olduğu için buradan pek çok kartpostal gönderilmiştir. Demirkapı Barajı yapılırken Romen ve Yugoslav Posta İdareleri 30-55 Bani’lik posta pulları ile 4 Lei’lik hatıra blokları basmışlardır. Adakale Tuna’nın sularına gömüldükten sonra, Romen Posta İdaresi 30 ve 50 Bani değerinde posta kartı ve zarf zerisi çıkarmıştır⁶⁵¹.

Adakale’ye ilk telefon hattı ise Avusturyalılar tarafından askeri amaçlı olarak döşenmiştir. Bu konuda gelişmeler şu şekilde başlamıştır:

Adakale İstişare Odasından 5 Kasım 1908 tarihinde Viyana Sefareti’ne gönderilen müzekkire suretinde, Avusturyalılar tarafından bir gecede adaya 4 kıta tabur getirildiği ve Orşova’daki kışladan Adakale’ye doğru bir askeri telefon hattı döşemek için çalışmalara başlandığı bildirilmiştir⁶⁵².

Yine aynı bilgi Adakale Müdüriyeti’nden 17 Ekim 1908 tarihinde Viyana Sefareti’ne gönderilmiştir. Orşova’dan Adakale’ye yapılacak olan askeri telefon hattıyla Osmanlı Devleti’nin Adakale’deki hâkimiyetinin daha

⁶⁵⁰ **BOA, HR. SYS, 3/3, L. 2** (Tarih verilmemiştir). Adakale’de ihtiyaç duyulan şeyler hakkında Adakale Muntehib-i Sanisi Mehmed Fehmi Efendi’nin görüşleri.

⁶⁵¹ “Adakale”adını taşıyan dört adet damga günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlardan iki tanesi Adakale’nin adını taşıyan resmi damga olup, bir tanesi Avusturyalılardan kalma resmi damga ve diğeri de posta pullarını geçici olarak damgalayan Adakale Belediye’sinin resmi damgasıdır. Daha geniş bilgi için bkz. Uçta, **a.g.m.**, s.42.

⁶⁵² **BOA, HR. SYS, 2/10, 23** Teşrin-i evvel 1324 (M. 5 Kasım 1908) tarihli Adakale İstişare Odası’ndan Viyana Sefareti’ne gönderilen müzekkire suretidir.

da güçleneceği ve Sırpların adayı işgal etmesinin önüne geçilmek için bu hattın döşenmesinin doğru olacağı belirtilmiştir. Balkan Devletlerinden birinin adayı işgal etmesini önlemek için Avusturya askerlerinin adada geçici olarak bulundurulmasına izin verilmesi istenmiştir. Adaya kim hâkim olursa olsun, Adakalelilerin Osmanlı tâbiyetinde olduğu ve bunun hiçbir şekilde sökülüp atılamayacağı belirtilmiştir⁶⁵³.

Bunun üzerine Viyana Sefiri, 11 Kasım 1908 tarihinde Adakale’de alınan askeri tedbirler hakkında Avusturya Komutanı Baron Dökol ile bir görüşme yaparak, Osmanlı Hariciye ve Harbiye Nezaretlerinin bu durumdan haberi olmadığını iletmiştir. Konu hakkında ısrarla sorulan sorulara Baron Dökol cevap vermekten kaçınmıştır. Adakale Müdürü’nün, telefon hattı döşeme ve askeri mühimmatla birlikte 4 tabur askerin adaya konuşlandırıldığına Avusturya askerleri tarafında da teyid edildiği bilgisi, yine Baron Dökol’a iletilmiştir⁶⁵⁴.

Viyana Sefareti’nden 12 Kasım 1909 tarihinde Hariciye Nezareti’ne gönderilen tahriratın tercümesinde, Avusturya Hariciye ve Harbiye Nezaretleri tarafından Adakale’de alınan askeri tedbirler ve telefon hattı döşenmesi hakkında 21 Eylül 1909 tarihli telgrafla cevap verildiği bildirilmiştir. Buna göre, Adakale ile Orşova arasında bir telefon hattı döşendiği ve adaya çok az miktarda asker ve mühimmatla birlikte yeteri kadar yatak gönderildiği ifade edilmiştir⁶⁵⁵.

Böylece Avusturyalılar tarafından Adakale’de askeri amaçlı olarak telefon hattı çekilerek, adanın dış dünyayla bağlantısı sağlanmıştır. Ancak posta işlemleri yine Orşova’daki Avusturya postanesi aracılığıyla devam etmiştir.

⁶⁵³ BOA, HR. SYS, 2/10, L. 5, 4 Teşrin-i evvel 1324 (M. 17 Ekim 1908) tarihli Adakale Müdüriyeti’nden Viyana Sefareti’ne gönderilen tahriratın suretidir.

⁶⁵⁴ BOA, HR. SYS, 2/10, L. 3, 29 Teşrin-i evvel 1324 (M. 11 Kasım 1908) tarihli Adakale hakkında Avusturya Komutanı Baron Dökol’la yapılan mülakatın tercümesidir.

⁶⁵⁵ BOA, HR. SYS, 2/10, L. 8, 12 Kasım 1909 tarih ve 13 numaralı Viyana Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen tahriratın suretidir.

V. ADAKALE'DE TARİHİ ESERLER

A. Adakale Camii

Adakale Camii hakkında ulaşabildiğimiz ilk belge 17 Ekim 1738 tarihli belgedir. Buna göre, 1736-1739 Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında yapılan savaş sırasında, Vezir-i Âzâm Yeğen Mehmed Paşa adadaki savunma mevzilerini denetlemiş ve hasarların giderilmesi için İstanbul'dan demirci, marangoz ve burgucu getirmiştir. Bu sırada adada varolan eski bir Fransiskan Kilisesi, İslamî bir ibadethaneye çevrilerek Adakale Camii adını almıştır⁶⁵⁶. Mehmed Paşa Fransisken Kilisesi'ni camiye çevirttikten sonra, adaya askeri bir birlikle beraber imamlar da göndermiştir. Adakale Camii'ne, Sultan I. Mahmud Han tarafından tarafından bir de minare yaptırılmıştır⁶⁵⁷.

Adakale Camii'nin girişindeki duvarında, Adakale'nin Sultan I. Mahmud Han tarafından fethedildiğini gösteren bir kitabe bulunmaktadır. Bu kitabede şunlar yazılmıştır:

1. Büyük zahmetlerle Han (Kralların Kralı) değişik bölgelerin fetih edicisi, Allahın yardımı ile birçok zor savaş gördü ve temelinden eskisinden daha iyi, kuvvetli bir kale ve eşsiz bir cennet bahçesi yaptı.

2. Dalgalanan bayrakla ve savaşlarla Şahin Şah, dünyanın fethedicisi, düşmanın birçok kalesini fethetti. Şanslı zamanlar Şahin Şah'a güç veriyor.

3. Bu güç Şahin Şah'a bu kaleyi kâfirlerin elinden almasına yardım ediyor. Sultan Mahmut Hazretleri büyük gayret ve beceri ile İslam'ın ve Kur'an'ın gücünü gösterdi. Allah Mahmut Han'ı belalardan korusun⁶⁵⁸.

⁶⁵⁶ BOA, C. AS, 1007/44070, 4 Receb 1151 (M. 17 Ekim 1738); Adakale'de Camiye çevrilen Kilise, Katoliklerin Fransiskan kolundan bir keşiş tarafından yönetilmekteydi. Bkz. Popescu-Judet, "Adakale: Geçmişte Bir Türk Adası", s.568.

⁶⁵⁷ Ahmet Ali, a.g.e., s.8.

⁶⁵⁸ Aynı eser, s.13.

Adakale Camii, kale kapısı üzerindeki yüksekçe bir set üzerinde inşa edilmiştir. Cami, kargir yapı tarzında yapılmış olup, dikdörtgen planlıdır. Tek şerefeli bir minaresi olan caminin çatısı çinko ile kapatılmıştır⁶⁵⁹.

Adakale Camii, adada bulunan parkın yakınında ve 4 metre yükseklikte yer aldığı için su taşkınlıklarından etkilenmemiştir. Bundan dolayı da caminin odaları bazen evsiz kalan adalılar tarafından kullanılmıştır⁶⁶⁰.

Caminin mihrabının yanında değişik büyüklükte mum tutacakları yer almıştır. Caminin içi sade bir şekilde dekore edilmiştir. Ön duvarda Kur'an'dan ayetler içeren tablolar yazılmıştır. Caminin içi geniş olup, aşağıda dört odası ve yukarıda dört oda ile bir balkonu vardır. Bunların yanında camide, kadınlar için ayrı bir bölüm yapılmıştır⁶⁶¹.

Adakale Camii sık sık bakım ve onarıma ihtiyaç duymuştur. Bu çalışmaları yapmak için ada dışından işçiler getirilmiştir. Caminin giderleri, Osmanlı Devleti'nin gönderdiği yardımlardan karşılanmıştır. Caminin imam ve müezzinden oluşan iki görevlisi vardır⁶⁶².

Avusturya ordusuna ait bir mühendis raporunda, Adakale'de askerlerinin bulunduğu kışla duvarını tamir etmek isterken, kışlaya bitişik olan Sultan Mahmud Han Camii'nin çatısının da bu kışlaya bağlı olması dolayısıyla tamir edilmesi gerektiğini 25 Ekim 1884 tarihli bir yazıyla bildirmiştir. Konuyla ilgili raporlar Viyana Sefareti tarafından Hariciye Nezareti'ne 23 Ocak 1885 tarihinde iletilmiştir⁶⁶³. Bundan sonra caminin tamiri ile ilgili paranın ödenmesi emri gelmiştir⁶⁶⁴. Adakale'de bulunan caminin imamları da caminin ihtiyaçları için Osmanlı Devleti'ne başvurmuşlardır. Bunlardan birisi de 22 Mart 1893 tarihinde cami imamının

⁶⁵⁹ Önder, **a.g.m.**, s.428.

⁶⁶⁰ Ahmet Ali, **a.g.e.**, s.8.

⁶⁶¹ **Aynı eser**, s.12-13.

⁶⁶² Popescu-Judet, "Adakale: Geçmişte Bir Türk Adası", s.573, 575.

⁶⁶³ **BOA, HR. SYS**, 1/37, 23 Ocak 1885 tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tezkire.

⁶⁶⁴ **BOA, HR. SYS**, 218/21, 13 Haziran 1885 tarihli Hariciye Nezareti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen tezkire müsveddesi.

yaptığı talep üzerine caminin zeytinyağı ve mum ihtiyaçlarının karşılanması için tahsisat talep ediliyordu⁶⁶⁵.

Sultan II. Abdülhamid tarafından 1904 yılında Adakale Camii'ne "Hereke Halısı" hediye edilmiştir. Oryantal işlemesiyle 15 metre uzunluğunda, 9 metre genişliğinde olan bu halı 480 kg. ağırlığındadır⁶⁶⁶. Halı, kırmızı, altın sarısı ve yeşil sitilde çiçek desenleriyle süslenmiştir. Altın sarısı arka planda olacak şekilde, kırmızı ve yeşil geometrik desenlerle işlenmiştir⁶⁶⁷. Halının üzerinde, I. Dünya Savaşı'nda Yugoslavya kıyısından atılan topların neden olduğu delikler bulunmaktadır⁶⁶⁸. Ada, Tuna Nehri'nin sularına gömülünce Adakale Camii'nin halısı da Köstence'deki Kral Camii'ne nakledilmiştir. Günümüzde Kral Camii'nde yer alan Adakale hatırası olara kalan bu halı yarı döşeli ve yarı toplu halde kullanılmaktadır.

5 Nisan 1904 tarihli belgede, üç yabancı memleket arasında kalan Adakale'deki Sultan Mahmud Han Camii'ne Osmanlı Devleti'nin 470 Lira ihsan buyurarak, Cami-i Şerif'in mükemmel bir surette tamir edilmesini sağladığı belirtilmiştir. Böylece bu caminin gönüllere ferahlık veren güzel bir görünüme kavuştuğu ve bütün yabancıların dikkatini cezbedtiği ifade edilmiştir⁶⁶⁹.

Adakale Mektebi çeşitli nedenlerle kullanılamadığı zamanlarda, Adakale Camii'nin yanında yer alan odalar çocukların eğitim göreceği birer sınıf olarak değerlendirilmiştir. Bununla ilgili olarak Peşte Başşehbenderi Lütfi Efendi'nin 30 Mayıs 1904'te Viyana Sefareti'ne sunduğu tahriratta, Cami-i Şerif'in civarındaki odaların mektep olarak kullanıldığı ve 55 fakir çocuğun burada ders işlediği belirtilmiştir⁶⁷⁰.

⁶⁶⁵ BOA, HR. SYS, 1/46, 22 Mart 1893 tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tezkire.

⁶⁶⁶ Ahmet Ali, a.g.e. s.11-12.

⁶⁶⁷ Simion Saveanu, "Ada-Kaleh Oraşul Liliput Din Mijlocul Dunarii", **Magazin**, Eylül 1962.

⁶⁶⁸ Ahmet Ali, a.g.e. s.11-12.

⁶⁶⁹ BOA, HR. SYS, 2/4, L. 9, 5 Nisan 1904 tarihli Peşte Başşehbenderi Lütfi Efendi'nin Viyana Sefareti'ne gönderdiği tahrirat.

⁶⁷⁰ BOA, HR. SYS, 2/4, L. 9, 30 Mayıs 1904 tarihli Peşte Başşehbenderi Lütfi Efendi'nin Viyana Sefareti'ne gönderdiği tahrirat.

Cami girişinde yer alan duvardaki yazılara göre, Adakale ahalisinden Ahmet Bey ve Tevfik Süleyman tarafından 1913 yılında bir abdestlik yapılmıştır⁶⁷¹.

B. Miskin Baba Türbesi

Orşova'nın karşısındaki batı ucunda yer alan kargir bir bina içerisinde Miskin Baba Türbesi yer almıştır. Baş ucundaki levhada Miskin Baba yazdığı halde, halk tarafından Kesik Baş Baba Türbesi olarak da anılmıştır. Pek çok yerdeki türbelerde olduğu gibi burada yatan zâtın da şahsiyeti hakkında tam bir bilgiye rastlanılmamıştır. Türbede yer alan sandukanın üzeri şal ile örtülmüştür. Başucunda ise kavuğu yer almıştır⁶⁷².

Horasanlı dervişlerden olan Miskin Baba, 18. yüzyılın başlarında adaya gelmiştir. Miskin Baba'nın Adakale'ye geliş tarihi, Vezir-i Âzâm Yeğen Mehmed Paşa'nın buradaki Kiliseyi Camiye çevirttikten sonra adaya askeri birlikle beraber imam gönderdiği tarihe denk gelmektedir. Bu dönemdeki gelişmelere bakıldığında, bir din adamının geldiği ve herkes tarafından saygı gördüğü bilinmektedir.

Adayı himaye ettiği söylenen Miskin Baba'nın, Bektaşî tarikatına mensup olduğu bilinmektedir. Buda ile kıyaslanan Miskin Baba hakkında çeşitli hikayeler üretilmiştir. Bunların en önemlisi, Buharalı olduğu ve Samanî Hanedanı'na mensup olmakla birlikte, Adakale hakkında gördüğü bir rüya üzerine buraya gelmek üzere tahttan ve zengilikten vazgeçerek yollara düştüğü şeklindeki bir hikayedir. Oldukça zahmetli ve maceralı bir yolculuktan sonra adaya ulaşan bu dervişi üryan-püryan halde görenler, ona fakir anlamına gelen "Misgin Baba" adını koymuşlardır. Niçin geldiğini soranlara ise Miskin Baba, burasının Tanrı tarafından kutsal bir yer olarak gösterildiğini ve insanlara mutluluk dağıtmakla görevlendirildiğini söylemiştir⁶⁷³.

⁶⁷¹ Ahmet Ali, **a.g.e.**, s.8.

⁶⁷² Ayverdi, **Avrupa'da Osmanlı ...**, C.I, s.8.

⁶⁷³ Mustafa Mehmet, **a.g.m.**, s.322-323.

Adanın Türkleşmesine büyük katkı sağlayan Miskin Baba, Bektaşî tarikatının yayılması için uğraşmış ve hayatı boyunca da oldukça ilgi görmüştür. Adakale'deki Yeniçerilerin huzurlu bir şekilde yaşamaları Miskin Baba'ya bağlanmıştır⁶⁷⁴.

Miskin Baba'nın pek çok keramet gösterdiğine inanılmıştır. Bu yüzden Adakaliler tarafından "adanın koruyucusu" olarak bilinmiştir. Çevrede yaşayan Hristiyanlar tarafından da oldukça ilgi görmüştür. Yaşlı kadınlar her akşam onun mezarı başında mum yakarak dua etmişler ve dilek tutmuşlardır⁶⁷⁵. Varını yoğunu fakirlere dağıtan Miskin Baba, adayı himaya eden bir derviş olarak ün salmıştır. Hatta Adakalelilerin ricası üzerine, 1878 Berlin Konferansı'na katılan devlet adamlarına Adakale'nin adının onun tarafından unutturulduğu ve bundan dolayı antlaşma metnine yazılmadığına inanılmıştır. Miskin Baba'nın ileriye gören erenlerden olduğu söylenmiştir. Öleceği zaman yakınındakilere, nâşını almak üzere Buhara'dan bazı kişilerin geleceğini fakat onlara nâşının verilmemesini vasiyet ettiği rivayet edilmiştir⁶⁷⁶. Ölümünden sonra Adakale'ye gömülen Miskin Baba'nın mezarı zamanla türbe olmuş ve bölgenin evliyası haline gelmiştir.

Miskin Baba evlenmemiş ve tek başına yaşamıştır. O nedenle de ona bakacak çocukları olmamıştır. Miskin Baba hakkında daha pek çok yorumlar yapılmıştır. Bunlardan bazıları, onun "kirli ve sarhoş olduğu, her zaman içmeyi sevdiği" ve bundan dolayı Hristiyanlar tarafından "kirli aziz" olarak tanındığı şeklindedir⁶⁷⁷.

Miskin Baba'nın kabir taşında 1902 (1320) tarihinde yazılmış olduğu belirtilmekte olan bir kitabe bulunmaktadır. Kitabenin ilk satırlarında, "bade"nin "hoş" olduğundan bahisle "ser mest yatam kabirde, tâ rûz-hesabâ" gibi ibareler yazılmıştır. Son satırlarda ise "1275 (M. 1858) sene-i hicriyesinde vefat eden Buharalı Miskin Baba'nın rûh-ı revânı şâd ola"

⁶⁷⁴ Popescu-Judetz, "Adakale: Geçmişte Bir Türk Adası", s.570.

⁶⁷⁵ Cordun, **a.g.m.**, s.8-10.

⁶⁷⁶ Mustafa Mehmet, **a.g.m.**, s.323.

⁶⁷⁷ Val Cordun, "Bektaşîsmul In Ada Kale", **Seria Etnografica**, C. V, Craiova, 1967, s.4.

denilmektedir⁶⁷⁸. Bu ifadelerden Miskin Baba'nın 1858 yılında vefat ettiğini anlamaktayız.

Adakale sular altında kaldıktan sonra Miskin Baba'nın türbesi, Turnu Severin Kasabası yakınındaki Şimian Adası'na nakledilmiştir. Fakat bakımsızlıktan ve ilgisizlikten dolayı bu türbenin yeri adada tespit edilememiştir⁶⁷⁹.

C. Adakale Hamamı

Adakale'de hamam yapılmasıyla ilgili olarak tespit edebildiğimiz ilk belge, 14 Ağustos 1871'de Adakale Muhafızlığı'ndan Seraskerliğe yazılan belgedir. Bu yazıda, Adakale'de askerler için hamam inşasına ihtiyaç duyularak şöyle denilmiştir:

Tuna Nehri “derûnunda” bulunan Adakale'de ikamet etmekte olan fakir halktan bazıları kale katmanlarında iskân etmektedirler. Bu durum kalenin zarar görmesine neden olmaktadır. Kalede hamam da olmadığından dolayı, askerler karakolhanelerde ve bazen kalenin katmanlarında yıkanmaktadırlar. Bundan dolayı kale zarar görmektedir. Askerlerimiz yıkanma konusunda oldukça büyük meşakketler çektiğinden dolayı, bir küçük hamam inşası gerekmektedir. Adada bir hamam yapılmasıyla kale katmanlarında oturan fakir halk, askerlerimizin burada yıkanmasından dolayı rencide olmasından da kurtulacaklardır. Askerlerin temizlik ihtiyacı için hamam yapılması hususunda izin istenilmiştir⁶⁸⁰.

Adada hamam yapılmasıyla ilgili olarak Seraskerliğe gönderilen yazı, oradan Sadaret'e iletilerek hamam inşası için izin istenilmiştir. Sadaret'ten 29 Ağustos 1871 tarihinde Seraskerliğe gönderilen cevabi yazıda, askerin

⁶⁷⁸ Mustafa Mehmet, **a.g.m.**, s.323.

⁶⁷⁹ Aynı eser, s.323.

⁶⁸⁰ BOA, HR. SYS, 1/10, L. 2, 27 Cemaziyelevvel 1288 (M. 14 Ağustos 1871) tarihli Adakale Muhafızlığı'ndan Seraskerliğe gönderilen yazı.

adanın ötesinde berisinde yıkanmasının uygun olmadığı ve bundan dolayı küçük bir hamamın yapılmasına izin verilmiştir⁶⁸¹.

D. Adakale Mezarlığı

Adakale Camii'nin yanındaki arazi mezarlık olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda savaşlarda şehit düşenler de buraya defnedilmiştir. Mezar taşları üzerindeki tarihler, mezarların ne kadar eski olduklarını göstermiştir⁶⁸². En eski mezar taşı 1700 (1112) tarihini göstermiştir. Buradaki mezar taşlarının üstünde, 1830 yılında vefat eden Osman Hasreti Bey ve İbrahim Ali Bey'in isimleri okunabilmiştir. Sellerden dolayı bu mezarlık zarar görünce artık kullanılmamıştır. Bundan dolayı caminin diğer yanındaki arazi yeni mezarlık için tayin edilmiştir. Eski mezarlıktaki mevtâların ve taşların yeni mezarlığa taşınması oldukça zor olduğu için buna izin verilmemiştir⁶⁸³.

1964 yılında Adakale baraj projesinin kapsamına alındıktan sonra, adadaki mezarlar Şimian adasına taşınmıştır⁶⁸⁴.

VI. ADAKALE'DE MEYDANA GELEN DOĞAL AFETLER VE YAPILAN YARDIMLAR

Adada en çok yaşanan doğal afet, aşırı yağın yağmurlar sonucunda Tuna Nehri'nin taşarak su baskınlarına neden olmasıdır. Zaten ada nehir seviyesinden çok yüksekte olmadığından dolayı, buradaki evler ve halk bu durumdan oldukça zarar görmüşlerdir.

1879 yılında Adakale'yi su basınca halk Osmanlı Hükümeti'nden yardım istemiştir. 20 Mayıs 1879'da Adakale idaracilerinin ve ahali temsilcilerinin mühürleyek Viyana Sefareti'ne gönderdikleri mazbatada şunlar yazılmıştır:

⁶⁸¹ **BOA, HR. SYS**, 1/10, L. 2, 12 Cemaziyelahir 1288 (M. 29 Ağustos 1871) tarihli Sadaret'ten Seraskerliğe gönderilen tahrirat.

⁶⁸² Cordon, **a.g.m.**, s.6.

⁶⁸³ Ahmet Ali, **a.g.e.**, s.13-14.

⁶⁸⁴ "Adakale Ağla Kala", **Tuna**, TRT İNT Belgesel, 2009, B. VIII.

Adakale'yi vatan tutmuş fakir kullarının hane ve emlakini su basmış ve perişan bir şekilde sefaletе düşmüşlerdir. Tabyalar üzerinde, çadırlar altında iskân edilmiş ve kendi idarelerini teminden aciz durumdadırlar. Orşova'daki memurumuz Filoksenidi Efendi'nin dilekçesi üzerine Padişah tarafından 1000 Florin ihsân-ı şâhâne gönderilmiştir. Bu yardım Filoksenidi Efendi, Adakale Müdürü Ahmed Nazif Efendi ve meclis üyelerinden bir komisyon kurularak herkesin ihtiyacına göre dağıtılmıştır⁶⁸⁵.

Ada memuru Filoksenidi Efendi, Ada Müdürü Ahmed Nazif, naip vekili Ebubekir, nahiye meclisi âzâları Fazlı, Salih, Bektaş ve komisyon üyeleri olarak İbrahim, Yakub, Hafız Ahmed, Osman, Derviş ile İbrahim'den oluşan heyet, Müslüman ve Gayr-i Müslim ahaliye dağıtılan yardım miktarını bir tablo halinde yazmışlardır. Bu tabloda yardım alanların ismi, hane numarası, hanede kaç nüfus olduğu ve aldığı yardım miktarı Florin olarak yazılmıştır. Bu mazbataya göre, 121 hanede 419 kişi 974 Florin 40 Krayçer yardım almıştır. Ahaliye yardım eden komisyonun masrafı olarak 25 Florin 60 Krayçer olmak üzere ada halkına toplam 1000 Florin dağıtılmıştır⁶⁸⁶.

Adadaki tarım alanlarının yok denecek kadar az olması, iş alanlarının sınırlılığı, ekonomik alandaki yetersizlikler gibi pek çok etmen, ada halkının sürekli olarak gerek Osmanlı Devletinden, gerekse civar devletlerden yardım almasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti, Adakale'yi "Avrupa kıtasında Türk hâkimiyetinin kıymettar bir abidesi" olarak görmüş ve 1878 Berlin Antlaşması'dan unutulmasını ise "hikmet-i Rabbaniye" olarak değerlendirmiştir⁶⁸⁷. Bu yüzden Osmanlı Devleti Adakale'ye pek çok kez yardım göndererek, ekonomik nedenlerden dolayı adadan göç edilmesini engellemeye çalışmıştır.

⁶⁸⁵ **BOA, HR. SYS**, 1/25, L. 8, 8 Mayıs 1295 (M. 20 Mayıs 1879) tarihli Adakale İdarecileri ve Komisyon Üyelerinin Viyana Sefareti'ne gönderdiği mazbata.

⁶⁸⁶ **BOA, HR. SYS**, 1/25, L. 7-8, 8 Mayıs 1295 (M. 20 Mayıs 1879) tarihli Adakale İdarecileri ve Komisyon Üyelerinin Viyana Sefareti'ne gönderdiği mazbataya göre yardım alan aileler gösterilmiştir.

⁶⁸⁷ **BOA, HR. SYS**, 3/26, L. 35, 3 Ağustos 1333 (M. 3 Ağustos 1917) tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen evrak.

Adakale ahalisi için gördüğümüz bir başka yardım belgesinde ise Adakale halkına harcanmak üzere Osmanlı Bankası tarafından Viyana Sefareti'ne verilen 150 Liranın tertibat-ı fevkaladeden düşülmesi için Maliye Nezareti'nin izin istemesi üzerine, 18 Mart 1878'de isteğin kabul edildiğine dair İrade-i Seniyye'nin çıktığı belirtilmiştir⁶⁸⁸.

Adakale'de ekonomi o kadar kötü durumdaydı ki muhtemel bir felakette ada halkı meydana gelebilecek zararı karşılayacak güç bulamamıştır. Ada halkına yapılan yardımlar, daha çok II. Abdülhamid döneminde ön plana çıkmıştır.

Bu noktada, Adakale halkının 1879 kışında düştüğü zor durumu anlatan Hırsova Şehbenderi'nin Viyana Sefareti'ne gönderdiği tahriratta şöyle denilmiştir:

“Adakale ahâlisinin yiyecek ve yakacak şeyleri olmadığından kemâl-i fakr u zarûrette bulunurlar. 60 Florin i'tâsıyla ahâli-yi merkûmeye nehrin sâhil-i yesârında vâki' Avusturya ormanlarından odun kat'ına müsaâde olunmuş ise de şimdi birinci derecede ehem ve elzem olan şey akvât-ı yevmiyelerinin tedârikidir. Geçen hafta zevce-i acîzi ve diğer bir Osmanlı hatunuyla beraber Adakalesi'ne giderek 3 gün kadar ikâmet eyledik. Ahâlinin ihtiyacât-ı sahîhasını liecli't-tahkik bütün hanelerini dolaşarak istihsâl eylediğimiz ma'lûmâta göre en ziyâde duçar-ı fakr u zaruret olanlar 50 familyadan ibarettir. İçlerinde otuz kadar dul kadın ile bir takım sıbyân vardır ki, nafaka-i rûz-ı merrelerini tedârikten âciz ve esbâb-ı ta'ayyüşten mahrûmdurlar. Bu biçâregânın tehvîn-i ızdırâbları zımında sarf-ı mâ-hasıl iktidâr eylemiş isek de ancak 20 kadar familya için 10 günlük îâne toplayabildik. Tuna nehri ortasında buzlar arasında kalmış olan ahâli-i merkûme ve bâ-husûs mezkûr familyalar işsizlikten ve mevsim-i şitânın şiddeti ve is'arın terakkî-i fiyatından nâşî bir hâl-i sefâlet-i iştîmâle dûçar olmuşlardır. Taraf-ı Hükümet-i Seniyye'den muhtâcîne tevzi' olunmak üzere her sene bu mevsimde ve Vidin'den birkaç bin kıyye dakik gönderilir iken, ahvâl-i mâlume

⁶⁸⁸ BOA, İ. DH, 765/62325, 14 Rebiülevvel 1295 (M. 18 Mart 1878) tarihli Adakale ahalisine sarfolunan meblağ hakkındaki İrade-i Seniyye.

münâsebetiyle 2 seneden beri bu îâne dahi verilememiştir. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir⁶⁸⁹”.

Bu yazıyı alan Viyana Sefareti ihtiyaçlar için sefaret memurlarıyla şehbenderliklerden bir miktar yardım toplayıp gönderdiğini belirttiyse de 5 Ocak 1880’de Hariciye Nezareti’ne gönderdiği yazıda 200 Florin yardım gönderilmesinin uygun olacağını ve eğer teklif kabul edilirse, aciliyeti dolayısıyla bu paranın telgrafla havalesi için Osmanlı Bankası’na emir verilmesini arz etmiştir. Sadaret 5 Şubat 1880’de meseleyi özetleyip, 200 Florinin 19 altın lira ettiği aktarılınca, Padişah durumdan çok etkilenmiş ve istenen miktar olan 19 altın liraya 21 altın daha ilave ederek toplam 40 altının gönderilmesi hakkında 7 Şubat 1880 tarihinde emir vermiştir⁶⁹⁰.

Kış şartlarının ağırlığı ve halkın durumunun çok acil yardım gerektirmesine rağmen, bu meselede dikkat çeken nokta yazışmaların yaklaşık 40 gün sürmesidir. Yine bunun yanında Adakale’nin kış aylarında çektiği zorluk daha önceki yıllardan bilinmesine ve her sene buraya Vidin’den temel ihtiyaç olan birkaç bin ton un gönderilmesine rağmen 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi’nden sonra Tuna kıyılarından çekilmek zorunda kalan Osmanlı’nın bu konuda yeni bir tedbir alamaması da üzüntü vericidir. Ancak bütün bunlara rağmen Padişahın istenen miktardan iki kat daha fazla yardım gönderilmesini emretmesi de Sultan II. Abdülhamid’in meseleye ne kadar şefkat ve merhametle yaklaştığının göstergesidir.

Osmanlı Devleti adada vazife yapan devlet görevlilerinin dul kalmış eşlerine de sahip çıkmış ve maaş bağlamıştır. Bu konu ile ilgili olarak 1884 tarihli bir belgede ada istihkâmlarında görev yapan Osmanlı askerlerinin vefat etmiş imamı olan Süleyman ve Tahir efendilerin eşlerine verilen maaşın Vidin Sancağı’ndan ödendiğini, ancak Vidin şehri Bulgar idaresine

⁶⁸⁹ BOA, HR. TO, 109/55, 28 Kanun-ı evvel 1879 (M. 28 Aralık 1879) tarihli Hırsova Şehbenderi tarafından Viyana Sefâreti’ne gönderilen yazının tercüme müsveddesi.

⁶⁹⁰ BOA, İ. DH, 799/64759, Sadaret tezkiresi üzerine 25 Safer 1297 (M. 7 Şubat 1880) tarihli Adakale ahalisine verilen îâneye dair İrade-i Seniyye.

geçtiğinden bu dulların maaşlarının ödenemediği ve bu sorunun çözümü için gerekenin yapılması istenmiştir⁶⁹¹.

1881–1882 kışında Tuna nehrinin taşması ve adada yetiştirilen meyve ağaçlarına dolu vurması sebebiyle birşey üretemeyen ve ticaret yapamayan ahaliden birçok dul, yetim ve güçsüz kişiler artık dayanma güçlerinin sonuna gelmişler ve evlatlarından bir parça ekmek için feryatlar yükselmeye başlamıştır. Adakale idarecileri bu fakirlerle ilgili bir liste yapıp Padişaha iletmek üzere 14 Ocak 1882 tarihli dilekçelerini Mabeyn'e sunmuşlardır. Buna göre adada 70 dul, 37 yetim ve 25 güçten düşmüş ihtiyar toplam 132 kişinin çok kötü durumda olduğu bildirilmiştir. Bu durum Padişaha iletilince gerekenin yapılması ve ne miktar yardım gerektiğinin belli olması için konuyu Sadaret'e havale etmiştir⁶⁹².

Adakale halkının oldukça zor durumda olması üzerine Sultan II. Abdülhamid, 17 Mart 1882 tarihinde şahsi parasından (ceyb-i hümayûn) 25.000 Kuruş göndermiştir. Bu parayı adalılara dağıtmak için Adakale Özel Memuru Filoksenidi Efendi, Adakale Müdürü Ebubekir Efendi, imam, idare meclisinin dört âzâsı ve ahaliden üç kişiden seçilmiş bir komisyon kurulmuştur. 110 hanede 439 kişiye adil bir şekilde ve herkesin ihtiyaçları dikkate alınarak 25.000 Kuruş dağıtılmıştır. Kişi başına düşen yardım dağıtımı gösteren miktar aşağıdaki tabloda verilmiştir⁶⁹³.

⁶⁹¹ **BOA, HR. SYS**, 1/36, 21 Kasım 1884 tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahriratın müsveddesi.

⁶⁹² **BOA, İ. DH**, 1295-2/102006, 2 Kanunusani 1297 (M. 14 Ocak 1882) tarihinde, Tuna Nehri'nin taşması ve meyvelere dolu vurması nedeniyle Adakale Müdüriyeti'nin Mabeyn'e gönderdiği şukka üzerine, 1 Şubat 1297 (M. 13 Şubat 1882) tarihli İrade-i Seniyye.

⁶⁹³ **BOA, İ. HR**, 286/17846, L. 5, 5 Mart 1298 (M. 17 Mart 1882) Ada-i Kebir kalesi ahalisi fukarası için ceyb-i hümayun-ı hazret-i şahane olarak ihsan buyrulan 5000 Frankın sûret-i tevziine mübeyyin müfredat defteri.

Tablo 18. 1882 Tarihinde Su Baskını Sonucunda Adakale Halkına Dağıtılan Yardım Miktarı

Yardım Alan Kişi Sayısı	Kişi Başı Dağıtılan Kuruş	Toplam Dağıtılan Kuruş
288	52	14.976
112	70	7.840
19	40	760
10	50	500
7	100	700
2	80	160
1	64	64
439		25.000 Kuruş

1888 yılında Adakale’yi yine su basmıştır. Adakale selzedeganına verilmek üzere Sultan II. Abdülhamid tarafından 250 Lira “İhsân-ı Hümayun”da bulunulmuştur. 28 Mayıs 1888 tarihli rapora göre, 250 Liralık yardımı Viyana Sefareti Askeri Ataşesi Ahmet Tevfik Bey adaya götürmüştür. Ataşe, Viyana’dan çıktıktan sonra ertesi sabah Hırsova’ya varmış ve oradan Adakaleye gitmiştir. Yardımın dağıtımı esnasında Hırsova’da bulunan Memur-ı Mahsus, Adakale Müdürü, nahiye meclisi âzâları da hazır bulunmuş ve halkın önde gelenlerinden 15 kişi de seçilerek bir toplantı yapılmıştır. Alınan karar gereği ada halkı üçe ayrılmış ve birer birer davet edilmiştir. Dağıtım bittikten sonra tüm ahali camiye davet edilerek, Padişahın ömrünün uzun olması için dua edilmiştir. Yardımın ardından Adakaleliler, “Padişahım çok yaşa” diye bağırılmışlardır⁶⁹⁴.

1893 kışının oldukça soğuk geçmesi ve aşırı yağan kar nedeniyle Adakale’yle ulaşım kesilmiştir. Bu durum Adakale Müdüriyeti’nden Viyana Sefareti’ne telgrafla iletilmiştir. Bunun üzerine Viyana Sefareti tarafından 100 Florin yardım gönderilmiştir. 24 Ocak 1893 tarihinde Mabeyn-i Hümayun’a gönderilen yazıda, bu parayla un, yakacak ve odun alınarak halka dağıtıldığı bildirilmiştir. Ardından Mabeyn-i Hümayun Kitabeti’nden Hazine-i Hassa

⁶⁹⁴ BOA, Y. PRK. EŞA, 7/71, 17 Ramazan 1305 (M. 28 Mayıs 1888) tarihli Adakale selzedeganına verilmek üzere gönderilen Atiyye-i Seniyye’nin muhtaçlara dağıtıldığına dair Viyana Sefareti Askeri Ataşesi Ahmet Tevfik Bey’in sunduğu rapor.

Nezareti'ne talimat verilerek, Adakale ahalisine verilmek üzere 200 Florin daha Viyana Sefareti'ne gönderilmesi istenmiştir⁶⁹⁵.

2 Nisan 1895 tarihli Hariciye Nezareti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen tezkirenin konusu, Tuna Nehri'nin taşması sonucunda adayı yeniden su basdığından dolayı Adakale'ye yardım yapılması hakkındadır. Osmanlı Hükümeti tarafından Adakale Müdüriyeti'ne 600 Filorin yardım olarak gönderilmiş ve bu paranın dağıtımı sırasında daha çok yardıma muhtaç olanlara öncelik tanınması istenmiştir. Yine aynı yazıda Osmanlı Hükümeti Adakale Müdüriyeti'nden adayı sürekli olarak su basmasının nedenlerini de araştırmasını istemiştir⁶⁹⁶.

Adakale ahalisinin durumuyla yakından ilgilenen Osmanlı Devleti, zaman zaman ada fakirlerinin listesinin İstanbul'a gönderilmesini de istemiştir. 1903 yılında Yıldız Sarayı'na gönderilen aşağıdaki listeyi buna bir örnek olarak verebiliriz. Adakale'deki en fakirlerinin isimleri yazılı olan bu 20 kişilik listede, 9 kişinin dul olduğu tespit edilmiştir. Bu dullardan 2'si de gayrimüslimdir. Dolayısıyla bu liste yapılırken din ayrımı gözetilmeksizin herkese yardım etme düşüncesi ön plana çıkmıştır. Bu kişilerin listesi aşağıdaki tabloda verilmiştir.

⁶⁹⁵ **BOA, Y. MTV**, 74/24, 12 Kanunusani 1308 (M. 24 Ocak 1893) tarihinde Viyana Sefareti'nden Mabeyn-i Hümayun'a gönderilen arz üzerine, 18 Recep 1310 (M. 5 Şubat 1893) tarihli Mabeyn-i Hümayun'un derkenarıdır.

⁶⁹⁶ **BOA, HR. SYS**, 1/58, 21 Mart 1310 (M. 2 Nisan 1895) tarih ve 70 numarayla Hariciye Nezareti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen tezkire.

Tablo 19. Adakale Ahalisinin En Fakirlerinin Listesi (1903)⁶⁹⁷

Kişi Adı	Sayı
Dul Hatun Havva binti Abdullah	1
Bekir b.Osman, zevcesi Kerime binti Selim	2
Dul hatun Hatice binti Abdullah	1
Dul hatun Fatma binti Abdülhamid	1
Dul hatun Ayşe binti Mehmed ve kızı Emine binti Ahmed	2
Yanık Ahmed b. Ömer, zevcesi Fatıma binti Salih	2
Hatice binti Hacı Ali dul hatun	1
Süleyman İbrahim	1
Tevhide Molla binti Mehmed, dul hatun hafidi Adil b. Mustafa	2
Dul hatun Kadinezade binti İsmail	1
Dul hatun Sünbül binti Ali ve keza dul kızı Mehlika binti Yusuf	2
İdris b. Ali, zevcesi Cemile binti Cafer	2
Hristiyan dul kadın İstane veled Radokan	1
Hristiyan dul kadın Mariya veled Tomo	1
Toplam	20

1909 yılında Adakale’yi tekrar su basmış ve Viyana Sefareti’nden 30 lira istenmiştir. Daha sonra bu yardımın az olacağı düşünülerek, istenilen miktar 100 liraya çıkarılmıştır. Aynı anda adada bulunan Avusturya askeri kumandanı da halka kendini yakın göstermek adına, Avusturya İmparatoru’ndan yardım istemiştir. Viyana Sefareti de bu yardım geldiğinde kabul edip etmeme konusunda ne yapılması gerektiğini sormuştur. Kendisine verilen cevapta imparatorordan gelen bu yardımın kabul edilmesini, ancak dışarıdan yardım alınması noktasında “Devlet-i Âliyye’nin bu yolda teşebbüse karşı hüsn-i telakki âsârı ibrâz olunmamakta olduğunun ma’lûm olduğu ve esâsen bu husûsda Bâbıâlî’ce kable’l-isti’zân muamele îfâsı muvâfık-ı usul olamayacağı” yönünde irade çıkmıştır⁶⁹⁸. Burada imparatorordan gelen yardımın reddinin diplomatik nezaket kurallarına aykırı olacağı düşünülmüştür. Ancak yine de dışarıdan yardım alınmasına karşı Osmanlı hükümetinin iyi bir gözle bakmadığının bilindiğinden dolayı, bu konuda hükümetten izin alınmadan hiçbir uygulama yapılmaması da ihtar edilmiştir.

⁶⁹⁷ BOA, Y. PRK. AZJ, 46/34, 29 Zilhicce 1320 (M. 29 Mart 1903) tarihli Yıldız Sarayı’na gönderilen Adakale ahâlisinden ve efkâr-ı fukarâdan bulunan kesânın esâmîsini mübeyyin pusuladır.

⁶⁹⁸ BOA, İ. HUS, 154/1325 R-004, 2 Rebiülahir 1325 (M. 15 Mayıs 1909) tarihli İrade-i Seniyye.

VII. ADAKALE'DE DİL VE KÜLTÜR

A. Adakale Ağzının Oluşması ve Dil Özellikleri

Adakale halkının dili, Rumeli ağzının bir kolu olan Batı Rumeli Türkçesi'ne ait ağızlardan birisidir. Adakale ağzının temel ses ve biçim özellikleri, Balkan Türkçesi'ne özgü bazı dil öğelerinin birleşmesinden oluşmuştur. Adakale ağzı kendine has özellikler taşımakla birlikte, kuzeydoğu Anadolu ağzı, Dobruca Türkçesi ve Bulgar Türkçesi'yle benzer özellikler göstermiştir. Kimi deyimlerinde kullanılan cümle yapılarıyla da Macarca'yla ortak özellikler taşımıştır⁶⁹⁹.

İncelediğimiz arşiv belgelerinde, ada halkının fakir olduğu ve sürekli olarak Orşova başta olmak üzere civar kent ve kasabalara alışverişe gittikleri, buralarda bir kısım adalının çalıştığı ve adada eksik olan sağlık hizmetlerinin civar yerleşim birimlerinden giderildiği yazmıştır. Dolayısıyla Adakale halkı Sırp, Bulgarlar ve Romenlerle sürekli temas halinde olmuşlardır. Bundan dolayı Adakale ağzı, civardaki pek çok değişik dilden etkilenmiş ve onlarla bazı ortak özellikler taşımıştır. Adakaleli kayıkçılar ve yevmiyeli işçiler ise az da olsa Macarlar ve Almanlarla etkileşim halinde olduklarından dolayı, onların dillerinde bazı kelimeleri adaya taşımışlardır. Böylece Adakale ağzı, farklı millet ve kültürlerin etkisiyle oluşan zengin bir özellik göstermiştir.

19. yüzyılın sonlarında itibaren Adakaleliler, kendi öz ağzından vazgeçerek normal bir İstanbul Türkçesi kullanmaya başladıkları için yerel ağız yok olma sürecine girmiştir. Bu dönemde geçmiştekine oranla daha fazla Sırpça, Hırvatça ve Romence kelimeler Adakale ağzında kullanılmaya başlamıştır. Adanın Romanya'ya katılmasıyla birlikte pek çok Romence teknik terimler kullanılmıştır. 1893 yılı öncesinde Adakale Müdürlüğü ile Viyana Sefareti ve Hariciye ve Dahiliye Nezaretleri arasındaki yazışmalar genellikle Osmanlı Türkçesi'yle yazılmıştır. Ancak bu tarihten sonra yazışmalarda, Türkçe-Fransızca ve bazen de Türkçe-Almanca olmak üzere iki dil kullanılmıştır. Adadaki İbtidaiye ve Rüşdiye Mektebi'nde okutulan

⁶⁹⁹ Popescu-Judet, *Adakale*, s.42-43.

kitaplar Dersaadet'ten getirilmiştir. Bu kitaplardan yararlanılarak Osmanlı Türkçesi öğretilmiştir. Adakale'de aile içindeki konuşmalar yerel ağızla yapılmıştır. Ancak bu ağız, kuşakların zamanla değişmesinden dolayı daha az kullanılmıştır⁷⁰⁰.

Adakale ağızı, Doğu ile Batı kültürlerinin etkileşim noktasında yer aldığından, her iki kültüre ait izler taşımıştır. Kimi dönemlerde yaşanan izalasyonların etkisiyle Adakaleliler edebiyat, müzik, dans ve uygulamalı sanatlardan gümüş işlemesi gibi çeşitli sanatsal etkinliklere yönelmişlerdir. Bunların yanında folklor ve özellikle şarkı, adalılarının en iyi hayat arkadaşlarıdır. Geleneksel şarkılarını koruyan Adakaleliler, aynı zamanda bu şarkıların güftelerinde kullandıkları ağızı tam olarak göstermişlerdir. Bunun yanında her neslin ruhunu yansıtacak yeni şarkılar ortaya çıkarırken, kendi ağızlarını muhafaza etmişlerdir⁷⁰¹.

Adakale ağzının en temel özelliği, diğer Rumeli ağızlarında da olduğu gibi, dilin ünlü uyumu kuralına uymamasıdır. Ünlü uyumu kuralının zayıflamasıyla, kelime içindeki kalın ve ince ünlülerde düzensiz değişimler meydana gelmiştir. Örneğin, altun (altın), canum (canım), kaldur (kaldır), sankı (sanki), geru (geri), vuruldım (vuruldum), çökti (çöktü), göriy (görür), dünya (dünya), uçunci (üçüncü), duşuniy (düşünür), duduk (düdük), çuruk (çürük) gibi değişimler olmuştur.

Kelimenin ilk hecesinde bulunan o ve ö sesleri daralarak u ve ü seslerine dönüşebilmiştir: uyun (oyun), uku (oku), utur (otur), umrum (ömrüm), dükme (dökme), dünmek (dönmek), günül (gönül), gür (gör), üğret (öğret), ütme (ötme), üldür (öldür) ve süz (söz) gibi örnekleri verebiliriz. Bunun yanında ö sesi kelimenin ilk hecesinde olursa, o veya u sesine dönüşmüştür. Boyle (böyle), gok (gök), boyle (böyle) ve uni (önü) gibi kelimeler kullanılmıştır.

⁷⁰⁰ Popescu-Judet, **Adakale**, s.42-49.

⁷⁰¹ Ioan R. Nicola, "Folclorul Turc Din Insula Ada-Kaleh", **Lucrari De Muzicologie**, C. VII, Clu, s. 126.

Adadaki isim çekimi ortak dildeki kurallara uygun olarak kullanılırken, fiil çekiminde ada halkına has bir fiil çekiminin olduğu açıkça kendisini göstermiştir. İsim çekiminde en belirgin özellik “nb” harflerinin “mb” şeklinde kullanılmasıdır. “Kanber” kelimesi yerine “kamber”, “İstanbul’da” yerine “İstambul’da” gibi kullanımlardır. Fiil çekimlerinde ise en belirgin özellik “-r” harfinin “-y” harfine dönüşmesidir. Örneğin, “gelirim” yerine “geliyim” ya da “bilirim” yerine “biliyim” fiilleri geniş zamanda çekimlenmiş olarak kullanılmıştır.

Yerel ağız ile İstanbul Türkçesi arasındaki benzerlikleri gösteren kelimeleri de görmekteyiz: karşı-karşı, zaman-zaman, efendum-efendim, dostım-dostum, pınar-bunar, pıçak-bıçak, günül-gönül, canum-canım gibi kelimelerdir. Ayrıca yumaşak ünsüzün sertleşmesi de görülmüştür: piy piyine (bir birine), pinelim(binelim)⁷⁰².

B. Adakale’de Gelenekler, Törenler ve Halk Türküleri

Adakale’de pek çok törenler yapılmıştır. Bunlar arasında en önemlisi doğum merasimidir. Çocuk dünyaya geldikten sonra anneye kırmızı renkli süsler takılmıştır. Çocuğun doğumun sekinci gününde ebe ile hoca çocuğa iki farklı isim vermiştir. Çocuk okula başladıktan sonra “mekteb düğünü” adı verilen “Amin Alayı” merasimi yapılmıştır. Okula başlayacak olan kız veya erkek çocuğun evine gelen amin alayı, onu evinden alıp okula götürmüştür. Bu sırada yol boyunca ilahiler söylenmiş ve amin diye bağırılmıştır. Adada yapılan bir diğer merasim ise sünnet düğünüdür. Genellikle çocuklar okuma yazma öğrendikten sonra sünnet edilmişlerdir. Sünnet kıyafeti giyen çocuk adada gezdirildikten sonra sünnet edilmiştir. Bu sırada arkadaşları amin diye bağırılmışlardır⁷⁰³.

Adada yapılan düğünler bir hafta sürmüştür. Düğün öncesinde, kızların evlenmesiyle ilgili olarak Balkan Türklerinin genel özellikleri Adakale’de de görülmüştür.

⁷⁰² Popescu-Judetz, *Adakale*, s.46-49. Eugenia Popescu-Judetz, bu eserinde adada kullanılan dilin ses ve biçim özelliklerine detaylı olarak yer vermektedir.

⁷⁰³ Aynı eser, s.53.

Balkan Türklerinde kızını evlendirecek ailelelerdeki evin reislerinden kızına kanaatini soranlar olduğu gibi, sormayanlar da olmuştur. Küçük yerleşim yerlerinde herkes birbiriyle görüştüğü için evlenecek adayların birbirlerini tanınmasında sorunlar yaşanmamıştır. Fakat kızın evlenmesi konusunda son karar yine aile reisi olan babaya bırakılmıştır. Balkan Türkleri genellikle kendi aralarında birbirlerinden kız alıp vermişlerdir⁷⁰⁴. Bu durum Adakale’de de devam etmiş ve kızlar ada dışındaki yabancılara verilmemiştir. Fakat adaya dışarıdan gelin getirilmiştir.

Düğün merasimi gelenek, görenek ve dini kurallara uygun olarak yapılmıştır. Söz kesildikten sonra, “okuyucu” adı verilen saygın bir kadın tarafından evlilik hazırlıkları yapılmıştır. Düğün haftası Cuma günü başlayarak, karşılıklı bohçalar gönderilmiştir. Pazartesi günü gelin ve güvey, iki erkeği vekil ve şahit tayin ettikten hoca tarafından nikah kıyılmıştır. Ardından “izinname” adı verilen evlilik sözleşmesi hoca, vekiller ve şahitler huzurunda düzenlenmiştir. Asıl düğün Çarşamba günü başlayarak bütün ada halkının davet edildiği eğlenceler düzenlenmiştir. Gelinliğini giyen kız, Perşembe sabahı düğün alayıyla birlikte oğlan evine götürülerek, düğün merasimi tamamlanmıştır⁷⁰⁵.

Adakale’de folklor müziği oldukça zengindir. Folklor müziğini oluşturan unsurlar ise; çocuklar için ninni ve eğlence şarkıları, sayılar, oyunlar, kuşlar hakkındaki şarkılar, aşk, askerlik ve düğün şarkıları ile ağıt’tan oluşmuştur. Bayramlarda ve sünnet düğünlerinde arasına söylenen şarkılar da bulunmaktadır. Örneğin, Ramazan ayında “Remezen geldi” adlı şarkı, insanları sahura kaldırmak için evlerin önünden geçerken söylenmiştir. Kurban Bayramı’nda adalılar yemek yerken repertuarlarından türkü söylemişlerdir. Bunun dışında Mevlid merasimlerinde kasideler söylenmiştir. Sünnet törenleri sırasında gençler, sünnet olan çocuğun evinin penceresinde

⁷⁰⁴ Yaşar Kalafat, **Kırım-Kuzey Kafkasya Sosyal Antropoloji Araştırmaları**, Ankara, ASAM Yay., 1999, s.196-197.

⁷⁰⁵ Popescu-Judet, **Adakale**, s.54-55.

toplu ve bireysel olarak şarkı söylemişlerdir. Düğün sırasında gelin getirildiğinde söylenen güzel düğün kasideleri de vardır⁷⁰⁶.

Adakale folklor müziği, Dobruca folklor müziğine göre daha yüksek müzikal değer taşımıştır. Bunda Dobruca Türklerinin çoğunun Anadolu'dan gelmesi, Adakale Türklerinin ise Tuna'nın sağ kıyısındaki şehirlerden ve kasabalardan gelmesinin etkisi çoktur. Adanın sakin ve sükûnetli ortamını da iyi değerlendiren Adakaleliler, zengin sesli folklorun yanında küçük ölçüde sırf enstrümantal melodiler de oluşturmuşlardır. İlbaharda çocuklar söğüt dalından düdük ve keman yapmışlardır. Adada bunlardan başka "dairea", tambura, sasul, "damburka", zil ve maşa gibi müzik aletleri kullanılmıştır⁷⁰⁷.

Adadakaleliler müzik eşliğinde çeşitli oyunlar oynamışlardır. Bunlar arasında Türklerin savaşçı karakteristik özelliğini taşıyan zeybek oyunu başta gelmektedir. Adalıların hiç eksik olmayan eğlenceleri arasında yer alan "köçeklik" oyunu, basit hareketlerle oynanmıştır. Bu oyundaki köçekler, genellikle Vidin bölgesinden getirilmiştir. Kadınlar ise damburka zili ve maşa eşliğinde daireler oluşturarak şarkılar söylemiştir. Bunun yanında adadaki Türkler "hora" ve "sarba" gibi Romen danslarını da oynamışlardır⁷⁰⁸.

Adada pek çok törende, esnekliği ve törene uyması nedeni ile mani okuma geleneği yaygındır. Hıdırellez törenlerinde kadınlar baht okumak için bir araya gelerek maniler söylemişlerdir. Bunun dışında lokma gecesi, helva gecesi gibi pek çok şenlikte de maniler okunmuştur:⁷⁰⁹

VIII. ADAKALE'DE MESLEK GRUPLARI

A. Memurlar

Türk topraklarına katılışından itibaren Adakale'ye yönetici sınıfından memur tayin edilmiştir. Adanın stratejik önemi göz önüne alınarak belirli

⁷⁰⁶ Nicola, **a.g.m.**, s.138.

⁷⁰⁷ Craioveanu, **a.g.t.**, s.71.

⁷⁰⁸ Romulus Volcanescu, **Atlasul Complex "Portile De Fier"**, Bucureşti, Academiei R.S.R Yay., s.1929, s.246-247.

⁷⁰⁹ Adakale manileri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Popescu-Judet, **Adakale**, s.59-139.

vasıfları taşıyan kişilerin gönderilmesine dikkat edilmiştir. İlk dönemler için Binbaşı rütbesindeki Muhafızların denetiminde adanın idaresi yürütülmüştür. 1867 yılında Türk garnizonlarının Sırbistan'da bulunan kalelerden tamamen çekilmesi üzerine, Adakale'nin Osmanlı Devleti'yle bağlantısı kesilmiştir. Osmanlı Devleti, ortaya çıkan bu olumsuz durumu giderebilmek için 1867 yılında Adakale'ye yönetici olarak bir müdür tayin etmiştir⁷¹⁰.

Adakale'nin yönetimiyle ilgili olarak memuriyet görevlerine yerli halkın soğuk bakmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim ada yönetiminde müdüre yardımcı olan idare meclisindeki 4 memur, Adakalelilerden oluşmuştur⁷¹¹. Bunun dışında Adakale'de güvenliği sağlamakla görevli olan ve sayıları 2 ile 4 arasında değişen jandarmalar da ada halkından seçilmiştir⁷¹².

Osmanlı Devleti, Tuna Nehri'nde seyr ü sefer halindeki gemileri Adakale'de kontrol etmek üzere, kısa süreli de olsa 2 adet Muayene Memuru görevlendirmiştir. Bundan başka bir memur da Memur-ı Mahsus olarak Orşova'da Adakale işleriyle ilgili koordinasyonu sağlamakla görevlendirilmiştir⁷¹³. Eğitim ve adalet hizmetlerinde görevlendirilen memurlar, adanın merkeze olan uzaklığı nedeniyle gelmediklerinden dolayı, çoğu zaman bu iki memuriyet aynı kişi tarafından yapılmıştır. Dolayısıyla Adakale Mektep Muallimi aynı zamanda naip olarak görev yapabilmıştır. Kimi dönemlerde de naiblik görevi müdürün uhdesinde yürülmüştür⁷¹⁴. Bundan başka Adakale Camii'nin imam ve müezzinden oluşan 2 görevlisi bulunmuştur⁷¹⁵.

⁷¹⁰ BOA, İ. MVL, 578/25963, Sadaret tezkiresi üzerine 4 Cemaziyelahir 1284 (M. 3 Ekim 1867) tarihli İrade-i Seniyye.

⁷¹¹ BOA, HR. SYS, 1/50, 4 Eylül 1309 (M. 16. 09. 1893) tarihli Orşova Memuru Filoksenidi Efendi'nin Viyana Sefareti'ne gönderdiği yazının tercüme müsveddesi.

⁷¹² BOA, HR. SYS, 2/18, L. 11, 5 Haziran 1911 tarihli Viyana Sefareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tahriratın mulûfudur.

⁷¹³ BOA, Y. PRK, A 2/7, Adakale Muayene Memurları Asım ve Galip Beylerin Sadaret'e arz ettikleri ve Padişaha sunulan 5 Ağustos 1294 (M. 17 Ağustos 1878) tarihli raporları.

⁷¹⁴ BOA, HR. SYS, 2/18, L. 28, 20 Şevval 1328 (M. 25 Ekim 1910) Adakale Müdüriyeti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tezkire suretidir.

⁷¹⁵ Popescu-Judet, "Adakale: Geçmişte Bir Türk Adası", s.573, 575.

Adakale’de bulunan memurlar ada çevresinin elden çıkmasının ardından maaşlarını almada zorluk çekmişlerdir. Bu konu adadaki memurların en büyük sorunu olarak son dönemlere kadar devam etmiştir.

B. Esnaf

Adakale’deki meslek grupları hakkındaki en kesin bilgi, 7 Haziran 1913 tarihli Adakale nüfus tahrir defterlerinde yer almıştır. Buna göre Adakale’de 260 kişinin meslek hanesi dolu olarak görünmektedir. Bunlara okulda eğitim gören öğrenciler de dahil edilmiştir. Çünkü öğrencilerin meslek hanesine talebe olarak yazılmıştır. Bu meslek grupları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 20. Adakale’de Bulunan Meslek Grupları (1913)⁷¹⁶

Sıra No	Meslek	Adet
1	Kayıkçı	70
2	Talebe	53
3	Tüccar	24
4	Vapur Kahvecisi	13
5	Sigaracı	12
6	Perûkar (Berber)	9
7	Doğramacı	8
8	Amele (İşçi)	6
9	Kahveci	6
10	Balıkçı	5
11	Bakkal	4
12	Kunduracı	4
13	Bozacı	3
14	Doğramacı Çırağı	3
15	Jandarma	3
16	Bakkal Çırağı	2
17	Hususi Mektep Muallimi	2
18	İmam	2
19	Kahveci Çırağı	2
20	Kasap	2
21	Kıyıcı	2
22	Makacı (Mikacı?)	2
23	Perûkar Çırağı	2
24	Tütün Kıyıcısı	2
25	Boyacı	1
26	Börekçi	1
27	Esnaf	1
28	Fırıncı	1
29	Kebapçı	1
30	Kundura Boyacısı	1

⁷¹⁶ BOA, HR. SYS, 3/12, 7 Haziran 1913 tarihli Viyana Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen Adakale nüfus tahrirleri, 1. ve 2. defter.

31	Mektep Muallim-i Evveli	1
32	Mektepli	1
33	Memur	1
34	Müezzin	1
35	Nalbant	1
36	Saatçi	1
37	Sandalcı	1
38	Sigaracı Çırağı	1
39	Şekerci	1
40	Terzi	1
41	Tütüncü	1
42	Vapur Ateşçisi	1
43	Yorgancı	1
	Toplam	260

Bu meslek gruplarını incelediğimizde, Adakale'nin gelir kaynağının turizme dayandığını söyleyebiliriz. Çünkü sadece adaya dışarıdan gelenlere hizmet vermek üzere vapur kahvecisi, sigaracı, berber, berber çırağı, kahveci, kahveci çırağı, kunduracı, kundura boyacısı, bozacı, börekçi, kebabçı, şekerci, terzi ve tütüncü mesleklerinin sayısı 57 kişiye ulaşmaktadır. Bu sayı 637 nüfuslu bir adaya göre oldukça fazladır. Adada 9 kişinin berber, 3 kişinin bozacı olması adanın ihtiyacının oldukça üstündedir. Özellikle bunlar adaya dışarıdan gelen ziyaretçilere hizmet vermişlerdir. Adakale'deki bozacı esnafının doğum yerlerine baktığımızda ise Kalkandelen'li olduklarını görürüz. Kalkandelen'de bozacı ve dondurmacı gibi mesleklerin yaygın olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Adakale'deki bozacılar, adaya gelen yabancılara satış yapmak için Kalkandelen'den Adakale'ye gelerek yerleşmişlerdir.

Tuna Nehri'nde çalışan vapurlarda kahve satma imtiyazı Adakalelilere verilmiştir. Bu durum İsmail Habib Sevük tarafında şöyle dile getirilmiştir: "...Bizim vapurda bu vazifeyi Aziz Ağa görüyor. Geniş omuzlu, pos bıyıklı, pehlivan yapılı; kahve getirmeğe giderken sanıyorsun ki kispetini alıp gelecek; ellilik gövdesini dinç adımlarla yürüten şu efendi adama bak, bu kahveci, insana öyle geliyor ki, yalnız bu vapurun değil bütün bu suların da sahibidir. Bir adamda bir vatan buldum."⁷¹⁷

⁷¹⁷ Sevük, a.g.m., s.41.

Adakale erkeklerinin geneksel olarak uğraştıkları meslekleri kayıkçılık ve balıkçılıktır⁷¹⁸. Balıkçı, kayıkçı ve sandalcı meslekleriyle uğraşanların sayısı 76 kişidir⁷¹⁹. Bu sayının oldukça fazla olması, Adakale'nin Tuna Nehri'nin ortasında yer almasından kaynaklanmıştır. Adakale'nin çevresiyle irtibat kurmasında kayıklardan yararlanıldığı için kayıkçılık önemli bir meslek haline gelmiştir.

Yerli halkın kullandığı kayık türü, karpuz kılı Türk kayığıdır. Bu kayıklardan iki kişinin çektiği ve dört kürekli olanlarına "ikiçifte" ismi verilmiştir. Bu kayıklar, sekiz kişi oturabilecek şekilde yapılmıştır. Adakale'nin Tuna'nın kuzey ve güney boylarındaki komşuları ile ilişkisi bu kayıklar vasıtası ile sağlanmıştır. Adanın balıkçıları ve kayıkçıları genellikle tütün, şeker, tuz ve içki kaçakçılığı yapmışlardır⁷²⁰. 30 Mayıs 1904 tarihli belgede, kayıkçıların geçinemedikleri için kaçakçılık yaptıkları belirtilmiştir⁷²¹.

Adakale'nin ana caddesinin her iki tarafında çok az sayıdaki küçük dükkanlar dizilmiştir⁷²². Ada halkından az sayıda dükkan işleten esnaf ve perakendeci mevcuttur. Bunlar arasında çeşitli Türk tatlıları imal eden bir düzineden fazla şekerçi vardır. Kul tatlısı, peynir tatlısı, koza tatlısı, belmuş, günnar, yoğurt tatlısı ve kadın düğmesi adında tatlı çeşitleri yapılmıştır. Adada az sayıda yetenekli zanaatkâr, terzi, ayakkabı tamircisi ve marangoz mevcuttur. Adakalelilerden kimisi yetiştirdiği mahsulü çevredeki pazarlarda satmak için gitmiş, kimisi de Tuna çevresindeki beldelerde Adakale şekerlemelerini sokaklarda gezerek satmışlardır⁷²³.

C. İşçiler

Adakale'de iş imkânlarının sınırlı olması nedeni ile ada halkı iş bulmak için başka yerlere gitmiştir. Birçok erkek Orşova'daki iskelede hamallık ve

⁷¹⁸ Popescu-Judet, *Adakale*, s.35.

⁷¹⁹ BOA, HR. SYS, 3/12, 7 Haziran 1913 tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen Adakale nüfus defterleri.

⁷²⁰ Popescu-Judet, *a.g.e.*, s.35

⁷²¹ BOA, HR. SYS, 2/4, L. 10, 30 Mayıs 1904 tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahriratın tercümesidir.

⁷²² Ahmet Ali, *a.g.e.*, s.7.

⁷²³ Popescu-Judet, *Adakale*, s.35-36, 40.

Tuna'daki vapurlarda işçi olarak çalışmıştır. Ada sakinlerinden bazıları ise Demirkapı geçidini geçmek isteyen gemilere para karşılığı kılavuz kaptanlık yapmıştır⁷²⁴.

30 Mayıs 1904 tarihli belgeye göre, Peşte Başşehbenderi Lütfi Bey Orşova'daki Avusturya Hükümeti yetkilileriyle görüşerek Adakaleli işçilerin Orşova'da çalışabilmelerine olanak sağlamıştır. Hatta Lütfi Bey, Orşova'daki yerli tüccarlarla bizzat görüşerek hamallık ve amelelik etmek üzere Adakalelileri istihdam etmeleri hususundaki ricasını kabul ettirmiştir⁷²⁵.

Adakale'den dışarıya çalışmaya gidecek olan kişilerin karşılaştığı en büyük problem, pasaport alacak kadar bile maddi durumlarının olmamasıdır. Bu nedenle Adakale Müdüriyeti Hariciye Nezareti'nden dışarıya çalışmaya gidecek olan işçiler için ücretsiz pasaport gönderilmesi talebinde bulunmuştur. Hariciye Nezareti'nden 16 Kasım 1910 tarihinde gelen cevabi yazıda, Adakale ahalisinden olup da fukara hallerinden dolayı hamallık ve amelelik yapmak üzere, Rusya'ya gitmekte olan şahıslara verilen ücretsiz pasaportlardan Adakalelilere de verilmesi uygun görülmüştür⁷²⁶.

1913 yılındaki Adakale nüfus tahrir defterinde 6 kişinin meslek hanesinde amele olarak yazılmıştır. Ancak biz bu sayının daha fazla olduğunu düşünüyoruz. Çünkü adadaki insanlar işsiz kaldıkları zaman amele olarak dışarıya çalışmaya gitmişlerdir.

IX. ADAKALE'DE TARIM

Adakale'nin yüzölçümünün küçük olması nedeniyle tarım yapmak için yeteri kadar arazi bulunmamaktadır. Halk, evlerinin bahçesinde az miktarda sebze ile yine ev halkının tüketimine yetecek kadar biraz buğday, çavdar ve mısır yetiştirmiştir. Fakat Adakale'de ekilen buğday ihtiyaca yetecek kadar olmadığı için çoğu zaman un sıkıntısı çekilmiştir. Hatta tarım yapılacak

⁷²⁴ Popescu-Judet, *Adakale*, s.35.

⁷²⁵ BOA, HR. SYS, 2/4, L. 9, 30 Mayıs 1904 tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahriratın tercümesidir.

⁷²⁶ BOA, HR. SYS, 2/25, L. 2, 3 Teşrin-i sani 1326 (M. 16 Kasım 1910) tarihli Hariciye Nezareti'nden Adakale Müdüriyeti'ne gönderilen tahrirat.

arazinin yeteri kadar olmaması nedeniyle Adakalelilerden bazıları çalışmak için dışarıyı gitmek zorunda kalmıştır⁷²⁷.

Adakale'nin ılıman ikliminden dolayı çok sayıdaki Akdeniz türlerinden oluşan zengin bir bitki örtüsü vardır. İncirler, bademler, yenilebilir kestaneler, muşmulalar, selviler, zakkumlar, güller ve leylak çalıları adanın bitki örtüsünü oluşturmuştur. Bu nedenle Adakalelilerin çoğu meyve ağaçlarının yetiştirilmesiyle ilgilenmiştir⁷²⁸. Adada en çok elma, az miktarda armut, vişne, erik, ceviz, çilek, şeftali, üzüm, incir, ayva ve kayısı yetiştirilmiştir⁷²⁹. Bunun yanında adanın iklimi güller için çok uygun olduğundan dolayı, Adakale'de gül de yetiştirilmiştir. Fakat Tuna'nın taşmasından dolayı güller zarar gördüğü için adalılar gül ekimini fazla tercih etmemiştir⁷³⁰.

24 Temmuz 1879 tarihli belgeye göre, Adakalelilerin büyük zahmetlerle yetiştirdikleri meyve ağaçlarından elde ettikleri ürünlerin ticaretini yaparak geçimlerini sağladıkları belirtilmiştir⁷³¹. Adalılar sebze, meyve ve çok çeşitli üzüm bağlarından elde ettikleri ürünleri yakınlarındaki pazarlarda satışa sunmuşlardır. Bu ürünler Salı günleri Varciorova'da, Cumartesi günleri Kladova'da ve artanlarda Orşova'da satılmıştır⁷³². Adakalelilerin Orşova'ya satmak için getirdikleri meyveler arasında en çok satılan meyve ise üzüm ve armut olmuştur⁷³³. Adada yetiştirilen üzüm çeşitleri; misket, bağ üzümü, ter gömlek, kuş üzümü, hırsız çalmaz, çilek üzümü, kadın parmağı, tilki kuyruğu ve keçi memesidir. Armut çeşitleri ise; kirez armudu, güvercin budu, benek armudu, hüsnü yusuf armudu, kabak armudu ve taş armududur. Özellikle Adakale üzümleri kuzey Sırbistan taraflarında "Adakalka" adıyla satılmıştır⁷³⁴.

1887-1888 kışında Tuna nehrinin taşması ve adada yetiştirilen meyve ağaçlarına dolu vurması sebebiyle bir şey üretemeyen ve ticaret yapamayan

⁷²⁷ Ahmet Ali, **a.g.e.**, s.70.

⁷²⁸ **Aynı eser**, s.2.

⁷²⁹ Popescu-Judet, **Adakale**, s.40.

⁷³⁰ Craioveanu, **a.g.t.**, s.41.

⁷³¹ **BOA, HR. SYS**, 1/25, L. 6, 24 Temmuz 1879 tarihli Adakale ahalisinden Viyana Sefareti'ne gönderilen arzuhalin sûretidir.

⁷³² Popescu-Judet, "Adakale: Geçmişte Bir Türk Adası", s.574.

⁷³³ Guboğlu, **a.g.m.**, s.141.

⁷³⁴ Popescu-Judet, **Adakale**, s.40.

ahali oldukça zor durumda kalmıştır. Geçimlerini meyve ticaretinden temin eden Adakaliler zor durumda kalınca, konu Adakale Müdüriyeti tarafından Mabeyn'e sunularak yardım talebinde bulunulmuştur⁷³⁵.

Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne 30 Mayıs 1904'te gönderilen tahrirata göre, Adakale'de bulunan Avusturyalı komutan ahalinin fukara hallerinden dolayı 400 adet meyve ağacını hibe ederek adaya dikilmesini sağlamıştır⁷³⁶. Böylece Avusturyalı komutan adadaki meyve üretimini teşvik etmiştir.

Adakale'de arazinin kısıtlı olması nedeniyle hayvancılık yapıldığı pek görülememiştir.

X. ADAKALE'DE TİCARET VE SANAYİ

A. Adada Ticaret Hacmi ve Vergi Meselesi

Adakale halkı her türlü tekâlif-i emiriye ve rüsûm-ı ecnebiyeden muaf tutulmuştur. Osmanlı Devleti'nin ada halkından hiçbir vergi almaması, adaya bakış açısını göstermesi bakımından oldukça önemlidir⁷³⁷.

Eflak Beyliği, Osmanlı Devleti'ne ödediği verginin bir kısmını zahire olarak Adakale'ye göndermekteydi. Dolayısıyla Adakale'nin ihtiyaçları büyük oranda Eflak Beyliği'nin gönderdiği zahireden karşılanmıştır. Bununla birlikte ada halkı pirinç ve kahveyi İstanbul'dan getirtirken, tütün ihtiyacını ise Adana yöresinden temin etmiştir⁷³⁸.

Adakaleliler yetiştirdikleri ürünlerini düzenli olarak Orşova ve Gladovo pazarları ile çevredeki kasabalarda küçük kârlarla satmışlardır. Ancak üzüm ve meyve yetiştiriciliğinden alınan verimin düşmesi birlikte, artık bu iç

⁷³⁵ BOA, İ. DH, 1295-2/102006, Adakale Müdüriyeti'nin Mabeyn'e gönderdiği 2 Kanunusani 1297 (M. 14 Ocak 1882) tarihli şukka üzerine 1 Şubat 1297-24 Rebiülevvel 1299 (13 Şubat 1882) tarihli İrade-i Seniyye.

⁷³⁶ BOA, HR. SYS, 2/4, L. 9, 30 Mayıs 1904 tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahriratın tercümesidir.

⁷³⁷ BOA, Y. PRK. EŞA, 7/71, Viyana Sefareti Askerî Ataşesi'nin sunduğu 17 Ramazan 1305 (M. 28 Mayıs 1888) tarihli rapor.

⁷³⁸ Popescu-Judet, Adakale, s.41.

kaynaklar da kazançlı olmaktan çıkmıştır. Geriye adadaki ticareti ayakta tutan turistlere satılan hediyelik eşyalar kalmıştır. İstanbul'dan ithal edilen hediyelik eşyalar, gülyâğı, sigara, kahve takımları, üstünde Adakale yazan tahta kaşıklar ve kutular adaya gelen turistlere satılmıştır. Fakat bunlar ada ekonomisini ayakta tutacak büyük kazançlar getiren işler değildir⁷³⁹.

1877-1878 Osmanlı Rus Harbi sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması'yla Adakalelilere vergi muafiyeti sağlanmıştır. Adakale'nin durumuyla ilgili siyasi belirsizliklerin artmasıyla ada ekonomisi daha da zayıflamıştır. Osmanlı Hükümeti'nin Adakale'deki memurlarının maaşlarını zamanında ödememesi ve gönderilen yardımların yetersiz kalması nedeniyle adada yaşamak her yönden zorlaşmıştır.

Adakale Osmanlı'nın bir tebası olarak tarih boyunca özel imtiyazlara sahipti. 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması'yla Adakalelilere daha önce sağlanan vergi muafiyeti, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından da devam ettirilmiştir. Adalılara gümrük vergisi ödemedi, istedikleri ölçüde mal ithal etmeleri hakkı verilmiştir. Avusturyalılar, ada halkına Orşova limanında da çeşitli ürünleri satmasına izin vermiştir. Bununla beraber her iki taraf zaman zaman gümrük mevzuatına uymamıştır. Bundan dolayı kimi dönemlerde Macar sınır görevlileri Adakaleli tüccarlardan daha yüksek oranda gümrük vergisi talep etmiştir⁷⁴⁰.

Meclis-i idare tarafından 1905 yılında Viyana Sefareti'ne gönderilen tahriratta, Adakale'ye gelir kaynağı olması düşencesiyle Osmanlı Devleti'nden ithal edilen mallardan belirli bir oranda vergi alınması için Bâbîâlden izin istenilmiştir⁷⁴¹.

Bunun üzerine 1907 yılında Viyana Sefareti'nden Adakale Müdüriyeti'ne gönderilen yazıda şöyle denilmiştir:

⁷³⁹ Popescu-Judet, *Adakale*, s.40.

⁷⁴⁰ Aynı eser, s.36-37.

⁷⁴¹ BOA, İ. HR, 407/1325 C-03, L. 4, 15 Nisan 1321 (M. 28 Nisan 1905) tarihli Adakale İdare Meclisi'nin Viyana Sefareti'ne gönderdiği vergi listesidir.

Adakale'ye gelen eşya, tahminen 100.000 kuruş kıymetinde kadar ise de bu eşyanın yalnız 50.000 kuruşluk kadarı adada satılmış, kalanı Orşova'ya götürülerek orada satılmıştır. Belirtilen eşyalar adaya ancak nehirde geçici olarak seyahat eden vapurlarla gelmiştir. Bu gelen vapurlardan belediye adına çok az bir vergi alınması uygun görülmüşse de gümrük vergisi almak daha doğru olacaktır. Bilhassa gümrük vergisi almak yoluna gidilmiş olsa, onların o maldan kazanacağı para da gümrük vergisine ancak kifayet edecektir. Bir vagon şekerden kendilerine 10 veya 12 Napolyon kazanç belki gelir olarak kalabilir. Bir vagon şekerin kıymeti de 150 Napolyon olup, yüzde sekiz gümrük alınır ise 12'si gümrük vergisine verildiği takdirde geriye bir şey kalmamaktadır. Bunun içine daha kayık ve hamallık masrafı eklenmemiştir. O zaman tüccar haklı olarak şeker, kahve gibi herhangi bir şey getirmek istemeyecektir. Ticarete sağlanan kolaylık ortadan kalkınca da fukara pek çok temel ihtiyaç maddesini arar duruma düşecektir. Böylece Adakaleliler, Macaristan'dan yani Orşova'dan çok eski zamandan beri gümrüksüz mal getirip satma hakkı kaybetmiş olacaklardır. Bu durum Avusturyalıların ve en çok Orşovalı tüccarın arzusuna hizmet etmiş olacaktır.

Adakaleliler, Osmanlı Devleti'yle Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında imzalanan 1739 Belgrad ve 1791 Zıstovi Antlaşmalarına göre, çok eskiden beri Orşova'da "memleket-i şâhâne'den" gelen şeker, kahve, pirinç, kuru üzüm, yemiş ve tütün gibi ürünleri satma imtiyazına sahip olmuşlardır. Osmanlı askerlerinin adayı muhafaza etmeye başladığı zamandan beri, bu imtiyazlar da hep muhafaza edilmiştir. Osmanlı Hükümeti hiçbir zaman adaya giren mallardan gümrük vergisi almamıştır. Orşova esnafı kendi memleketlerinde şekerin beher kilogramını 35 kuruşa, kahve vesaireyi de ona göre satmıştır. Adalılar ise belirtilen antlaşmalara göre Orşova'da onlara gösterilen bir yerde haftada 3 gün şeker, kahve, kuru yemiş vs. satmışlardır. Orşova'da Avusturyalılar tarafından şekerin kilosu 35 kuruşa satılırken, adalılar şekerin kilosunu 28 kuruşa satmışlardır. Kahve vesaireyi de bu kıyas üzerine satmışlardır. Beher kilogramda 7 veya 8 kuruş noksanına satıldığı için köylüler hep adalılardan alış veriş etmiştir. Fakat köylüler her bir üründen

en fazla bir kilo satın alabilmişlerdir. Bu durum satış mahallindeki memur-ı mahsuslar tarafından sürekli kontrol edilmiştir. Adalılar, bu imtiyazdan tabii olarak men edilirse, köylüler de Orşova esnafından alış veriş ederek, adalıların ticaretini onlara intikal ettirmiş olacaklardır. Adalıların bu imtiyazı nehrin diğer tarafında, yani Adakale’de alının gümrük vergisi nedeniyle elden çıkarılmış olacaktır. Bu elden alma adanın esnafını fakirleştirecek ve esnafın eşyalarını taşımada kullandıkları 24 kayıkçı, hammal vs. açıkta kalıp ihtiyaç, ihtiyaç üzerine binecektir. Bu durum da şikâyet kapısını aralayacaktır. Belki ağlayacak halleri de kalmayacak ve ihtimal göç etmeye dahi kalkışacaklardır. Alınacak bu gümrük vergisi devletin tasarrufu altında olmayacak ise ada halkının ihtiyacına harcanacağından mütalaa edilebilir. Yalnız, belediye namıyla leffen Huzûr-ı Âsıfânelerine takdim kılınan pusulada arz ve beyan olunduğu üzere, gerek kış mevsiminde ve gerekse suların adayı bastığı dönemlerde ahaliden fakir olanlara yardım etmek ve bazılarına un, odun dağıtmak, hekim ve ilaç parası olmak üzere cüz’i bir miktar vergi almak en isabetli yol olur. Bundan 10 sene evvel adada menafi’ namına bir teşkilat oluşturularak bazı vergiler alınmış ise de bazı kimselerden oluşan bir meclis-i idareye tevdi’ olunmadığından bir iki sene baki kalıp selef-i acziyenin bidayet memuriyeti zamanında bütün bütün lağvedilmiş olduğu bazı mevcut defterlerden anlaşılmaktadır⁷⁴².

Nihayetinde 14 Temmuz 1907 tarihli İrade-i Seniyye’yle adaya girecek olan mallardan vergi alınmasına onay verilmiştir. Buna göre: tütün, sigara, alkollü içkiler, tahin helvası, zeytinyağı, zeytin, portakal, limon, peynir, tereyağı, pastırma, kuru fasülye, kabuklu yemişler, kuru meyveler, odun, kereste, kireçtaşı, tuğla, kayıklarlar getirilen sebze ve meyvelerden vergi alınmıştır⁷⁴³.

⁷⁴² BOA, İ. HR, 407/1325 C-03, Viyana Sefareti’nden Adakale Müdüriyeti’ne gönderilen 10 Nisan 1323 (M. 23 Nisan 1907) tarih ve 277/451 numaralı tahriratın suretidir.

⁷⁴³ BOA, İ. HR, 407/1325 C-03, L. 8, 1 Temmuz 1323 (M. 14 Temmuz 1907) tarihli İrade-i Seniyye.

B. Adada Odun Kıtlığı Çekilmesi

Adakalelilerin karşılaştığı en büyük sorunlardan birisi de adada odun kıtlığı çekilmesidir. Adanın iklimi orman yetiştirilmesi bakımından oldukça elverişli olmasına rağmen, yüzölçümü küçük olması nedeniyle adanın ormanı yoktur. Bu nedenle Adakale'nin kereste ve yakacak odun ihtiyacı, dışarıdan gelen yardımlarla sağlanmıştır.

Adakale halkı odun ihtiyacını genelde Sırbistan'dan sağlamıştır. Fakat bu durum 1878 yılında Sırbistan'daki yönetim tarafından yasaklanınca, Adakaleliler Orşova'daki Memur-ı Mahsus Filoksenidi Efendi'ye başvurarak, Orşovada'ki kurmiye ağaçlarının kesilmesi için müsâde almışlardır. Ancak burada kuru ağaç kalmayınca yakacak odun ihtiyacı hat safhaya ulaşmıştır. Bunun üzerine Adakale Müdüriyeti'nden 16 Ağustos 1878 tarihli Maliye Nezareti'ne gönderilen tezkire, kış mevsiminde dağları aşarak adaya odun getirmenin zorluklarından ve Adakale'nin odun ihtiyacının karşılanmasından bahsedilmiştir. Maliye Nezareti'nden gelen cevabi yazıda, Adakale'nin yakacak odun ihtiyacının giderilmesi için ada çevresindeki devlete ait ormanlık alandan meclis-i idarenin onayı alındıktan sonra orman memurlarının gözetiminde ağaç kesilebileceği belirtilmiştir. Ağaç keserken meyve ağaçlarına zarar verilmemesi ve kesime gelmiş ağaçlardan ihtiyaç ölçüsünde kesilmesi istenmiştir⁷⁴⁴.

Adakale'nin kereste ve yakacak odun bakımından dışarıya bağıllığı devam etmekteydi. Bu nedenle 1899'da, Romen yetkilileriyle varılan anlaşma sonucunda, Adakale'deki fakir halkın haftanın üç günü Turnu Severin fundalık alanından yakacak odun toplamasına izin verilmiştir. 1902 senesinin kış ayının oldukça sert geçmesi nedeniyle Tuna Nehri iki kez buz butmuştur. Adakalelilerin yakacak odunları kalmadığından dolayı halk ısınabilmek için meyve ağaçlarını kesmek zorunda kalmıştır. Sırp hükümeti, Sırp köylülerin ada halkına odun satmasına izin vermemiştir. Uzun müzakerelerin ardından,

⁷⁴⁴ BOA, HR. SYS, 1/10, L. 3-5, 16 Mayıs 1878 tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Maliye Nezareti'ne gönderilen "Adakalesi derûnuna menût ahalinin orada ormandan odun katliyle def'i ihtiyâcâtı hakkında suale mütalaaya hâvi tezkire".

ada halkının Kastel gibi yakın yerlerden ve Tekiye gibi uzak yerlerden yakacak odun getirmesine izin verilmiştir. Adanın yakacak odun ihtiyacı daha çok Kastel'den karşılanmıştır⁷⁴⁵.

C. Sigara ve Konfeksiyon Fabrikası

Adakale'de sigara kaçakçılığı en kazançlı iş olarak yapılmıştır. Tütün, hemen basitçe bir makineyle işlendikten sonra sigara imal edilebilmiştir. Ada içi tüketim için pek çok sigara kaçak yollardan adaya getirilerek, ada halkına yüksek kârlarla satılmıştır⁷⁴⁶. 1913 tarihli Adakale nüfus tahrir defterlerinde, 13 kişi sigaracı ve 1 kişi de sigaracı çırağı olarak görülmektedir⁷⁴⁷.

Adakale, Romanya'ya geçtikten sonra ilçe statüsünü alarak, Mehedinti iline bağlanmıştır. Adakaleliler yine yoksullukla mücadele etmeye devam etmişlerdir. Tarım ve sebze bahçesi yapmak için yeteri kadar toprak olmadığından dolayı, ada hiçbir yaşam koşulu sunmamıştır. Ada halkının Romen makamlarına yoksulluk için yaptıkları başvurular da boşa çıkmıştır. 1921 yılında Romanya Başbakanı Alexandru Averescu'nun Adakale'yi ziyaretinden sonra, milletvekili Tilica Ioanid'in aracılığıyla ve Ali Kadri'nin de ısrarıyla, adalılar için iş yerleri açılması kararı alınmıştır. Adakale'de bu yöndeki ilk adım, 1927 yılında sigara fabrikasının açılmasıyla olmuştur. Bu fabrika 1967 yılına kadar faaliyet göstermiştir. Daha sonra 4 Mayıs 1931'de Romanya Kralı II. Carol ve Başbakan Nicola Iorga adayı ziyaret etmiştir. Daha önce kurulan sigara fabrikası, Ali Kadri'nin⁷⁴⁸ başkanlığında "Müslümana" adıyla anonim şirkete dönüştürülmüştür. Bu şirket sayesinde yaşam koşullarını kolaylaştırmak amacıyla adalılara bazı ayrıcalıklar tanınmıştır. Gümrük ödemedi, Romen fabrikalarından bir vagon tütün, on

⁷⁴⁵ Popescu-Judet, **a.g.e.**, s.41.

⁷⁴⁶ Aynı eser, s.36.

⁷⁴⁷ BOA, HR. SYS, 3/12, 7 Haziran 1913 tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen Adakale nüfus tahrirleri, 1. ve 2. defter.

⁷⁴⁸ Müslümana Anonim Şirketi'nin başkanı olan Ali Kadri, tartışmalı bir kişiliğe sahip olup, Adakale'yi sanki buranın valisiymiş gibi yönetmiştir. Topluma karşı ilgisiz kalmasına neden olduğu için halk arasında olumlu bir imaja sahip değildir. Craioveanu, **a.g.t.**, s.25.

vagon şeker, ticari vergilerini ödemededen biri Romanya'dan diğeri yurtdışından olmak üzere iki vagon alkollü içki getirilmesine izin verilmiştir⁷⁴⁹.

20. yüzyılın ortalarında Adakale'de birkaç fabrika daha açılmıştı. 1934 yılında "Müslümana" şirketi tarafından elektrik santrali açılmıştır. 1949'da "Vasile Roaita" adında konfeksiyon fabrikası inşa edilmiştir. Açılan bu konfeksiyon fabrikasında daha çok askeri kıyafetler üretilmiştir. "Portile de Fier I" barajı yapıldıktan sonra adadaki konfeksiyon fabrikası, Turnu Severin'deki şapka fabrikasıyla birleşerek "Portile de Fier Konfeksiyon Fabrikası" adını almıştır⁷⁵⁰.

⁷⁴⁹ Ahmet Ali, **a.g.e.**, 72-74.

⁷⁵⁰ **Indrumator in Arhivele Statului Judetului Mehedinti**, C. II, S.9, Bucureşti, 1993, s.375.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADAKALE ÜZERİNDE SİYASİ MÜCADELE VE ADAKALE’NİN OSMANLI HÂKİMİYETİNDEN ÇIKMASI

I. ADAKALE ÜZERİNDE AVUSTURYA-MACARİSTAN İMPARATORLUĞU- OSMANLI DEVLETİ MÜCADELESİ

A. 1715-1718 Osmanlı-Avusturya Savaşları ve Adakale

1715 ve 1718 yılları arasında Savoy Prensi Eugene komutasındaki Avusturya ordusu 1717’de Belgrad’ı kuşatmıştır. Yapılan şiddetli ve kanlı savaşlardan sonra Türk ordusu bozguna uğramış ve Belgrad Kalesi Avusturyalıların eline geçmiştir⁷⁵¹. Diyarbakır Beylerbeyi Receb Paşa’nın komutasındaki kuvvetler, Orşova’dan Erdel’e doğru hareket etmişse de geri püskürtülmüştür. Prens Eugene, iyi tahkim edilmiş ve birçok yeniçeri tarafından savunulan Temeşvar’a yürümüştür. Şiddetli çatışmalardan sonra Temeşvar’ı almıştır. Daha sonra Orşova ve Adakale tekrar Habsburglar tarafından işgal edilmiştir⁷⁵². Avusturya Generali Adakale’yi ele geçirince burasını zaptedilmez bir kale haline getirmek istemiş ve 1717 yılında Adakale’nin dört köşesine hisar yaptırmıştır⁷⁵³.

Osmanlı Devleti bu yenilgiler üzerine bir kez daha kayıplarına razı olarak 1718 yılında Pasarofça Antlaşması’nı imzalamak zorunda kalmıştır⁷⁵⁴. Bu antlaşmaya göre Osmanlılar, Adakale’yi ve Banat’ı Avusturyalılara bırakmıştır⁷⁵⁵.

⁷⁵¹ Mustafa Nuri Paşa, **a.g.e.**, C. III-IV, s.33.

⁷⁵² Nicolae Jorga, **Osmanlı Tarihi**, Çev. Nilüfer Epçeli, C. IV, İstanbul, Yeditepe Yay., 2005, s.285-286.

⁷⁵³ Decei, **a.g.m.**, s.525.

⁷⁵⁴ Kunt vd., **a.g.e.**, C. III, s.57.

⁷⁵⁵ Guboğlu, **a.g.m.**, s.120.

B. 1736-1739 Osmanlı-Avusturya Savaşları ve Adakale

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, 1718 Pasarofça Antlaşması'ndan sonra Adakale'deki inşaat işlerini tamamlayarak 1737 yılına kadar sağlam savunma mevzileri yaptıktan sonra Osmanlı Devleti'ne karşı şiddetli bir hücum hazırlığına başladı. Bunun üzerine Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa Avusturyalılara karşı, Vidin muhafızı serasker Ivaz Mehmed Paşa'nın komutasında büyük bir askeri sefer düzenledi. Ivaz Mehmed Paşa'nın komutasında 5000 Arnavut, 2000 bostancı ve 14 yeniçeriyle 5 cebeciden oluşan takviye kuvvet bulunmaktaydı. Bundan başka 20 gemi ve 5000 adamıyla Kars Beylerbeyi Tuz Mehmed Paşa'yla birlikte Tırkala mutasarrıfı Murtaza Paşa ve oğlu Halil Bey de seraskere eşlik ediyordu. Bu askeri güce Karaman valisinin emrindeki 4000 askerlik kuvvet de katılmıştı. Nihayetinde Osmanlılar 1737 Kasım'ında Adakale'yi kuşatmak üzere harekete geçtikten sonra, Tuna Nehri'nde akıntıya ters yönde giden bir filoyla ilerleyerek, Demirkapı'nın aşağısında iki Avusturya gemisini saldırmışladı. Ardından topyekün harekete geçen Osmanlı kuvvetleri, Orşova üzerinden Adakale ve St. Elizabeth Kalesi'ne saldırmışlarsa da hiçbir başarı gösteremedi Vidin'e geri dönmüşlerdi⁷⁵⁶.

1738 Mayıs'ında tekrar tarruza geçen Osmanlı ordusu, Avusturyalıları yendikten sonra Orşova ve St. Elizabeth kalelerini almıştı. Daha sonra Ivaz Mehmed Paşa Adakale'yi almak üzere saldırıya geçti. Fakat Adakale'nin savunma sistemi Avusturyalılar tarafında oldukça güçlendirilmişti. Tuna'nın iki kıyısına kalın çapa zincirler ve büyük kazıklardan oluşan bir ağ oluşturulmuştu. Ayrıca Adakale'deki kale duvarları küçük kalelerle ve siperlerle desteklendiğinden dolayı, ağır bombardıman olmadan Osmanlı askerlerinin Adakale'ye girmesi oldukça zordu. Bu durumu dikkate alan Ivaz Mehmed Paşa, Adakale'yi abluka altına aldıktan sonra, duvarcılık işlerini yapmak üzere pek çok Romen getirdi. Fakat abluka stratejisi başarılı oldu. Bunun üzerine Ivaz Mehmed Paşa, Adakale'nin karşısındaki Alion Dağı'na topçuları yerleştirerek Adakale'yi ağır toplarla dövmeye başladı. Bu sırada

⁷⁵⁶ Hertz, "The Ottoman..."s.170-173.

Tuz Mehmed Paşa da 2000 yayasıyla yaptığı bir atakla Caroli kalesini ele geçirdi. Tuna Nehri'nin ortasındaki Adakale, etraftaki tepelerden oldukça net olarak görülüyor ve Osmanlı topçu birlikleri tarafından sürekli olarak ateş altında tutuluyordu⁷⁵⁷.

Adakale'deki Avusturya-Macaristan birliği, Albay Baron Von Kehrenberg komutasındaki Alman, Sırp ve Macar haydutlardan oluşan 2300 kişilik bu kuvvetin oldukça çok miktarda yiyecek ve mühimmatı vardı. Sırplar savaşıma isteksiz olduklarından dolayı teslim olmak istediler. Fakat Avusturyalıların teslim olmaya niyetleri yoktu. Kehrenberg, kendine oldukça fazla güveniyor ve Adakale'ye yardım için yola çıkan 40.000 kraliyeti askerinden oluşan ordunun Osmanlı kuvvetlerini Banat'tan atacağına inanıyordu⁷⁵⁸.

Bu sırada Serdâr-ı Ekrem Yeğen Mehmed Paşa kumandasındaki büyük bir Osmanlı ordusu kuzeybatıya, Niş'e doğru ilerleyerek Belgrad'ı kuşatmak istemişti. Fakat Vidin ve Niş seraskeri Ivaz Mehmed Paşa'nın Adakale muhasarası için yardım istemesi üzerine Adakale'ye doğru ilerlemeye karar verildi. Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa'nın amacı, Belgrad kuşatması için Tuna'yı ulaşımına açık hale getirerek erzak ve silah taşımacılığı yapmaktı. Osmanlı kuvvetleri Orşova'nın karşısında bulunan Adakele'yi muhasara etmişti⁷⁵⁹. Bu sırada Ivaz Mehmed Paşa, bazı Arnavut kuvvetlerin yağmacılık yapması üzerine Adakale muhasarasını kaldırdı. Adakale kuşatmasının kaldırıldığını öğrenen Yeğen Mehmed Paşa, Ivaz Mehmed Paşa'yı seraskerlikten azlederek onun yerine Genç Ali Paşa'yı getirdi. Fakat Ivaz Mehmed Paşa'nın, Tuna'nın karşı sahilindeki Fethülislam tarafına kaçmak isteyen askerlerin bu kaçışını önlemek için muhasarayı kaldırdığı anlaşıncaya, Ivaz Mehmet Paşa tekrar eski görevine getirilmiştir⁷⁶⁰.

1738 yazında Serdâr-ı Ekrem Yeğen Mehmed Paşa, 80.000 Türk ve Tatar'dan oluşan güçlü bir orduyla Erdel ve Macaristan'ın kilidi hükmünde

⁷⁵⁷ Hertz, "The Ottoman..."s.177.

⁷⁵⁸ Popescu-Judet, **Tuna Boyunca Anılarla Ezgiler**, s.23.

⁷⁵⁹ Jorga, **a.g.e.**, C.IV, s.358.

⁷⁶⁰ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. IV, B. I, s.281-282.

olan Adakale'yi muhasara etti. Fakat Adakale sağlam surlarla çevrili olduğundan alınamadı. Bunun üzerine Mehmed Paşa, Kladova'da karargahını kurduktan sonra Tuna'nın üzerine asma bir köprü yaptırdıktan sonra Adakale'deki Avusturya birliğini kendi isteğiyle teslim olmaya çağırdı. Bu durum Kehrenbeg tarafından reddedildi. Bu sırada Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa, Tuz Paşa ve Murtaza Paşa kumandasındaki Türk kuvvetlerine Erdel taraflarını dolaşarak Tameşvar üzerinden Adakale'ye ilerleme emri verdi. Vezir-i Âzâm bir başka kuvveti de Belgrad tarafına gönderdi⁷⁶¹.

Adakale, iki aydan fazla bir süreyle kuşatılarak bombardıman edilmişti. Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa, Adakale'deki Avusturya komutanı Kehrenberg'e ikinci kez teslim ol çağrısı yaptıysa da kabul görmedi. Bunun üzerine Osmanlı askeri güçleri hem karadan hem de Tuna'dan topyekün bir saldırıya geçti. 70 şayka, 500 kayık ve sallardan oluşan nehir kuvveti Orşova limanına yerleştirildi. Osmanlı hücum kuvveti 20.000 kişiyi geçmekteydi. Fakat onları Tuna'da akıntıya terz yönde taşıyan gemiler hem tehlikeli akıntılarla hem de Avusturya ateşiyle karşı karşıya kalacaktı. Akıntıyla aynı yönde ilerlendiği zaman saldırının vuruş gücü artacağından dolayı, Osmanlı şaykaları ve kayıkları karadan akıntının ters yönünde çekilerek Adakale'nin yukarısında Tuna'ya indirildi. Adakale'deki Avusturya güçleri tarafından akıntıyla birlikte hızla hareket eden Osmanlı gemilerine karşı kuvvetli ateş açılmasına rağmen Osmanlı askerleri adaya çıktılar. Her iki taraf ağır zayıatlar verdi. Kale duvarları ve siperler zarar gördüğünden dolayı, burçlardan teslim bayrağı çekildi. Kumandan Kehrenberg hiç şansı kalmadığını anlayınca teslim şartlarını görüşmek istedi. Yeğen Mehmed Paşa, İbrahim Müteferrika'yı adaya göndererek teslim şartları müzakere edildi. İki taraf arasında yapılan görüşmeler sonucunda 10 maddelik bir antlaşma imzalandı. Buna göre:

⁷⁶¹ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. IV, B. I, s.282.

1-Adakale'deki Avusturyalı, Sırp ve Macar tüccarlar mallarıyla beraber savaş olmayan bir yere çıkarılarak, Avusturya'ya gidebileceklerdi. Avusturyalılar da adadaki Türk halkına dokunmayacak.

2-Avusturyalı askerler bayraklarını açarak, trampetlerini çalacaklar ve bir miktar silah ve cephaneyle kaleden çıkabileceklerdi.

3-Kuşatma sırasında esir alınan tutsaklar serbest bırakılacak.

4-Kaleyi terk ederken eşyaları, yaralıları ve Avusturyalı subayları nakletmek için yeteri kadar geminin yanaşmasına izin verilecek.

5-Her iki taraftaki kadın ve çocuklara asla dokunulmayacak.

6-Kale içindeki yiyecek maddeleri ile cephane ve eşyalara ait depolar Osmanlı Devleti temsilcilerine eksiksiz bir şekilde teslim edilecek.

7-Bunun için Avusturyalıların kaleden ayrılmasından önce bir miktar yeniçeri, topçu ve cebeci kaleye girerek bunları teslim alacak.

8-Kaleden ayrılacak olanlar yanlarına un, arpa, ot ve odun alabilecek. Her gün için parası karşılığında 20 sığır kesebilecek.

9- Kaleden çıkış topluca olacak ve yolculuk hep birlikte yapılacaktır.

10-Osmanlı tüccarlarına ait malların kaleden çıkarılmasına izin verilmeyecek. Bunun için gemiler Orşova'da kontrol edilecek⁷⁶².

Yapılan bu anlaşmayla Avusturyalılar, Adakale'deki başvekillerinin akrabalarından bir generali adadan çıkarmak için bir tertip düzenlemişlerdi. Amaçları generalin Muhadiye taraflarına gidişini sağlamaktı. Nitekim general arabulucu olarak Osmanlılarla yaptığı görüşmelerden sonra Muhadiye'ye geçmişti. Avusturyalı muhafızlar, Adakale'yi teslim almaya gelen Osmanlı askerlerine kalenin kapısını açmayarak direnmeleri üzerine, durum anlaşılmış ve general sınırı geçmeden yakalanmıştı. Kaleye tekrar haber gönderilerek teslim olmamaları halinde generalin öldürüleceği bildirilmişti. Bunun üzerine

⁷⁶² Hertz, "The Ottoman..."s.205-206.

Avusturyalılar Adakale'yi boşaltmış ve 15 Ağustos 1738'de adanın anahtarı Vezir-i Âzâm Yeğen Mehmed Paşa'ya takdim edilmiştir⁷⁶³.

Sultan I. Mahmud, "kilid-i memleket-i Erdel ve Macar ve miftâh-ı ülkât-i Belgrad ve Tamişvar olan Ada Kalesi"nin fethi müyesser olduktan sonra Vezir-i Âzâm ve Serdâr-ı Ekrem Yeğen Mehmed Paşa'ya hil'at, kılıç ve hançer göndermiştir⁷⁶⁴.

Adakale'nin ele geçirilmesiyle Osmanlı Devleti onurunu ve saygınlığını yeniden kazanmıştır. Karşısına çıkan düşmanları yenerek onları geri püskürtmüştür. Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa'nın yürekli ve gözü pek olmasının sonucunda Adakale alınmış ve bu durum parlak bir zafer olarak görülmüştür. Yeğen Mehmed Paşa, Adakale'nin alınmasında oldukça ısrar etmiş ve bundan dolayı pek çok zayıat verilmiştir. Bunun nedeni, Belgrad kuşatmasına gidecek savaş araç ve gereçleriyle birlikte yiyeceklerin Adakale'den geçmesinden kaynaklanmıştır. Böylece Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa, Avusturyalıları Tuna Nehri'nin karşı yakasına atarak onları Tuna'dan uzaklaştırmayı hedeflemiştir⁷⁶⁵.

Savaşın sonunda Osmanlı Devleti ile Avusturya İmparatorluğu arasında imzalanan 1739 Belgrad Antlaşması'na göre de Adakale Osmanlı Devleti'nde kalmıştır⁷⁶⁶. Adakale'nin alınmasından sonra Vidin'de mevzilenen Osmanlı donanmasına Tuna yolu açılmıştır.

C. 1789-1792 Osmanlı-Avusturya Savaşları ve Adakale

Adakale, 1789-1792 Osmanlı-Avusturya ve Rusya savaşları sırasında Osmanlı kuvvetleri Vidin'e geldikten sonra Avusturyalıları karşı hangi taraftan saldırılacağını görüşmüştü. Nihayetinde Serdâr-ı Ekrem Yusuf Paşa Vidin civarında kalarak, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun üzerine

⁷⁶³ Hertz, "The Ottoman...", s.189.

⁷⁶⁴ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. IV, B. I, s.282-283; Adakale'nin Avusturyalılardan alınması üzerine padişah, Yeğen Mehmed Paşa'ya "100.000 ecnas altın elmaslı sorguç, mücevherli kılıç, üstlük ile beraber serasere kaplı samur kürk göndermiştir"Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. IV, B. II, s.350.

⁷⁶⁵ Mustafa Nuri Paşa, **a.g.e.**, C. III-IV, s.47-48.

⁷⁶⁶ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. IV, B. I, s.289-290.

Vidin muhafızı Hasan Paşa'yı gönderdi. Hasan Paşa, Eflak'ın Kalafat mevkiine geçmiş ve ordusunu bir düzene soktukten sonra Adakale'ye doğru hareket etti. Fethülislam muhafızı Memiş Paşa da Tekkeburnu⁷⁶⁷'nden Avusturyalıları bombardımana başladı. Hasan Paşa da Adakale'nin yukarısındaki dağların arkasından dolaşarak Orşova'dan kaçan Avusturya askerlerine saldırdıktan sonra Lazarethane'yi ele geçirdi. Avusturya İmparatoru Josef'in planı ise Belgrad'ı muhasara etmektir. Fakat Hasan Paşa'nın Lazarethane'yi ele geçirdiği haberini alan imparator bu planından vazgeçti⁷⁶⁸.

Daha sonra Avusturyalılar Muhadiye ve Lazarethane'yi geri alarak Belgrad'ı muhasara edip dövmeye başladı. Avusturyalılar yirmi günlük bir kuşatmadan sonra Belgrad'ı işgal ettiler. Bu sırada Semendire'yi de ele geçiren Avusturyalılar, 1789'da Adakale'yi kuşattı. Bunu öğrenen Fethülislam muhafızı Pekmezci Mehmed Paşa'nın Adakale önlerine geldiği haberini alan Avusturyalılar Fethülislam'ı da ele geçirdi. Avusturya kuvvetleri uzun bir süre Adakale'yi muhasara etti. Adakale'nin top ve humbara ile elde edilmesi mümkün değildi. Anadolu ve Rumeli'den orduya gelmekte olan zahire tedarikinde büyük sıkıntılar yaşanmaktaydı. Top ve humbara ile elde edilmesi mümkün olmayan ve uzun zamandan beri muhasara edilen Adakale, zahiresizlik yüzünden Avusturyalıları teslim edildi. Birbirini takip eden bu mağlubiyetlerden sonra Osmanlı Sultanı III. Selim pek müteessir olmuştu⁷⁶⁹.

Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 1791 yılında imzalanan Zıştovi Antlaşması'yla iki taraf arasındaki savaş sona ermişti. Bu antlaşmanın dördüncü maddesinde Adakale meselesi gündeme gelmişti. Tuna Nehri'nin sol kıyısındaki Adakele ve bu adanın karşısındaki Orşova Kasabası yakasında iki devletin mülkleri karışmakta ve gümrük kuralları ihlal edilmekteydi. Bunun üzerine Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı Devleti'nin buralardan el çekmesini istemişti. Osmanlı Devleti, Orşova

⁷⁶⁷ Tekkeburnu, Orşova'nın karşısında yer alıp, Tuna'nın sağ sahilinde bulunmaktadır. Gazi Alemdar Ali Baba'nın kabri burada yer aldığından dolayı Tekkeburnu denilmiştir.

⁷⁶⁸ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. IV, B. I, s.529-531.

⁷⁶⁹ Aynı eser, s.555-556, 566.

ahalisinin kontrol altına alınarak, Avusturya Devleti'nin güven ve düzenine zarar verilmeyeceğini garantileyince sınırın eskisi gibi kalmasına karar verildi. Zıştovi Anlaşması'yla Adakale, Osmanlı egemenliğine bırakıldı⁷⁷⁰. Böylece Adakale, Osmanlı Devleti'nin batıya doğru uzanan en uzak bir askeri noktası olarak kalmıştır⁷⁷¹.

D. 1878 Berlin Antlaşması ve Adakale

Adakale, 1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi esnasında Avusturya Macaristan birlikleri tarafından geçici olarak işgal edilmiştir. Savaşın sonunda imzalanan Ayastefanos Anlaşması'na göre Osmanlıların adayı boşaltması gerekiyordu. Fakat bu hüküm, adanın kime bırakılacağına karar verilemediği için yerine getirilememiştir⁷⁷². Bu durum hakkında Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası'nın raporunda özetle şöyle bahsedilmiştir:

1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi'ni bitiren Ayastefanos Anlaşması'nın 3. Maddesinde, Osmanlı askerinin Adakale'den çıkarılıp, kalenin yıkılması yazılıydı. 21 Mayıs 1878 tarihinde Kont Andraşi'ye yazılan takrirde, askerlerimizin tahliyesinden sonra buraya bir taraftan saldırı olmaması için bu konuda kesin bir karar verilene kadar geçici olarak bir fırka Avusturya askeri, Osmanlı hükümeti istediğinde iade olunmak üzere adayı işgal edeceğine karar verilmişti. Kont Andraşi de adanın işgalinin geçici olduğunu Osmanlı Devleti'ne bildirmişti⁷⁷³.

3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos Antlaşması'na göre Adakale'nin tahliye edileceği ve kalenin yıkılacağı haberini alan Adakale ahalisi heyecan içinde 1878 Mart ayı başında Viyana Sefareti'ne bir arzuhal göndermişlerdir. Bu arzuhalde, uzun zamandan beri Adakale'de yaşadıklarını ve göç ederlerse perişan olacaklarını belirttikten sonra, kendilerince bilinmeyen bir nedenden dolayı mutlaka göç etmeleri gerekiyorsa adadaki mülklerinin bedelerinin

⁷⁷⁰ Mustafa Nuri Paşa, **a.g.e.**, C. III-IV, s.94.

⁷⁷¹ Mustafa Mehmet, **a.g.m.**, s.320.

⁷⁷² Popescu-Judet, “Adakale: Geçmişte Bir Türk Adası”, s.572.

⁷⁷³ **BOA, HR. SYS**, 3/26, L. 11, 21 Temmuz 1334 (M. 21 Temmuz 1918) tarihli Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası'nın raporu.

ödenerek mağduriyetlerinin giderilmesi talebinde bulunmuşlardır⁷⁷⁴. Yine aynı meseleyle ilgili olarak 10 Mart 1878 tarihinde Adakale muayene memurları Asım ve Galip Beylerin Hariciye Nezareti'ne gönderdiği tahriratta, adanın boşaltılması durumunda Adakale'nin karşısındaki Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arazisinden Adakalelilere geçici olarak bir yer verilmesi için Orşova'daki Avusturyalı yetkililerle görüşmeler yapıldığı bildirilmiştir⁷⁷⁵.

Bu durumla ilgili olarak Bâbîâli tarafından Viyana Sefaretine gönderilen zabıt suretinde, Adakale'nin yıkılarak tahliyesi Ayastefanos Antlaşması'nın hükümlerinden olduğundan dolayı Adakalelilerin eskisi gibi adada ikamet etmelerinin mümkün olmadığı ve ada ahalisinin Osmanlı memleketinde nereyi isterlerse kendilerine yetecek arazinin verileceği belirtilmiştir⁷⁷⁶.

Ayastefanos Antlaşması'yla, Tuna Vilayeti'nin büyük bir kısmı ile Makedonya ve Trakya'yı da içine alan Karadeniz ve Ege Denizi'ne sahili olan büyük bir Bulgaristan oluşturulmuştur. Ayrıca Sırbistan, Karadağ ve Romanya da tam bağımsızlıklarına kavuşmuştur. Bu gelişmeler üzerine İngiltere harekete geçmek zorunda kalmış ve Rusya'nın İstanbul'a girmesini bir savaş nedeni sayacağını açıklamıştır. Balkanlarda Rus yayılmasını kendi çıkarlarına aykırı gören Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da İngiltere'nin yanında yer almıştır. Bu durum karşısında Rusya, İngiltere'nin teklifini kabul ederek Ayastefanos Antlaşması'nın tekrar gözden geçirilmesi için Berlin'de toplanacak bir konferansın yapılmasını kabul etmiştir⁷⁷⁷.

13 Temmuz 1878 Berlin Kongresi'nde Makedonya ve Trakya Osmanlı Devleti'ne iade edilmiştir. Bulgaristan ise Tuna Nehri ile Balkan Dağları arasında hukûken Osmanlı Devleti'ne bağlı bir prenslik haline getirilmiştir⁷⁷⁸. Fakat Adakale hakkında bir karar alınmadığından dolayı burası Osmanlı

⁷⁷⁴ BOA, HR. SYS, 1/25, L. 32, Mart 1878 tarihli Adakale ahalisinin Viyana Sefareti'ne gönderdiği arzuhal.

⁷⁷⁵ BOA, HR. SYS, 1/6, 26 Şubat 1293 (M. 10 Mart 1878) tarihli Adakale muayane memurları Asım ve Galip Beylerin Hariciye Nezareti'ne gönderdiği tahrirat.

⁷⁷⁶ BOA, HR. SYS, 1/25, L. 31, 64 Numaralı Bâbîâli Zabıt Sureti. (Tarih verilmemiştir)

⁷⁷⁷ Karpat, a.g.m., s.364.

⁷⁷⁸ Aynı eser, s.364.

toprağı olarak kalmıştır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin Adakale'deki hâkimiyeti hukukî olarak devam etmiştir. Bu durum Berlin Antlaşması'nın imzalayan altı devletin imzalarıyla kabul edildiğinden dolayı, Osmanlı Hükümeti adanın Avusturyalılardan tahliyesini talep etme hakkına sahiptir⁷⁷⁹.

Berlin'de toplanan Barış Konferansı sırasında, büyük devletler kendi menfaatleri üzerinde dururken, Adakale'nin siyasi statüsünü belirlemeyi unutmışlardır. Adakale Müdüriyeti'ne vekâlet eden Şehbender Atıf Bey, 3 Ağustos 1917 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderdiği tahriratta bu durumu "hikmet-i Rabbaniye tecelli etmiştir..." şeklinde ifade etmiştir. Böylece ada Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmaya devam etmiştir⁷⁸⁰.

1878 Berlin Kongresi'nde Osmanlı Devleti Tuna'dan kesin olarak uzaklaştırılırken, Adakale sorunu unutulmuştur. Adakale meselesi konferans sırasında, Osmanlı temsilcisi de dahil olmak üzere hiçbir temsilci tarafından gündeme getirilmemiştir. Aynı yıl ada bir Avusturya garnizonu tarafından işgal edilmiştir. Böylece Adakale, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından kendi topraklarına katılmak istenmiştir⁷⁸¹.

Ancak bu durum Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemiştir. Osmanlı Devleti, Ayastefanos Antlaşması'nın yerine geçerli olan Berlin Antlaşması'nda Adakele'yle ilgili hiçbir bilginin yer almamasına dayanarak adaya bir nahiye müdürü göndermeye devam etmiştir. Adakale, Osmanlı salnâmelerinde de Türk toprakları arasında gösterilmiştir. Osmanlı Devleti'yle yeni bir savaşa girmekten kaçınan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Adakale üzerindeki Osmanlı hâkimiyetini tanımıştır. Buna karşılık Osmanlı Devleti de Tuna'da seyr ü seferi kolaylaştırmak amacıyla, misafir adı altında 4-5 kişilik bir Avusturya-Macaristan İmparatorluğu müfrezesinin bulunmasına

⁷⁷⁹ BOA, HR. SYS, 3/26, L. 11, 21 Temmuz 1334 (M. 21 Temmuz 1918) tarihli Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası'nın raporu.

⁷⁸⁰ BOA, HR. SYS, 3/26, L. 8, 3 Ağustos 1333 (M. 3 Ağustos 1917) tarihli Peşte Şehbenderi Atıf Bey'in Hariciye Nezareti'ne gönderdiği tahrirat.

⁷⁸¹ Meray VI, s.20.

izin vermiştir. Böylece Adakale üzerindeki iki başlı bir sistem kurulmuş oluyordu ki, bu durum Lozan Barış Antlaşması'na kadar devam etmiştir⁷⁸².

1877-1878 Osmanlı Rus Harbi sonrasında, Adakale Osmanlı Devleti'nden tamamen ayrı düşmüş, her türlü kara ve nehir yolu bağlantısını kaybetmiştir. Berlin Antlaşması hükümlerine göre Osmanlı Devleti Tuna'dan çekilmiş ve Adakale dışında Tuna'yla hiçbir bağı kalmamıştır⁷⁸³.

E. Adakale'nin Siyasi Durumunda Belirsizlik (1885)

2 Kasım 1885 tarihinde Osmanlı Devleti ile Avusturya Macaristan İmparatorluğu ortak bir kararname yayınlamıştır. Buna göre Adakale açık garnizon olarak ilan edilmiştir. Bundan sonra askeri bir kale olmayacağı ve herkes tarafından ziyaret edilebileceği belirtilmiştir. Her iki güç, hem Osmanlı hem de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, adalılarının hayat şartlarını kolaylaştırmak için bazı ayrıcalıklar tanımışlardır⁷⁸⁴.

1885 yılında Adakale'nin herkes tarafından ziyaret edilebilen bir açık ada olması konumuyla, Osmanlı Devleti'nin adadaki yönetimi zayıflamıştır. Avusturya işgal güçleri ve Adakaliler arasında sık sık gerginlikler ortaya çıkmıştır. Bu durum Adakale'nin, Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ortak denetimine bırakılmasından kaynaklanmıştır⁷⁸⁵.

1896 yılında ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Demirkapı boğazının ıslahı tamamlandıktan sonra, Tuna'daki ilk vapurun boğazın geçişi sırasında Adakale'de Avusturya bayrağı çekmek istemiştir. Fakat Osmanlı Devleti Adakale üzerindeki egemenlik haklarından vazgeçmediği için buraya nahiye müdürü göndermeye devam ederek, Adakale'yi kendi toprakları arasında göstermiştir⁷⁸⁶.

⁷⁸² Mustafa Mehmet, **a.g.m.**, s.320.

⁷⁸³ Ekinci, **a.g.t.**, s.226.

⁷⁸⁴ Craioveanu, **a.g.t.**, s.23.

⁷⁸⁵ Mustafa Mehmet, **a.g.m.**, s.320.

⁷⁸⁶ Darkot, "Adakale", C. I, s.124.

F. Osmanlı Devleti'nin Adakale'den Vergi Almasının Avusturya Tarafından Engellenmesi (1900)

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, 1900'de Adakalelilere vergi muafiyeti ve veraset konusundaki eski ayrıcalıklarını tanımamıştır. Avusturya Hükümeti, zamanla ada yönetiminin belediye hizmetlerinde kullanmak üzere gelir vergisi toplamasını da engellemiştir. Macar ve Romen sınır görevlileri ada tüccarlarının mallarından daha yüksek gümrük vergisi almaya başlamışlardır⁷⁸⁷.

Bu durumla ilgili olarak 1902 yılında Adakale'yi ziyaret eden Mehmet Tevfik Bey (Biren) anılarında şöyle demiştir: "... O civarda eğri büğrü ahşap bir şekerçi dükkanının cam arkasında akide ve peynir şekerlerini görünce içeri girip bunlardan birer külah satın aldık ve gece aynı yollardan geçip kale kapısından çıkarak oradaki kayıklardan birisine bindik. Bu tarafın kayıkçılarının hepsi Adakale ahalisindendi. Kayıkçımız bizi tam karşı kıyıya çıkarmıştı ki, Macar gümrük memurlarının karşımıza dikiliverdiklerini görmeyelim mi!. Bizden elimizdeki Türk şekerleriyle Macaristan'a girebilmemiz için büyük bir gümrük resmi ödememizi istediler. Avusturya ve Macaristan'da imal edilen mamüllerin himayesi uğruna küçücük fakir Adakale'nin şekerlerine böyle ağır bir gümrük resmi koymuş olmalarına çok şaşırmıştık. Lakin bu vergi sadece Adakale mamulatına mahsus değil, Osmanlıların bulunduğu her yerde meydana getirilen bu çeşit imalata konulan bir resimdi. Elimizdeki şeker külahlarını olduğu gibi gümrükçülere teslim edip yakamızı kurtardık"⁷⁸⁸.

G. Adakale'nin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Yönetimine Bırakılması (1913)

Adakale, 12 Mayıs 1913 tarihinde Macar Krasso-Szerny komitesinin idaresine verilmiştir. Adakale'nin Macar yönetimi içine alınması karşısında

⁷⁸⁷ Popescu-Judet, *Adakale*, s.28-29.

⁷⁸⁸ Biren, *a.g.e.*, C. I, s.212-214.

Osmanlı Hükümeti herhangi bir protestoda bulunmamıştır⁷⁸⁹. Bu husus, Avusturya Büyükelçisi Marki Pallaviçini tarafından 15 Mayıs'ta Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'ya bildirilmiştir. Yapılan görüşmede Pallaviçini, Osmanlı Devleti'nin Midye-Enez hattının batısında kalan toprakları Balkan Devletlerine bırakmayı kabul ettiğini, fakat Türklerle meskun Adakale'nin durumunun şüpheli kaldığını söylemiştir. Pallaviçini, Sırpların adayı işgal etmesini önlemek için burayı işgal ettiklerini bildirmiştir. Mahmud Şevket Paşa ise bunun için Avusturya'ya savaş açamayacaklarını ve sorunun Osmanlı Hükümeti tarafından görüşülmesinden sonra cevap vereceklerini söylemiştir. Mahmut Şevket Paşa Adakale sorununu Hariciye Nazırı Sait Halim Paşa'yla etraflıca görüşmüştür. Yapılan görüşmelerden sonra Osmanlı Hükümeti 17 Mayıs'ta kararını açıklamıştır: Adanın Macaristan tarafından yönetilmesine, fakat Osmanlı'nın bir parçası olarak sayılmasına karar verilmiştir⁷⁹⁰.

Bu açıklamadan sonra Hariciye Nezareti, Adakale'nin durumuyla ilgili olarak Viyana Sefareti ve Peşte Şehbenderliği'nden görüş istemiştir. Bunun üzerine Peşte Şehbenderliği'nden 10 Eylül 1913 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahriratta özetle şöyle denilmiştir:

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu iki gerekçeden dolayı Adakele'yi ilhak etmişti. Birincisi, Osmanlı Devleti 1913 Londra Protokolü'yle Midye-Enez hattının gerisindeki yerleri müttefiklere terk etmesi, ikincisi ise Sırbistan'ın Adakale'yi işgal etmesini önlemek düşüncesidir. Osmanlı askerlerinin Edirne'ye tekrar girmesiyle beraber Bâbîâli, Londra Protokolü'nün feshi için Büyük Devletlere başvurmuştur. Dolayısıyla Avusturya'nın daha önce açıkladığı Adakale'yi işgal sebeplerinden birisi ortadan kalkmıştır. Edirne'nin tamamen geri alınması Londra Protokolü'nün hükümsüz bırakacağından dolayı, Avusturya Hükümeti'nin Adakale'yi ilhak bahanesi de ortadan kaldırmıştır. Bu durum Adakale'nin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından ilhakının reddedilmesi anlamını taşımıştır. Daha sonra Londra Protokolü'nün haricinde Balkan Hükümetleriyle

⁷⁸⁹ Meray VI, s.18-20.

⁷⁹⁰ Mahmud Şevket Paşa, Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'nın Günlüğü, İstanbul, Arba Yay., 1988, s.138.

ayrı ayrı sulh antlaşmaları yapılmasıyla Sırbistan'ın Adakale üzerinde hiçbir iddiası kalmamıştır. Bu durum Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun da Sırp işgaline karşı ilhak gerekçesini ortadan kaldırmıştır. Londra Protokolü'nün bu esnada alacağı şekil nedeniyle bu adanın istirdadı zor olsa bile buna karşılık Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan Adakale'nin boşaltılması konusunda maddi ve manevi bazı isteklerde bulunma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu suretler adanın şimdiki zor ve çözümsüz gibi görünen halinden kurtulacağı kesindir. Zaten Avusturya-Macaristan Hükümeti Londra Protokolü'nde bu adanın ilhakını resmen ilan etmeye cesaret edememiştir⁷⁹¹.

Daha sonra Adakale meselesiyle ilgili olarak 11 Ekim 1913 tarihinde Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahriratta ise özetle şunlar ifade edilmiştir:

Edirne'nin istirdadı üzerine Londra Protokolü'nde Adakale'nin ilhakı hakkında Avusturya Macaristan Hükümeti'nin açıkladığı sebepler ortadan kalkmıştır. Bu durum Peşte Başşehbenderliği tarafından 24 Eylül 1913 tarihinde Avusturya-Macaristan Hükümeti'ne gönderilen muhtıra suretinde açıklanmıştır. Avusturya-Macaristan Hariciye Nezareti'ne gönderilen muhtıra özetle şöyledir:

1- Edirne'nin Bulgaristan'dan istirdadı ve Londra Protokolü'nde Midye-Enez hattının lehimize genişletilmesi kararı alınmış ise de Bulgaristan'la imzaladığımız yeni antlaşma devletler nazarında Londra Protokolü'nün maddelerinin ve özellikle yeni çizilen sınırın batısındaki terk edilmiş yerlerin vaziyetinin fiilî olarak değişmediği görülmüştür. Bu nedenle “Edirne'nin istirdadı Londra Muahedesi'nin mefrûziyet müedâsını istilzam ettiğinden” Büyük Devletlerden biri tarafından teşebbüste bulunularak, Bâbîâli ile diğer Balkan Devletleri arasında lüzumsuz bir ihtilaf hadisesinin ortaya çıkmasına ve artık geçersiz olan Londra Protokolü'nü yeniden canlandırarak bir meselenin doğmasına engel olunmalıdır. Adakale meselesi ise adı geçen

⁷⁹¹ BOA, HR. SYS, 3/15, L. 7, 10 Eylül 1913 tarihli Peşte Şehbenderliği'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen tahrirat.

protokoldeki devletlerin uyandırılmasına sebep olacak bir netice doğuracağından dolayı daha sonraya bırakılarak çözümlenebilecek olan önemsiz bir meseledir.

2- Avusturya-Macaristan Hükümeti Adakale'nin ilhakı için Londra Protokolü'nü sebep göstermeyerek 13-19 Mayıs 1913 tarihli ve 277 ve 293 numaralı telgraflarda açıklanan diğer sebepleri dayanak göstermiştir. Adı geçen protokolün geçerli olabilmesi için iki devlet arasında görüşülerek karara bağlanan hiçbir madde yoktur. İlhak kararının haksızlığına ve Adakale'de şu andaki durumun muhafazasına dair Viyana Sefareti'nden Avusturya-Macaristan Hariciye Nezareti'ne gönderilen 19 Mayıs 1913 tarihli telgrafnamede bu durum açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Yapılan bu teşebbüsler Londra Protokolü'nün geçersiz olduğunu göstermiş ve özellikle Kont Berhatold tarafından 19 Mayıs 1913 tarihli telgrafnameye yapılan itirazlar reddelilerek gerekli açıklamalar yapılmıştır.

3- Başşehbender Hikmet Bey, ne Avusturya ve ne de Macaristan Hükümetlerinin parlamentolarında henüz Adakale'nin ilhakını resmen ilan etmeye cesaret edemediklerini söylemiştir. Adakale meselesi, Avusturya Hükümeti parlamentosunda konuşulmadığından dolayı Avusturya parlamentosuna tebligat yapılmamıştır. Macaristan Hükümeti, ilhakı resmen ilan etmiş olduğu gibi Başvekili de Macaristan Meclisine ilhak kararını tebliğ etmek üzereyken, bahsi geçen 19 Mayıs 1913 tarihli Viyana Sefareti'nin gönderdiği telgrafnamede ilhaka itirazlar açıklandığı için Kont Berhatold ilhak kararını geçici olarak ertelemiştir.

4- Hikmet Bey'in tahriratında adanın istirdadının zor olduğu açıklandıktan sonra, Avusturya'dan maddi ve manevi bazı tehditlerin gelebileceği belirtilmiştir. İlhak kararına rağmen ada henüz elimizde olup, Osmanlı memurları tarafından idare olunmaktadır. Taarruz meselesine gelince, ilhak kararının tasdiki gerçekleşecek olursa oradaki ahalinin maddi ve manevi haklarını koruyabilecek bir taahhüt almamız gerekir. Şayet yapılacak olan taarruza maddi olarak bir karşılık vermemiz gerekecekse o da Osmanlı Devleti'nin şan ve şerefini göstermesi bakımından yapılmalıdır.

5- Peşte Şehbenderi'nin Hariciye Nezareti'ne arzettiği tahriratın bir nüshası 8 Ağustos 1913 tarihinde Viyana Sefareti'ne gönderilmiş olup, açıklanan mülahazalar hakkında bir görüş belirtilmemiştir. Açıklanan bu bilgilerden sonra gönderilecek yeni talimatlara göre hareket edileceği ifade edilmiştir⁷⁹².

Peşte Şehbenderliği ve Viyana Sefareti'nden gelen değerlendirmelerden sonra Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası bu konu hakkında rapor hazırlamıştır. Bu raporda, Avusturya-Macaristan Hükümeti'nin 1913 yılı başlarında adayı ilhak kararı tek taraflı bir karar olduğundan Osmanlı hâkimiyetini değiştiremeyeceği ifade edilmiş ve Viyana Sefareti Avusturya kabinesi nezdinde itirazda bulunmuştur. Dolayısıyla ilhak noktasında bir nihai bir karar verilmediğinden dolayı, Avusturya Hükümeti ilhak kararından vazgeçtiğini belirtmiştir⁷⁹³.

II. I. DÜNYA SAVAŞI'NDA ADAKALE'NİN DURUMU

Adakale I. Dünya Savaşı sırasında, Avusturya-Macaristan birliklerince işgal edilmiş olup, adadaki yerli jandarmalar dışında hiçbir Osmanlı silahlı kuvvetleri görünmemiştir⁷⁹⁴. Savaşın başından beri Macar ve Sırp sahillerinden atılan topların ateşi altında kalan Adakaleliler evlerini terk ederek kale kemerlerine sığınmışlardır. Burada karanlıkta ve rutubet içinde 15 ay kadar kalmışlardır. Bazen adanın karşı sahiline ulaşım kesildiğinden dolayı yiyeceksiz kalmışlardır. Hatta mısır kabuğundan yapılmış ekmekle hayatlarını devam ettirmeye çalışmışlardır. I. Dünya Savaşı boyunca Adakale'nin muhtelif yerlerine düşen mermiler tek tük hasara yol açmış ve 2 kişi de yaralanmıştır. En çok hasarı ise Adakale Camii görmüştür. Sırlar sırf fenalık olsun diye caminin minaresine 90 kadar mermi atmışlarsa da sadece küçük bir gedik açmayı başarabilmişlerdir. Caminin çatısı ve duvarı ile camiye bitişik olan mektebin duvarında gedikler açılmıştır. İstanbul'dan alınan

⁷⁹² BOA, HR. SYS, 3/15, L. 1-2, 11 Ekim 1913 tarihli Viyana Sefareti tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahriratın suretidir.

⁷⁹³ BOA, HR. SYS, 3/26, L. 11, 21 Temmuz 1334 (M. 21 Temmuz 1918) tarihli Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası'nın raporu.

⁷⁹⁴ Meray VI, s.20.

fetva ile kale kemerlerinden bir yer cami kabul edilmiş ve halk bu dönemde ibadetlerini burada yapmıştır⁷⁹⁵.

Adakale Müdüriyeti'nden 4 Mart 1915 tarihinde Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti'ne gönderilen tezkirede Adakaleli Abdurrahim adında bir zatın Büyük Cihad'a katılmak için Dersaadet'e gitmek istediği bildirilmiştir. Adakale'de iken iki defa kendisini Tuna Nehri'ne atması nedeniyle müthiş bir hastalığı yakalandığı Adakale Müdüriyeti'nden alınan tahriratta belirtilmiştir. Bir ay Adakale'de muhafaza ve emniyet altına alınan Abdurrahim Efendi daha sonra İstanbul'a gönderilmiştir⁷⁹⁶.

I.Dünya Savaşı sırasında Adakale, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun kontrolünde olduğundan dolayı yoğun bir şekilde Romanya saldırısına maruz kalmıştır. Bu durum hakkında 7 Eylül 1916 tarihinde Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahriratta özetle şöyle denilmiştir:

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na tarruz eden Romanya, Adakele'yi dahi şiddetli topçu ateşine tuttuğundan dolayı adadaki çocuklar, ihtiyarlar ve memurların içinde yer aldığı yaklaşık 450'ye yakın nüfusun burada barınması mümkün değildir. Adakaleliler Hariciye Nezareti'ne başvurarak, Macaristan dahilinde ve Sırp topraklarından 150 km. uzaklıktaki bir yere geçici olarak naklettirilmeyi istemişlerdir⁷⁹⁷. Romanya Adakele'yi şiddetli topa tutarak, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun böyle önemli bir askeri üsten yararlanmasına engel olmaya çalışmıştır.

Bu saldırıların oldukça yoğunlaşması üzerine Viyana Sefareti'nden 30 Eylül 1916 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderilen telgrafnamede, Adakale ahalisinden durumu müsait olanlardan 21 kişinin Peşte'ye ve 425 kişinin de

⁷⁹⁵ Ahmet Emin (Yalman), "Tuna'daki Türk Adası", **Tanin**, 23 Teşrin-i sani/23 Kasım 1925.

⁷⁹⁶ **BOA, DH. EUM. M. TK**, 71/23, 4 Mart 1915 tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti'ne gönderilen tezkire.

⁷⁹⁷ **BOA, HR. SYS**, 2319/2, L. 50, 7 Eylül 1916 tarihli Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahrirat.

Tuna kenarındaki Macaristan'ın Uyvidek kasabasına geçici olarak yerleştirilmek zorunda kalıldığı belirtilmiştir⁷⁹⁸.

Daha sonra 11 Kasım 1916 tarihinde Viyana Sefareti'nden Sadrazam ve Hariciye Nazırı Vekili Said Halim Paşa'ya gönderilen telgrafnamede Adakale ahalisinin Uyvidek'e nakli konusunda bilgi verilmiştir. Macar memurlarının Adakale ahalisinin nakil, iskân ve iaşeleri hususlarında oldukça yardımcı oldukları belirtilmiştir⁷⁹⁹.

Adakale'nin I. Dünya Savaşı'nı bitiren Mondros Mütarekesi'nden sonraki durumuyla ilgili Adakale Müdürü Kudret Bey tarafından hazırlanan bir rapor Dâhiliye Nezareti aracılığıyla takdim edilerek Meclis-i Vükelâ'da görüşülmüştür. Bu belgede ateşkesten sonra Sırp kuvvetleri tarafından işgal edilen adanın, yapılan teşebbüs üzerine tahliye olunduğu, ancak daha sonra da Romenler tarafından işgal edildiği ve Osmanlı memurlarının görevlerine son verildiği belirtilmiştir. 10 Ekim 1919 tarihli bu karar aynen şu şekildedir:

“Meclis-i Vükelâ Müzâkerâtına Mahsûs Zabıtnâme

Hülâsa-i Meâli

Akd-i mütârekeden sonra Sırbılar tarafından işgâl olunan Adakale, vukû bulan teşebbüsât üzerine tahliye olunmuş ve ba'dehu adanın karşısındaki Macaristan arazine ikâme edilen Fransız kıtaâtı cânibinden de Adanın işgal olunacağıнын haber alınmasıyla Temeşvar'daki kumandanlarına müracaâtla kendisine talep eylediği te'mînât itâ olunarak işgâlden sarf-ı nazar ettirilmiş ise de bu kere Fransız asâkirinden tahliye olunan arazi-i mezkûre, konferans kararıyla Romenler tarafından işgal edildiği esnada bir Yüzbaşı kumandası altında bulunan Romanya asâkiri cânibinden adadaki hükümet dairesi de bi'l-işgal Osmanlı sancağı indirilerek yerine Romanya bayrağı keşide ve jandarmaların silahları alınarak me'mûrîn-i Osmaniye'nin vazifelerine hitâm verildiği ifhâm olunduğu ve kendisinin oradan Dersaadet'le

⁷⁹⁸ BOA, HR. SYS, 2319/2, L. 51, 30 Eylül 1916 tarih ve 421 numaralı, Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen telgrafname.

⁷⁹⁹ BOA, HR. SYS, 2319/2, L. 48, 11 Teşrin-i evvel/11Kasım 1916 tarihli Viyana Sefareti'nden Sadrazam ve Hariciye Nazırı Vekili Said Halim Paşa'ya gönderilen telgrafnamenin zeylidir.

muhabere imkânını göremediği cihetle avdete mecbûr kaldığını ve bazı ifâdâtı mutazammın Adakale Müdürü Kudret Bey tarafından itâ olunan takrîrin gönderildiğini hâvî Dâhiliye Nezâreti'nden vârid olan 24 Eylül 1335 tarih ve 1513 numaralı tezkire melfûfuyla beraber mütalâa olundu.

Kararı

İşgal-i vakiin şâyân-ı kabul ve muvâfık-ı hakkaniyet olmamasına binâen bu babda mümesiller nezdinde teşebbüsât-ı seria ve lâzimedde bulunulmasının Hariciye ve oradaki me'murînin ve jandarmanın bir seneden beri maaş alamayarak dûçâr-ı muzâyaka ve müşkilât oldukları, takrîr-i mezkûr cümle-i muhteviyatından bulunulmasına nazaran mûmaileyhe ait maâşâtın da tesviyesi esbâb ve vesailinin istikmâli husûsunun Maliye Nezâreti'ne tebliği tezekkür kılındı⁸⁰⁰.

III. 1920 TRIANON ANTLAŞMASI İLE ADAKALE'NİN ROMANYA'YA BIRAKILMASI

4 Haziran 1920 tarihinde imzalan Trianon Antlaşması'yla Macaristan Transilvanya'nın tamamını Romanya'ya terketmiştir. Aynı zamanda Macaristan, Tuna'daki donanmasını da müttefiklere teslim etmiştir. Macaristan, Trianon Antlaşması'yla Transilvanya'yı Romanya'ya bıraktığı için şok olmuş ve bu karar onlara oldukça ağır gelmiştir⁸⁰¹.

Adakale, I. Dünya Savaşı sonrasında 4 Haziran 1920 tarihli Trianon Antlaşması'yla Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan Romanya'ya geçmiş sayılmışsa da Türkiye bunu kabul etmemiştir⁸⁰². Adakale sorunu ciddi olarak tartışılmadığından alınan bu karar da uygulanamamıştır⁸⁰³.

I. Dünya Savaşı sonlarında Adakale'nin Romanya'ya devredilmesi konusunda özellikle İttihat Terakki Cemiyeti'nin kurucularından olan Dr. İbrahim Temo'nun büyük çalışmaları olmuştur. Hatta İbrahim Temo

⁸⁰⁰ BOA, MV, 217/24, 15 Muharrem 1338 (M. 10 Ekim 1919) tarihli Meclis-i Vükelâ kararı.

⁸⁰¹ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990), C. I, Ankara, Türkiye İş Bankası Yay., 1993, s.148, 180.

⁸⁰² Önder, a.g.m., s.428.

⁸⁰³ Popescu-Judet, Adakale, s.29.

hatıratında, Adakale'yi Romanya'ya kendisinin teslim etmiş olduğundan dahi bahsetmiştir:

“Parlemento açıldığı esnada henüz Tuna ortasında Romanya ile Sırbıya arasında bulunan (Adakale) İstanbul'un yolladığı nahiye müdürü, mektep muallimi, dört jandarma, hakim-i şer'i ile idare olunur 700 nüfuslu bir Türk nahiyesi idi. Yugoslavya Hükümeti, ne olur ne olmaz diye adaya göz dikmiş, propaganda yapıyordu. Ben her iki karşılıklı hükümetten ziyade Berlin Antlaşması'yla Türkiye'ye terk edilip uzun müddet idaresinde bulunan ve tüm halkı Türk olan bu adacağın Türkiye'de kalmasını ve hatta Sünne'de Tuna siyasi ve iktisadi işlerini tanzim ve idare eden beynelmilel heyetteki Türkiye mümessilinin vazifesine devamını, yani diğer hükümetler gibi Türkiye'nin de hukukunun devamını temin için Lozan Antlaşması'na memur reisi sani Dr. Rıza Nur Bey'e bir iki mektup ve tasarı ile bildirmiş ve heyetin nazar-ı dikkatini celbetmişsem de semeresi görülmediğinden, Romanya'nın Türklere karşı gösterdiği iyi muameleye güvenerek propagandaya koyuldum. Adanın Romanya'ya resmî ve halkının kendi arzusuyla katılması için ada halkından lisan bilir, gözü açık birkaç kişiyi parlamentoya getirdim ve içeri soktum. O gün âyan âzâsı arasında ada meselesi görüşülüyordu. Âzâdan pek çoğu meselenin ne merkezde olduğundan haberdar olmayarak: Ada Macaristan'a aitti, umumî konferansta Macaristan'ın karşiki tarafı Romanya'ya verilmiştir ve adadan Macar askeri müfrezesi çekilmiştir, biz artık orasını askeri idare altına alalım, başka bir hükümetin adada hukuk-ı siyasiyesi yoktur diye iddia ediyorlardı. Ben söz aldım, adanın bu dakikaya kadar Türkiye'ye ait olduğunu ve elân adadaki Türkiye memurlarını saydım. Macarların geçici askeri müfrezesi, Türkiye'nin uzaklığı münasebetiyle ufak bir dahili muhafaza vazifesiyle orada bulunduğunu söyledim ve Türk halkının, hükümetleri tarafından bağışlanan bazı imtiyazlar, Romen Hükümeti tarafından da temin edilirse tüm halk Romanya bayrağı altında yaşamak ister, hatta adanın münevverlerinden şu localarda oturan efendiler bu katılma meselesinin halli için gelmişlerdir dedim ve başlarında iki karış uzun kırmızı feslileri aşağı aldurdım, resmî kabul neticesi mesele hallolundu. Birkaç gün sonra şefimiz

Mareşal Avereskuyu adaya götürdüm. Fakru zaruret içinde bulunan Türklerin ailelerini gösterdim ve büyük menfaatler istihsalini temine muvaffak oldum. Gerek Kral Birinci Ferdinand ve gerekse şimdiki Kral İkinci Karol hazretleri adayı ziyaret ederek, Müslümanlara mühim imtiyazlar bahşettiler, ada halkı da sevgili Krallarına minnetdar kaldılar.”⁸⁰⁴

IV. 1923 LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NDA ADAKALE

20 Kasım 1922-4 Şubat 1923 tarihleri arasındaki Lozan Barış Görüşmelerinin ilk kısmında Adakale hiç gündeme gelmemiştir. Ancak aynı günlerde Adakale'yle ilgili ilk tartışmalar Mecliste yapılmaktaydı. Bu tartışmaların ardından Hüseyin Rauf (Orbay) Bey, 27 Kasım 1922 (27 Teşrin-i sani 1338) tarihinde adayla ilgili olarak İsmet (İnönü) Paşa'ya şu telgrafı çekmiştir:

“Tuna Nehri'ndeki Adakale, Berlin Muahedesi ile de devletimize bırakılmış olduğundan tamamen Türk bulunan ada hakkında hâkimiyetimiz aleyhinde bir karar sudûruna meydan verilmemesi rica olunur Efendim.”⁸⁰⁵. Rauf Bey aynı telgrafa ek olarak 29 Kasım'da bir telgraf daha çekerek, Adakale hakkında Amasya Mebusu Ömer Lütfi Bey ve arkadaşlarının Büyük Millet Meclisi'ne verdikleri önergenin metnini göndermişti.

Ömer Lütfi Bey ve arkadaşlarının verdikleri önerge metninde şöyle denilmiştir: “Adakale hakkında Amasya mebusu Ömer Lütfi Bey'le rüfeka tarafından verilip sûret-i musaddakası zât-ı sâmilerine gönderilmek üzere vekâlet-i âcizîye tevdi' kılınan takrirden Berlin Muahedenamesi'nin hîn-i tanzîminde devletimize bırakılan Adakale elyevm câmi-i şerîfi ile 600 kadar kâmil Müslim ve Türk ahalisiyle ve Türk mebânisiyle tamamen Türk yurdunun nefis ve hazîn bir nümûnesi ve tarihimizin temelinde kurulmuş bir

⁸⁰⁴ İbrahim Temo, **İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları**, İstanbul, Arba Yay., 1987, s.242-244.

⁸⁰⁵ Bilal N. Şimşir, **Lozan Telgrafları I (1922-1923)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1990, s.135.

abide hatıratını temsil etmekte ve Tuna'nın suları bu adacağın sevâhiline eski devr-i azametın hikâyatını tevdi' ederek cereyan eylemekte"denilmiştir⁸⁰⁶.

TBMM Lozan'ı günü gününe izliyordu. İsmet Paşa'nın Ankara'ya gelmesinden sonra 21 ve 27 Şubat tarihlerindeki çok sert geçen görüşmelerin ardından TBMM, Lozan Barış Anlaşması projesini bölüm bölüm görüşmeye başladı⁸⁰⁷.

Adakale meselesinin takipçilerinden olan Ömer Lütfi Bey, İsmet Paşa'nın 3 Mart 1923'te siyasi konular ve sınırlar hakkındaki konuşması sırasında sert bir şekilde laf atmıştı. Konuşmalar TBMM'de yapılan gizli oturumlarda şöyle geçmişti:

"İsmet Paşa:... Burada mevzubahis ettiğimiz hudut haricinde kalan yerlerdeki hukukumuzdan feragat edeceğiz. İskenderun, Antakya vesaire hukukumuzdan feragat ediyoruz.

Ömer Lütfi Bey (Amasya)-Bu madde ile Adakale'yi yazdınız mı? Buradan Adakale hâkimpâyenize yazılmıştır. Yani Hariciye'den yazılmıştı. Bu madde ile onu bırakıyormusunuz?

İsmet Paşa (Devamla)-Bütün hukukumuzdan feragat (O sesleri) Bunlar üzerinde kâin arazi iş bu muahede üzerinde, hatta bu suretle tanınmış olan (Gürültüler) lütfedin efendim...⁸⁰⁸

İzmit milletvekili Sırrı Bey de 5 Mart'ta yapılan oturumda, Musul ve Ege Adaları hakkında "vatani parça parça satıyorlar" şeklindeki sert tartışmaların yapıldığı sırada söz almış ve Adakale'nin Türkiye'ye ait olması gerektiğini söylemiştir. Sırrı Bey konuşmasında şunları söylemiştir:

"...Berlin Konferansı'nda bizden ayrılan memleketler için gösterilen hududumuz çizildikten sonra işte müstakil Bulgaristan, işte Bosna-Hersek. Bundan ibarettir dendi ve itiyad düvelî icabınca bakiye kalan aksamın bize ait olduğu teslim edildi. Binaenaleyh Bulgaristan, Bosna veyahut daha başka bir

⁸⁰⁶ Şimşir, **Lozan Telgrafları I (1922-1923)**, s.148.

⁸⁰⁷ Şimşir, **Lozan Telgrafları II (Şubat-Ağustos 1923)**, s.XXIII.

⁸⁰⁸ **T.B.M.M. GCZ IV**, s.70.

yerde o ahitnamede memleketlerin hududu haricinde her ne varsa bir toprak parçası, bir taş parçası varsa mesela Adakale bu şeydendir⁸⁰⁹”.

Kütahya mebusu Cemil Bey, 6 Mart 1923 (6 Mart 1339) tarihli oturumda Adakale'yle ilgili olarak teklif verdi: “...Misak-ı Milli hududumuz haricinde...çizilen hududa göre acaba Adakale'si de elimizden çıkacak mıdır?... iş bu projede çizilen hudut haricinde kalıp da Türkiye idaresini isteyen arazi halkı Türkiye müstemlekâtından ad olunur diye, bir madde konulmalıdır. Mesela Adakale, Yemen gibi başka devletlerin hudutlarını bize tasdik ettiren 24. maddenin bizimle alâkası olmadığı bî-luzumdur”⁸¹⁰ diyerek Adakale'den vazgeçmemiz gerektiğini belirtmişti.

Lozan Barış Görüşmeleri sırasında Adakale konusu ilk kez 8 Mart 1923 tarihinde Türk karşı teklifleri arasında yer alan 16. maddede gündeme gelmişti. İsmet Paşa, Adakale adacığının Türk egemenliğinde kalması yönündeki Türk heyetinin görüşünü beyan etmişti. Ardından Sir Horace Rumbold, Türk karşı tekliflerinde bulunan ve Adakale adacığının Türkiye'nin egemenliği altında tutulmasını öngören 16. maddenin son fıkrası üzerinde görüşmeleri açtıktan sonra Rumbol Adakale'yle ilgili olarak fiili ve hukukî durumları okumuştı:

“I. Olgusal (fiili) durum: Verilen bilgilere göre 1878 Berlin Anlaşması sırasında unutulmuş görünen bu ada 1 Ağustos 1914 tarihinde, 12 Mayıs 1913 tarihinden beri, bir katma bildirisi üzerine Macarlarca işgal edilmişti.

II. Hukuksal durum: Türkiye 17 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması'nın 2. maddesiyle Enos-Midya sınırının batısındaki topraklar üzerindeki bütün haklarını ve sıfatlarını Balkan Devletlerine bırakmıştı.

17 Mayıs 1913 tarihli Londra Anlaşması onaylanmamıştır; ancak Türkiye sonradan bu antlaşmanın yukarıdaki hükmünü;

1. Bulgaristan'a karşı, 16-29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması'nın 1. maddesiyle;

⁸⁰⁹ T.B.M.M. GCZ IV, s.114.

⁸¹⁰ Bu görüşmeler için bkz. T.B.M.M. GCZ IV, s.185-188.

2. Sırbistan'a karşı, 1-14 Mart 1913 tarihli İstanbul Antlaşması'nın 1. maddesiyle

3. Yunanistan'a karşı da 1-14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması'nın 15. maddesiyle doğrulamıştır.

III. Yukarıdaki açıklamadan Türkiye'nin Adakale adası üzerindeki bütün haklarını ve sıfatlarını olgusal ve hukuksal yönden 1 Ağustos 1914 tarihinde yitirmiş olduğu sonucu çıkmaktadır." diyerek sözlerini tamamlamıştı⁸¹¹.

Ardından Romanya murahhası M. Diamandy söz alarak şunları söylemişti: "Sizlere Adakale adasından söz etmek için konferansın önemli çalışmalarını kesintiye uğratmaktan üzüntü duymaktayım. Bunu yapmak zorundayım, çünkü Kırmızı Kitap'ta bulunan Türk karşı teklifleri, bu adaya ilişkin bir Türk iddiasından söz etmektedir. Romanya Hükümeti önce bunun bir imla yanlışı olduğunu sanmıştır. Ancak, açıkça Tuna üzerinde bulunan bir adanın söz konusu olduğu belirtildiğinden, gerçekten, Romanya'ya ait olan Adakale'den söz edildiği sonucunu çıkartma zorunda olduğumuzu anladık. Açıklamam kısa olacaktır; fakat umarım ki ancak Türk Hükümeti'nin bu sorunun bütün unsurlarını elinde bulundurması yüzünden doğmuş olabilecek bir yanlış anlamamanın ortadan kalkmasına yarayacaktır."⁸¹²

Adakale'nin Türk egemenliği altına alınmasına Sırp-Hırvat-Sloven temsilcileri de karşı çıkmışlardı. İsmet Paşa ise Adakale hâkimiyeti konusundaki ısrarını sürdürmüştü. Romanya murahhası, Adakale hakkındaki Türk iddiasının Romanya'da uyandırdığı hayreti gizlememişti. Çünkü İsmet Paşa, Lozan Görüşmelerinin birinci kısmı kesintiye uğrayıp Türkiye'ye dönmek üzere Romanya'dan geçerken, buradaki görüşmelerinde Adakale konusundan hiç bahsetmemişti. Romanya murahhası, Türk isteğinin devletler

⁸¹¹ Meray VI., s.18-19.

⁸¹² Meray VI., s.19.

hukukuna aykırı olduğunu ve fiiliyat itibariyle de uygulanmasının imkânsız olduğunu anlatmıştı⁸¹³.

Romanya'nın Tuna Nehri'nin doğal akışındaki hattını kendi sınırı olarak tespit etmişti. Adakale ise bu sınırın kuzeyinde kalmaktaydı. Romanya bu bölgedeki sınırının bir nehirle çizilmiş olmasını, Adakale konusundaki egemenlik haklarına aykırı görmemişti. Bundan dolayı Romanya temsilcisi, Türkiye'nin Romanya sınırlarını geçmeden Adakale'de gidip hâkimiyet yapamayacağını belirtmişti⁸¹⁴.

TBMM bu konu için niçin ısrar etmişti. Nihayet Romanya'nın elindeki bu bölge, Romanya-Macaristan'ın elindeki bu bölge, Misak-i Milli sınırları içinde bile değildi. Acaba gelecekteki emperyalizm için şimdiki Türkiye, bu adayı elde mi tutmak istemişti. Balkan devletleri bunun üzerinde durmuş ve hele Romenler bu meseleyi hiç anlamamıştı. Oysa, Cumhuriyeti kuran Türk nesli, Rumeli'nin talihsiz çocukları Adakale'de ecdatlarının, gençliklerinin bir kokusunu, bir anısını bulmuşlardı. Hiç değilse o, elde kalmalıydı⁸¹⁵.

İsmet Paşa bütün bunlara karşılık olarak Adakale üzerindeki Türk egemenliğinin her zaman tanınmış olduğunu ifade etmişti. Adakale'nin Berlin Antlaşması'nda unutulduğunun söylenemeyeceğini ve başka devletlere verilmediğine göre Türk egemenliğinin burada sürdüğünü belirtmişti. Ayrıca Ankara Hükümeti, İstanbul'daki Romanya temsilcisiyle işbirliği yaparak, iki üç hafta önce adaya yeni bir Türk memuru göndermişti. Türkiye bunu yaparken emperyalizm amacını gütmemişti⁸¹⁶.

Romanya murahhası M. Diamandy buna cevap olarak, İstanbul'daki temsilcilerinin Adakale'ye gitmek için başvuran kişiye vize verdiğini, bunun adaya değil, yalnız Romanya'ya giriş ve oturma izni için verildiğini söylemişti. Bu kişinin Adakale'ye gelerek, kendisinin Ankara Hükümeti tarafından

⁸¹³ Karacan, **Lozan**, C. II, s.254-255.

⁸¹⁴ **Meray V.**, s.21.

⁸¹⁵ İlber Ortaylı, "Adakale Ağla Kala", **Tuna**, TRT İNT Belgesel, 2009, B. V.

⁸¹⁶ **Meray V.**, s.22.

gönderilen kadı olduğunu söylemesi üzerine, çok şaşırdıklarını ve kendisine Ankara'ya dönmesini söyleyerek uğurladıklarını ifade etmişti⁸¹⁷.

İngiliz murahhası müttefiklerin Türk teklifini reddetmekte görüş birliği içinde olduklarını söyledi. İsmet Paşa ise bu maddeler üzerinde çekinceleri olduğunu belirtti. İsmet Paşa'nın Lozan'da Adakale hakkında söyledikleri bir gerçektir. Adanın hukukî olarak Türk toprağı sayılması konusunda bir eksiklik yoktu. Ancak bu egemenlik iddiasını savunmak oldukça güç bir istektir⁸¹⁸. Bu konudaki en büyük zorluk Lozan Barış konferansının ilk devresinde Adakale meselesinin hiç gündeme getirilmemesiydi. İsmet Paşa, Adakale meselesinin görüşüldüğü oturumun hemen ardından Vekiller Heyeti Başkanlığı'na bir telgraf çekerek, Türkiye'nin bu konudaki isteğinin reddedildiğini bildirmişti⁸¹⁹.

İstanbul Hükümeti'nin eski Londra temsilcisi Mustafa Reşit Paşa, Lozan'da Adakale meselesinin tartışıldığı sırada İsmet Paşa'yı ziyaret etmişti. Zaferden sonra memuriyet görevi sona ermiş ve konferansa ait fikirlerini İsmet Paşa'yla paylaşmak için gelmişti. Sözü Adakale meselesini getirerek, adanın coğrafi durumunun Türkiye'nin egemenliğinde kalmasının oldukça zor olduğunu ve bu yüzden konferansın kesintiye uğrayıp barış havasının bozulmasının doğru olmayacağını anlatmıştı. İsmet Paşa'ya konferansın birinci aşamasında toprak istekleri konusunda Adakale meselesini gündeme getirmediği için zor durumda kalacağını söylemişti⁸²⁰.

İsmet Paşa, Lozan Barış Antlaşması'nda Adakale'yi Türk hâkimiyetine alamayacağını anlamıştı. Dolayısıyla Adakale meselesi, Lozan'ın bundan sonraki kısmında bir pazarlık unsuru olarak İsmet Paşa tarafından kullanılmıştı.

Lozan Barış Konferansı, 4 Haziran 1923 tarihinde 16. maddeyi görüşmek üzere Sir Horace Rumbold'u başkanlığında toplandı. Rumbold, Türk temsilci heyetinin Adakale konusundaki değişiklik teklifini geri alma eğiliminde olduğunu sandığını söyledi. İsmet Paşa ise bu konuda Romanya

⁸¹⁷ Meray V., s.23.

⁸¹⁸ Cemil Bilsel, **Lozan**, C. II, İstanbul, Ahmet İhsan Matbaası, 1933, s.253-256.

⁸¹⁹ Şimşir, **Lozan Telgrafları II (Şubat-Ağustos 1923)**, s.218.

⁸²⁰ İsmet İnönü, **Hatıralar**, C. II, Ankara, Bilgi Yay., 1987, s.118-119.

temsilcileriyle anlaşabileceğini umut ettiğini ifade etti. Sir Horace Rumbold, bir özel toplantıda, İsmet Paşa'nın Adakale konusundaki değişiklik teklifini geri çekmeyi kabul ettiği izlenimini almıştı. General Pele ile M. Montagna da aynı izlenimini edinmişlerdi. İsmet Paşa bu konuda hiçbir yüküm altına girmediğini ve temsilci heyetleri başkanlarının bu izlenimlerinin üzüntü verici bir yanlış anlamadan doğabileceğini söylemişti. Bununla birlikte Türk temsilci heyeti barış için bir özveride bulunmayı ve Adakale hakkındaki çekincesini geri almayı kabul ettiğini bildirmişti. Dimandy ise İsmet Paşa'nın bu bildirisini memnurlukla senet saydığını söyledi⁸²¹.

İsmet Paşa, 28 Mayıs'ta İtilaf temsilcileriyle özel bir görüşme yaptı. Türkiye-Yunanistan sınırının Meriç'in thalweg hattından geçmesine ve Ege Denizi'deki Tavşan Adalarının Türkiye'ye verilmesine karşılık, Adakale ve Meyis Adası üzerindeki Türk isteğinden vazgeçti⁸²².

Aslında Adakale meselesinin mahiyeti, Osmanlı Devleti'nin şanlı fetihlerini orada hatırlatacak maddi bir hatıradan ibaretti. Tuna Nehri ortasındaki adanın bundan başka bir değeri ve ehemmiyeti yoktu. Bunu çok iyi bilen İsmet Paşa, Adakale'nin koparılamayacağını anlayınca aldığı talimat üzerine 4 Haziran 1923 tarihinde adadan vazgeçti⁸²³.

Adakale, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'nın hiçbir madde ve eklerinde yer almamıştı. Türkiye Devleti fiilen elinden bulundurmadiğı Adakale'yi, yalnızca alt komisyon tutanaklarıyla terk etmişti.

V. ADAKALE'NİN ROMANYA'YA İLHAKI (24 TEMMUZ 1925)

Lozan Antlaşması'nda Adakale hakkında verilen kararın uygulanması için Türk ve Romen taraflarınca diplomatik görüşmelere devam edildi.

⁸²¹ Meray V., s.152-153.

⁸²² Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1986, s.342-343.

⁸²³ Karacan, *Lozan*, C. II, s.255-256; Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolisi*, C. II, Ankara, Türk Tarih Kurum Yay., 1973, s.35.

Başbakan İsmet İnönü Lozan Antlaşması uyarınca, 24 Temmuz 1925 tarihinde Adakale'nin Romanya'ya devredilmesi kararını imzaladı⁸²⁴.

Adakale'nin Romanya'ya devredilmesi, ada hayatında yeni bir değişiklik getirmede. Türk nüfusu ve buradaki birkaç yabancı hayatlarını sürdürmeye devam etti. Romen yönetimi, bir teğmen kumandasında sınır muhafız garnizonu oluşturarak Tuna'nın iki yakasını denetledi. Adada bir naip, okulda Türkçe öğreten bir hoca, bir imam ve müezzin Romen makamlarına bağlı olarak çalışmaya devam etti. Adakale'ye düzenli olarak tekneler ve deniz motorlarıyla seferler başladı. Böylece nehir trafiği yoğunlaştı. Tuna'da buharlı gemilerle seyahat eden turistler bu küçük cennet adasına uğramadan gitmezdi. Romen sınır muhafızları Adakalelilerle, nehrin karşısındakiler arasındaki kaçakçılığa göz yumunca bu iş büyümeye başladı. Buna Tuna'dan aşağı ve yukarı giden buharlı gemiler de eklenince kaçakçılık büyüdü⁸²⁵.

Adakaleliler, adaya tütün ekerek, Tuna'da kayıkçılık ve vapurlarda kahvecilik yaparak geçimlerini sağlarlardı. Adayı ziyaret edenlere Türk tütünü ve hatıralık eşyalar satarlardı. Bazıları ise Avusturya-Macaristan ve Romanya'nın şehirlerine giderek, para kazandıktan sonra geri dönerlerdi⁸²⁶.

Tuna Nehri'nde çalışan vapurlarda kahve satma imtiyazı Adakalelilere verilmişti. Bu durum İsmail Habib Sevük tarafında şöyle dile getirilmişti: "...Bizim vapurda bu vazifeyi Aziz Ağa görüyor. Geniş omuzlu, pos bıyıklı, pehlivan yapılı; kahve getirmeğe giderken sanıyorsun ki kispetini alıp gelecek; ellilik gövdesini dinç adımlarla yürüten şu efendi adama bak, bu kahveci, insana öyle geliyor ki, yalnız bu vapurun değil bütün bu suların da sahibidir. Bir adamda bir vatan buldum."⁸²⁷

Adakale, Romanya'ya geçtikten sonra ilçe statüsünü alarak, Mehedinti iline bağlandı. Adakaleliler yoksullukla mücadele ediyordu. Çünkü ada hiçbir yaşam koşulu sunmuyordu, tarım ve sebze bahçesi için yeteri kadar toprak

⁸²⁴ Popescu-Judet, *Tuna Boyunca Anılarla Ezgiler*, s.32.

⁸²⁵ Aynı eser, s.33.

⁸²⁶ Darkot, "Adakale", C. I, s.124.

⁸²⁷ Sevük, *a.g.m.*, s.41.

yoktu. Ada halkının Romen makamlarına yoksulluk için yaptıkları başvurular boşa çıkmaktaydı. 1921 yılında Romanya Başbakanı Alexandru Averescu'nun Adakale'yi ziyaretinden sonra, milletvekili Tilica Ioanid'in aracılığıyla ve Ali Kadri'nin de ısrarıyla, adalılar için iş yerleri açılması kararı alınmıştı. Adakale'de bu yöndeki ilk adım, 1927 yılında sigara fabrikasının açılmasıyla oldu. Bu fabrika 1967 yılına kadar faaliyet göstermişti. Daha sonra 4 Mayıs 1931'de Romanya Kralı II. Carol ve Başbakan Nicola Iorga adayı ziyaret etmişti. Daha önce kurulan sigara fabrikası, Ali Kadri'nin başkanlığında "Müslümana" adıyla anonim şirkete dönüştürüldü. Bu şirketin sayesinde yaşam koşullarını kolaylaştırmak amacıyla adalılara bazı ayrıcalıklar tanınmıştı⁸²⁸. Gümrük ödemeden ve hiçbir ithalat harcı vermeksizin iki vagon işlenmemiş tütün, beş vagon şeker, bir vagon saf alkol ve iki vagon temiz kahvenin adaya getirilmesine izin verilmişti⁸²⁹.

Adakale'de daha sonra birkaç fabrika daha açılmıştı. 1934 yılında "Müslümana" şirketi tarafından elektrik santrali açılmıştı. 1949'da "Vasile Roaita" adında konfeksiyon fabrikası inşa edilmişti. Açılan bu konfeksiyon fabrikasında daha çok askeri kıyafetler üretilmekteydi. "Portile de Fier I" barajı yapıldıktan sonra adadaki konfeksiyon fabrikası, Turnu Severin'deki şapka fabrikasıyla birleşerek "Portile de Fier Konfeksiyon Fabrikası" adını almıştı⁸³⁰.

Böylece 150 hanelik Adakale halkı refahla ailelerini geçindirmeye muvaffak oldular. Ana vatani sevenler Türkiye'ye göç etmişlerse de geride kalanlar geçimlerini temin ettiklerinden göç etmedikleri için pişman olmamışlardı. Özellikle Tuna'nın ücra bir köşesinde Türk unsurunu mevcudiyeti gelecek için oldukça önemliydi⁸³¹. Adakale'deki hayat şartlarının iyileştirilmesinde Ali Kadri oldukça fazla gayret göstermişti.

"Müslümana Anonim Şirketi"nin başkanı olan Ali Kadri, tartışmalı bir kişiliğe sahip olup, Adakale'yi sanki buranın valisiymiş gibi yönetmişti. Onun

⁸²⁸ Ahmet Ali, *a.g.e.*, 72-74.

⁸²⁹ Temo, *a.g.e.*, s.245.

⁸³⁰ *Indrumator in Arhivele Statului Judetului Mehedinti*, C. II, S.9, Bucureşti, 1993, s.375.

⁸³¹ Temo, *a.g.e.*, s.245.

romanımsı imajı adalılar arasında “tanıdık baba” olarak kalmasına neden olmuştu. Aynı zamanda bu durum topluma karşı ilgisiz kalmasına neden olduğu için halk arasında olumlu bir yaklaşıma sahip değildi. Lokum ve sigara paketlerinin üzerindeki Ali Kadri diktatör şeklinde resmedilmişti. Basın da ise Ali Kadri karikatürlerle analiz edilmişti. Bu karikatürlerde “kıdemli Ali Kadri, Müslümana’nın başkanı, Kraliyet ayrıcalığına sahip aç gözlü, lokantanın ve birkaç kahvehanenin sahibi, muazzam brasseur, 24 odalı evin sahibi, politikacıların arkadışı,... yaptıklarını şiire dökmek için Pindar nerede?... Milyoner şahıs bir büst gibi adada basılıdır. Ada onun, o emir verir, o yönetir, Adakale’nin yaşamı onun etrafında döner”⁸³² şeklinde resmedilmişti.

Adakale, Osmanlı Devleti’nden Romanya’ya geçtikten sonra ve özellikle iki dünya savaşı arasında en mutlu yıllarını yaşadığı söylenebilir. Zira Kral ailesi de dahil olmak üzere, adaya pek çok devlet adamı giderek bazı imtiyazlar vermişlerdi. Bu sayede Adakale giderek gelişmiş ve önemli bir turistik merkez haline geldi. Bu dönemde Adakaleli Ali Kadri’nin adanın gelişimine büyük katkısı olduğu için ona “Adakale Sultanı” denilmişti. Çünkü onun girişimleriyle ilk kurulan sigara ve lokum fabrikalarıyla, konfeksiyon atölyeleri genişletilerek, Müslümana Anonim Şirketi’yle de pek çok adalıya iş imkânı sağlanmıştı⁸³³.

II. Dünya Savaşı sırasında, Tuna üzerindeki seferler Almanların gözetiminde yapılmıştı. Bu dönemde ada, adeta gizli kalmış ve dış dünyayla bağlantısı kesilmişti. Müttefiklerin, Nazi Almanyası karşısında zafer kazanmasından sonra Kızılordu Doğu Avrupa’yı ele geçirdi. Romanya’da, Sovyetler Birliği’nin öncülüğünde kurulan komünist parti yönetime geldi. 1948 yılında Yugoslavya, Moskova’yla bağlarını kopardı ve Mareşal Tito Sovyet Bloğu’ndan ayrıldı. Bunun üzerine Sovyet Bloğu’na bağlı Romen Komünist Hükümetiyle Yugoslavya arasına düşmanlık girdi. Banat bölgesineki pek çok

⁸³² Craioveanu, **a.g.t.**, s.25.

⁸³³ Mustafa Mehmet, **a.g.m.**, s.322.

Sırp, Yugoslavya'ya göçe zorlandı. Ardından Romen Hükümeti, Adakale'yi kapalı bir alan ederek yaklaşık 10 yıl kadar ziyaretçilere yasakladı⁸³⁴.

1957 yılında Yugoslavya ve Romanya Hükümetleri, bölgede sorunları aşmak üzere Demirkapı'da bir hidroelektrik santralinin yapılmasını kararlaştırdı. Portile de Fier hidroelektrik santralinin inşası, Adakale'nin tarihten silinmesi demektir. Bu nedenle 500 kişinin, yani 163 ailenin taşınması gerekiyordu. Bunlardan 375 kişi kendi evlerinde oturup, diğerleri ise kiracıydı⁸³⁵.

1963 tarihinde arkeolog C. S. Nicolaescu-Plopsor, Adakale'deki kalenin, caminin, mezarların ve evlerin Şimian adasına taşınması projesini yönetiyordu. Şimian adası şekil, ölçü ve jeolojik bakımdan Adakale'ye benzerlik göstermekteydi. Turnu Severin yakınlarındaki Şimian adasına, Adakale'de kalenin bazı duvarları, taştan iki kapısı ve köşelerindeki burçlar sökülerek aslına uygu bir şekilde yeniden yapıldı. Miskin Baba'nın mezarı da Şimian adasına taşındı⁸³⁶. Oltenia Bölgesel Halk Konseyi'nin temsilcilerinin muhalefeti nedeniyle caminin yeri değiştirilmedi⁸³⁷. Plopsor'un 1968 yılında ani ölümüyle, Adakale'nin taşınması projesi yarım kaldı.

⁸³⁴ Popescu-Judet, **Adakale**, s.30.

⁸³⁵ Constantin Constantinescu, "Ada-Kaleh-O Istorie Revoluta", **Portile de Fier**, Yıl I, No. 4, Drobeta Turnu Severin, 1996, s.19.

⁸³⁶ Günümüzde pek çok kişi Şimian Adası'nı, Adakale olduğunu zannetmektedir. Şimian adası da bir Tuna adasıdır. Fakat hiçbir zaman Müslüman Türk nüfusu burada yaşamamıştır. Sadece tarihi unsurların korunması amacıyla Adakale'deki bazı yapılar buraya taşınmıştır. Aynı zamanda Portile de Fier alanındaki müzede, etnoğrafya ve Romen halk sanatları bölümünde Türk-Müslüman medeniyetini gösteren eşsiz ve değerli bir fon yapılmıştır. Burada yer alan "Amintri din Ada Kale"(Adakale'den hatıralar) kısmında, eski Adakale'deki Türk-Müslüman topluluğun ibadet, yerleşim ve bazı kıyafetleri sergilenmiştir. Bu sergi üç bölüme ayrılmıştır. Güney tarafındaki duvar köşesinde, adadaki ibadet yeri olan cami, mihrab ve minberiyle yeniden düzenlenmiştir. Ön duvarda 19. yüzyıla ait bir tabağa bakılarak, Paşa odası düzenlenmiştir. Buradaki Paşa'ya ait olan bir kısım aksesuarlar, evraklar ve çok sayıda protokole ait yazışmalar görülebilir. Son kısım ise adadaki kadınların giyim tarzlarına aittir. Bunların kıyafetleri basit bir dikişten ve düz çizgilerden geniş bir şekilde yapılmıştır. Böylece hareketler daha kolay yapılabilmekteydi. Bkz. Varvara Magdalena Maneanu, "Expozitii de Cultura și Civilizație Orientală Amintiri din Ada-Kaleh", **Portile de Fier**, Yıl IV, No. 1, Drobeta Turnu Severin, 2002, s.31.

⁸³⁷ Constantinescu, **a.g.m.**, s.20.

1956 yılında bile Adakaleliler bulundukları yerden taşınmaya başlamıştı. 1967’de bazı adalılar Dobruca, Macin, Köstence, Turnu Severin, Orşova ve Bükreş gibi şehirlere taşınmak için dilekçe verdiler⁸³⁸.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Süleyman Demirel 1967 yılında Adakale’deki soydaşlarımızı yurda getirmek için Romanya’ya gitti. 1923’ten 1967’ye kadar adada yaşamaya devam eden halkın hayatı, alınan baraj inşaatı kararıyla birdenbire karardı ve Adakale boşaltıldı. Başbakan Demirel, ikili ilişkileri daha müsbet istikametlere yöneltmek arzusunda olduğumuzu belirtti. Bükreş televizyonu Demirel ve Türkiye hakkında geniş bir neşriyat yaparak Türkiye’yi tanıttı. Türk-Rumen görüşmesi anlaşma ile bitti⁸³⁹. İrkdaşlarımızın göç etmelerine izin verildi. Adakale’deki Türkler yurda getiriliyordu⁸⁴⁰.

Süleyman Demirel bu konuda şöyle demişti: “Ben o zaman Başbakandım. Adakale Türklerinin sıkıntısını hatırlıyorum. Onları bağrımıza bastık. Onların meselesi için 1967 senesinde Romanya’ya gittim. Devlet Adakalelilere sahip çıkmıştır. Onlara ev vermiştir. Onları yalnız bırakmamıştır.”⁸⁴¹

Türkiye ve Romanya arasında çıkarılan ortak kararnameyle, Adakalelilere Bükreş’e de taşınma hakkı verildi. Böylece Adakale’de yaşayan Türkler, Turnu Severin, Orşova, Köstence, Bükreş, Timişoara, Sibiu, Baile Herculane, Caransebeş, Techirghiol, Macin, Aiud, Radna ve Podeni gibi şehirlere göç ettiler. Fakat Adakalelilerin çoğu Türkiye’ye gitmeyi tercih etti. 1965-1968 yılları arasında Türkiye’ye 211 kişi, 65 aile göç etti. Bunların çoğu İstanbul’a ve birkaçı da İzmir’e gittiler⁸⁴². 1968 yılında Adakale tamamen

⁸³⁸ **Directia Arhivelor Statului Turnu Severin, Fond Arhivistic Sfatul Popular al Comunei Adakaleh**, Dosya 29/1967. Lucrari privind recensamintele populatiei și evidenta statistica a mișcării populatiei (25 Februarie-7 Decembrie 1967). (Turnu Severin Devlet Arşiv Müdürlüğü, Arşivcilik Fonu, Adakale’nin Halk Konseyi, Nüfus sayım ve nüfus hareketleri istatistiği)

⁸³⁹ **Son Havadis**, 15 Eylül 1967.

⁸⁴⁰ **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1967, 44. Yıl, S.18492.

⁸⁴¹ **Adakale Sözlerim Çoktur**, Belgesel Filmi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2008.

⁸⁴² **Directia Arhivelor Statului Turnu Severin, Fond Arhivistic Sfatul Popular al Comunei Adakaleh**, Dosya 10/1968. Lucrari privind recensamintele populatiei și evidenta statistica a mișcării populatiei (25 Februarie-7 Decembrie 1967). (Turnu Severin Devlet Arşiv Müdürlüğü, Arşivcilik Fonu, Adakale’nin Halk Konseyi, Nüfus sayım ve nüfus hareketleri istatistiği)

boşaltıldı. Romanya'daki Türk elçiliği tarafından, Adakalelilere yardım amacıyla aile başına 5000 Lei para verildi. Yanlarında giderken en fazla 70 kg. ağırlığında bagaj alma hakkı tanındı. 1970'li yıllarda çıkan bir kararnameyle, adada mülkiyeti olanlara, mülkiyetin değerine göre bir miktar para tazminat olarak ödendi⁸⁴³.

Orşova yakınlarındaki Gura Vaii noktasındaki Demirkapı'da inşa edilmekte olan hidroelektrik santrali 1970'de tamamlandı. Böylece 500 yıl Türk egemenliğinde kalmış, halkı tamamen Türklerden oluşan ve ada halkının yüzyıllarca Avrupa'nın merkezinde Türklüğünden hiçbir şey yitirmediği Adakale, Tuna'nın altında kalarak tarihin derinliklerine gömüldü⁸⁴⁴.

Osmanlı'dan günümüze bir hatıra olarak kalan Adakale ile ilgili İsmet Arasan'ın çektiği belgesel filminde bazı canlı tanıkların ifadelerine yer verilmiştir. Yüzlerce yıllık bir hatıranın yaşayan izlerini görmek bakımından bu ifadelerin bazılarını burada aktarmayı uygun gördük:

Akten Zaimoğlu (İstanbul): Kazanlar dediğimiz Yugoslavya ile Romanya arasındaki yerde Tuna nehri daralırdı. Burası şiddetli kış olduğu zaman buz tutardı. Bu buzlar dinamitlerle patlatılırdı. Bundan başka Adakale'de akşamları hiç kimse kapısını kilitlemezdi.

Yılmaz Onbaşı(İstanbul): İstanbul Boğazı'nı gördükçe Tuna'yı görmüş gibi oluyorum. Boğaz, Tuna'nın biraz daha küçüğü gibiydi.

İğda Ahmet (Ostrovul): 11-12 senedir burada Türk ve Türk ailesi olmadığından dolayı Türkçe konuşmadım.

Cafer İslamoğlu (Turnu Severin): Bu dünyada herkesin bir vatani, mekanı ve yeri vardır. Her ne kadar bir kişi gurbette olsa da kendi yerini bilmektedir. Canı istediği zaman gidip kendi yerini ziyaret edebilmektedir. (Adakale su altında kaldığı için) Bizim öyle bir şansımız yoktur.

Neriman Mehmet (Köstence): Adanın olduğu yerde Tuna Nehri durgun ve akmiyordu. (Adakale Tuna gömüldükten sonra onun olduğu yerde) Suyu

⁸⁴³ Craioveanu, a.g.t., s.31.

⁸⁴⁴ EK-4, EK-5.

batıp çıkan bir söğüt ağacı gördüm. İşte orası filan mahalledir dedim ve ağlamaya başladım.

Ali Tunagil (İstanbul): Yine öyle bir ada olsa ve imkânım olsa burayı bırakıp giderdim.

Sabiha Özogan (Ankara): Adakale’de ilkbaharda her yer yemyeşil olurdu. İki kalenin arasında hendekler vardı. Ada o kadar suluydu ki, iki karış kazsanız hemen su çıkardı. Adadaki ağaçlar çok büyüktü. Kışları ise oldukça sert geçerdi. 2 metre kar yağdığı bile olmuştu.

Seciye B. Öncü (Bursa): Adada meyve oldukça çoktu. Kayısı, armut, elma, incir, ceviz. Özellikle incir reçeli yaparak, Orşova’daki pazarda satardık.

Ergun Cezayirli (İstanbul): En ağır kış Şubat ayında olurdu. Bu dönemde adadan karşıya sandal gitmediği için izole olmuş gibi olurduk. Hastamız olduğunda da onu hiçbir yere götüremezdik. Sigara fabrikasında rahmetli annem karton bölümünde çalışırdı. (Özellikle son dönem kastedilerek) Adakale’de Çerkez, Pomak, Boşnak, Gagauz ve Macar vardı.

Mahinur Apostol (Köstence): Babam Hıdrellez günü erkenden kaldırırdı. Sabahleyin Tuna’nın suyuyla yüzümüzü yıkardık. Hepimizde bir sevinç olurdu.

Zeliha H. Coibanu (Bükreş): Hıdrellezde herkes yeni elbiseler giyerdi.

Firuze Türkay (Eskişehir): Adakale’de bir kötülük olmadığından dolayı biz serbest yetiştik.

Necibe Başcı (İstanbul): Hırsızlık yoktu, kavga yoktu ve çocuklar arasında küfürleşme nedir bilmezdik. Ramazanlarımız çok eğlenceli geçerdi. Teravihe gidenlerin peşlerine takılırdık. Gürültü yaptığımız için bizi camiye sokmak istemezlerdi. Bayramlarımız çok özel geçerdi. Herkese bayramlaşmaya giderdik. Bir daha o bayramları Türkiye’de yaşayamadık diyebilirim. Adakale’deki insanlar doğal beslendiği için ömürleri uzun olurdu. Çok temiz bir havası vardı. Gürültü, patırtı, korna ve motor sesleri yoktu.

Vecihe İzzet (Köstence): Hepimiz bir aile gibiydik. Güle oynaya işimizi yapardık. Düğünlerde ve sünnetlerde dualar yapılırdı.

Prof. Şükran Tunalı (Bursa): Romen öğretmen, daha iki buçuk, üç yaşlarında bize dans yapmayı öğretti. Bir Alman hanım Donmakidini Çano, bize bale yapmayı ve piyano çalmayı öğretti. Bir müsamere sırasında arkadaşım Emine'yle birlikte Tuna dalgaları valsini yapmıştık.

B. Valeria Victoria (Braşov): Hepimiz bir aile gibiydik ve samimi ilişkilerimiz vardı. Romen-Türk ayrımı yapılmazdı. Çok büyük ve yürekli insanlar olup, zor zamanda yardım ederlerdi. Kavgacı değil, çok anlayışlıydılar. Evde Türkçe konuşmalarına rağmen, okulda çok iyi Romence konuşuyorlardı.

Nermin Mollamemişoğlu (Bursa): Adakale, çocuklar için adeta bir cennetti. Orada çok güzel bir çocukluk geçirdik. Arkadaşlığı, komşuluğu ve paylaşmayı orada öğrendik. Özellikle halk evlerindeki coşku çok değişti. İlkokulda okuyan bir çocuğun büyüklerle beraber tiyatro yapması bana çok enteresan gelmişti. Bunu hala unutamadım.

Orhan A. Öztürk (Bükreş): İnsanlarda öyle bir terbiye vardı ki o terbiyeyi başka yerde görmedim. Adada çok uzun kalmama rağmen hiç kimsenin bir kötülüğünü görmedim.

Sabiha Özogan (Ankara): Kadir Gecesi'nde camiye giderdik ve orada tekbirlerle açılan sakal-ı şerifi öperdik.

Prof. Constantin Juan Petroi (Orsova): Iaşi Üniversitesi'nde tarih ve filoloji eğitimi aldım. Ada'nın son hali gözümün önünde, keşke görmeseydim. Kayıktan indikten sonra, Miskin Baba'nın yanından geçip, tütün kokuları içinde kahve içerdim. Son gittiğimde Plopşor oradaydı. Yıkılmış cami altındaki kemerli kapıdan geçtim. Kapının taşları sökülmüştü. En üzücü olaysa eski mezarlıktaki iki selvinin çoktan kesilmiş olmasıydı. Mezar taşlarını Şimian Adası'na götürmüşlerdi. Evler yıkılmış ve savaş sonrası bir manzara vardı. Birkaç ay sonra Tuna Nehri yükselerek Adakale sulara gömüldü. Bu olaydan sonra adanın üzerinde uzunca bir süre kuşların uçtuğu görülmüş,

belki yavruları kalmıştı. Adakale'yle birlikte Orşova'nın bir kısmı da sulara gömüldü.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda yaptığı fetih faaliyetleri 15. yüzyıldan itibaren Tuna Nehri'ne ulaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin Tuna Nehri boylarında yaptığı savaşlarda karşısında durabilecek en önemli güç Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'dur. Osmanlı Devleti Tuna boylarında hâkimiyet sağlayabilmek için başta Avusturya-Macaristan İmparatorluğu olmak üzere, Balkan devletlerine karşı güçlü kara ordusunun yanısıra Tuna'dan ince donanma çıkararak bunu bir üstünlük olarak kullanmıştır.

Osmanlı Devleti, Balkanlarda hâkimiyet kurabilmek için Tuna Nehri'nin taşımacılıktaki kolaylığından faydalanmıştır. Tuna Nehri'ndeki Demirkapılar ve çevresinde yer alan Adakale, Tuna'ya hâkimiyette bir üstünlük noktası olarak belirmiştir.

Adakale, Osmanlı Devleti'nin aşağı Tuna bölgesinde hâkimiyet kurmak için giriştiği savaşlarda çok önemli rol oynamıştır. Adakale Macaristan'ın kilidi, Sırbistan'ın anahtarı olarak görülmüştür. Bilhassa Belgrad'a hâkim olmak için mutlaka önce Adakale'nin fethedilmesi gerekmiştir. Adakale 1690 tarihinde Osmanlı Devleti tarafından istirdat edilmiştir. Demirkapı Boğazı ve Tuna'nın geçiş güvenliğine hâkim olan Adakale Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında sık sık el değiştirmiştir.

Osmanlı gemilerinin Belgrad'ın yukarısına doğru açılabilmesi açısından hayati önem taşıyan Adakale, Osmanlı Devleti için bir nehir üssü ve korunaklı bir geçiş noktası olması bakımından önemlidir. Osmanlı Devleti, Tuna boyunca yaptığı seferlerde Adakele'yi askeri malzeme, silah ve yiyecek depolama merkezi olarak kullanmıştır.

Aşağı Tuna'daki verimli topraklarda oldukça çok miktarda zahire üretimi yapılmıştır. Bundan dolayı küçük nehirlerin Tuna'ya karıştığı yerlerde kurulan şehirler, birçok ürünün ithalat ve ihracat merkezi haline gelmiştir. Balkanların geniş ve bereketli topraklarında elde edilen ürünlerin Tuna Nehri'nden taşınarak İstanbul'a getirilmesi sırasında da Adakale bir geçiş noktası olarak kullanılmıştır. Tuna Nehri vasıtasıyla dışarıdan gelen ürünlerin

iç bölgelere geçişi sağlandığı gibi, içerideki ürünler de nehir taşımacılığıyla Karadeniz'e ve oradan da diğer yerlere ulaşmıştır. Bu özelliği nedeniyle Tuna Nehri ve üzerinde yer alan Adakale, Balkanlardan Karadeniz'e ürünlerin taşınmasında başlıca ticaret yolu olarak kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti Adakale'nin askeri öneminden dolayı uzun bir süre burayı muhafızlıkla yönetmiştir. Bu dönemde asker ailelerinin adaya gelmesiyle Adakale'deki sivil nüfus artmıştır. 1730 ile 1921 yılları arasında 60 adet Adakale muhafızı adada yönetici olarak görev yapmıştır. Bunlar içinde hakkında en çok yazışma yapılan muhafız ise Recep Ağadır. Recep Ağa önce hizmet ve gayretlerinden dolayı atıyye-i seniyye ile mükâfatlandırılmıştır. Ancak daha sonra bazı fesat işlere karışması nedeniyle tayini çıkarılmışsa da gitmeyerek adada isyan etmiştir. Bunun üzerine isyan bastırılmış ve Recep Ağa idam edilmiştir.

1830 yılında Sırbistan'a muhtariyet verilmesinden sonra 1867'de Türk garnizonlarının Sırbistan'da bulunan kalelerden tamamen çekilmesiyle Adakale'nin Osmanlı Devleti'yle fiili bağlantısı kesilmiştir. Bu dönemde Adakale'de çoğunluğu asker ailelerinden oluşan sivil nüfusun ve adaya sığınan muhacirlerin zaman içinde artmasıyla 1867 yılında bir müdüriyet teşkiline karar verilmiştir. Fakat adaya ilk olarak kimin müdür tayin ediliği hakkında bir belgeye rastlayamadık. 1874 ile 1923 yılları arasında 18 adet müdür adada görev yapmıştır. Osmanlı Devleti'yle fiili bağlantısını kaybeden Adakale, idari açıdan Viyana Sefareti aracılığıyla Hariciye Nezareti'ne bağlanarak yönetilmiştir. Normalde bir nahiye müdürlüğünün Dahiliye Nezareti'ne bağlı olması gerekmektedir. Ancak Adakale'nin merkeze olan uzaklığı bu mecburiyeti doğurmuştur.

1877-1878 Osmanlı Rus Harbi sonrasında imzalan 1878 Ayastefanos Antlaşması'nda Osmanlı Devleti'nden Adakale'yi tahliye etmesi istenmiş ve kalenin yıkılacağı belirtilmiştir. Daha sonra Avrupa devletlerinin duruma müdâhil olmasıyla bu antlaşmanın yerine 1878'de Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Fakat Berlin'de toplanan Barış Konferansı sırasında Büyük Devletler kendi menfaatler üzerinde dururken Adakale'nin siyasi statüsünü

belirlemeyi unutmuşlardır. Bu durum tarihte eşine ender rastlanan bir olaydır. Osmanlı Devleti Adakale'nin adının Berlin Antlaşması'nda geçmediğini öne sürerek ada üzerindeki egemenlik haklarını devam ettirmiştir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da Berlin Konferansı sırasında güvenlik gerekçesini öne sürerek adaya bir garnizon yerleştirmiştir. Adakale'deki bu iki başlı sistem adanın tamamen Türk hâkimiyetinden çıktığı Lozan Barış Antlaşması'na kadar devam etmiştir.

Osmanlı Devleti Adakale'de muayene memurluğu oluşturarak Tuna Nehri'ndeki gemileri kontrol ettirmiştir. Muayene memurlarının görevi Tuna Nehri üzerinden geçen gemileri Adakale'de kontrol ederek harp edevatı, kömür vs. gibi şeylerin geçişine engel olmaktır. Muayene memurları yaptıkları kontrolleri bir rapor halinde merkeze sunmuşlardır.

Adakale'nin yüzölçümü küçük olmasına rağmen Tuna Nehri üzerinde gelip geçen gemilerin uğrak yeri olduğundan dolayı pek çok ziyaretçi adaya gelmiştir. Bunlar arasında makam ve mevki sahibi önemli kişiler de olmuştur. Bundan dolayı Adakale Belediyesi kurularak mücavir alan içerisindeki bayındırlık ve iskân işleriyle ilgilenmiştir. Ada halkının ihtiyaçları için Hâriciye Nezâreti ile yapılan yazışmalar müdürün görevi iken müdürün izinli olduğu ya da ada dışında bulunduğu sırada bu yazışmalar belediye başkanı tarafından yapılmıştır. Bundan başka belediye başkanı Adakale ahalisinden fakir olanlara hastalandıklarında doktor getirtmiş ve ilaç almıştır. Adada vefat edenlerin techîz ve tekfini ile lüzum görülen yerlere fener dikerek aydınlatmayı sağlamıştır.

Adakale yönetiminde müdür ve belediye başkanına yardımcı olan idare meclisi halk tarafından seçilmiş ve hukuki, ticari ve cezai konularda düzenleme yapma yetkisine sahip olmuştur. Bu yetkilerin idare meclisinde toplanması nedeniyle zaman zaman halktan bazıları merkeze şikayetlerde bulunmuştur. Adakale Müdürleri de bu şikayetlerin önüne geçebilmek için adada kendilerinin başkanlığında bir mahkeme oluşturulması talebinde bulunmuşlardır. İdare meclisi, Adakale'ye gelen yabancıları karşılayarak onlara eşlik etmiş ve adayı tanıtmada önemli bir görev üstlenmiştir. Mesela

Avusturya ordu komutanı General Dejenfeld Adakale'ye geldiğinde müdür ve idare meclisi tarafından resmi bir karşılama töreni yapılmıştır.

Adakale küçük olmasına rağmen Adliye Teşkilatı'nın oluşturulmaya çalışıldığı görülmüştür. Adakale Müdürleri adada asayişin sağlanabilmesi için alınacak tedbirler arasında bir İstinaf ve Temyiz Mahkemelerinin kurulması isteğini sık sık dile getirmişlerdir. Bu konuda gelen talepler üzerine Dahiliye Nezareti adada bir sene içerisinde görülen hukuki ve cezai davaların miktarlarının Adliye Nezareti'ne bildirilmesini istemiştir. Adakale'de adalet mekanizmasının çalıştığı görülmüştür. Ada halkı adanın en büyük mülki âmiri olan müdür hakkında Viyana Sefareti'ne şikayette bulunabilmiştir. Viyana Sefareti de yapılan şikayetleri görmezlikden gelmeyerek adaya soruşturmacı göndermiştir.

Osmanlı Devleti, Adakale'de halkın menfaatlerini korumak için Adakale Müdüriyeti ile Viyana Sefareti ve Hariciye Nezareti arasında koordinasyonu sağlamak üzere adanın karşı iskelesi konumundaki Orşova'da bir memur-ı mahsus görevlendirmiştir. Memur-ı mahsus, Adakale Müdürü'nün üstünde bir amir olarak çalışmış ve ihtiyaç oldukça adaya gidip gelmiştir. Memur-ı mahsus Adakale'nin dış dünyayla bağlantısını temin eden ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yetkilileri ile bağlantıyı sağlayan önemli bir aracı konumunda olmuştur.

Adakale'nin güvenliği müdürün emri altındaki sayıları 2 ile 4 arasında değişen jandarmalarla sağlanmıştır. Adada görev yapan jandarmaların okuma-yazma bilmemeleri ve herhangi bir askeri eğitim almamaları nedeniyle çoğu zaman sorunlar yaşanmıştır. Adakale Müdürleri adanın Osmanlı Devleti'nin itibarını temsil ettiğini merkeze bildirerek eğitim almış jandarmaların gönderilmesi talebinde bulunmuşlardır.

Tuna Nehri'nin ortasında bulunan ve üç farklı ülkenin kesişme noktasında yer alan Adakale'de 1913 yılına kadar tam bir nüfus sayımı yapılmamıştır. Adakale nüfusu hakkında bilgi veren en erken tarihli belge 1878 yılına ait olup, bu belgede ada nüfusunun tahmini olarak 300 kişiden

ibaret olduğu yazılmıştır. 1913 yılında tam olarak yapılan nüfus sayımında adanın 637 kişiden oluştuğu görölmüştür. Bu sayının 318'i erkek, 319'u da kadın olarak kayıtlara geçmiştir. Yapılan bu sayımdan sonra Osmanlı Devleti vatandaşı olmalarına rağmen ellerinde nüfus cüzdanları bulunmayan ada halkına nüfus cüzdanları verilmiştir.

Adakale'den göç etme konusunda bazı teşebbüsler Osmanlı Devleti tarafından geri çevrilmiştir. Osmanlı Devleti yerli Adakalelilerin ve özellikle de bunların içinde fakirlerin göç etmesini önlemek için hem maddi yardımda bulunmuş hem de devlet görevlileri aracılığıyla etkili nasihatlar yapmıştır. Adakale'deki nüfusun azalması Osmanlı Devleti'nin buradaki stratejik politikasına ters düştüğü için adadan yapılacak göçlere engel olunmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde hemen hemen her köy ve kasabaya kadar yayılan İptidaiye Mektebi ile Rüşdiye Mektebi'nin de Adakale'de açıldığı görölmüştür. Adakale'deki okul binası iki katlı olup bir katı İptidaiye Mektebi, diğer katı ise Rüşdiye Mektebi olarak kullanılmıştır. İbtidaiye Mektebinde iki muallim görev yapmıştır. Rüşdiye Mektebi'nde normalde üç muallim görev yapması gerekirken çeşitli nedenlerden dolayı bir muallim çalışmıştır. Adakale'nin merkeze olan uzaklığı ve fakirlik nedeniyle zaman zaman İptidaiye Mektebi'nde okutulacak kitaplar için Maarif Nezareti'nden taleplerde bulunulmuştur. Adakale'de 1913 yılında yapılan nüfus sayımındaki verilere göre meslek hanesinde talebe olarak yazılan 57 öğrenci bulunmuştur. Bunlardan 4'ü kız, 53 tanesi erkektir. Adakale'de okula gitmeyen 88 çocuk kayıtlı olup bunlardan 16'sı erkek, 72'si kızdır. Okula gitmeyen kız çocuklarının erkeklere göre beş kat daha fazla olduğu görölmüştür. Bu da dönemin şartlarına göre kız çocuklarının okula pek gönderilmediğini göstermiştir. Okula gitmeyen kız veya erkek çocukların sayısının fazla olması nedeni adanın ekonomik durumun iyi olmamasından kaynaklanmıştır.

Adakale'de sağlık hizmetleri, halkın yeteri kadar sağlık konularına riayet etmemesi ve hayat şartlarının zorluğundan dolayı adanın en önemli meselelerinden birisi olarak karşımıza çıkmıştır. Adada bir sağlık kuruluşu ve

doktor olmadığı için herhangi bir hastalık durumunda halk Tuna'nın kuzeyindeki ve güneyindeki bölgelere taşınarak tedavi olmuştur. Adakale nüfusunun az olması nedeniyle doktorun masrafları karşılanamayacağı gerekçesiyle Sadaret tarafından adaya bir doktor gönderilmemiştir. Adada doktor olmadığı için hastalıklardan aşı yöntemiyle korunma sistemi de düzenli bir şekilde yapılamamıştır. Düzenli sağlık hizmetlerinin verilememesi ve ikliminin nemli olmasından dolayı adada kızamık, çiçek ve kolera gibi salgın hastalıklar görülmüştür.

Adakale sadece askeri ve siyasi olarak değil, aynı zamanda 500 yıl Türk kültür ve medeniyetinin yaşatıldığı bir yer olarak önem arz etmiştir. Adakale'ye hâkimiyet değişse de ada halkı Türklüğünden hiçbir şey yitirmeden uzun yıllar varlığını korumuş ve Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığını kaybetmemiştir. Ada halkı Türk örf ve adetlerine bağlı kalarak bulunduğu mevkîye göre oldukça muhafazakar bir yapıda yaşamıştır. Ada dışındakiler ve Türk olmayanlarla yapılan evlilikler hoş karşılanmadığı gibi dışarıya göç olayına da çok fazla rastlanılmamıştır.

Adakale Balkan Savaşları sonrasında Meriç Nehri'nin doğusuna çekilen Osmanlı Devleti'nin batıda son kalesiydi. Adakale, Lozan Barış Görüşmelerinde TBMM Hükümeti tarafından da Türk toprağı olarak görülmüştür.

20 Kasım 1922-4 Şubat 1923 tarihleri arasındaki Birinci Lozan Görüşmelerinde, Adakale hiç gündeme gelmemiştir. Fakat İsmet İnönü'nün Ankara'ya dönüşünden sonra Adakale'nin durumu TBMM Gizli Celse Oturumlarında çok hararetli bir şekilde tartışılmıştır. Amasya milletvekili Ömer Lütfi Bey, Adakale'nin bırakılmaması konusunda İsmet Paşa'yı sert bir şekilde uyarmıştır. Nihayetinde TBMM, Adakale'yi bırakmak istememiştir. Bu durum büyük devletler ve Romanya temsilcileri tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştır. Çünkü İsmet Paşa, Lozan Görüşmelerinin birinci kısmı kesintiye uğrayıp Türkiye'ye dönmek üzere Romanya'dan geçerken, buradaki görüşmelerinde Adakale meselesini hiç gündeme getirmemiştir. Konu Lozan Görüşmelerinin ikinci turunda gündeme getirilmiş ve Türk tarafı Adakale

üzerindeki egemenlik iddiasını fazla sürdürememiştir. İsmet Paşa Adakele'yi pazarlık gücünü artırmak için kullandıktan sonra, Adakale üzerindeki egemenlik iddiasından alt komisyon görüşmelerinde vazgeçmiştir.

Adakale, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'nın hiçbir madde ve eklerinde yer almamıştır. Türkiye fiilen elinde bulundurmadığı Adakale'yi yalnızca alt komisyon tutanaklarıyla Romanya'ya terketmiştir.

Lozan Antlaşması'nda Adakale hakkında verilen kararın uygulanması için Türk ve Romen taraflarınca diplomatik görüşmelere devam edilmiştir. Başbakan İsmet İnönü Lozan Antlaşması uyarınca, 24 Temmuz 1925 tarihinde Adakale'nin Romanya'ya devredilmesi kararını imzalamıştır.

1957 yılında Yugoslavya ve Romanya Hükümetleri, bölgede sorunları aşmak üzere Demirkapı'da bir hidroelektrik santralinin yapılmasını kararlaştırmıştır. Portile de Fier hidroelektrik santralinin inşası Adakale'nin tarihten silinmesi demektir.

Bunun üzerine Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Süleyman Demirel Adakale'deki soydaşlarımızı yurda getirmek için Romanya'ya gitmiştir. Yapılan görüşmelerden sonra Adakalelilerden 211 kişi, yani 65 aile Türkiye'ye göç etmiştir. Bunların çoğu İstanbul'a, birkaçı da İzmir'e yerleşmişlerdir.

KAYNAKÇA

1) Arşiv Belgeleri

a) Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

BOA, A. AMD,	92/27.
BOA, A. MKT. MHM,	366/68, 447/75, 528/5.
BOA, C. AS,	83/3881, 521/21751, 1007/44070, 1033/45327, 1060/46620, 1087/47967.
BOA, C. DH,	26/1292,
BOA, C. HR,	44/2161.
BOA, C. ML,	44/2004, 314/12872.
BOA, DH. EUM. KLU,	16/63.
BOA, DH. EUM. M TK,	71/23.
BOA, DH. EUM. SSM,	29/63, 6/12.
BOA, DH. EUM,	5. ŞB. 29/30.
BOA, DH. İD,	147-1/41.
BOA, DH. KMS,	48/86.
BOA, DH. MB. HPS,	38/12.
BOA, DH. MKT,	106/1, 136/40, 169/26, 237/48, 263/75, 1448/115, 1478/72, 1502/53, 1983/67.
BOA, DH. MUI,	3-3 /14.
BOA, DH. UMVM,	3/77.
BOA, HAT,	30/1412, 148/6230, 180/8195, 187/8870, 195/9721, 278/16418, 283/16903, 319/18725, 337/19294, 337/19294 A, 475/23285, 475/23293, 630/31140, 715/34130, 722/34405, 724/34463, 726/34597, 960/41184 V, 987/41793, 1005/42150,

	1037/42982 B, 1111/44726, 1111/44726 Ç, 1111/44726 D, 1123/44937 A, 1226/47897 A.
BOA, HR. SYS,	1/6, 1/10, 1/12, 1/13, 1/17, 1/24, 1/25, 1/26, 1/28, 1/31, 1/36, 1/37, 1/44, 1/46, 1/47, 1/49, 1/50, 1/53, 1/57, 1/58, 2/3, 2/4, 2/7, 2/10, 2/18, 2/20, 2/21, 2/25, 2/26, 3/3, 3/7, 3/12, 3/16, 3/18, 3/21, 3/24, 3/25, 3/26, 3/27, 3/29, 3/31, 3/32, 3/34, 3/35, 25-2/30, 218/21, 2319/2, 2426/59, 2446/54.
BOA, HR. TO,	109/55, 126/81, 132/73.
BOA, İ. DH,	765/62325, 799/64759, 1295-2/102006, 1325,
BOA, İ. DÜİT,	67/103,
BOA, İ. HR,	286/17846, 375/1319, 407/1325 C-03, 427/1325 C-06, 1325 C./3, 1329, 17846.
BOA, İ. HUS,	154/1325 R-004, 158/1325 Ş-126.
BOA, İ. ML,	62/1322/Z-30, L. 1-2,
BOA, İ. MVL,	578/25963
BOA, İ. TAL,	1325 R/178,
BOA., İ. TKS.	8/1316 B-6.
BOA, MV,	120/81, 122/8, 217/24.
BOA, MVİ,	25-2/30.
BOA, Y. A. HUS,	185/96,292/65.
BOA, Y. MTV,	74/24.
BOA, Y. PRK. A,	2/7.
BOA, Y. PRK. AZJ,	46/34.
BOA, Y. PRK. EŞA,	7/71.
BOA, Y. PRK. AZJ,	46/34.

BOA, Y.A. HUS, 170/70, 292/65.

b) Sâlnameler

Tuna Vilayet Sâlnamesi, 1290 (M. 1874) Rusçuk, Def'a 1, 1285 (M. 1868),
Def'a 10, 1285 (M.1877), Def'a 2, 1286 (M. 1869),
Def'a 9, 1293 (M. 1876)

2) Süreli Yayınlar

a) Gazeteler

Cumhuriyet

Son Havadis

Takvim-i Vekâyî

b) Dergiler

Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi

Belleten

Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi

Karadeniz Araştırmaları Dergisi

Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi

Önasya Mecmuası

Tarih Araştırmaları Dergisi

Tarih ve Toplum

Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası

Toplumsal Tarih

Türk Dünyası Tarih Dergisi

Türk Kültürü

Türk Yurdu

3)Araştırma Eserler

ACER, Tülin, **Balkan Muhacirlerinin Yaşadığı Sorunlar (1912-1914)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2006.

Adakale Sözlere Çoktur, Belgesel Filmi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2008.

Ahmet Ali, **Monografia Insulei Ada-Kaleh**, T.Severin, Artele Grafice Datina, 1937.

Ahmet Cevdet Paşa, **Ma'rûzât**, Haz. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul, Çağrı Yay., 1980.

ARMAOĞLU, Fahir, **20 .Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)**, C. I, Ankara, Türkiye İş Bankası Yay., 1993.

AYBARS, Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C .I, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1995.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Romanya Macaristan**, C.I, 2. Bs., İstanbul, Seçil Ofset, 2000.

AYVERDİ, Samiha, **Ah Tuna Vah Tuna**, 3. Bs., İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2004.

BABİNGER, Franz, **Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı**, Çev. Dost Körpe, İstanbul, Oğlak Yay., 2003.

BAŞARAN, İbrahim Ethem, **Türkiye Eğitim Sistemi**, Ankara, Gül Yayınevi, 1993.

BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul, (Yayına Hazırlayan, Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi yayınları, 2002.

BİLSEL, Cemil, **Lozan**, C. II, İstanbul, Ahmet İhsan Matbaası, 1933.

BİREN, Mehmet Tefik, **Bir Devlet Adamının Mehmet Tefik Bey'in II.**

Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları, C.I, Haz.

Fatma Rezan Hürmen, İstanbul, Arma Yay., 1993.

CRAIOVEANU, Otilia, **Din Civilizatia Unei Lumi Turco-Müsülmane**

Disparuta: Adakale, Basılmamış Doktora Tezi, Bükreş, 2003.

Cumhuriyet, 15 Eylül 1967, 44. Yıl, S. 18492.

DANIŞMEND, İsmail Hâmi, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. I, İstanbul,

Türkiye Yay., 1971.

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 7.Bs.,

Ankara, Aydın Kitabevi Yay., 1986.

Directia Arhivelor Statului Turnu Severin, Fond Arhivistic Sfatul Popular

al Comunei Ada-Kaleh, Dosya 29/1967. Lucrari privind

recensamintele populatiei și evidenta statistica a mișcării populatiei 25 Februarie- 7 Decembrie 1967.

Directia Arhivelor Statului Turnu Severin, Fond Arhivistic Sfatul Popular

al Comunei Ada-Kaleh, Dosya 10/1968. Lucrari privind

recensamintele populatiei și evidenta statistica a mișcării populatiei 25 Februarie- 7 Decembrie 1967.

DRAGANOVA, Slavka, **Tuna Vilayeti'nin Köy Nüfusu**, Ankara, Türk Tarih

Kurumu Yay., 2006.

DURSUN, Haluk, **Tuna Güzellemesi**, 2. Bs., İstanbul, Kubbealtı Neşriyat,

2007.

Düstur, I. Tertip, C. IV.

EKİNCİ, İlhan, **Tuna Komisyonu ve Tuna'da Ticaret (1856-1883)**,

Basılmamış Doktora Tezi, Samsun, 1998.

EREN, Ahmet Cevat, **Türkiye'de Göç ve Göçmenlerin Tanzimat Devri İlk**

Kurulan Göçmen Komisyonları, İstanbul, Nurgök Matbaası,

1966.

- Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C. VII, Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2003.
- FREELY, John, **Evliya Çelebi'nin İstanbul'u**, Çev. Müfit Günay, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2003.
- Indrumator in Arhivele Statului Judetului Mehedinti**, C. II, S. 9, Bucureşti, 1993.
- İHSANOĞLU (Ed.), Ekmeleddin, **Osmanlı Devleti Tarihi**, C. I, İstanbul, Zaman Yay., 1999.
- İNÖNÜ, İsmet, **Hatıralar**, C. II, Ankara, Bilgi Yay., 1987.
- JAESCHKE, Gotthard, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolisi**, C. II, Ankara, Türk Tarih Kurum Yay., 1973.
- JORGA, Nicolae, **Kanuni ve Dönemi Yenilmez Türk**, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul, Yeditepe Yay., 2008.
- _____, **Osmanlı Tarihi**, Çev. Nilüfer Epçeli, C.IV, İstanbul, Yeditepe Yay., 2005.
- KALAFAT, Yaşar, **Kırım-Kuzey Kafkasya Sosyal Antropoloji Araştırmaları**, Ankara, ASAM. Yay., 1999.
- KARACAN, Ali Naci **Lozan**, C. II, İstanbul, Milliyet Yay., 1971.
- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı (1831)**, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., 1943.
- _____, **Osmanlı Tarihi (1789-1856)**, C.V, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1988.
- KAYNAR, Reşat, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1991.
- KOÇER, Hasan Ali, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu 1773–1923**, Ankara, Uzman Yayınları, 1987.
- KODAMAN, Bayram, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1991.

- KUNOS, Ignac, **Adakale Türk Masalları**, Çev. Necmi Seren, İstanbul, Ahmet Halit Kitabevi, 1946.
- KUNT, Metin, vd., **Osmanlı Devleti 1600-1908**, C. III, İstanbul, Cem Yay., 2009.
- Mahmud Şevket Paşa, **Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'nın Günlüğü**, İstanbul, Arba Yay., 1988.
- MANOV, Atanas, **Gagauzlar (Hristiyan Türkler)**, Çev. M. Türker Acaroğlu, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 2001.
- MEHMET Silahtar, **Silahtar Tarihi**, C. II., İstanbul, 1928.
- Mustafa Nuri Paşa, **Netayic Ül- Vukuat**, C. III-IV, Sad. Neşet Çağatay, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1992.
- NAZIR, Bayram, **Macar ve Polonyalı Mülteciler Osmanlı'ya Sığınanlar**, İstanbul, Yeditepe Yay., 2006.
- OĞUZ, Süleyman, **Osmanlı Vilâyet İdâresi ve Doğu Rumeli Vilâyeti (1878-1885)**, Ankara, Gazi Üniversitesi Yay., 1986.
- ORTAYLI, İlber, **Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)**, Ankara, TODAİE Yay., 1974.
- POPESCU-JUDETZ, Eugenia, **Adakale**, Haz. Bülent Aksoy, İstanbul, Pan Yay., 2006.
- _____, **Tuna Boyunca Anılarla Ezgiler**, Çev. Figen Birgül, İstanbul, Pan Yay., 2007.
- SAĞLAM, Mehmet Hakan, **II. Tertip Düstur Kılavuzu Osmanlı Devlet Mevzuatı (1908-1922)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 2006.
- SELİMOĞLU, İsmail, **Osmanlı Devleti'nde Tuna Vilayeti (1864-1878)**, Ankara, Basılmamış Doktora Tezi, 1995.
- SENCER, Muzaffer, **Türkiye'nin Yönetim Yapısı**, İstanbul, Alan Yay., 1986.
- SKENE, James Henry, **The Frontier Lands of the Christian and the Turk**, Londra, 1853.

Son Havadis, 15 Eylül 1967.

SONYEL, Salahi R., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C. II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1986.

ŞİMŞİR, Bilal N., **Lozan Telgrafları I (1922-1923)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1990.

Takvim-i Vekâyî, 5 Cemaziyelahir 1284 (M. 4 Ekim 1867), Def'a: 894.

TİBOR, Balla, "Ada-Kaleh Szigete Osztrak-Magyar Fennhatóság Alatt 1878-1918", **Hadtörténelmi Közlemények**, S. 112, Budapest, 1999.

TOGAN, A. Zeki Velidi, **Umumî Türk Tarihi'ne Giriş**, C. I, 3. Bs., İstanbul, Enderun Kitabevi, 1981.

Tuna, "Adakale Ağla Kala", TRT İNT Belgesel, 2009, B. VIII.

TÜRKER, Abdullah, **Tuna'da Bir Türk Adası Adakale**, Elazığ, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003.

UÇAROL, Rifat, **Siyasi Tarih**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, vd., **Topkapı Sarayı Müzesi Osmanlı Saray Arşivi Kataloğu Fermanlar**, II. Fasikül, No E.I-12476, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1985.

_____, **Osmanlı Devleti'nde İlimiye Teşkilatı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1998.

_____, **Osmanlı Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1989.

_____, **Osmanlı Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1988.

Makaleler

ACER, Zabit, "Osmanlı Devleti'nin Siyasi İlticılara Bakışı; Polonyalı Mülteciler", **Türkiye-Polonya İlişkileri Sempozyumu ve Kültür-Sanat Etkinlikleri**, Varşova/Polonya. 16-21 Haziran 2010.

- AGOSTON, Gabor, "Siyaset ve Historiografi: Macaristan'da Türk ve Balkan Çalışmalarının Gelişimi ve İstanbul'daki Macar Araştırma Enstitüsü", Çev. Bülent Keneş, **Türkler**, C. XV, Ed. Salim Koca vd., Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002.
- AĞANOĞLU, H. Yıldırım, "Adakale'nin Nüfusu, Demografik Özellikleri ve Göçler (1878-1913)", **Köprüler Kurduk Balkanlara Sempozyumu**, İstanbul, 2008.
- ALPTEKİN, Coşkun, "Adakale", **İ.A.**, C. I., İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1988.
- BAŞTAV, Şerif, "Avrupa Hunları", **Genel Türk Tarihi**, I. Cilt, Ed. Ali Birinci vd., Ankara, Semih Ofset, 2002.
- BAYKARA, Tuncer, "Türklüğün En Eski Zamanları", **Genel Türk Tarihi**, C. I, Ed. Ali Birinci vd., Ankara, Semih Ofset, 2002.
- BEDİZ, Danyal, "Osmanlı Türklerinde Denizcilik", **Önasya Mecmuası**, C. XI, Temmuz 1996.
- BUDİŞ, Monica, "Ada-Kaleh, Aspecte Istorico-Etnografice", **Revista De Etnografie Şi Folclor**, C. XIII, S. 5, 1968.
- BUHARALI, Eşref, "Demirkapı Iron Gate", **Türk Yurdu**, C. 31, S. 288, Ankara, Evren Yay, Ağustos 2011.
- CONSTANTINESCU, Constantin, "Ada-Kaleh- O Istorie Revoluta", **Portile de Fier**, Yıl I, No. 4, Drobeta Turnu Severin, 1996.
- CORDUN, Val, "Bektaşismul In Ada Kale", **Seria Etnografica**, C. V, Craiova, 1967.
- _____, "Din Aspectele Etoiatriei La Ada Kaleh", **Comunicari Seria Etnografica**, C. VII, Craiova, 1968.
- ÇADIRCI, Musa, "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)", **Belleten**, C. LIII, S. 206, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1989.

- ÇAVAŞ, Raşit, "TBMM Gizli Oturum Tutanakları ve Lozan Konferansı Tutanaklarına Göre Adakale'nin Romanya'ya Verilmesi Tartışması", **Toplumsal Tarih**, S. 78, Haziran 2000.
- ÇAY, Abdülhaluk Mehmet, İlhami Durmuş, "İskitler", **Genel Türk Tarihi**, I. Cilt, Ed. Ali Birinci vd., Ankara, Semih Ofset, 2002.
- ÇETİNER, Yılmaz, "Adakale Türkleri", **Şu Bizim Rumeli**, İstanbul, Milliyet Yay., 1999.
- DARKOT, Besim, "Adakale", **İslam Ansiklopedisi**, C. I, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940.
- _____, "Balkan", **İslam Ansiklopedisi**, C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1993.
- DECEI, Aurel, "Demir-Kapı", **İslam Ansiklopedisi**, C. III, Mili Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1993.
- EAST, W.G., "The Danube Route-Way in History", **Economica**, S. 37, Londra, Blackwell Publishing, 1932.
- GEMİL, Tahsin, "Romen-Osmanlı Münasebetlerine Dair Bazı Mülahazalar", **VIII. Türk Tarih Kongresi**, C. II'den ayrı basım, Ankara, TTK Basımevi, 1981.
- GÖKBİLGİN, Tayyib, "XVI. Asır Ortalarında Osmanlı Devleti'nin Tuna Havzası ve Akdeniz Siyasetleri, Bunlar Arasındaki Alâka ve İrtibat, Muhtelif Veçheleri", **Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. XXXIII, S. 4, Ankara.
- GUBOĞLU, Mihail, "Arhiva Insulei Ada-Kale Şi Importante Ei", **Revista Arhivelor**, Bucureşti, 1962.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, "XVI. Yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlarda Bazı Osmanlı Şehirleri," **Belleten**, C. LIII, S. 207-208, Ağustos-Eylül 1989.

- HEITEL, Radu, "Principalele Rezultate Ale Cercetarilor Arheologice Efectuate Pe Insula Cetatii (Ada-Kale), **Studii Şi Materiale De Muzeografie Şi Istorie Militara**, MMC, C. VII-VIII, 1974-1975.
- HERTZ, Allen Zwangil, "Armament and Supply Inventory of Ottoman Ada Kale", **Archivum Ottomanicum**, C. IV., Belgium, 1972.
- _____, "The Ottoman Conquest of Ada Kale", **Archivum Ottomanicum**, C. VI., Belgium, 1980.
- HEZARFEN, Ahmet, "Adakale" **Tarih ve Toplum**, S. 180, Aralık 1998.
- İNALCIK, Halil, "Türkler ve Balkanlar", **Balkanlar**, İstanbul, Eren Yay., 1993.
- İNCİCİYAN, P. L., H. D. Andreasyan, "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, S. 2-3, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1974.
- KARPAT, Kemal, "Türkler (Osmanlılar)", **İslam Ansiklopedisi**, C. XII, İstanbul, Mili Eğitim Bakanlığı Yay., 1993.
- KILIÇ, Selda, "1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XXIV, S. 37, 2005.
- KILIÇASLAN, M. Emre, "XVIII. Yüzyılda Tuna Demirkapısı ve Girdaplar İdaresi", **Karadeniz Araştırmaları**, S. 25, Bahar 2010.
- MANEANU, Varvara Magdalena, "Expozitii de Cultura şi Civilizație Orientală Amintiri din Ada-Kaleh", **Portile de Fier**, Yıl IV, No. 1, Drobeta Turnu Severin, 2002.
- MOLTKE, Helmuth Von, "Tuna'dan Orsova'ya", **Tuna Güzellemeşi**, 2. Bs., İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2007.
- Mustafa Mehmet, " Dünden Bugüne Adakale Üzerine Düşünceler", **2. Uluslararası Romanya'da Türk Kültürü'nün İzleri Sempozyumu**, Haz. İ. Ünver Nasrattınoğlu, Serin Türkoğlu, Constanta, Golden Yay., 2007.

- NICOLA, Ioan R., "Folclorul Turc Din Insula Ada-Kaleh", **Lucrari De Muzicologie**, C. VII, Clu,
- ORTAYLI, İlber, "Adakale Ağla Kala", **Tuna**, TRT İNT Belgesel, 2009.
- _____, "Tuna, İmparatorlukların Altın Kemer", **Tuna Güzellemesi**, (Yayınlayan: Haluk Dursun), 2. Bs., İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2007.
- ÖNDER, Mehmet, "Romanya'da Sulara Gömülecek Olan Bir Türk Kasabası: Adakale", **Türk Kültürü**, S. 54, Nisan 1967.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Tanzimat Döneminde Öğretmen Yetiştirme Meselesi", **150. Yılında Tanzimat**, Ankara 1992.
- ÖZEL, Sabahattin, "Tuna'da bir Türk Adası Adakale", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S. I, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, İstanbul, 2002.
- ÖZEY, Ramazan, "Balkanların Siyasi Coğrafyası", **Türkiye ve Balkan Ülkeleri Arasında Dostluğu ve İşbirliğini Geliştirme Konferansı**, İstanbul, 28-30 Ağustos 2008.
- PALMER, J. A. B., "Yeniçerilerin Kökeni", **Söğüt'ten İstanbul'a**, Çev. Mehmet Öz, Ankara, İmge Kitabevi, 2000.
- PANAITE, Viorel, "Osmanlı Hâkimiyetinin Tuna Nehri'nin Kuzeyinde Yayılışı: XIV ve XVI. Yüzyıllarda Eflak ve Boğdan", Çev. Numan Elibol, **Türkler**, C. IX, Ed. Salim Koca vd., Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002.
- POPESCU-JUDETZ, Eugenia, "Adakale: Geçmişte Bir Türk Adası", **Türkler**, C. XII, Ed. Salim Koca vd., Ankara, Semih Ofset, 2002.
- SAVEANU, Simion, "Ada-Kaleh Oraşul Liliput Din Mijlocul Dunarii", **Magazin**, Eylül 1962.
- SAYDAM, Abdullah, "Yenileşme Döneminde Osmanlı Toplumu", **Genel Türk Tarihi**, C. VII., Ed. Ali Birinci vd., Ankara, Semih Ofset, 2002.

- SELÇUK, Havva, "Rumeliye Yapılan İskanlar Neticesinde Kurulan Yeni Yerleşim Yerleri", **Türkler**, C. IV, Ed. Salim Koca vd., Ankara, Semih Ofset, 2002.
- SEVÜK, İsmail Habib, "Bizim Tuna", **Tuna Güzellemesi**, 2. Bs., İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2007.
- _____, "Tuna'ya Takdim", **Tuna Güzellemesi**, 2. Bs., İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2007.
- _____, **Tuna'dan Batı'ya**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1944.
- SEYİTTANLIOĞLU, Mehmet, "Yenileşme Dönemi Osmanlı Devlet Teşkilâtı", **Türkler**, C. XIII, Ed. Salim Koca vd., Ankara, Semih Ofset, 2002.
- SİRÜNİ, H. Dj., "Insula Ada-Kaleh la Sfarjitul Secolului al XIX-lea- Inceputul Secolului XX și Legaturile ei cu Mișcarile Revulotionare Din Imperiul Otoman", **Revista Arhivelor**, S. 51, București, 1962.
- ŞAHİN, Haşim, "Rumeli'de Elimizden Çıkan Son Toprağı da Barajın Suları Yuttu", **Hürriyet Tarih**, 19 Kasım 2003.
- TURAN, Mustafa, "İkinci Viyana Muhasarası: Osmanlı Devleti'nde Siyasi, İdari ve Askeri Çözülme", **OTAM**, S. 9, Ankara, 1998.
- TURAN, Ömer, "XX. Yüzyılda Türk Toplulukları", **Genel Türk Tarihi**, C. X, Ed. Ali Birinci vd., Ankara, Semih Ofset, 2002.
- Türk Ansiklopedisi**, "Demir Kapı", C. XIII, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara, 1966.
- UÇTA, Hülya Ede, "Tuna'nın Kızı Batık Adakale", **Collection**, S. 10, Ocak-Şubat-Mart 2003.
- UNAN, Fahri, "Bir Alimin Hayat Hikayesi ve Klasik Osmanlı Eğitim Sistemi Üzerine", **OTAM**, S. 8, Ankara, 1997.
- VAINER, Florica, "Ornamentica Arhitecturala In Lemn Din Insula Ada-Kaleh", **Comunicari Seria Etnografica XII**, Craiova, 1969.

VOLCANESCU, Romulus, "Portile De Fier", **Atlasul Complex**, Bucureşti, Academiei R.S.R Yay., s. 1929.

YUND, Kerim, "Unutulamayan Adakale", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S. 101, İstanbul, Mayıs 1995.

EKLER

EK-1: Adakale'nin Tuna Nehri'ndeki Konumu*

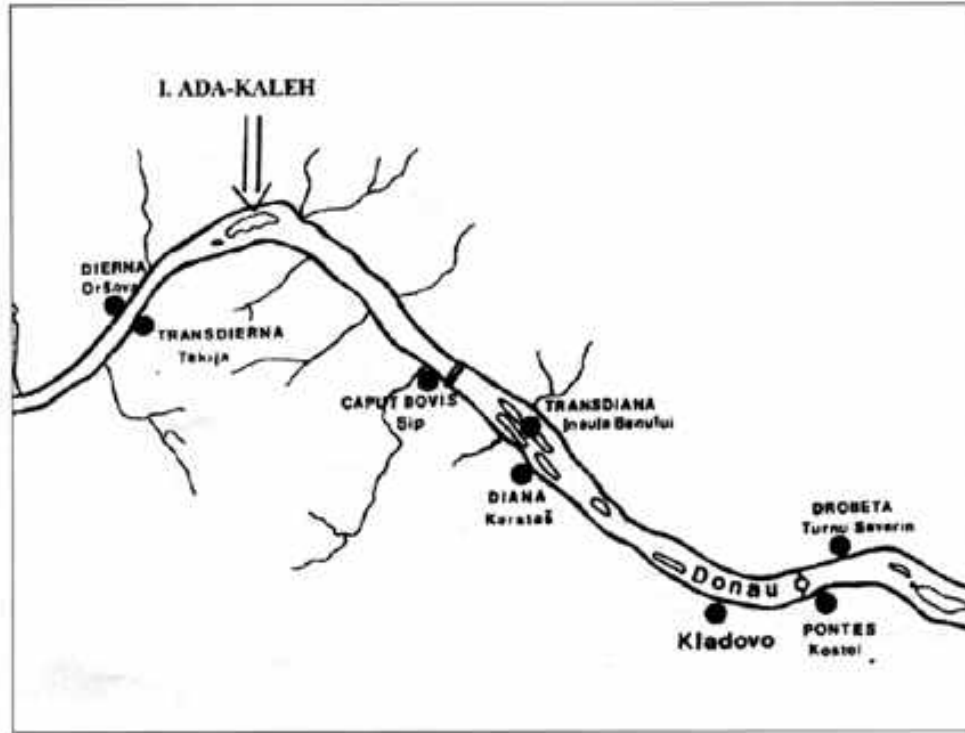

Fig. I Ada-Kaleh island

* Dorel Bondoc, **A Lost Historical Monument: Roman and late Roman Fortification From Ada-Kaleh Island**, 2005, (Erişim) <http://alexisphoenix.org/adakakalehpaper.php>, 22 Mart 2011, s.1'den alınmıştır.

EK-2: 19. Yüzyıla Ait Adakale'den Bir Fotoğraf*

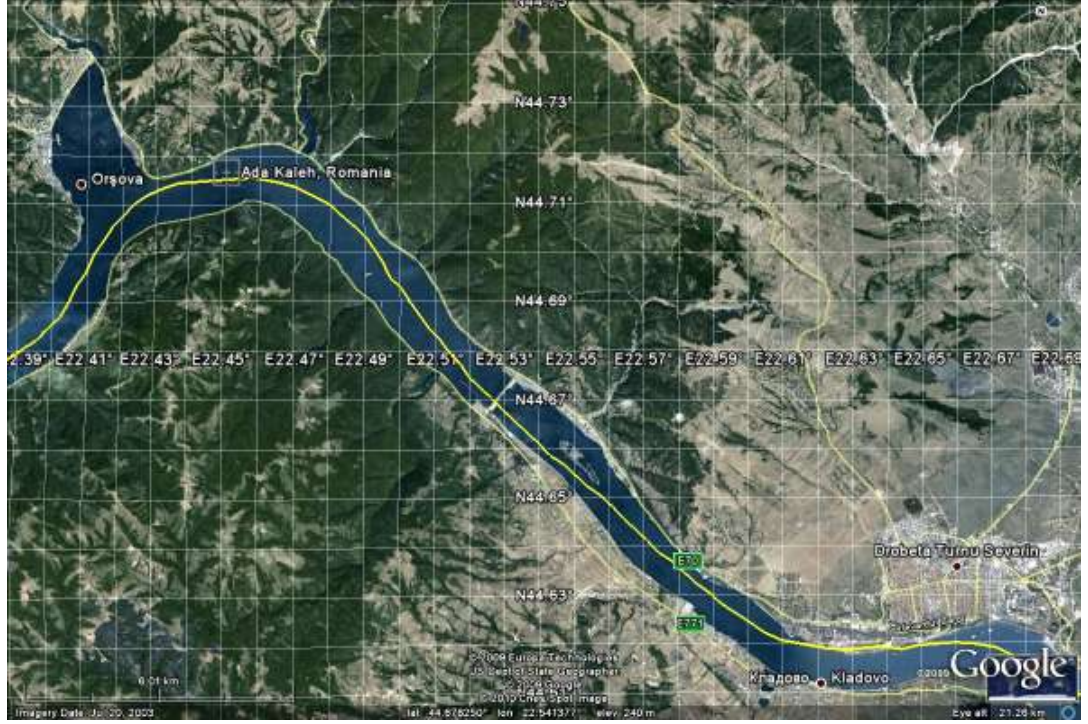
* Bu fotopraf, Adakale, Romanya yönetiminde iken son belediye başkanlığı yapan merhum Mehmet Eyüp Bey'in oğlu Erden Erdinç Bey'den alınmıştır.

EK-4: Adakale Tuna Nehrine Gömüldükten Sonra Tahmini Konumu *

* Google Earth, Ocak 2010. (Erişim), <http://alexisphoenix.org/adakalepaper.php>'den alınmıştır.

EK-5: Adakale Tuna Nehrine Gömüldükten Sonra Uzaydan Görünümü*

* Adakale, Tarih boyunca Tuna'daki Demirkapılar alanında çok önemli bir stratejik noktayı temsil etti. Google Earth, Ocak 2010. (Erişim), <http://alexisphoenix.org/adakalepaper.php>'den alınmıştır.

EK-6: 19. Yüzyılda Demirkapı'yı Temsil Eden Bir Gravür*

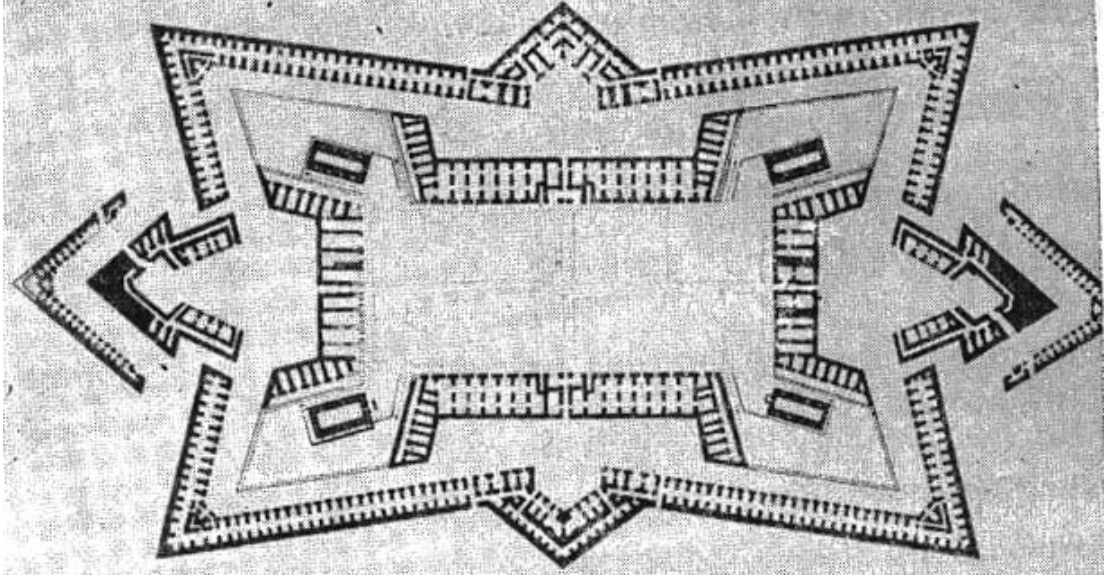
* Resim, **The Iron Gate Atlas**' tan alınmıştır. (Erişim), <http://www.donsmaps.com/engravings.html>.

EK-7: Demirkapi'dan Adakale'nin Görünüşü*

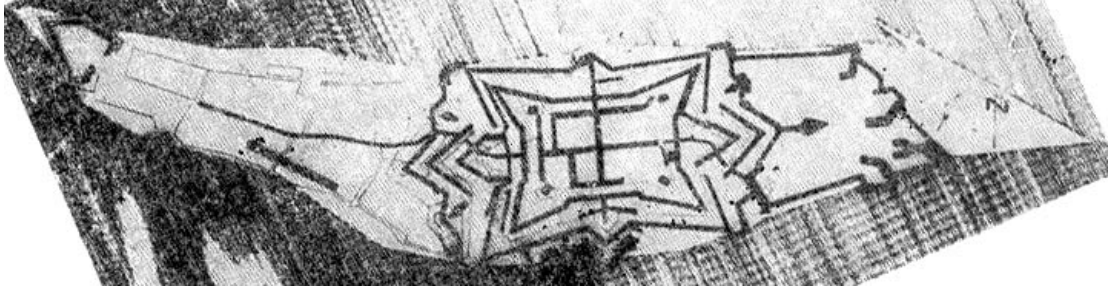
* Resim, **The Iron Gate Atlas**’ tan alınmıştır. (Erişim), <http://www.donsmaps.com/engravings.html>.

EK-8: Adakale'nin Vauban Tipinde Yapılan Kale Planı*

* The Iron Gate Atlas' tan alınmıştır. (Erişim), <http://www.donsmaps.com/engravings.html>.

EK-9: Adakale'nin, Vauban Tipindeki Kale Yapısının Adaya Yerleştirilmiş Konumu *

* Resim, **The Iron Gate Atlas**’ tan alınmıştır. (Erişim), <http://www.donsmaps.com/engravings.html>.

EK-10: Tuna Vilayeti'ne Bağlı Sancaklar, Kazalar ve Nahiyeler*

Ruşçuk Sancağı	Sınıfı		Sınıfı
Ruşçuk Kazası	1	Ziştovi Kazası	1
Silistre Kazası	1	Niğbolu Kazası	3
Şumnu Kazası	1	Plevne Kazası	3
Yenipazar Nahiyesi	1	Cuma-i Atik Kazası	5
Hezargrad Kazası	2	Tutrakan Kazası	5
Tulça Sancağı			
Tulça Kazası	2	Sünne Kazası	2
Kili Nahiyesi	1	Maçın Kazası	4
Mahmudiye Nahiyesi	5	Hırsova Kazası	5
Köstence Kazası	2	Mecidiye Kazası	4
Babadağ Kazası	3	Boğazköy Nahiyesi	3
İsakçı Nahiyesi	2		
Vidin Sancağı			
Vidin Kazası	1	Rohova Kazası	3
Adakale Nahiyesi	-	Adliye Kazası	2
Berkofça Kazası	1	İvraca Kazası	3
Lom Kazası	3	Belgradcık Kazası	5
Niş Sancağı			
Niş Kazası	-	Lefkoşa Kazası	3
Şehirköy Kazası	1	Erküb Kazası	3
Palanka Nahiyesi	-	İznipol Kazası	-
İvraniye Kazası	2	Kurşunlu Kazası	-
Sofya Sancağı			
Sofya Kazası	2	Preznik Nahiyesi	3
Köstendil Kazası	2	Orhaniye Kazası	5
Samatov Kazası	2	İtrepol Nahiyesi	3
İhtiman Nahiyesi	4	Teteven Nahiyesi	3
Dubnice Kazası	4	İzlade Kazası	5
Radomir Kazası	5	Cuma Kazası	5
Tırnova Sancağı			
Tırnova Kazası	2	Lofça Kazası	2
Elena Nahiyesi	2	Turyan Nahiyesi	3
Diranova Nahiyesi	3	Osman Pazarı Kazası	4
Travna Nahiyesi	2	Kazgan Nahiyesi	1
Bebrovo Nahiyesi	3	Gabrova Kazanı	4
Rahovatça Nahiyesi	3	Servi Kazası	5
Varna Sancağı			
Varna Kazası	2	Balçık Kazası	3
Pazarcık Kazası	3	Pravadi Kazası	4
Koçluca Nahiyesi	3	Menkaliye Kazası	5

* Tuna Vilayeti Salnamesi, Def'a 9, 1293 (M. 1876); Tuna Vilayeti Salnamesi, Def'a 10, 1285 (M.1877).

EK-11: 20 Mayıs 1913 Tarihli Adakale Nüfus Tahrir Defterleri*

Aile Sıra No	Nüfus Sıra No	İsim	Baba İsmi	Anne İsmi	Doğum Yeri	Yaş	Mesleği	Evli/Bekar	Boyu	Gözü	Şima	Sağlam/Sakat	Ev Tipi
1	1	Mehmed Fehmi Ef.	Müteveffa Salih Ef.	Müteveffiye Fatma Han.	Adakale	45	Tüccar	Ev.	O	E	B	T	H
	2	Hadice Zarife Hanım	Hacı Mahmud Ef.	Fatma Hanım	Bulg. Vidin	39	-	Ev.	O	E	B	T	H
	3	Mehmed Fedai Ef.	Mehmed Fehmi Ef.	Hadice Zarife Han.	Adakale	14	Talebe				By	T	H
	4	Zeliha Hanım	Mehmed Fehmi Ef.	Hadice Zarife Han.	Adakale	12							H
2	5	Ali Efendi.	M. Ahmed Ağa	Behiye Hanım	Bulg. Vidin	39	Sigaracı	Ev	O	E	By	T	H
	6	Behiye Hanım	M. Hacı İbrahim Ef.	M. Gülzade Han.	Sır. Fethüislam	60							H
	7	Ayşe Huriye Hanım	M. Mahmud Ağa	M. Nuriye Han.	Bulg. Vidin	31		Ev					H
	8	Emine Nuriye Hanım	Ali Efendi	Ayşe Huriye Han.	Adakale	12							H
	9	Fatma Raziye Hanım	Ali Efendi	Ayşe Huriye Han.	Adakale	10							H
	10	Abdülaziz Efendi	Ali Efendi	Ayşe Huriye Han.	Adakale	8	Talebe						H
3	11	Mehmed	M. Süleyman	M. Rabia	Bulg. Vidin	60	Kayıkcı	Ev	O	E	By	T	H
	12	Saliha Hanım	M. Süleyman	Ceylan Hanım	Bulg. Vidin	38		Ev	O	E			H
4	13	Sıdika Hanım	M. Hüseyin	M. Asiye Han.	Bulg. Rusçuk	70			O			T	H
	14	Emine Hanım	M. Ahmed	Sıdika Hanım	Bulg. Rusçuk	30		Ev	O			T	H
5	15	Abdülaziz Efendi	Ali Ağa	M. Elif Hanım	Adakale	35	Vap.Kah.	Ev	O	E	B	ÇB	H
	16	Asiye Hanım	M. İbrahim	M. Havva	Mac. Karaslist	25		Ev	O	E		T	H
	17	İsmail	M. Ahmed	M. Zübeyde	Adakale	16	Doğramacı Ç.	Bk	O	E	By	T	H

* **BOA, HR. SYS, 3/12**, Adakale Müdüriyeti'nin Viyana Sefareti'ne gönderdiği 20 Mayıs 1913 tarihli nüfus defteridir. Viyana Sefareti ise bu iki adet nüfus defterlerini 7 Haziran 1913 tarihli yazıyla Hariciye Nezareti'ne göndermiştir. Nüfus tahrir defterlerindeki bilgileri sadeleştirerek vermeye çalıştık. Askerlik durumu hepsinde boş bırakıldığı için tablomuzda yazılmamıştır. Mahalle ve karye sütunu ise hepsinde Adakale yazdığı için ve millet sütunu hepsinde Müslüman olarak gösterildiği için tablomuzda gösterilmemiştir. Orijinal nüfus defterlerindeki bazı bilgileri kısaltarak yazmak zorunda kaldık. Peder ve valide ismi hanesindeki vefat etmiş anlamında kullanılan “Müteveffa” ve “Müteveffiye” ifadeleri tablomuzda M. olarak kısaltılmıştır. Diğer kısaltmalar ise şunlardır; Evli: Ev, Bekâr: Bk, Ufak: U, Orta: O, Uzun: U, Uzunca: Uz, Ela: E, Mavi: M, Kara: Ka, Bugday: B, Beyaz: By, Esmer: Es, Tam: T, Çiçek Bozuğu: ÇB, Ayağı Sakat: S, Âmâ: A, Topal: To: Hane: H, Kemer Hane: KH, Bulgaristan: Bulg., Sırbistan: Sır., Romanya: Rom., Macaristan: Mac., Avusturya: Avust., Bosna-Hersek: Bos., Türkiye: Tür., Vapur Kahvecisi: Vap. Kahveci, Hususi Mekteb Muallimi: Hus. Mkt. Muallimi, Çırak: Ç., Hanım: Han., Efendi: Ef.

155	608	Osman Fevzi Efendi	Hafız Ahmed Ef.	?	Erzurum	21	Muallim-i Evvel	Ev	O	E	Es	T	H
	609	Ayşe Hanım	M. Mehmed	Fatma	Adakale	23		Ev					H
156	610	İbiş Ağa(Yalnız yaşıyor)	M. Halil	M. Hatice	Bulg. Vidin	58	Yorgancı	Bk	O	E	B	T	H
	611	Hüseyin Efendi	M. Ahmed	M. Ayşe	Bulg. Tutrakan	40	Tütün Kıyıcısı	Ev	O	E	B	T	KH
	612	Safiye Hanım	İbrahim Ağa	M. Fatma	Bulg. Tutrakan	40		Ev					KH
	613	Hatice Hanım	Hüseyin Efendi	Safiye Hanım	Bulg. Tutrakan	10							KH
	614	Zekiye Hanım	Hüseyin Efendi	Safiye Hanım	Bulg. Tutrakan	7							KH
157	615	Şerif Ağa	M. Mehmed	M. Esmâ	Bulg. Tutrakan	38	Balıkçı	İki Eşli	Uz	M	By	T	H
	616	Mergube Hanım	Mehmed Ağa	Emine Hanım	Bulg. Tutrakan	25		Ev					H
	617	Emine Hanım	M. Şakir	Nuriye Hanım	Bulg. Tutrakan	40		Ev					H
	618	Nuriye Hanım	M. Hasan	M. Fatma	Bulg. Vidin	60							H
	619	Mahmure Hanım	Şerif Ağa	Mergube Hanım	Bulg. Vidin	10							H
	620	Mehmed Efendi	Şerif Ağa	Mergube Hanım	Bulg. Vidin	7	Talebe						H
	621	Münire Hanım	Şerif Ağa	Mergube Hanım	Bulg. Vidin	2							H
158	622	Mahmud Ağa	M. Arslan	Esmâ Hanım	Bulg. İnebol	45	Balıkçı	Ev	O	E	Es	T	KH
	623	Ayşe Hanım	M. Mehmed	M. Sıdika	Bulg. İnebol	25		Ev					KH
	624	Fatma Hanım	Mahmud Ağa	Ayşe Hanım	Bulg. İnebol	8							KH
	625	Emine Hanım	Mahmud Ağa	Ayşe Hanım	Bulg. İnebol	7							KH
	626	Ahmed	Mahmud Ağa	Ayşe Hanım	Bulg. İnebol	4							KH
	627	Zeyneb Hanım	Mahmud Ağa	Ayşe Hanım	Bulg. İnebol	1							KH
	628	Ahmed Ağa	M. Arslan	Esmâ Hanım	Bulg. Niğbolu	35	Balıkçı	Ev	O	E	B	A, ÇB	KH
159	629	Fatma Hanım	İbrahim Ağa	Havva Hanım	Bulg. Rusçuk	20		Ev					KH
	630	Hatice Hanım	Ahmed Ağa	Fatma Hanım	Bulg. Niğbolu	3							KH
	631	Emine Hanım	Ahmed Ağa	Fatma Hanım	Bulg. Niğbolu	2							KH
	632	Hasan Efendi	M. Osman	M. Fatma	İzmid	37	Vap.Kah.	Ev	O	Ka	Es	T	KH
160	633	Safiye Hanım	Ahmed Efendi	Ayşe Hanım	Bulg. Niğbolu	30		Ev					KH
	634	Osman Efendi	Hasan Efendi	Safiye Hanım	Bulg. Niğbolu	13	Talebe						KH
	635	Mehmed Efendi	Ahmed Ağa	Ayşe Hanım	Bulg. Niğbolu	17	Terzi	Bk	O	E	B	T	KH
	636	Ömer Efendi	M. İbrahim Bey	Şevket Hanım	Bulg. Vidin	23	Mektebli		O	E	Es	T	H
161	637	Şevket Hanım	M. Mustafa	M. Ayşe	Bulg. Lom								H

EK-12: Adakale'ye Girecek ve Çıkacak Olan Mallardan Alınacak Vergilerin Listesidir*

Beher Koyundan: 10 Para	Beher Kuzudan: 5 Para	Beher İnek ve Öküzden: 40 Para
Beher Pirinç Çuvalından: 40 Para	Beher Kahve Çuvalından: 100 Para	Sabun Çuvalından: 40 Para
Beher Un Çuvalından: 20 Para	Bira Sandığından: 40 Para	Bir Vagon Şekerden Yani 10.000 Kg.'dan: 55 Kuruş
Beher Fıçı Gazdan: 60 Para	Beher Sandık Gazdan (İki Tekenekeli): 20 Para	Beher Tuz Çuvalından: 10 Para
Kuru Üzüm, İncir, Basdik, Sucuk, Helva, Nohut ve Salamura İyilerinin 100 Kıyyesinden: 100 Para	Portakal ve Limon Sandığından: 20 Para	Mahal-li Şâhânedan Gelen Beher Denginden: 80 Para
Gerek Mahal-li Şâhânedan ve Gerek Mahal-li Saireden Gelen Hazır Sigaranın Beher Sandığın İlk Yirmibeşinden: 400 Para		Adana'dan gelen 5'er Kilogramlık Sigaraların Beher Kutusundan: 200 Para
Beher 10 veya 12 Şişelik Bir Sandık Konyakdan: 200 Para	Bira Fıçısından: 20 Para	Rakı ve Şarabın Beher Kıyyesinden: 10 Para
Gerek Dersaadet'ten ve Gerek Rusçuk Vesair Mahalden Gelen Zeytin Veyahud Yağından (Bu biraz daha nazardan geçirilecektir): 50 Kıyyeye Kadar 80 Para ve 100 Kıyyeye Kadar 160 Para		
Avrupa'dan Gelen Fırça, Fincan, Oyuncak Vesairenin: Beher Sandığından: 120 Para (Bu dahi muahhiran takib edilecektir)	Postaya Gelen Resimli Adakale Beher Mektubundan: 40 Para	Kalede İşleyen 50 Kıt'a Vapur Kahvecilerinden Beher Hafta Yani Beher Seferde Verecekleri Vaad Olundu: 100 Para
Orşova'da Şeker Satan Esnafın Haftada 3 Sefer İçin Verecekleri: 45 Para (Beher Sefer)		

* BOA., İ. HR., 407/1325 C-03, L. 3-4, 15 Nisan 1321 (M. 28 Nisan 1905) tarihli Adakale Müdüriyeti'nden Viyana Sefareti'ne gönderilen tahrirat.

EK-13 B: **BOA., HR. SYS.,** 1/6, 26 Şubat 1293

Hâriciye Nezaret-i Celilesine

Devletlü Efendim Hazretleri

Ta'til-i harekât-ı askeriye mülâbesiyle Tuna üzerinde serbestî seyr-i sefâyın i'ade edildiği cihetle bundan böyle sefâyının lieclil-muâyene tevkif edilmeleri hakkında şerefvârid olan emr-i âli-i hazreti nezâretpenâhilerine imtisâlen keyfiyet-i Orşova'da bulunan kumpanya me'murlarına tebliğ kılınarak işbu Şubatın yirmiikinci gününden i'tibaren kâffe-i sefâyın bilâ muâyene Adakal'a'sından aşağı inişde başlamıştır. Adakal'a'sının tahliyesiyle derûnunda bulunan asker-i şahâne ve esliha ve mühimmat ile ahali ve eşya-i sa'irenin Rusçuk veyahud Sünne tarîkiyle Dersaadete nakli hakkında cenâb-ı âlî-i hazreti seraskerîden Adakal'a'sı muhafızlığına şerefvârid olan emirname-i sâmi üzerine işbu nakil maddesinin icrâsı için tahminen iktizâ eden sekiz kadar eşlebin Avusturya Tuna kumpanyasından celbi için keyfiyet-i Viyana Sefâret-i Seniyyesine arz ve iş'âr kılınmış ise de elyevm Rusçuğa kadar yolların mesdûd bulunması cihetle şimdiye değin iktizâ eden vürûd eylememiş ve bugünlerde Rusçuğa kadar yollar açılması kaviyyen me'sûl iddüğünden yakında mezkûr eşleblerin Adakal'a'sına vürûdunda eşya-yı lâzime ba'det-tahmîl Rusçuğa azîmet olunacağı derkâr bulunmuştur. Fakat etfal ve nisvân beraber olduğu halde üçyüz kadar kişiden ibaret olan Adakal'a'sı ahâlisi kendileri gayet fakir olup çoluk çocuklarının idare ve ta'ayyüşleri Orşova ahâlisi ile ettikleri ticarete mütevakıf olduğundan diğer mahale hicret eyledikleri halde ihdas-ı yevmiyelerinin tedârikinden âciz kalacaklarından bahisle bunlardan ba'zıları Adakal'a'sının karşısından Macaristan toprağında vâkî bîtaraf arâziden muvakkat suretiyle kendilerine birer mikdâr arazi verilmesini Orşova yöresinden istidâ eylemişler ve iş bu mes'ulleri is'af olunacağı cevabını dahi almışlar ise de muahhirân yine Adakal'a'sı'nda kemân-ı iskân etmelerine müsa'ade buyurulmasını ve olmadığı surette mutlak hicret etmeleri lâzım gelir ise gittikleri mahalde ta'ayyüşlerine medâr olmak üzere Adakal'a'sında mutasarrıf oldukları hânelerinin esmâni-yi te'diye olunmasını müsted'î Viyana Sefâret-i Seniyyesine bir kıt'a mazbata takdim eylemişlerdir. Husûsât-ı ma'rûza muhataalim âlî-i âsıfânelerine buyuruldukda olbabda ve her halde emr-ü ferman hazret-i menlehü'l-emrindir.

6 Rebiülevvel 1295/26 Şubat 1293

Adakal'a'sı muâyene me'muru

Asım

Galib

EK-14 B: **BOA. DH. MB. HPS.**, 38/12

Bâb-ı Âlî

Dahiliye Nezâreti

Mebânî-i Emîriyye ve Hapishâneler İdâresi Müdîriyeti

Numro

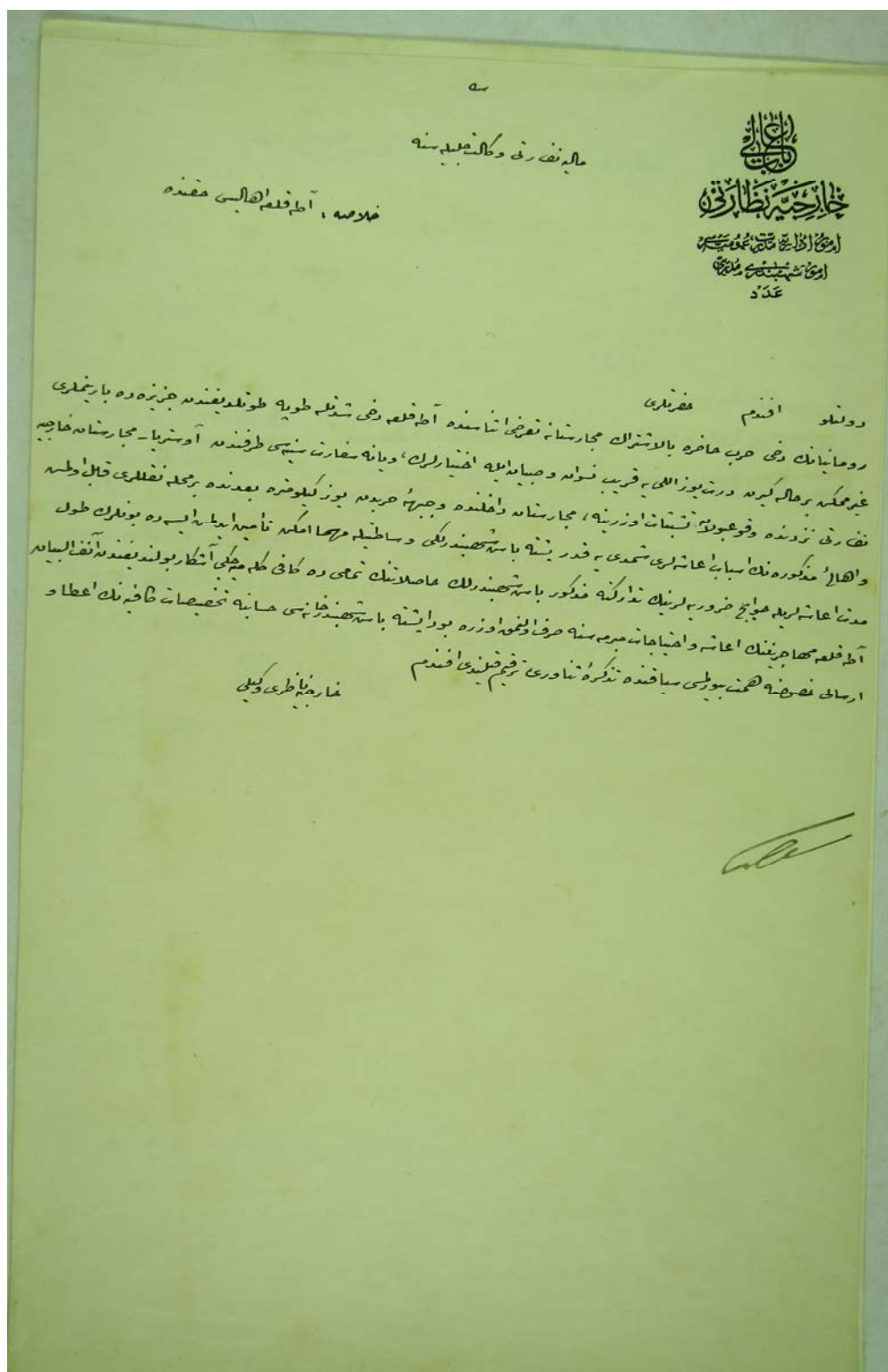
Umûmî: 3870

Husûsî: 42

Adakal'a Hükümet Konağının tefrîşi için 2000 Kuruş i'tası Hariciye Nezâreti'nin iş'ârına atfen Maliye Nezâreti'ne bildirilmiş olduğundan mu'amele-i lâzimenin icrâsıyla netîcesinin ebnâsı zımmında Mebânî Müdîriyet-i Aliyyesi'ne tezkire terkîm kılındı.

31 Mayıs 1330

EK-15 A: BOA., HR. SYS., 2319/2

EK-15 B: **BOA., HR. SYS., 2319/2**

Bâb-ı Âlî

Hâriciye Nezâreti

Umûr-ı İdariye Müdîriyet-i Umûmiyesi

Umûr-ı Şehbenderiyyesi Müdîriyeti

Mâlîye Nezâreti Vekâlet-i Celîlesine

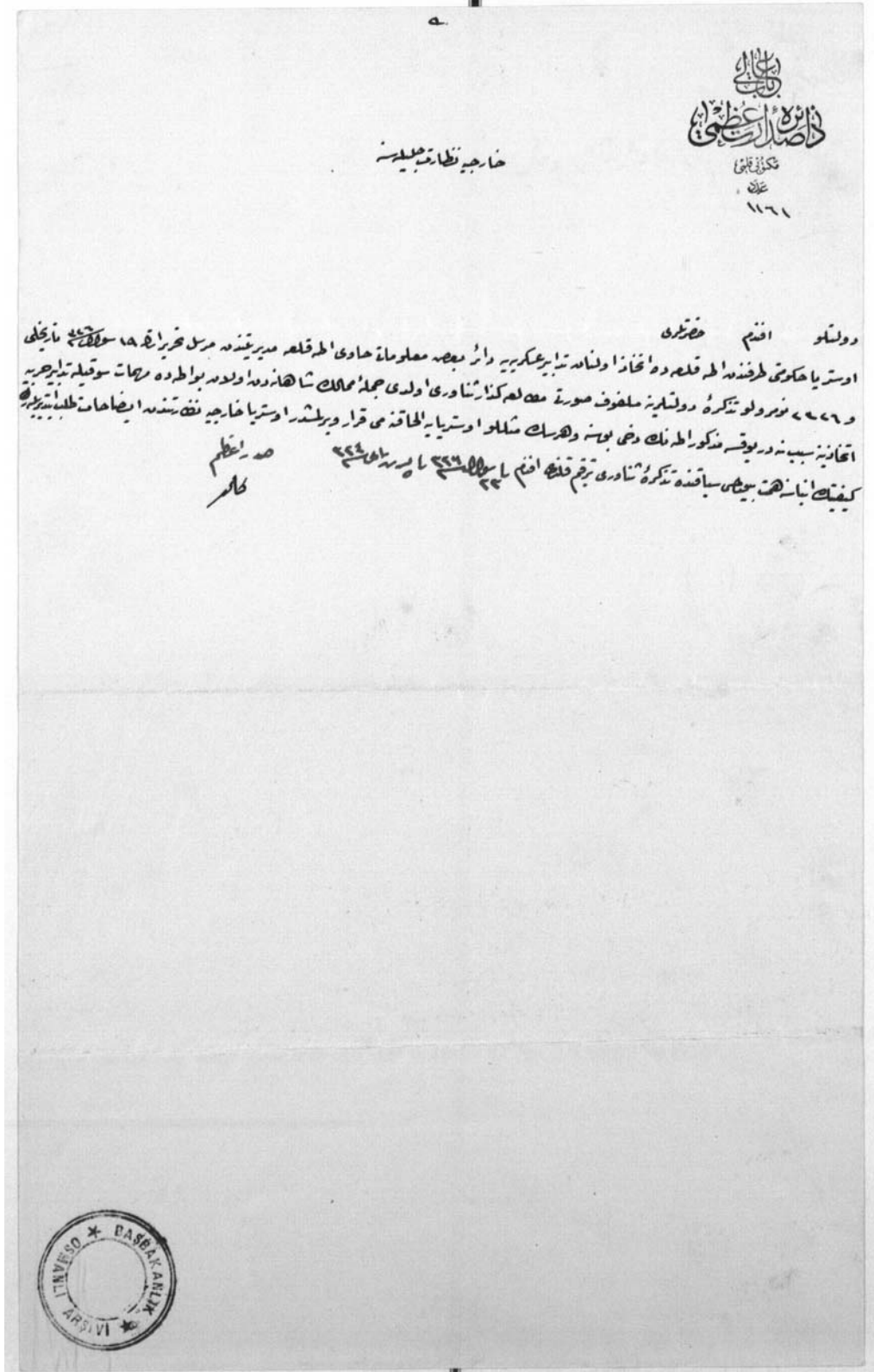
Hülâsa: Adakal'a ahâlisi hakkında

Devletlü Efendim Hazretleri

Romanya'nın dahi harb-i hâzıra bil-iştirak Macaristan'a taarruzu esnâsında Adakal'a dahî şiddetle tutulduğundan cezîrede barınmaları gayr-i mümkün bir hâle giren döryüzelliye karîb nisvan ve sıbyân ile ihtiyarların, Viyana Sefâret-i Seniyyesi tarafından Avusturya-Macaristan Hâriciye Nezâreti nezdinde vuku'bulan teşebbüsât üzerine, Macaristan dahilinde ve cihet-i Sırbdan yüz kilometre ba'dinde bir mahalle nakilleri kabul olmuş ve ahâli-i mezkûrenin esbâb-ı i'âşeleri şimdiye kadar Peşte Başbaşşehbenderliği vesâtiyle mehmâ emken te'min edilmiş ise de bunların tûl-i müddet i'âşeleriyle hevâyic-i zarûriyyelerinin tedârikine mezkûr başşehbenderlik hâsılatının tamâmı da kâfî gelemeyeceği âşikâr bulunduğu atfûl beyân Adakal'a muhâcîrînin i'âşe ve ihtiyâcât-ı mübremesine sarf olunmak üzere Budapeşte Başşehbenderhânesi hesabına tahsîsat-ı kâfiyenin i'tâ ve irsâli husûsuna himmet buyurulması siyâkında tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim.

Hâriciye Nâzırı Vekîli

EK-16 A: BOA., HR. SYS., 2/8

EK-16 B: **BOA., HR. SYS., 2/8**

Bâb-ı Âlî

Daire-i Sadâret-i Uzmâ

Mektûbî Kalemi

Aded

1161

Hâriciye Nezâret-i Celîlesine

Devletlü Efendim Hazretleri

Avusturya Hükümeti tarafından Adakal'a'da ittihâz olunan tedâbir-i askeriye dâir ba'zı ma'lumât-ı hâvî Adakal'a Müdüriyeti'nden mürsel tahrirâtın 19 Şevval 1326 tarihli ve 2326 numrolu tezkire-i devletlerine melfûf sûreti mütâlâa güzâr senâverî oldu. Cümle-i memâlik-i şâhânelerinden olan bu ada mühimmat sevkiyle tedâbir-i harbiye ittihâzına sebep nedir, yoksa mezkûr adanın dahî bu sene ve her sene misüllü Avusturya'ya ilhâkı mı karar verilmiştir. Avusturya Hâriciye Nezâreti'nden izâhât taleb ettirilirse keyfiyetinin ebnâsına himmet buyurulması siyâkında tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim.

Sadrâzam

Hilmi

23 Şevval 1326/5 Teşrin-i Sânî 1324

[illegible]

EK-17 B: **BOA., HR. SYS., 2/25**

Hâriciye Nezâret-i Celîlesine

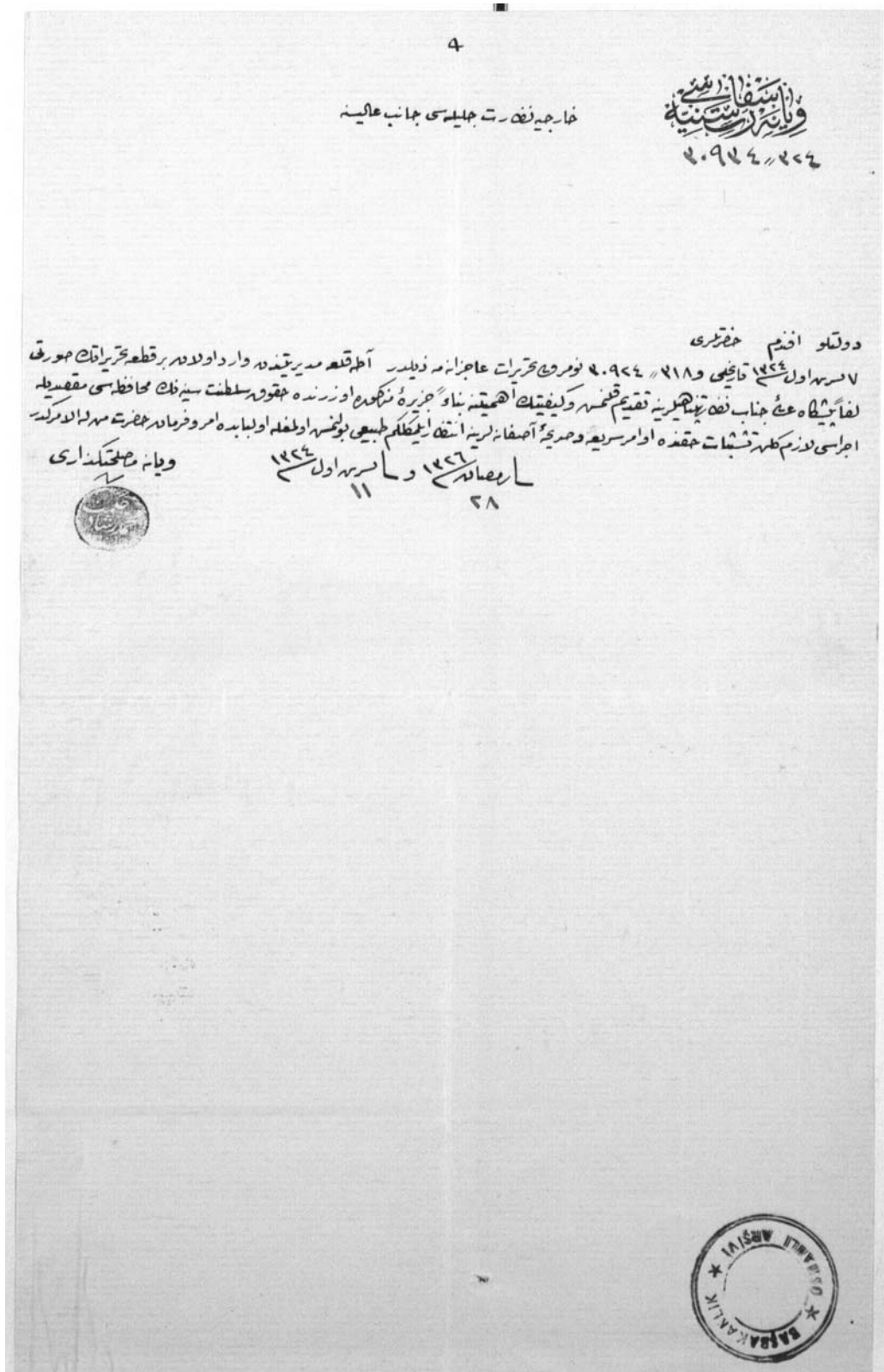
Devletlü Efendim Hazretleri

Adakal'a eczâ-yı memâlik-i Osmâniye'den ve ahâlisi teba'-ı Osmâniye'den olduğu halde bunlara diyâr-ı âhire hîn-i azîmetlerinde Orsova'da Macaristan me'murlarından istihsal eyledikleri bir varaka ile seyahat edegelmekte oldukları gayr-i câiz görülmesine ve ahâli-i mezbûrenin teba'-ı Osmâniye'den olmaları yedellerinde tezâkir-i Osmâniye bulunmasını istilzâm eyleyeceğine binaen, cezîrede tahrîr-i nüfus muamelesinin icrâsıyla her birerlerine tezkire i'tâsı ve kendilerine müdüriyetten pasaport verilmesi hususlarının te'min-i tedâbirine tevessül olunması düşünölmekle bunun ne sûretle mümkün olacağıнын bu babdaki mütâlaa-i âciziyle beraber arz ve ebnâsı emr-i şerefvârid olan 5 Mayıs 1912 tarihli ve 15175-14 numrolu irâde-i aliyye-i nezâretpenâhîleri mütala'a güzâr berkanem? oldu. Filhakîka bundan bir sene evvelisine gelinceye kadar cezire ahalisi ada sekânından olduğuna mübeyyin müdüriyetten istihsal eyledikleri şehâdetnâme ile Orsova'da Macaristan me'murînine mürâcaatla hükümet-i mezkûreden aldıkları varakalar ile seyahat etmekde bulunmuşlar ise de bir seneden beri işbu hâlât-ı müessifeye nihayet verilmiş ve elyevm cezîre ahalisi doğrudan doğruya müdüriyete mürâcaatla Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden gönderilib müdüriyette mevcut meccânî pasaportlardan alarak bunlarla memâlik-i Osmâniyeye veya diyâr-ı âhire azîmet eylemektedirler. Eczâ-yı memâlik-i Osmâniyeden olan cezîrenin ahalisi teba'-ı Osmâniyeden ve bunların her birine tezâkir-i Osmâniye i'tâsı lâzimedenden olduğu ve mebûsân-ı intihâb-ı umûmiyesinde cezîreden dahi bir müntehab-ı sâni çıkarılıb emr-i intihâba iştirak ettirildiği ve o hengâmede altıyüz kadar zekûr ve ânâsdan ibaret nüfus olduğu tebeyyün eylediği halde her nasılsa bunlara tezkire-i Osmâniye verilmesi hakkında bir tedâbire tevessül olunmamışdır. Husûs-ı mezkûr rehîn-i tensîb-i âlf-i nezâretpenâhîleri buyrulduğu takdirde ta'limât-ı muktaziye ile bir kıt'a nizamnâmenin me'muriyet-i âciziye irsâliyle şimdiye kadar hiçbir vergi ve tekâlîf-i askeriye ile mükellef olmayan ahâliye i'ta edilecek tezâkir-i Osmâniyenin pasaportları gibi meccânen verilmesi merhun-ı müsâde-i celîle-i nezâretpenâhileridir emri ferman hazret-i menlehül emrindir.

13 Mayıs 1912

Adakal'a Müdürî

EK-18 A: BOA., HR. SYS., 2/8

EK-18 B: **BOA., HR. SYS., 2/8**

Viyana Sefâret-i Seniyyesi

30934/324

Hâriciye Nezaret-i Celîlesi Cenâb-ı Âlîsine

Devletlü Efendim Hazretleri

7 Teşrin-i evvel 1324 tarihli ve 30924/318 numrolu tahrîrât-ı âcizâneme zeyldir. Adakal'a Müdüriyetinden vârid olan bir kıt'a tahrîrâtın sûreti leffen piştgâh-ı âlî-i cenâb-ı nezâretpenâhilerine takdim kılınmış ve keyfiyetin ehemmiyetine binâen cezîre-i mezkûre üzerinde hukuk-ı saltanat-ı seniyyenin muhafazası maksadıyla icrâsı lâzım gelen teşebbüsât hakkında evâmir-i serî'a ve sarîha-i âsifânelerine intizar eylemekliğim tabîi bulunmuş olmağla olbabda emr-i ferman hazret-i men lehül emrindir.

28 Ramazan 1326/11 Teşrin-i evvel 1324

Viyana Maslahatgüzârı

EK-19 B: **BOA., HR. SYS.,** 2/12 Transkripsiyonu

Bâb-ı Âlî

Daire-i Sadâret-i Uzmâ

Mektûbî Kalemi

Aded

1520

Hâriciye Nezâreti Vekâlet-i Aliyyesine

Atûfetlû Efendim Hazretleri

Makâm-ı nezâretin 30 Zilhicce 1324 tarihli ve 2935 numrolu tezkiresine cevabdır. Adakal'a hakkında Kont Andraşi'yle ceryan eden muhâberâtı hâvî olub, evvelce Harbiye Nezâret-i Celîlesine gönderilmiş olan beş kıt'a evrâka ahîran bittezkire nezâret-i aliyyelerine irsal kılındığı bilmühabere nezâret-i müşârun ileyhâdan cevâben bildirilmekle beyân-ı hâl sibâkında tezkire-i mahlas terkîm kılındı.

14 Safer 1327/23 Şubat 1324

Sadrâzam

ÖZET

ACER, Zabit, Tuna'da Osmanlı Hâkimiyetinin Zayıflaması ve Adakale (1804-1923), Doktora Tezi, Ankara, 2011.

15. yüzyılda Tuna kıyılarına varan Osmanlı Devleti bir müddet sonra Adakale'yi iskân etmiştir. Tuna Nehri, Osmanlı Devleti için siyasi, askeri ve ekonomik açılardan stratejik bir önem arz etmiştir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Romanya ve Sırbistan Krallıkları hudutlarının kesişme noktasında yer alan Adakale, Tuna üzerindeki seyr ü seferi kontrol bakımından büyük önem taşımıştır. Bir anlamda doğu ile batıyı buluşturan Adakale, Osmanlı Devleti'nin Avrupa içlerine doğru yaptığı seferlerde ileri karakol durumunda olmuştur. Demirkapı Boğazı ve Tuna Nehri'nin geçiş güvenliğine hâkim olan Adakale, Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında sık sık el değiştirmiştir. Adakale'ye hâkimiyet değişse de ada halkı Türklüğünden hiçbir şey yitirmeden uzun yıllar varlığını korumuş ve Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığını kaybetmemiştir. Adakale, 1878 Berlin Antlaşması'nda unutulması nedeniyle Osmanlı hâkimiyetinde kalmaya devam etmiştir. Osmanlı Devleti ada üzerindeki hükümler hakkında feragat etmediğini nahiye müdürü göndermeye devam etmekle göstermiştir. Rusya, Sırbistan ve bilhassa Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Adakale üzerindeki hesapları ve faaliyetlerine karşı Osmanlı Devleti'nin tutumu da Adakale'nin ne kadar önemli bir yer olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu sebeple yapılan bu çalışmada Adakale'nin Osmanlı hâkimiyetine geçtiği tarihten elden çıktığı tarihe kadar fiziki, idari, iktisadi, sosyal ve kültürel yapısı ele alınmaya çalışılmıştır. 20 Kasım 1922-4 Şubat 1923 tarihleri arasındaki Birinci Lozan Görüşmelerinde Adakale'den hiç bahsedilmemiştir. Lozan Görüşmelerine ara verildikten sonra İsmet İnönü Ankara'ya dönmüş ve TBMM'de yapılan gizli oturumlarda Adakale gündeme gelmiştir. Daha sonra İkinci Lozan Görüşmelerinde Adakale üzerindeki Türk talepleri dile getirilmiştir. Bu durum Büyük Devletler ve Romanya temsilcileri tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştır. 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan

Lozan Barış Antlaşması'nın hiçbir madde ve eklerinde yer almayan Adakale, alt komisyon tutanaklarıyla Romanya'ya terk edilmiştir. Adakale her ne kadar yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne ait değilse de tarihi bağlardan dolayı ada halkı Türkiye'den kopmamıştır.

Anahtar Sözcükler:

1. Osmanlı Devleti
2. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu
3. Adakale
4. Tuna Nehri
5. Berlin Antlaşması

ABSTRACT

ACER, Zabit, The decrease of the Ottoman Empire's domination in the Danube and Adakale (1804-1923), Phd Dissertation, Ankara, 2011.

In 15 century, the Ottoman Empire arrived up to the shores of the Danube and after for a while they had been inhabited Adakale. Danube River had had a vital importance in many aspects such as political, military, economic and strategic for the Ottoman Empire. Adakale, where had been placed at the junction of the borders of Austro-Hungarian Empire, Romania and Serbian Kingdoms, had great deal importance, especially in terms of control of the voyages on the Danube. In other words; Adakale in which joins east and west, had played an important role as frontward outpost for the Ottoman Empire in order to march into the interior of the European. Adakale, where has dominated the transition security both for Danube River and Iron Gates, had been changed hands many times between the Ottoman Empire and the Austro-Hungarian Empire. Although its ruler had changed the folk of the island continued their life for a long time without losing anything about their Turk origins and their commitment to the Ottoman Empire. Adakale, continued to be ruled by Ottoman Empire due to forgetting in the 1878 Berlin Treaty. By continuing to send a sub-district director, the Ottoman Empire showed that they did not forgive their right of sovereignty over the island. The attitude of the Ottoman Empire towards the plans and activities of Russia, Serbia, and in particular Austro-Hungarian Empire on the Adakale had showed how Adakale had been important. Therefore, in this study we trying to investigate physical, administrative, economic, social and cultural structure of Adakale until date of the Ottoman Empire had conquered and the date of its changed hand. Between 20 November 1922-4 February 1923 in the first Lausanne Negotiations Adakale had never been mentioned. After the Lausanne Negotiations had a break, Ismet Inonu had returned to the Ankara and than in the secret meetings in the TBMM it had began to spoke. After that in the second the Lausanne Negotiations Turkish demands on Adakale

had been expressed. This occasion was met with grade amazement by representatives of the United States and Romania. Adakale had never mentioned in any of the on and adds of Lausanne Peace Treaty which was signed on 24 July 1923 and by the official reports of the sub-committee it has been abandoned to Romania. Although, Adakale wasn't a part of the newly founded Republic of Turkey due to their historical background the people of island had never been apart from the Turkey.

Keywords:

1. Ottoman State
2. Austria-Hungary Empire
3. Adakale
4. Danube River
5. Berlin Treaty